

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ**

Ірха Ю. Б., Бочек О. І., Мацько В. А.

**ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ
ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ:
НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ**

Науково-практичний посібник

Вінниця
Нілан-ЛТД
2024

<https://doi.org/10.32782/978-617-558-089-9>

Рецензенти:

Коваленко Андрій Васильович – заступник начальника Департаменту превентивної діяльності – начальник управління організації діяльності підрозділів реагування патрульної поліції Національної поліції України, доктор юридичних наук, професор, полковник поліції;

Комісаров Олександр Геннадійович – заступник начальника факультету з навчальної роботи – начальник навчальної частини факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України, доктор юридичних наук, професор, полковник;

Собакарь Андрій Олексійович – завідувач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, підполковник поліції.

Т43 Типові помилки під час застосування поліцейських заходів примусу: на основі аналізу судової практики: наук.-практ. посіб. / Ю. Б. Ірха, О. І. Бочек, В. А. Мацько. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2024. 308 с.

ISBN 978-617-558-089-9

У посібнику розглянуто правові засади застосування поліцейських заходів примусу в Україні. Проаналізовано міжнародні стандарти, зарубіжний досвід та правові позиції Європейського суду з прав людини щодо застосування працівниками правоохоронних органів фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї. Виокремлено типові помилки під час застосування поліцейських заходів примусу, виявлені за результатами опрацювання рішень судів України за період 2016–2023 років. Опрацьовано досвід застосування поліцейськими офіцерами громади Національної поліції України фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, за результатами чого сформовано пропозиції щодо підвищення ефективності та законності застосування поліцейських заходів примусу в Україні.

Для суддів, прокурорів, поліцейських, інших працівників правоохоронних органів, уповноважених на застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, науково-педагогічних та наукових працівників, здобувачів вищої освіти, а також усіх, хто цікавиться питаннями застосування поліцейських заходів примусу.

УДК 342.7, 342.95.03:351.74

ISBN 978-617-558-089-9

© ДНДІ МВС України, 2024
© Ірха Ю. Б., Бочек О. І.,
Мацько В. А., 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ В УКРАЇНІ.....5

1.1 Конституційно-правові основи діяльності Національної поліції України та застосування поліцейських заходів примусу.....5

1.2 Поняття та сутність поліцейських заходів примусу.....14

1.3 Принципи діяльності Національної поліції України під час застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї.....18

1.4 Підстави та порядок застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї в Україні.....24

1.5 Умови та межі застосування поліцейських заходів примусу.....89

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ (СИЛИ), СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ.....96

2.1 Роль міжнародних стандартів у діяльності Національної поліції України.....96

2.2 Міжнародні стандарти у сфері прав людини.....98

2.3 Міжнародні стандарти застосування працівниками правоохоронних органів фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї.....109

РОЗДІЛ 3. ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ.....123

3.1 Застосування заходів примусу поліцейськими офіцерами громад Національної поліції України.....123

3.2 Зарубіжний досвід застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї (на прикладі Сполучених Штатів Америки).....145

РОЗДІЛ 4. ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ (СИЛИ), СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ.....162

4.1 Дотримання права людини на життя під час застосування заходів примусу.....165

4.2 Дотримання права на повагу до людської гідності, заборони жорстокого поводження під час застосування заходів примусу...	172
4.3 Вимоги до застосування окремих заходів примусу.....	181
4.4 Вимоги до навчання працівників правоохоронних органів застосуванню заходів примусу.....	191
4.5 Стандарти щодо планування і проведення правоохоронних (поліцейських) операцій.....	194
4.6 Розслідування випадків застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї.....	204

РОЗДІЛ 5. ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ В УКРАЇНІ (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ).....

5.1 Типові помилки при застосуванні поліцейськими фізичного впливу (сили).....	216
5.2 Типові помилки при застосуванні поліцейськими спеціальних засобів.....	255
5.3 Типові помилки при застосуванні поліцейськими вогнепальної зброї.....	281

Додаток 1. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо основних напрямів діяльності Департаменту головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України у 2023 році.....

Додаток 2. Результати анкетування поліцейських офіцерів громад Національної поліції України щодо застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї.....

РОЗДІЛ 1.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ В УКРАЇНІ

1.1 Конституційно-правові основи діяльності Національної поліції України та застосування поліцейських заходів примусу

Збереження і розвиток української державності та європейської ідентичності Українського народу, гарантування прав і свобод людини, безпечних та гідних умов її життя потребують значних зусиль та організованості від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, фізичних та юридичних осіб. Щоденна робота із досягнення зазначених стратегічних цілей здійснюється в надто нестабільному середовищі, зумовленому не тільки збройною агресією РФ проти України, але й внутрішніми політичними, релігійними, мовними, культурними суперечками, фінансово-економічними негараздами, зубожінням населення, недовірою до влади тощо.

У таких умовах особливо великого значення набуває необхідність вчасного та якісного забезпечення національної безпеки, законності та правопорядку, охорони та захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань. З цією метою в державі слід налагодити ефективну систему правоохоронних органів, уповноважених на попередження та реагування на внутрішні та зовнішні загрози, у тому числі правопорушення та кризові ситуації, ліквідацію їх наслідків.

У Конституції України наголошено, що Україна є демократичною, правовою державою; людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави; в Україні визнається і діє принцип верховенства права; Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і мають відповідати їй; правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише

на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. ст. 1, 3, чч. 1, 2 ст. 8, чч. 1, 2 ст. 19)¹.

Ці та інші засади конституційного ладу є фундаментальною основою для розбудови вітчизняної правоохоронної системи, вони визначають характер взаємовідносин між людиною і державою, завдання, обов'язки та пріоритети в роботі всіх правоохоронних органів, а також критерії оцінювання конституційності та законності діяльності їх працівників. Зазначені конституційні імперативи мають закріплюватися, уточнюватися, деталізуватися та розвиватися в законодавстві України, актах правозастосування, а також правовій доктрині². Усі працівники правоохоронних органів мають поважати та дотримуватися конституційних норм і принципів.

Конституційний Суд України наголосив, що протидія злочинності має здійснюватися виключно правовими засобами з неухильним дотриманням прав і свобод людини, а також принципів верховенства права та верховенства Конституції України³.

У розвиток викладеної юридичної позиції варто зазначити, що Велика Палата Верховного Суду вказала, що в сучасних реаліях правоохоронна діяльність є однією з основних сфер життєдіяльності нашої держави й суспільства, що у складний воєнний період має забезпечувати верховенство права і дотримання правопорядку, ґрунтуючи свою діяльність на ціннісно-правових засадах українського суспільства⁴.

Ми підтримуємо твердження В. Г. Фатхутдінова про те, що з огляду на ключову роль людини в побудові правової держави й

---

¹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.05.2023).

² Ірха Ю. Б. Конституційні засади застосування поліцейських заходів примусу в Україні. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16 черв. 2023 р.). Дніпро: ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет». С. 17.

³ Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 р. № 1-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text> (дата звернення: 10.05.2023).

⁴ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.08.2023 р. № 633/195/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396900> (дата звернення: 20.09.2023).

визначається основна ідея досліджень правоохоронної діяльності під кутом зору її місця і ролі в забезпеченні основних прав та свобод людини і громадянина та встановлення правопорядку. При цьому, людина виступає як об'єктом правоохоронної діяльності, так і її суб'єктом. Заслугує на увагу також позиція вченого щодо визначення змісту правоохоронної діяльності, під якою він пропонує розуміти здійснювану на основі Конституції України та в межах наданих повноважень нормативно та процесуально регламентовану діяльність спеціальних органів держави та посадових осіб, спрямовану на забезпечення виконання нормативно-правових актів, зміцнення законності та правопорядку, гарантування і забезпечення конституційних прав та інтересів громадян⁵.

У законодавстві України відсутнє чітке визначення поняття «правоохоронний орган».

За твердженнями Верховного Суду, правоохоронним може виступати лише орган державної влади, якому згідно із законодавством надані повноваження здійснювати від імені держави владні управлінські функції, який приймає загальнообов'язкові рішення, забезпечуючи їх виконання, у тому числі й примусовими засобами. Критеріями належності органів державної влади до правоохоронних є інституційно-функціональні ознаки, що визначають правовий статус такого органу в системі органів державної влади. Сутність правоохоронної функції держави полягає в забезпеченні правопорядку, охороні прав, свобод, законних інтересів громадян, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від правопорушень, якими є кримінальні правопорушення (кримінальні проступки, злочини) та адміністративні правопорушення. На відміну від інших органів державної влади, які можуть також здійснювати правоохоронну функцію, для правоохоронних органів вона є основною.

При віднесенні певного органу державної влади до правоохоронного слід акцентувати увагу насамперед на тому, як визначається відповідний орган у спеціальному нормативно-правовому акті, що регламентує його правовий статус, та на повноваженнях, які він здійснює. Верховний Суд вважає, що до

---

⁵ Фатхутдінов В.Г. Правоохоронна діяльність: природа, сутність, гуманізм (теоретико-правові та методологічні аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2006. С. 3, 9.

правоохоронних органів слід відносити органи державної влади, визначені в законах України як правоохоронні чи такі, що здійснюють закріплену за ними на законодавчому рівні правоохоронну функцію⁶.

Єдиним нормативно-правовим актом, що визначає орієнтовний перелік правоохоронних органів України, є Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», відповідно до абзацу 1 п. 1 ч. 1 ст. 2 якого визначено, що правоохоронні органи – органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції⁷.

Чільне місце в системі вітчизняних правоохоронних органів посідає Національна поліція України (далі – НПУ, поліція) – центральний орган виконавчої влади, до завдань якого належить надання поліцейських послуг у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги⁸.

Введення нового терміна «поліцейська послуга» дало змогу зробити значний крок до переосмислення ролі, завдань і призначення НПУ, наближення її діяльності до європейських стандартів. Це має сприяти покращанню реагування на всі звернення громадян, поліпшенню виконання публічно-сервісної функції поліції шляхом

---

⁶ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.08.2023 р. № 633/195/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396900> (дата звернення: 20.09.2023).

⁷ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення: 20.05.2023).

⁸ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 20.05.2023).

надання якісних послуг населенню⁹. Д. Ластович аргументовано стверджує, що запровадження такого виду діяльності НПУ, як «поліцейська послуга» стало ключовим моментом у намаганнях нинішньої влади докорінно змінити філософію діяльності правоохоронних органів України. Створення НПУ саме як сервісної служби відображає прагнення влади змусити правоохоронну систему служити інтересам окремих громадян і суспільства загалом, захищати та сприяти їх нормальній реалізації. На його думку, основними цілями запровадження поліцейських послуг є:

1) зробити поліцію захисником прав і свобод людини, а також прав і законних інтересів суспільства, як це, власне кажучи, і повинно бути у сучасній демократичній державі;

2) повернути довіру населення, перш за все шляхом наближення правоохоронців до громадян, через їх максимальне залучення до роботи на вулицях, не в кабінетах;

3) підвищити якість та ефективність взаємодії правоохоронців з усіма інститутами громадськості, також з іншими органами влади та місцевого самоврядування;

4) забезпечити високий рівень мобільності та оснащеності поліцейських;

5) оптимізувати організаційно-функціональну та штатну структури поліцейських сил, а також витрати на їх утримання¹⁰.

Для належного виконання поліцейських послуг у вітчизняному законодавстві сформовано комплекс функцій НПУ – видів та напрямів її діяльності. Системний аналіз положень Закону України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 р. № 580–VIII (далі – Закон № 580) та постанови Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) «Про затвердження Положення про Національну поліцію» від 28 жовтня 2015 р. № 877 дав змогу вченим виокремити та класифікувати такі функції НПУ:

1) превентивна та профілактична, які спрямовані на запобігання вчиненню правопорушень;

2) кримінально-процесуальна;

3) оперативно-розшукова;

---

⁹ Вдовічен В. Субстанціональні якості правової категорії «поліцейські послуги». *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 153–155.

¹⁰ Ластович Д. М. Місце та значення поліцейських послуг в діяльності національної поліції. *Форум права*. 2016. № 1. С. 142.

- 4) соціальна та сервісна;
- 5) дозвільна;
- 6) охоронна;
- 7) матеріально-технічного забезпечення діяльності органів НПУ, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління;
- 8) міжнародного співробітництва;
- 9) інформаційного забезпечення;
- 10) науково-методична;
- 11) кадрова;
- 12) соціально-правового захисту поліцейських, інших працівників НПУ та членів їх сімей¹¹.

Зі змісту завдань і функцій НПУ можна дійти висновку про важливу роль НПУ у функціонуванні суспільства та держави. За твердженнями Д. Денисюка, стабільне та ефективне функціонування НПУ є необхідною умовою захисту конституційного ладу, забезпечення законності і правопорядку, дотримання прав і свобод людини та громадянина. Від ефективності діяльності НПУ значною мірою залежить успішність реалізації національних інтересів та стабільність суспільного розвитку¹².

Комітет міністрів Ради Європи наголосив, що поліція відіграє важливу роль як захисника суспільства, якому вона служить, і бажано, щоб вона поділяла такі ж самі фундаментальні цінності, що й сама демократична держава. Верховенство права стосується не лише того, що здійснюється, але й того, як це здійснюється. При виконанні своїх обов'язків поліція має поважати особисті права і свободи громадян та уникати свавільних або незаконних дій. Це є основоположним у розумінні верховенства права, а отже, і в розумінні всього сенсу та мети роботи поліції в демократичній державі¹³.

---

¹¹ Денисюк Д. С. Функції Національної поліції: поняття та класифікація. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2016. № 4. С. 115–117.

¹² Денисюк Д. Завдання Національної поліції України: проблеми законодавчого закріплення. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 100.

¹³ Recommendation Rec(2001)10 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19.09.2001 and explanatory memorandum. URL: <https://polis.osce.org/european-code-police-ethics> (дата звернення: 21.05.2023).

На наше переконання, дотримання НПУ зазначених вимог є однією з ключових гарантій сучасного цивілізаційного розвитку українського суспільства та держави. При цьому, вважаємо за необхідне наголосити, що під час здійснення правоохоронної діяльності такі конституційні цінності, як верховенство права, демократія, права і свободи людини – мають виражатися не тільки в кількісних показниках роботи НПУ та інших правоохоронних органів, але й у якісних та ефективних результатах. Функціонування цих органів має спрямовуватися на підвищення авторитету та довіри серед населення, зміцнення соціальної злагоди, підтримання цілісності суспільства й держави, а також формування в громадян почуття впевненості у власній безпеці та захищеності з боку держави та її інститутів.

Саме з метою утвердження в діяльності поліції демократичних цінностей у структурі НПУ створено Департамент головної інспекції та дотримання прав людини.

Основними завданнями цього департаменту є не тільки контроль за службовою діяльністю поліцейських, вдосконалення їх службової діяльності, зміцнення службової дисципліни, але й реалізація державної політики у сфері дотримання прав людини під час надання поліцейських послуг¹⁴.

Важливим аспектом функціонування Департаменту головної інспекції та дотримання прав людини НПУ є те, що він зосереджує свою роботу на комплексному захисті прав і свобод – як тих, кому надаються поліцейські послуги, так і тих, хто їх надає, тобто самих поліцейських. З метою підвищення безпеки поліцейських та захисту їх від неправдивих звинувачень у неправомірних діях зазначеним департаментом впроваджується інформаційна підсистема «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України». Крім того, його працівники здійснюють заходи щодо підвищення правової грамотності поліцейських та формування у них навичок законного, добросовісного, неупередженого та справедливого застосування законів України з обов'язковою повагою та дотриманням прав і свобод людини (Додаток 1).

---

¹⁴ Департамент головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України. URL: <https://www.npu.gov.ua/pro-policiju/struktura-nacionalnoyi-policiyi/departament-golovnoyi-inspekciyi-ta-dotrimannya-prav-lyudini> (дата звернення: 21.05.2023).

НПУ є найбільш чисельною державною інституцією, уповноваженою на застосування від імені держави комплексу дій превентивного або примусового характеру, які обмежують певні конституційні права і свободи людини¹⁵. Окреслені заходи застосовуються поліцейськими для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень.

У Конституції України визначено перелік прав і свобод, гарантованих кожному, хто перебуває під юрисдикцією нашої держави. Більшість цих прав не є абсолютними. Конституцієдавець допустив можливість їх обмеження, зокрема в інтересах національної безпеки та громадського порядку. Такі обмеження мають встановлюватися судом або іншими суб'єктами права виключно на підставі та в порядку, визначеному законом¹⁶.

Конституційний Суд України наголосив, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права¹⁷.

Крім того, Конституційний Суд України зазначив, що під правомірним обмеженням конституційних прав і свобод людини і

---

¹⁵ Ірха Ю. Б. Конституційні засади застосування поліцейських заходів примусу в Україні. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16 черв. 2023 р.). Дніпро: ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет». С. 16.

¹⁶ Ірха Ю. Б. Конституційні засади застосування поліцейських заходів примусу в Україні. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16 черв. 2023 р.). Дніпро: ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет». С. 17.

¹⁷ Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 р. № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text> (дата звернення: 21.05.2023).

громадянина слід розуміти передбачену Конституцією України можливість втручання держави за допомогою юридичних засобів у зміст та обсяг конституційних прав і свобод людини і громадянина, яке відповідає вимогам верховенства права, потрібності, доцільності та пропорційності в демократичному суспільстві. Метою такого обмеження є охорона основоположних цінностей у суспільстві, до яких належать, зокрема, життя, свобода та гідність людини, здоров'я і моральність населення, національна безпека, громадський порядок¹⁸.

У будь-якому демократичному суспільстві громадяни потребують, одночасно, захисту з боку поліцейських та від поліцейських. Потенціал НПУ та інших правоохоронних органів, може бути використаний як на благо суспільства і держави, так і в репресивних цілях політичного, економічного чи злочинного характеру. Залежно від того, в чиїх інтересах функціонує поліція і діють поліцейські та як вони використовують свої повноваження, можна визначити сутність політичного режиму в державі, стан правової захищеності громадян та зрілість громадянського суспільства. У зв'язку з цим важливо, щоб вітчизняні поліцейські керувалися у своїй діяльності виключно демократичними принципами і цінностями та захищали їх¹⁹.

У Законі № 580 визначено вичерпний перелік поліцейських заходів примусового характеру, які можуть застосовуватися поліцейськими, а також підстави, порядок та межі такого застосування. Застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї є вимушеним заходом.

Поліцейські мають значні дискреційні повноваження щодо вибору часу, місця та обставин, за яких вони можуть застосувати ці заходи, зон ураження, а також кількості, тривалості та інтенсивності цих заходів. Кінцеве рішення про вибір заходів примусу, які необхідно застосувати, поліцейський приймає самостійно. За свої дії

---

¹⁸ Рішення Першого сенату Конституційного Суду України від 12.07.2019 р. № 5-р(1)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-19#Text> (дата звернення: 21.05.2023).

¹⁹ Ірха Ю. Б. Конституційні засади застосування поліцейських заходів примусу в Україні. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16 черв. 2023 р.). Дніпро: ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет». С. 16.

чи бездіяльність або за віддані накази підлеглим щодо застосування заходів примусу він несе індивідуальну відповідальність і підзвітність.

З огляду на наведене поліцейські при застосуванні заходів примусу зобов'язані неухильно дотримуватися не тільки законодавчих підстав та порядку їх застосування, але й правових принципів, які визначають засади діяльності НПУ. Від добросовісного, відповідального та правомірного застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї залежить ефективність розбудови ліберальної демократії та громадянського суспільства в Україні.

Ми переконані, що застосування поліцейських заходів примусу в Україні має здійснюватися виключно відповідно до конституційних норм і принципів. Поліцейська діяльність загалом і застосування поліцейськими заходів примусу зокрема, мають бути не тільки легальними, але й легітимними для громадськості, адже поліція є найбільш помітним представником державної влади.

Суспільство має бути впевненим, що НПУ та поліцейські захищають цінності, на яких побудована українська держава. Більше того, за характером дій поліцейських, їх ставленням до громадян та їх потреб можна визначити рівень правової культури населення. Саме тому поліцейські у своїй діяльності мають неухильно керуватися принципом верховенства права та поважати права і свободи людей, яких вони згідно з Конституцією та законами України зобов'язані охороняти, захищати та, за необхідності, надавати допомогу²⁰.

1.2 Поняття та сутність поліцейських заходів примусу

Правоохоронна функція держави втілюється в діяльності багатьох державних органів, їх посадових та службових осіб, водночас саме НПУ має визначальну роль у забезпеченні безпекового середовища в державі. НПУ в межах компетенції здійснює заходи щодо охорони публічного порядку, забезпечення

---

²⁰ Ірха Ю. Б. Конституційні засади застосування поліцейських заходів примусу в Україні. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16 черв. 2023 р.). Дніпро: ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет». С. 18–19.

публічної безпеки, своєчасного виявлення, запобігання та припинення кримінальних та адміністративних правопорушень, усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню.

Під час здійснення цих заходів НПУ використовує способи, засоби та прийоми юридичного та організаційного впливу, що становлять собою комплекс методів поліцейської діяльності. В адміністративно-правовому аспекті під методами адміністративної діяльності розуміються способи цілеспрямованого впливу на поведінку громадян, а також діяльність підприємств і організацій в інтересах забезпечення громадського порядку²¹. Варто наголосити, що методи адміністративної діяльності поліції покликані забезпечити високу ефективність діяльності поліцейських, а також формування безпечного середовища для життя і діяльності громадян, забезпечення їхніх прав і свобод.

У науковій літературі існують різноманітні підходи до класифікації методів поліцейської діяльності, серед яких найвагоміше місце посідають методи переконання та примусу. Вони застосовуються в різних сферах державного управління і не є прерогативою виключно поліції. Однак, поліція як правоохоронний орган використовує ці методи в контексті адміністративного припинення протиправної поведінки. Завдяки цьому поліція має можливість безпосередньо втручатися в ситуації, припинити небезпечні дії осіб, усунути причини та умови, що можуть призвести до тяжких наслідків.

Методи примусу відповідно до поставлених перед НПУ завдань реалізуються у вигляді певних заходів впливу до особи, незалежно від її волі та бажання. Правовий примус застосовується у вигляді заходів, спрямованих на забезпечення відповідності поведінки осіб вимогам правових норм, а також у притягненні осіб до різних форм юридичної відповідальності у випадку скоєння правопорушення²².

Звісно, такий метод управління має авторитарний характер, однак у сучасному світі немає жодної країни, яка б не

---

²¹ Адміністративна (поліцейська) діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: підручник / за ред.: Є. М. Моїсеєва, Ю. І. Римаренка, В. І. Олефіра. Київ: КНТ, 2008. 816 с.

²² Поліцейська (адміністративна) діяльність: навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. І. Безпалової, О. В. Джафарова, С. О. Шатрава та ін.; передм. О. І. Безпалової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2020. 396 с.

використовувала примус як один із важливих та необхідних засобів діяльності поліції з метою управління суспільством. Державний примус у нашій країні характеризується тим, що цей метод впливу є допоміжним і здійснюється тільки після застосування переконання. Він вживається до осіб, які вчинили або мають намір вчинити правопорушення, з метою попередження або припинення їх протиправної діяльності та спонукання до належного виконання норм права. Так, застосування заходів адміністративного примусу зумовлене наявністю в діях осіб ознак протиправної поведінки, яка вимагає реагування з боку НПУ. У результаті цього поліція змушена застосувати різноманітні заходи припинення, серед яких основна роль відведена поліцейським заходам примусу.

Відповідно до Закону № 580 (статті 42–46) поліцейські уповноважені застосовувати лише три форми заходів примусу, а саме: фізичний вплив (силу), спеціальні засоби та вогнепальну зброю. На переконання О. М. Бандурки, ці заходи належать до заходів адміністративного припинення спеціального призначення. Їх застосування є прерогативою правоохоронного органу, що відрізняє їх від заходів припинення загального призначення, які використовуються у діяльності багатьох суб'єктів адміністративно-правової охорони²³.

Порівняно з превентивними заходами поліцейські заходи примусу мають екстраординарний характер, оскільки:

- застосовуються лише у виняткових випадках, передбачених законом, коли іншими способами неможливо припинити суспільно небезпечну протиправну поведінку;

- право на застосування належить лише обмеженому колу державних органів та їх посадових осіб, а в цьому випадку – поліції;

- порядок, підстави та межі застосування заходів примусового характеру визначено виключно законом;

- перевищення повноважень щодо застосування заходів примусового характеру призводить до порушення прав і свобод людини та карається законом²⁴.

---

²³ Бандурка О. М. Заходи адміністративного припинення в діяльності міліції: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 1994. 151 с.

²⁴ Бочек О. І. Адміністративно-правові засади застосування поліцейських заходів примусового характеру в Україні: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 255 с.

Вважаємо за необхідне зосередити увагу на тому, що заходи примусу застосовуються поліцейськими всередині держави, а їх особливістю є те, що навіть при їх законному застосуванні, вони призводять до обмеження прав і свобод людини та здатні заподіяти їй фізичної та моральної шкоди, а в окремих випадках завдати матеріальних збитків.

Застосування поліцейських заходів примусу спрямовані насамперед на припинення протиправних дій, що становлять суспільну небезпеку. Це призводить до обмеження прав, свобод та законних інтересів людини, які охороняються як міжнародним правом, так і національним законодавством будь-якої демократичної держави. Незважаючи на це, поліцейські заходи примусу надають поліцейським можливість втручатися в різноманітні ситуації для забезпечення публічного порядку та безпеки, припиняти небезпечні дії, усувати причини та умови, які можуть призвести до тяжких наслідків як для громадян, так і для суспільства й держави.

Викладене дозволяє дійти висновку, що під **поліцейськими заходами примусу** слід розуміти заходи адміністративного припинення спеціального призначення, які застосовуються поліцейськими на підставі та в порядку, передбачених законом, у випадку обґрунтованої необхідності захисту та охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку, коли інші заходи адміністративного примусу неефективні.

На нашу думку, можна виокремити такі основні ознаки поліцейських заходів примусу:

- 1) є різновидом державного примусу;
- 2) застосовуються для охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності;
- 3) є формою реалізації поліцейськими їх владних повноважень;
- 4) застосовуються на підставі та в порядку, визначених виключно законом;
- 5) є найбільш суворішим способом реагування на діяльність правопорушника;
- 6) застосовуються до фізичних осіб та за потреби до тварин чи предметів, які їх оточують;
- 7) застосовуються, як правило, у разі невиконання законної вимоги поліцейського;

8) застосовуються незалежно від волі та бажання правопорушника, супротивника та інших осіб;

9) має фізичний та моральний (психічний) вплив на людину і попереджувальний характер;

10) вид, зона ураження та інтенсивність застосування заходів примусового характеру визначаються поліцейським за своїм внутрішнім переконанням, зважаючи на конкретну ситуацію, характер правопорушення та індивідуальні особливості особи, яка вчинила правопорушення²⁵.

1.3 Принципи діяльності Національної поліції України під час застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї

Принципи права є важливою засадою для будь-якої демократичної держави. Вони виступають як основа для стабільності та розвитку суспільства, визначають цінності, які лежать в основі правової системи кожної держави. Вчені під принципами права розуміють основні засади, вихідні ідеї, положення, що відображають зміст права, його сутність і призначення в суспільстві, визначають спрямованість правового регулювання. Поширюються вони на діяльність усіх суб'єктів права, слугують основним орієнтиром усієї правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності державних органів²⁶.

Принципи права є фундаментом для роботи державних органів, вони визначаються в Конституції та законах України і сприяють забезпеченню законності та правопорядку. У правоохоронній сфері діють як загальні, так і спеціальні принципи права, що визначають демократичні засади функціонування правоохоронних органів та діяльності правоохоронців.

Створення НПУ як нового правоохоронного органу, який надає поліцейські послуги, зумовило необхідність по-новому висвітлити та визначити принципи її діяльності, які відрізняються від тих, що стосувалися міліції. Вони є більш прогресивними та спрямовані, зокрема, на підвищення рівня довіри населення до поліції.

---

²⁵ Там само.

²⁶ Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права: модульний курс: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2010. С. 96.

Г. Шевчук вважає, що під принципами діяльності НПУ слід розуміти сукупність основоположних, керівних ідей, закладених у сутність діяльності поліції як державного органу, та на основі яких формуються певні правила поведінки у сфері поліцейської діяльності²⁷. За твердженнями Д. Денисюка принципи діяльності поліції мають відповідати таким критеріям:

– положення, що становлять принцип, завжди закріплено в законі, тобто є правовими;

– принцип – це не будь-яке, а основне правило, що відбиває сутність діяльності поліції;

– дії (бездіяльність) працівників поліції, в процесі здійснення яких порушуються принципи діяльності поліції, не можуть визнаватися законними;

– недотримання вимог одного принципу діяльності поліції неминуче призводить до порушення положень якого-небудь іншого принципу;

– принципи діяльності поліції мають відображати її гуманізм²⁸.

Основні принципи діяльності НПУ визначено в Законі № 580. При цьому, в ньому міститься не тільки перелік принципів, але й визначено їх зміст, що покращує їх розуміння та реалізацію. Відповідно до положень статей 9–12 Закону № 580 принципами діяльності поліції є:

– принцип верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави;

– принцип дотримання прав і свобод людини, тобто під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України та законами України, а також міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації;

– принцип законності, відповідно до якого поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України;

---

²⁷ Шевчук Г. Принципи та завдання діяльності Національної поліції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 121.

²⁸ Денисюк Д. С. Принципи діяльності Національної поліції України: теорія та практика реалізації. *Митна справа*. 2015. № 5. С. 65.

– принцип відкритості та прозорості, згідно з яким поліція здійснює свою діяльність на засадах відкритості та прозорості в межах, визначених Конституцією та законами України; забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність;

– принцип політичної нейтральності, тобто поліція забезпечує захист прав та свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності;

– взаємодія з населенням на засадах партнерства, тобто діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб;

– принцип безперервності: поліція забезпечує безперервне та цілодобове виконання своїх завдань. Кожен має право в будь-який час звернутися за допомогою до поліції²⁹.

Зазначені принципи є стрижнем сучасної поліцейської діяльності, вони є взаємопов'язаними і взаємообумовленими, а також становлять основу для формування та реалізації державної політики у сфері надання поліцейських послуг.

Функціонування поліції базується не тільки на зазначених вище загальноправових принципах. У своїй діяльності поліція та поліцейські мають керуватися також спеціально-правовими принципами, які стосуються окремих сфер, зокрема застосування поліцейських заходів примусу.

У ст. 29 Закону № 580 визначено універсальні засади застосування всіх поліцейських заходів (превентивного та примусового характеру)³⁰, які мають бути:

1) Законними.

Поліцейський захід застосовується виключно для виконання повноважень поліції. Обраний поліцейський захід є законним, якщо

---

²⁹ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 26.06.2023).

³⁰ Бочек О. І. Поняття та види поліцейських заходів в Україні. *Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 трав. 2016 р.). Дніпро: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ. 2016. С. 107–110.

він визначений законом. Поліцейському заборонено застосовувати будь-які інші заходи, ніж визначені законами України (чч. 2, 3).

Наголосимо, що підстави та порядок застосування поліцейських заходів примусу, які визначені в Законі № 580, можуть уточнюватися та деталізуватися в нормативно-правових актах КМУ, а також Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС) та НПУ, а тому поліцейські зобов'язані дотримуватися їх вимог при застосуванні зазначених заходів.

2) Необхідними.

Обраний поліцейський захід є необхідним, якщо для виконання повноважень поліції неможливо застосувати інший захід або його застосування буде неефективним, а також, якщо такий захід заподіє найменшу шкоду як адресату заходу, так і іншим особам (ч. 4).

Наведені законодавчі положення означають, що застосування поліцейським фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї може здійснюватися лише в разі крайньої необхідності та для досягнення правомірної мети. Застосування цих заходів має бути диференційоване відповідно до ситуації та особи правопорушника, а також зводити до мінімуму можливість нанесення йому травм.

При застосуванні заходів примусу поліцейськими має бути обраний найменш шкідливий захід, необхідний для досягнення правомірної мети. Поліцейські можуть застосовувати заходи примусу лише тоді, коли інші заходи, зокрема мирне врегулювання конфліктів, переконання, переговори і посередництво, виявилися неефективними або не дали змоги б досягти вказаної мети.

3) Пропорційними.

Застосований поліцейський захід є пропорційним, якщо шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не перевищує блага, для захисту якого він застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди (ч. 5).

Сутність принципу пропорційності полягає в тому, що за неможливості уникнення застосування заходів примусу поліцейські мають враховувати серйозність правопорушення та загрози, яку несе правопорушник собі, поліцейському чи іншим особам, майну фізичних чи юридичних осіб; потенційну шкоду, яку ці заходи можуть нанести правопорушнику; правомірну мету, яку необхідно

досягти. При застосуванні поліцейських заходів примусу має бути досягнутий розумний баланс між завданою шкодою і вигодою, заради якої був застосований відповідний захід.

4) Ефективними.

Обраний поліцейський захід є ефективним, якщо його застосування забезпечує виконання повноважень поліції (ч. 6).

Поліцейські мають добросовісно обирати заходи примусу, застосовувати їх виключно з правомірною метою та оцінювати результативність їх застосування. Вони мають максимально уникати прорахунків та недбалих дій у виборі зон ураження та видів поліцейських заходів примусу, їх кількості, тривалості та інтенсивності.

5) Достатніми.

Поліцейський захід припиняється, якщо досягнуто мети його застосування, якщо неможливість досягнення мети заходу є очевидною або якщо немає необхідності в подальшому застосуванні такого заходу (ч. 7).

Застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів і вогнепальної зброї не може тривати необмежено та бути надмірним, воно не має перевищувати меж, необхідних для припинення правопорушення або правомірного затримання правопорушника. Поліцейські мають зважати на ситуацію, за якої застосовано відповідний захід примусу, а також реально оцінювати ступінь контролю над нею та правопорушником.

Системний аналіз міжнародних стандартів правоохоронної діяльності дав змогу виокремити додаткові правові принципи, якими, на наш погляд, мають керуватися поліцейські при застосуванні фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї в Україні. До таких принципів належать:

1) *Принцип оперативності (своєчасності)*, який полягає у вчасному, швидкому та рішучому виборі потрібного заходу примусу, що відповідає характеру ситуації, в якій перебуває поліцейський, та серйозності правопорушення і загрози, яку становить правопорушник собі, поліцейському чи іншим особам.

2) *Принцип стримування* – поліцейські під час виконання своїх повноважень, наскільки це можливо, мають обрати ненасильницькі заходи впливу на правопорушників. Поліцейські мають вміти ефективно спілкуватися з громадянами, у тому числі з особами, які мають психічні розлади, у різних життєвих ситуаціях, вести

переговори та використовувати різноманітні методи деескалації кризових ситуацій.

3) *Принцип заподіяння найменшої шкоди*, який є складником принципу пропорційності. При застосуванні фізичного впливу (сили), спеціальних засобів і вогнепальної зброї поліцейський має брати до уваги особу правопорушника, тобто його фізичні та біологічні ознаки (стать, вік, анатомічні, фізіологічні та інші ознаки), його соціальні та демографічні ознаки (соціальний статус, рід діяльності, освіту, професію); психофізіологічні (агресивність, взяття на облік у психоневрологічному диспансері, перебування в стані алкогольного, наркотичного, токсичного чи іншого сп'яніння); кримінальні ознаки (взяття на облік в органах НПУ, наявність судимості, кримінальний спосіб життя, наявність зареєстрованої або незареєстрованої зброї) тощо. Застосування поліцейських заходів примусу має відбуватися з урахуванням їх тактико-технічних характеристик та бути максимально обережним для мінімізації ризиків позбавлення життя чи нанесення істотної шкоди здоров'ю правопорушника.

4) *Принцип належного планування та проведення правоохоронних операцій*. Правоохоронні операції (визволення заручників, захоплення терористів чи інших небезпечних злочинців) мають бути розумно сплановані та проведені у спосіб, який мінімізує, наскільки це можливо, застосування поліцейських заходів примусу зі смертельним наслідком або випадкову загибель людей. Органи та підрозділи НПУ мають вжити всіх можливих заходів щодо недопущення помилок, недоліків та прорахунків у підготовці та проведенні таких операцій.

5) *Принцип відповідальності* – про застосування поліцейських заходів примусу, внаслідок чого настала смерть правопорушника, поліцейського чи інших осіб або заподіяна шкода їхньому здоров'ю, потрібно негайно сповістити керівництво НПУ та контролюючі органи. Родичі або близькі друзі цих осіб мають бути повідомлені про інцидент у найкоротші терміни. У випадку будь-якого свавільного або надмірного застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів і вогнепальної зброї має бути проведено належним чином розслідування, а винні особи (незалежно від того чи є вони керівниками або підлеглими, а також до якого складу вони належать) – притягнуті до юридичної відповідальності.

На наше переконання, дотримання поліцейськими зазначених вище принципів під час проходження служби в НПУ сприятиме забезпеченню правопорядку та законності в державі; утвердженню демократичних цінностей у суспільстві; зменшить ризики звинувачення поліцейських у неправомірних діях; зміцнить довіру громадян до поліції; підвищить її авторитет та престижність.

1.4 Підстави та порядок застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї в Україні

1. Фізичний вплив (сила)

У всіх країнах світу історично склалося, що фізичний вплив (сила) застосовувався поліцією як первинний захід для стримування протиправної поведінки осіб. Мета та інтенсивність застосування фізичного впливу (сили) поліцейськими залежали від рівня розвитку права, релігії, культури людства і технологічних досягнень. Ще за часів середньовіччя особи, які відповідали за підтримання правопорядку, часто користувалися фізичним впливом (силою) не тільки для забезпечення громадського порядку, протидії правопорушникам, але й для контролю за населенням. Зазвичай застосування фізичного впливу (сили) відбувалося під час арештів, побиття чи залякування осіб з метою спонукати їх дотримуватися закону та порядку.

У період XIX–XX ст. більшість країн переглянули роль поліції та її взаємини з громадою. Значна увага приділялася створенню професійних, організованих та дисциплінованих поліцейських сил. Однак, грубе фізичне втручання залишалося частиною поліцейської діяльності, передусім під час розгону масових протестів чи реагування на небезпечні ситуації.

На початку XX ст. зросла тенденція до обмеження фізичного втручання та посилення контролю над застосуванням поліцією фізичного впливу (сили). У цей період розробляються та затверджуються міжнародні стандарти та правила, які регулюють діяльність поліції, в тому числі під час застосування заходів фізичного впливу (сили). На національному рівні дедалі частіше акцентують увагу на необхідності професійної підготовки та тренування поліцейських, а також удосконаленні технік спеціальних прийомів під час здійснення арешту з мінімальним застосуванням фізичного впливу (сили).

Сьогодні в багатьох розвинених країнах світу існують суворі протоколи та правила, що стосуються застосування фізичного впливу (сили) поліцейськими. Відповідно до них серед головних вимог до поліцейських є дотримання прав та свобод людини під час застосування фізичного впливу (сили). Крім того, у поліцейській діяльності особлива увага зосереджена на заходах внутрішнього та зовнішнього контролю за діями поліцейських з метою недопущення ними свавілля.

Упродовж останніх десятиріч межі застосування фізичного впливу (сили) поліцейськими стають предметом дискусій і критики, оскільки неправомірне його застосування може призводити до порушень прав і свобод людини та ескалації соціальних конфліктів. Сучасні офіцери поліції намагаються збалансувати потребу забезпечення публічної безпеки та порядку, протидії злочинності з дотриманням прав, свобод та гідності кожного громадянина.

Спілкування поліцейських з громадянами може мати різну мету та спрямуванням. Поліцейські можуть надати їм допомогу, поговорити з ними на побутові теми, опитати їх, перевірити документи, винести попередження тощо. Під час такої зустрічі головною умовою для громадян є виконання законних вимог поліцейського. Водночас, останні мають дотримуватися високих етичних стандартів та законодавства, насамперед, якщо ситуація вимагає застосування до людини заходів фізичного впливу (сили).

Закон № 580 – єдиний законодавчий акт, який регулює підстави, порядок, умови та межі застосування фізичного впливу (сили) поліцейськими. Відповідно до ч. 2 ст. 42 Закону № 580 *фізичним впливом є застосування будь-якої фізичної сили, а також спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників.*

Згідно зі ст. 44 Закону № 580 поліцейський може застосовувати фізичну силу, у тому числі спеціальні прийоми боротьби (рукопашного бою), для забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб, припинення правопорушення, затримання особи, яка вчинила правопорушення, якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом; поліцейський зобов'язаний письмово повідомити свого керівника, а той зобов'язаний повідомити

*прокурора про завдання особі тілесних ушкоджень унаслідок застосування фізичної сили*³¹.

Під час застосування фізичного впливу (сили) поліцейський може застосувати будь-який вид бойових мистецтв – бокс, самбо, джиу-джитсу, карате, греко-римську боротьбу, дзюдо, айкідо тощо. Тобто не важливо, який різновид рукопашного бою чи спеціальних прийомів боротьби застосовуватиметься поліцейським, а головне, щоб таке застосування було законним, необхідним, пропорційним, ефективним та достатнім.

У Законі № 580 відсутні визначення термінів «спеціальні прийоми боротьби», «рукопашний бій», що дає змогу їх довільно тлумачити та застосовувати. Крім того, у цьому Законі не визначено, які види бойових мистецтв та їх прийомів, допустимі до застосування поліцейськими. На практиці це може призвести до того, що поліцейські можуть неправильно інтерпретувати норми Закону № 580 та перевищити межі застосування фізичного впливу (сили).

Тому, вважаємо, що необхідно розкрити зміст терміну «рукопашний бій». Отже, узагальнено – це вид бойового мистецтва, який використовується для ефективної ліквідації супротивника без використання зброї, лише завдяки можливостям тіла. Він базується на техніках і прийомах, які включають у себе удари руками та ногами, кидки, больові та задушливі прийоми тощо³².

В аспекті поліцейської діяльності Д. О. Анісімов, А. О. Фурсова, О. Л. Пономаренко визначили рукопашний бій як різновид ближнього бою із застосуванням противниками особистої вогнепальної та холодної зброї, а також підручних засобів та прийомів єдиноборства без зброї. Для рукопашного бою найбільш характерна постійна та раптова зміна ситуації, що потребує комплексного прояву різних форм швидкості та швидкісних рухів: одиночних і серійних ударів, прийняття

---

³¹ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 25.07.2023).

³² Дмитро Тінін. Становлення та розвиток рукопашного бою в системі службової підготовки поліцейських та кадрів сил сектору безпеки. *Правові аспекти застосування прийомів рукопашного бою при силовому затриманні та проблемні питання надання домедичної допомоги*: зб. матеріалів круглого столу / уклад: В. В. Богуславський, Д. В. Петрушин; за заг. ред. В. В. Богуславського. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 24–26.

захисту, пересування, а також швидкості переходу від захисту до атаки, і навпаки³³.

На думку І. О. Чумак та Н. А. Олійник, рукопашний бій – це спеціальна дисципліна з виконання прийомів нападу і захисту зі зброєю і без зброї для знищення, полонення чи затримання супротивника. Прийоми рукопашного бою класифікуються за видом застосування (прийоми нападу, захисту, спеціальні прийоми), озброєння (зі зброєю, без зброї) та виконання (ударні, борцівські) (табл.1)³⁴.

Таблиця 1

Класифікація за видом застосування прийомів рукопашного бою

Рукопашний бій					
Прийоми нападу			Прийоми захисту		Спеціальні прийоми
Зі зброєю	Без зброї		Зі зброєю	Без зброї	
Удари	Удари	Боротьба	Автоматом (гвинтівкою) від ударів зброєю	Від ударів автоматом	Метання ножа
Автоматом (гвинтівкою)	Руками	Кидки	Піхотною лопатою (палицею) від ударів зброєю	Від ударів піхотною	Метання піхотної лопати
Піхотною лопатою (палицею)	Ногами			Від ударів ножом	Зняття чатового
Ножом	Головою			Від ударів без зброї	Взяття в полон
Пістолетом	Тулубом	Больові	Звільнення зброї від захоплення	Звільнення тіла від захоплення	Затримання
	Тазом				

Кожен удар у рукопашній сутичці повинен мати мету. Зазвичай удари завдаються в уразливі, больові точки на тілі супротивника.

³³ Анісімов Д. О., Фурсова А. О., Пономаренко О. Л. Техніка рукопашного бою в аспекті підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України. *Молодий вчений*. 2022. № 7. С. 9–12.

³⁴ Чумак І. О., Олійник Н. А. Рукопашний бій: повний курс рукопашної підготовки: підруч. для вищ. навч. закл. Вінниця: ВНАУ, 2018. 258 с.

Слід зважати на те, що головні життєві центри розташовані уздовж центральної лінії тулуба і включають у себе лоб, верхню губу, сонячне сплетіння і статеві органи. Другі за ступенем важливості для життєдіяльності людини центри знаходяться на лініях скронь (сонні артерії, вуха, місця під пахвами). Треті за важливістю частини тіла людини розташовуються на прямих, що знаходяться між головою та іншими горизонтальними лініями (ребра, селезінка, нирки, живіт).³⁵

Основними категоріями рукопашного бою є спортивний, поліцейський та армійський. Поліцейські вивчають переважно способи швидкого затримання супротивника та його конвоювання. Такий бій не розрахований на тривалий контакт, оскільки його метою є якнайшвидше затримання правопорушника з мінімальною шкодою для життя та здоров'я як поліцейських, так і правопорушників, що й передбачено в Законі № 580, який регулює застосування рукопашного бою як форму реалізації фізичного впливу (сили).

Застосування фізичного впливу (сили) є одним із заходів примусу, який можна застосовувати поліцейськими у різних ситуаціях, коли це дозволено законом і пропорційно рівню небезпеки.

Спочатку виникає екстраординарна ситуація, як правило, протиправного характеру, яка зумовлює необхідність реагування з боку поліцейських. За наявності відповідної загрози вони можуть, а інколи й зобов'язані застосувати фізичний вплив (силу) з метою забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб, припинення правопорушення, затримання особи, яка вчинила правопорушення.

Наголошуємо, що застосування фізичного впливу (сили) не завжди може вважатися найменш небезпечним порівняно з іншими заходами примусу, а також таким, що має передувати іншим заходам примусового характеру. Все залежить від конкретної ситуації, в якій

---

³⁵ Худякова Н. Ю., Кубрак К. В. Особливості застосування працівниками поліції заходів фізичного примусу. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних Сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29–30 листоп. 2017 р.) / Нац. ун-т оборони України ім. І. Черняхівського; за заг. ред. В. І. Свистун, О. В. Петрачкова. Київ: НУОУ, 2017. 360 с. (С. 215–216).

опинився поліцейський. Він має усвідомлювати, що в разі недосягнення мети застосування цього заходу, він може застосувати більш жорсткіший захід примусу, а в разі досягнення – негайно припинити його застосування.

На підставі викладеного етимологічного аналізу, а також відповідно до Закону № 580 вбачається можливим запропонувати таку класифікацію застосування фізичного впливу (сили):

1. *За об'єктом застосування фізичного впливу (сили):*
  - до людей;
  - тварин;
  - предметів, засобів тощо.
2. *За підставою застосування фізичного впливу (сили):*
  - для забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб;
  - припинення правопорушення;
  - затримання особи, яка вчинила правопорушення.
3. *За способом застосування фізичного впливу (сили):*
  - оборона (під час забезпечення особистої безпеки або безпеки інших осіб);
  - наступ (під час припинення правопорушення).
4. *За формою (засобами) застосування фізичного впливу (сили):*
  - за рахунок застосування мускульної сили та/або прийомів рукопашного бою;
  - із використанням будь-яких предметів;
5. *За наслідками застосування фізичного впливу (сили):*
  - легкі тілесні ушкодження (з короткочасним розладом здоров'я, короткочасною втратою працездатності або без таких);
  - середньої тяжкості тілесні ушкодження;
  - тяжкі тілесні ушкодження.

II. Спеціальні засоби

1) Гумові та пластикові кийки.

Історія використання гумових кийків, які раніше мали назву гумові палиці, в органах внутрішніх справ розпочинається ще з часів СРСР. У 1962 р. гумові палиці було прийнято на озброєння згідно з наказом міністра внутрішніх справ СРСР «Про прийняття на озброєння міліції гумової палиці і наручників».

У 1966 р. наказом міністра охорони громадського порядку Української РСР було визначено:

«Дозволити носіння гумової палиці в оголеному вигляді в руці, а також на ремені з лівого боку. Гумові палиці вводити тільки з дозволу МООП РРФСР за клопотанням міністрів ООП автономних республік, начальників управлінь ООП крайоблвиконкомів, узгодженим з відповідними обкомами, крайкомів партії».

Застосовувалися гумові палиці для:

«припинення буйства і безчинства хуліганів та інших злочинців, а також стосовно порушників громадського порядку, які відмовляються виконувати законні вимоги працівників міліції, для відбиття нападу на працівників міліції або дружинників, посадових осіб, державних, громадських організацій і громадян»³⁶.

Гумовими палицями категорично заборонялося завдавати ударів по обличчю і голові, застосовувати їх до жінок, дітей, людей похилого віку та інвалідів, а також у приміщеннях міліції³⁷.

У подальшому на озброєнні в міліції, крім гумових кийків, з'являються пластикові кийки типу «Тонфа», застосування яких регулювалося Правилами застосування спецзасобів при охороні громадського порядку, затвердженими постановою Ради Міністрів від 27 лютого 1991 року № 49 (далі – Правила № 49). Вони визначали загальні випадки, порядок та заборони щодо застосування працівниками міліції всіх спеціальних засобів, у тому числі гумових і пластикових кийків.

Так, відповідно до Правил № 49 заборонялося завдання:

– гумовими кийками – ударів по голові, шиї, ключичній ділянці, животу, статевих органах;

– пластиковими кийками типу «Тонфа» – ударів по голові, шиї, сонячному сплетінні, ключичній ділянці, низу живота, статевих органах, нирках, копчику³⁸.

---

³⁶ Історія, опис. URL: <http://www.ngu.com.ua/weapon/specialmeans/pr73.html> (дата звернення: 10.07.2023).

³⁷ Мацько В. А. Використання гумових та пластикових кийків у діяльності Національної поліції України. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. з нагоди відзнач. Дня науки – 2023 в Україні (м. Київ, 23 трав. 2023 р.). Київ: ДНДІ МВС України. 2023. С. 196–198.

³⁸ Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку: постанова Ради Міністрів УРСР від 27.02.1991 р. № 49. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КР910049?an=18160> (дата звернення: 10.07.2023).

Сьогодні зазначена вище постанова втратила чинність і єдиним нормативно-правовим актом, який врегулює порядок застосування поліцейськими гумових та пластикових кийків, є Закон № 580.

Визначення термінів «гумовий кийок» та «пластиковий кийок» відсутні в зазначеному вище Законі. Згідно з академічним тлумачним словником «кий» – це частина тонкого стовбура або грубої гілки, відрізана від дерева й очищена від пагонів³⁹.

У ДСТУ 8925:2019 «Кийки гумові» міститься дефініція терміна «кийок», під яким запропоновано розуміти круглий у поперечному перерізі циліндричний стрижень, який умовно поділяють на держак та бияк, виготовлений з гумової суміші і призначений для самозахисту та затримання правопорушників⁴⁰.

Українські вчені визначають гумову палицю/гумовий кийок як спеціальний засіб, який мають право застосовувати, зокрема, поліцейські, військовослужбовці Національної гвардії України (далі – НГУ), працівники установ виконання покарань, посадові особи інших правоохоронних органів України, визначених законодавством, для відбиття нападу на осіб, об'єкти, приміщення, затримання особи, яка вчинила правопорушення і чинить злісну непокору законному розпорядженню, а так само для припинення групових порушень громадського порядку чи масових заворушень, якщо інші способи не забезпечили виконання покладених на ці органи обов'язків⁴¹.

У наведеному понятті викладено коло суб'єктів, які можуть застосовувати гумові або пластикові кийки у своїй діяльності, а також законодавчо визначені випадки їх застосування. Беручи до уваги це, вважаємо, що викладене вище поняття можемо використовувати і для визначення поняття «пластиковий кийок».

---

³⁹ Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). 1973. Т. 4. С. 148. URL: <http://sum.in.ua/s/kyj> (дата звернення: 10.07.2023).

⁴⁰ ДСТУ 8925:2019. Спеціальні засоби. Кийки гумові. Загальні технічні умови. Чинний від 2021-01-01. Вид. офіц. Київ. ДП «УкрНДНЦ». 2020.

⁴¹ Правові та тактичні засади застосування поліцейськими спеціальних засобів: навч. посіб. / В. Д. Поливанюк, Д. Г. Казначеев, В. В. Біліченко та ін.; за заг. ред. В. Д. Поливанюка. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 96 с. (С. 41).

Гумові та пластикові кийки належать до засобів активної оборони, а отже, призначені для відбиття нападу правопорушників, припинення їх непокори, обмеження здатності вести активні дії осіб, які затримуються поліцейським. Підстави застосування гумових та пластикових кийків регулюються п. 2 ч. 3 ст. 45 Закону № 580, зокрема для:

а) відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;

б) затримання особи, яка вчинила правопорушення і чинить злісну непокору законній вимозі поліцейського;

в) припинення групового порушення громадської безпеки і порядку чи масових заворушень⁴².

Згідно з п. 1 ч. 4 ст. 45 Закону № 580 поліцейським заборонено: *«наносити удари гумовими (пластиковими) кийками по голові, шії, ключичній ділянці, статевих органах, попереку (куприку) і в живіт»*.

Варто звернути увагу, що вказані в Законі № 580 ділянки тіла людини, по яких заборонено завдавати ударів кийком, є небезпечними зонами, адже це може призвести до серйозного травмування або навіть смерті, тому з метою ефективного виконання поліцейськими покладених на них функцій та з метою дотримання прав, свобод та законних інтересів людини поліцейському необхідно знати, які наслідки може спричинити завдання ударів у зазначені ділянки.

Крім того, здійснивши порівняльний аналіз заборон щодо застосування кийків, закріплених у Законі № 580, з тими, що визначені Правилами № 49, можемо стверджувати, що законодавець звузив перелік ділянок тіла людини, в які заборонено завдавати удари, виключивши – сонячне сплетіння та нирки, тим самим розширивши площу можливого завдання ударів.

Варто наголосити, що тіло людини має природні слабини (зони) структурного характеру, які класифікують: на загальні, підвищеної чутливості та небезпечні.

Під загальними зонами розуміють такі ділянки тіла людини, вплив на які не призводить до травмування. Зони підвищеної чутливості – вплив на зазначені ділянки призводить до травмування

---

⁴² Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 16.06.2023).

супротивника без смертельних наслідків. Небезпечні зони – вплив може призвести до смерті⁴³.

Такі ділянки тіла людини, як сонячне сплетіння та нирки належать до небезпечних зон тіла людини, і удар у зазначені ділянки може спричинити сильний шок або навіть може стати причиною смерті. Тому, виключення цих ділянок тіла людини з переліку заборонених зон застосування кийків, на нашу думку, є недоречним, адже це може призвести до трагічних та невиправних наслідків. З огляду на це, поліцейські мають відповідально ставитися до застосування гумових/пластикових кийків, і уникати завдання ударів по сонячному сплетінню та нирках людини без абсолютної необхідності.

Зважаючи на викладене вище, з метою недопущення настання тяжких наслідків спричинених застосуванням кийків, вважаємо доцільним до списку заборонених зон завдання ударів кийками включити нирки.

Враховуючи, що законодавцем, крім нирок, було виключено сонячне сплетіння зі списку заборонених ділянок тіла. З нашого погляду, цю ділянку тіла можна не вносити окремо в зазначений список, адже сонячне сплетіння належить до черевини живота, а живіт уже належить до ділянок тіла людини, куди застосовувати кийок заборонено.

У поліції застосовують такі типи кийків:

- 1) гумові кийки ПР-73М, ПР-89 (ПРС), ПРК, ПР-90 та ін.;
- 2) пластиковий кийок «Тонфа».

Якщо розглянути гумовий кийок ПР-73, то він призначений для атакуючих та захисних дій, а також для затримання злочинця. Виготовлений він із гнучкої гуми, що збільшує пружність та робить удари ефективними.

До основних атакуючих дій поліцейського із застосуванням саме гумового кийка належать:

- удар кийком зверху;
- боковий удар кийком;
- удар тичком (удар торцем кийка).

До захисних дій із застосуванням гумового кийка належать:

---

⁴³ Захисні та контратакувальні дії з гумовим (пластиковим) кийком: навч.-метод. посіб. / В. А. Дідковський, В. В. Бондаренко, Н. Ю. Худякова та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2021. 72 с. (С. 8).

- захист від удару зверху;
- захист від удару навідліг;
- захист від удару знизу;
- захист від удару збоку;
- захист від прямого удару в обличчя, верхню частину тулуба;
- захист від удару ногою знизу;
- захист від удару ногою збоку.

Затримання за допомогою гумового кийка виконується удушливими прийомами на шию, зокрема:

- удушливе захоплення стоячи позаду противника;
- удушливе захоплення схрещеними руками за допомогою кийка, стоячи позаду противника;
- удушливе захоплення за допомогою кийка, перебуваючи ззаду противника, який стоїть на колінах⁴⁴.

Затримання злочинця за допомогою удушливого захоплення на шию може бути як самостійною дією, коли працівник, використовуючи «ефект несподіванки», атакує противника ззаду, так і наслідком якихось атакуючих або захисних дій, коли працівник, запобігаючи атаці супротивника, після нанесення розслабляючого удару виконує затримання удушливим захопленням.

Зосередимо увагу й на тому, що наявна в Законі № 580 заборона завдання ударів кийком у шию не охоплює заборону на здійснення удушливого захоплення правопорушника. Водночас, вважаємо, що застосування такого прийому може призвести до завдання правопорушнику істотної шкоди здоров'ю, а тому поліцейські мають з обережністю його здійснювати.

Пластиковий кийок «Тонфа» призначений для самозахисту правоохоронця, подолання опору та контролю дій правопорушника. Він виготовлений зі спеціальної ударо- та морозостійкої пластмаси або з металевого каркасу в еластичному пластмасовому покритті. За його допомогою при наявності певних навичок поліцейський може не тільки чинити фізичний вплив на правопорушника, відбивати напад або припиняти непокору, а й роззброїти нападника,

---

⁴⁴ Правові та тактичні засади застосування поліцейськими спеціальних засобів: навч. посіб. / В. Д. Поливанюк, Д. Г. Казначесв, В. В. Біліченко та ін.; за заг. ред. В. Д. Поливанюка. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 96 с. (С. 46–54).

конвоювати його до відділу поліції, а також, у разі крайньої необхідності, завдати значного ураження правопорушнику⁴⁵.

Пластиковий кийок «Тонфа» має низку переваг порівняно з гумовим кийком. Вважається, що він більш практичний та зручний у застосуванні. Бічна рукоятка пластикового кийка «Тонфа» запобігає його скочуванню, що дає змогу краще його тримати. Через конструкцію кийка його частіше використовують для захисних дій. Проте, незважаючи на ряд переваг, кийки з бічною рукояткою мають і недоліки:

– якщо використовувати кийок без захоплення за бічну рукоятку і завдати удар кінцем кийка, то це може призвести до серйозної травми;

– для повноцінного застосування «Тонфи» необхідна спеціальна підготовка поліцейського порівняно зі звичайним кийком;

– кийок з бічною рукояткою має більшу вагу⁴⁶.

На нашу думку, ефективно застосування гумового або пластикового кийка залежить від професійної підготовки поліцейського, яка включає в себе вивчення правових основ застосування зазначених спецзасобів та відпрацювання захисних та атакуючих дій з гумовим або пластиковим кийком; формування знань і практичних навичок про безпечну поведінку під час заподіяння ударів кийками та надання домедичної допомоги внаслідок отримання можливих травм після їх застосування.

2) *Електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії.*

Уперше на території України вітчизняні електрошокові пристрої для потреб правоохоронних органів почали з'являтися наприкінці 90-х років. Саме 1999 року було прийнято на оснащення та введено до норм належності вітчизняний електрошоковий пристрій типу IP-4, над створенням якого працювали науковці Державного науково-

---

⁴⁵ Гнусов Ю. В. Спеціальна техніка Національної поліції України: навч. посіб. з дис. «Тактико-спеціальна підготовка» / Ю. В. Гнусов, В. А. Світличний, Ю. М. Онищенко; Харк. нац. ун-т внутр. справ, факультет № 4, каф. кібербезпеки. Харків: ХНУВС, 2017. 175 с. (С. 55).

⁴⁶ Рожеченко В. М., Маркечко К. А. Основні аспекти історії виникнення поліцейського кийка. URL: https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/6543/1/%D0%A1%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D1%80%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB%202021_1.pdf (дата звернення: 10.07.2023).

дослідного інституту МВС України (раніше – ДІУЦ «Спецтехніка») спільно з фахівцями ТОВ «Інститут електродинаміки» (м. Харків).

Правове регулювання застосування спеціальних засобів примусу, до яких зокрема належать електрошокові пристрої, у часи функціонування міліції складалося з низки нормативно-правових актів, основним з яких тоді був Закон України «Про міліцію». Саме в ньому було закріплено перелік спеціальних засобів, які використовувались у діяльності міліції, проте електрошокові пристрої до того переліку не належали.

Іншим нормативно-правовим актом у досліджуваній темі були Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку, затверджені постановою Ради Міністрів Української РСР від 27.02.1991 р. № 49. Вони визначали цілі та умови застосування спеціальних засобів, проте не врегульовували застосування саме електрошових пристроїв.

Лише в 1998 р. було прийнято окремий нормативно-правовий акт – Інструкція про порядок застосування електрошових пристроїв (електрошокерів), затверджена наказом МВС України від 13.02.1998 р. № 101⁴⁷, яка врегульовувала порядок застосування та призначення, а також закріплювала правила безпеки та заборони при користуванні електрошовими пристроями, також у ній було закріплено поняття «електрошокер».

Вказана Інструкція втратила чинність 2016 року відповідно до наказу МВС від 11.07.2016 № 640. Такий стан речей пояснюється не тільки через застарілість певних її положень, а й через моральну та технічну невідповідність електрошокерів, які знаходяться на озброєнні в НПУ⁴⁸.

Сьогодні основним і єдиним нормативно-правовим актом, який визначає правові підстави застосування поліцейськими електрошових пристроїв контактної та контактної-дистанційної, є

---

⁴⁷ Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку: постанова Ради Міністрів УРСР від 27.02.1991 р. № 49. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КР910049?an=18160> (дата звернення: 10.07.2023).

⁴⁸ Мацько В. А. Правові підстави застосування електрошових пристроїв Національною поліцією України. *Відкрита наука України: візійний дискурс в умовах воєнного стану*: Міжнар. міждисцип. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 27–29 верес. 2023 р.). Ужгород. нац. ун-т. С. 447–448. (С. 448).

Закон № 580. Так, відповідно до п. 6 ч. 3 ст. 45 Закону № 580 правовими підставами застосування електрошокерів є:

а) відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;

б) відбиття нападу тварини, що загрожує життю і здоров'ю особи чи поліцейського⁴⁹.

Якщо порівняти правові підстави, за яких міліціонер міг застосовувати електрошокерів, з правовими підставами застосування цих спеціальних засобів поліцейським, то законодавець значно звузив їх, зокрема виключив такі підстави, як:

- стримування агресивності правопорушника;
- припинення опору з його боку при затриманні.

Зважаючи на той факт, що правові підстави застосування електрошокерів не відповідають сучасним потребам ефективного виконання поліцейськими службових обов'язків, у Верховній Раді України (далі – ВРУ) було зареєстровано законопроект № 4375 від 13.11.2020 р. про внесення змін до статті 45 Закону № 580, яким запропоновано п. 6 ч. 3 вказаної статті доповнити підпунктами, відповідно до яких розширити підстави застосування електрошокерів, зокрема для:

– затримання особи, яка вчинила адміністративне або кримінальне правопорушення і чинить при цьому фізичну протидію поліцейському;

– затримання особи, яка вчинила тяжкий або особливо тяжкий злочин і намагається втекти;

– затримання особи, яка чинить збройний опір або намагається втекти з-під варти;

– затримання озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю чи здоров'ю людей, у тому числі поліцейського⁵⁰.

Запропоновані підстави застосування електрошокерів дублюються з окремими підставами застосування пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за

---

⁴⁹ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 19.06.2023).

⁵⁰ Про внесення змін до ст. 45 Закону України від 02.07.2015 № 580-VIII: проект Закону України від 13.11.2020 р. № 4375. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70425 (дата звернення: 11.07.2023).

своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, зокрема щодо затримання особи, яка підозрюється у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти та для затримання особи, яка чинить збройний опір або намагається втекти з-під варти. А також з підставами про застосування вогнепальної зброї, зокрема – зброєю можна застосовувати для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти.

З огляду на викладене вище ініціатори законопроекту пропонують розширити підстави застосування електрошокових пристроїв на рівні із підставами застосування пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії та вогнепальною зброєю.

Також законопроектом пропонується внести зміни до підп. «б» п. 6 ч. 3 ст. 45 Закону № 580, встановивши підставу застосування електрошокових пристроїв для відбиття нападу тварини, що загрожує життю або здоров'ю особи чи поліцейського (відповідно до чинної редакції загроза має бути одночасно життю і здоров'ю).

Зазначений законопроект розглядався останній раз на засіданні Комітету з питань правоохоронної діяльності у березні 2021 року і народні депутати – члени Комітету надіслали його на доопрацювання, аргументуючи це тим, що відсутнє обґрунтування безпечності впливу пристрою на організм людини, зокрема щодо вагітних жінок та осіб з серцево-судинними захворюваннями, адже електрошокові пристрої на всіх діють по-різному, тому наслідки їх застосування складно передбачити. У квітні 2021 року законопроект відхилено та знято з розгляду.

Станом на сьогодні питання про застосування електрошокерів поліцейськими знову стає актуальним. Нещодавно Міністр внутрішніх справ України Ігор Клименко у своєму інтерв'ю для видання «Українські новини» зазначив, що ідея застосування поліцейськими електрошокерів заслуговує обговорення в суспільстві, а також фахового і професійного розгляду, у тому числі народними депутатами. Крім того, Міністр акцентував увагу на тому, що у зв'язку з агресивними діями громадян застосування електрошокерів поліцейськими є вкрай необхідним, особливо враховуючи той факт, що їх застосування порівняно із застосуванням помпової рушниці або вогнепальної зброї матиме практично нульову

летальність. Окремо Міністр зосередився на обговоренні летальних наслідків застосування електрошокерів, адже групу ризику становлять ті особи, які мають металеві елементи в тілі чи перебувають після операцій, або через інші фізіологічні особливості. Тому застосування зазначеного спецзасобу обов'язково має бути обговорено в суспільстві, для того щоб повноцінно оцінити позитивне чи негативне ставлення має суспільство щодо застосування такого виду спецзасобу⁵¹.

Отже, зважаючи на викладене, слід зазначити, що з одного боку, розширення правових підстав застосування електрошокових пристроїв на рівні із правовими підставами застосування пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії та вогнепальною зброєю, може призвести до того, що на практиці поліцейський не зможе зорієнтуватися та визначитися, який саме спеціальний засіб (зокрема летальної чи нелетальної дії) застосовувати при однакових правових підставах, а з іншого боку, розширення правових підстав застосування електрошокерів надасть можливість поліцейським більш ефективно виконувати службові обов'язки, адже електрошокери можна застосовувати в обмеженому просторі (ліфт, автомобіль, усі види громадського транспорту), де застосування вогнепальної зброї та інших спеціальних засобів ускладнену або взагалі неможливе, а також вони наносять мінімальний травматичний ефект, мають відсутність непоборних наслідків порівняно зі смертельною зброєю⁵², про що також зазначав Міністр внутрішніх справ України Ігор Клименко.

Крім того, про актуальність і необхідність удосконалення підстав та порядку застосування електрошокових пристроїв наголошують і поліцейські під час особистого спілкування з ними. Вони акцентують увагу на необхідності їх забезпечення електрошоковими пристроями, адже сьогодні, не зважаючи на те, що

---

⁵¹ Інтерв'ю Міністра внутрішніх справ Ігоря Клименка для видання Українські новини. URL: <https://mvs.gov.ua/news/interviu-ministra-vnutrisnix-sprav-igorja-klimenka-dlia-vidannia-ukrayinski-novini> (дата звернення: 10.07.2023).

⁵² Бочек О. І. Зарубіжний досвід застосування поліцейськими електрошокових пристроїв. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6/3. Vol. 1. P. 91–98 (Словацька Республіка).

цей спецзасіб закріплений у Законі № 580, поліцейські його у своїй практичній діяльності не застосовують. На їхню думку, електрошокери серед усіх заходів примусу можуть бути найефективнішими саме в нестандартних ситуаціях, наприклад, коли стикаються з правопорушником, який фізично сильніший за поліцейського, або коли він озброєний палицею або ножем, і для його затримання можна застосувати саме електрошокер, а не вогнепальну зброю.

Електрошокові пристрої вважаються одними з найбільш сучасних і динамічно розвиваючих спеціальних засобів і належать до засобів активної оборони. Через інтернет кожен громадянин може купити електрошокер без будь-яких обмежень, хоча постановою ВРУ від 17.06.1992 р. № 2471-ХІІ «Про право власності на окремі види майна» визначено перелік видів майна, яке не може бути у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій і юридичних осіб інших держав на території України, до яких віднесено електрошокові пристрої, що застосовуються правоохоронними органами⁵³. Тобто зазначена постанова забороняє громадянам мати у власності електрошокери, що застосовуються правоохоронними органами.

Якщо розглянути зарубіжний досвід щодо застосування електрошокерів, то у більшості країн громадяни можуть використовувати електрошокери як засоби самооборони. Першою такою країною, в якій почали використовувати електрошокери як засоби самооборони, є Сполучені Штати Америки (далі – США), де найбільш поширені вироби типу TASER, які з 1975 р. стоять на озброєнні поліції штатів і вважаються дуже ефективними.

Перші електрошокери типу TASER для поліції в Україні було закуплено ще в листопаді 2020 року. Проте враховуючи, що їх застосування на той час було незаконним, поліцейські проходили лише навчання із їх застосування.

Головною перевагою такого спецзасобу є те, що поліцейській може його застосовувати як на короткій, так і на довгій дистанції, дальність його пострілу сягає 7,5 м, а швидкість – 55 м/с. Усередині пристроїв має два струмопровідні дроти, які вистрілюють, коли

---

⁵³ Про право власності на окремі види майна: постанова Верховної Ради України від 17.06.1992 р. № 2471-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2471-12#top> (дата звернення: 10.07.2023).

поліцейський натискає на курок. Через них передається електричний імпульс, який миттєво знерухомлює особу, тимчасово паралізуючи м'язову систему, а якщо використовувати його без відстрілу дротиків, то особа відчуває лише біль, без знерухомлення м'язів⁵⁴. Проте, проблемним питанням у застосуванні електрошокерів є, чи може нанесення електричного струму потужністю 50 тис. V призвести до смерті правопорушника? Існує дві думки: перша – дротики, які входять у тіло, замикаються і утворюють «дугу» на поверхні шкіри, що досягає верхнього шару м'язів, тобто розряд не досягає до внутрішніх органів, чим не може заподіяти шкоди важливим органам. Друга думка – такий струм все ж таки призводить до летальних випадків і підтвердженням цьому є світова статистика, яка доводить, що після застосування TASER за період 2001–2012 роки тільки в США загинуло понад 500 осіб⁵⁵.

Необхідно розрізнати прямий вплив електричного струму на організм і загальний стан нервової системи при ураженні, що зазвичай називають шоком. У зв'язку з цим кожного потерпілого від електричного струму доцільно вважати таким, що потребує домедичної допомоги.

З огляду на ймовірність заподіяння електрошокером істотної шкоди здоров'ю людини, вважаємо, що застосування конкретного виду електрошокера в Україні обов'язково має рекомендуватися Міністерством охорони здоров'я. Крім того, перед застосуванням електрошокерів поліцейський обов'язково повинен пройти відповідне навчання з метою вивчення правил поведінки з цим видом спецзасобу, а також отримання навичок з надання домедичної допомоги після застосування електрошокерів, а в подальшому проходити відповідні тренінги задля закріплення та оновлення необхідних знань, умінь і навичок, адже без належної підготовки поліцейського електрошокер може стати «летальною зброєю».

3) *Засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо).*

---

⁵⁴ Клименко І. Не стріляти: електричний струм на службі поліції. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/704207.html> (дата звернення: 10.07.2023).

⁵⁵ Amnesty International USA. URL: <https://www.amnestyusa.org/news/press-releases/amnesty-international-urges-strict-limits-on-police-taser-use-as-us-death-toll-reaches-500> (дата звернення: 10.07.2023).

У правоохоронній діяльності, ще до реформування і переходу міліції в поліцію, серед усіх заходів примусу найчастіше застосовувалися засоби обмеження рухомості.

Так, засобами обмеження рухомості в Законі України «Про міліцію» були наручники, натомість у чинному Законі № 580 засобами обмеження рухомості є кайданки та сітки зв'язування⁵⁶.

Визначення поняття «кайданки» та «сітки зв'язування» в Законі № 580 відсутнє, а в академічному тлумачному словнику поняття «кайданки» тотожне з поняттям «наручники»⁵⁷, отже й визначення для цих двох понять можемо застосовувати одне, це з'єднані ланцюжком металеві кільця, що їх надівають на руки заарештованим⁵⁸.

У навчальній літературі кайданки (наручники) визначають як пристрій у вигляді двох кілець із замками (браслетами). Класичні наручники мають вигляд двох металевих браслетів, з'єднаних двома звареними ланками ланцюга⁵⁹.

Визначення поняття «сітка зв'язування» в чинному законодавстві, науковій та навчальній літературі немає. Крім того, сьогодні відсутні науково-технічні розробки за напрямом розробки сітки зв'язування, належне нормативне врегулювання питання щодо її застосування, а також практика застосування зазначеного спецзасобу у правоохоронній діяльності України, що підтверджує неможливість застосування сітки зв'язування як заходу примусу в поліцейській діяльності.

---

⁵⁶ Мацько В. А. Застосування засобів обмеження рухомості поліцейськими в аспекті дотримання прав людини і громадянина: III Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди відзнач. Міжнар. дня прав людини (м. Київ, 7 груд. 2023 р.). С. 167–169. (С. 168).

⁵⁷ Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980.). 1973. Т. 4. С. 73. URL: <http://sum.in.ua/s/kajdanky> (дата звернення: 11.07.2023).

⁵⁸ Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980.). 1974. Т. 5. С. 179. URL: <http://sum.in.ua/s/naruchnyky> (дата звернення: 11.07.2023).

⁵⁹ Правові та тактичні засади застосування поліцейськими спеціальних засобів: навч. посіб. / В. Д. Поливанюк, Д. Г. Казначесв, В. В. Біліченко та ін.; за заг. ред. В. Д. Поливанюка. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 96 с. (С. 74).

До переліку засобів обмеження рухомості, закріплених у п. 3 ч. 4 ст. 42 Закону № 580, належать «...кайданки, сітки для зв'язування тощо». Якщо ми ретельно розглянемо вказаний перелік, то варто зазначити, що в ньому відсутня чіткість, через що постає питання, які саме засоби обмеження рухомості можна віднести до «тощо»? Крім того, варто звернути увагу на формулювання переліку засобів обмеження рухомості, визначені в п. 1 ч. 3 ст. 45 Закону № 580, де вказано, що «кайданки та інші засоби обмеження рухомості застосовуються...», через що виникає низка запитань, зокрема: що розуміється під «іншими засобами обмеження рухомості» та чи законним буде застосування «інших засобів обмеження рухомості», враховуючи, що в Законі № 580 чітко передбачено, що поліцейський може застосовувати лише ті спеціальні засоби, які визначені в цьому Законі?⁶⁰ Отже, відсутність у Законі № 580 виключного переліку засобів обмеження рухомості може призвести до зловживання владою поліцейськими, що в подальшому спричинить порушення прав та свобод людини і громадянина.

Варто наголосити й на тому, що в Законі № 580 з'явився новий термін «підручні засоби». Саме під час дії режиму воєнного стану в Україні у разі необхідності відбиття нападу, що загрожує життю чи здоров'ю поліцейського або іншої особи, а також усунення небезпеки у стані крайньої необхідності або при затриманні особи, яка вчинила правопорушення та/або чинить опір поліцейському, поліцейський має право використати підручні засоби⁶¹. Їх перелік у зазначеному Законі не наведений, а отже, якщо розглядати підручні засоби в контексті застосування заходів примусу, зокрема засобів обмеження рухомості, то ними можуть бути будь-які засоби або предмети (наприклад, краватка, ремінь, шнурки тощо), які можуть в умовах крайньої необхідності забезпечити якісне виконання поліцейським службових обов'язків. Однак, з огляду на вимогу щодо необхідності законного виконання таких обов'язків використовувати

---

⁶⁰ Мацько В.А., Бочек О.І. Нормативно-правове регулювання застосування поліцейських заходів примусу в Україні. *Наука і правоохоронна*. 2023. № 2. С. 121–129. (С. 125).

⁶¹ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 11.07.2023).

подібні підручні засоби, на нашу думку, потрібно з урахуванням тих обмежень, які стосуються застосування кайданків.

Застосування кайданків та інших засобів обмеження рухомості закріплено у ст. 45 Закону № 580, зокрема, що поліцейський може їх застосовувати:

а) до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення та чинить опір поліцейському або намагається втекти;

б) під час затримання особи;

в) під час конвоювання (доставляння) затриманого або заарештованого;

г) якщо особа своїми небезпечними діями може завдати шкоду собі і оточуючим;

г) проведення процесуальних дій з особами у випадках, коли вони можуть створити реальну небезпеку оточуючим або собі⁶².

Результати опитування поліцейських офіцерів громад свідчать, що серед низки визначених законодавством спеціальних заходів примусу засоби обмеження рухомості застосовуються найчастіше (Додаток 2). Враховуючи високий показник застосування засобів обмеження рухомості, їх застосування має бути законним, а отже для цього необхідно дотримуватися встановлених правил. Зокрема, кайданки надягаються на кисті рук попереду тулуба або за спиною так, щоб вони не завдавали болю затриманій особі не більш ніж дві години безперервного використання або без послаблення їх тиску. В цьому контексті постає питання регламентації та фіксації факту послаблення тиску кайданків, адже воно також не має чіткої правової регламентації, що може призводити до зловживань поліцейських та як наслідок заподіяння шкоди здоров'ю затриманих осіб⁶³.

З 1992 року в Україні на озброєнні правоохоронних органів використовували такі моделі кайданок, як: БР, БР-С, БРМ-92. Їх виробляють КП НВО «Форт» та деякі інші підприємства.

Браслети ручні металеві (БРМ), саме таку раніше мали назву кайданки, являють собою пристрій, який складається з двох кілець та з'єднувального ланцюжка. Зі свого боку кожне кільце браслетів

---

⁶² Там само.

⁶³ Ковальова О. В. Законний порядок і проблемні питання застосування спеціальних засобів. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*: зб. наук. пр. Харків, 2018. С. 16–19.

складається з двох напівкілець, одне з яких рухоме та має регулюючі зубці, а друге – статичне, до якого кріпиться з'єднувальний ланцюжок. Статичне напівкілець має також фіксуючий пристрій із замком, фіксатором та отвором для ключа. Ключ, окрім зуба для відмикання, має внутрішній отвір, у який входить вісь, запресована в статичне напівкілець. Тому вісь захищає кайданки від відмикання сторонніми предметами. БР-М витримують розривне зусилля до 200 кг. Крім згаданих вище кайданків, також використовують кайданки на жорсткій зчипці та кайданки для етапування засуджених⁶⁴.

Проте, останнім часом на практиці поліцейські дедалі частіше почали застосовувати пластикові кайданки разової дії (стяжки), які виробляються лише за кордоном. Пластикові кайданки разової дії (стяжки) являють собою гнучкий пластиковий пасок довжиною 0,5 м, шириною 0,005 м та товщиною 0,001 м. Працюють за типом «зашморгу». Складаються зі стрічки, по всій довжині якої розташовані регулюючі зубці, та фіксуючих пристроїв з фіксуючими зубцями⁶⁵.

Зазначені кайданки є ефективними через їх простоту виготовлення, малу собівартість, легкість та зручність у транспортуванні. У світі виробники випускають десятки видів одноразових кайданок, кожні з яких мають свої переваги та недоліки. В Україні сьогодні промислове виробництво одноразових кайданок не налагоджено. Підприємства-постачальники (фірми) реалізують деяким службам МВС та охоронним структурам готові до застосування одноразові кайданки, а також додаткове спорядження (аксесуари) до них закордонного виробництва⁶⁶. З огляду на технічні характеристики пластикових кайданок разової дії можемо дійти висновку, що їх застосування поліцейськими має низку переваг над кайданками металевими, зокрема:

---

⁶⁴ Методична розробка для проведення практичних занять із навчальної дисципліни «Спеціальна фізична підготовка» з курсантами Національної академії внутрішніх справ. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/sfp/2020/spf_tema_12.pdf (дата звернення: 11.07.2023).

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Неня О. В., Фесенко М. А., Березненко Н. М. Засоби обмеження руху затриманих осіб для виконання завдань з охорони громадського порядку. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/08/materialy_konferencziyi_donduvs_01_07_2022.pdf (дата звернення: 11.07.2023).

– вони мають меншу вагу, а отже, при собі їх можна мати кілька штук, на відміну від металевих;

– виготовляються зі стійкого матеріалу.

Єдиним недоліком є те, що їх не виготовляють в Україні, тому з метою якісного виконання поліцейськими службових завдань із застосуванням спеціальних засобів обмеження волі, було б доцільним розвивати їх виготовлення в Україні.

Підбиваючи підсумки, вважаємо доцільним:

– на законодавчому рівні визначити поняття «сітка зв'язування»;

– визначити виключний перелік засобів, які належать до засобів обмеження рухомості;

– регламентувати факт послаблення тиску кайданків;

– розглянути можливість виготовлення кайданків пластикових разової дії в Україні.

4) Засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії.

За часи існування міліції засоби споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії в Законі України «Про міліцію» визначалися, як «сльозоточиві речовини», перелік яких закріплювався у Правилах № 49.

Так, відповідно до зазначених правил до сльозоточивих речовин належали: ручні газові гранати, патрони з газовими гранатами («Черемуха-1», «Черемуха-4», «Черемуха-5», «Черемуха-6», «Черемуха-7», «Черемуха-10», «Черемуха-12», «Сирень-1», «Сирень-2», «Сирень-3»); балончики, патрони, гранати та інші спецзасоби з препаратами сльозоточивої та дратівної дії на основі природних капсаїциноїдів, морфоліду пералгонової кислоти (МПК), ортохлорбензальмалонітрилу (CS) і речовини АЛГОГЕН⁶⁷.

На сучасному етапі діяльності поліції в Україні правовою підставою застосування засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії, є Закон № 580.

Так, відповідно до підп. 3 п. 3 ст. 45 зазначеного Закону, поліцейські, які пройшли відповідну спеціальну підготовку, мають право застосовувати зазначені спеціальні засоби для:

---

⁶⁷ Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку: постанова Ради Міністрів УРСР від 27.02.1991 р. № 49. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КР910049?an=18160> (дата звернення: 10.07.2023).

а) відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;

б) припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень⁶⁸.

Указаним Законом також встановлено ряд обмежень та заборон. Зокрема, під час застосування засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії, заборонено здійснювати прицільну стрільбу по людях, розкидання і відстрілювання гранат у натовп, повторне застосування їх у межах зони ураження в період дії цих речовин⁶⁹.

Варто зазначити, що сьогодні відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би закріплював перелік засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії, які застосовуються у поліції. Проте, враховуючи той факт, що після проведення реформи системи органів внутрішніх справ перелік засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії, кардинально не змінився, то в науковій літературі сформулювалась певна їх класифікація. Так, засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії, які застосовуються поліцейськими, поділяються на:

1) балончики з препаратами сльозогінної та дратівної дії на основі природних капсаїциноїдів, морфоліду пералгонової кислоти (МПК), ортохлорбензальмалонітрилу (СS) і речовини АЛГОГЕН.

До таких балончиків належать:

- «Терен-1»;
- «Терен-4М»;
- «Кобра-1»;
- «Кобра-1С».

Виріб «Терен-1» виготовляється у двох модифікаціях і призначений для самозахисту як поліцейських, так і цивільного населення. Конструктивно він являє собою балон аерозольного типу, заповнений препаратом сльозогінної та подразнюючої дії – морфолід пеларгонової кислоти, що впливає навіть на осіб, які перебувають в стані алкогольного сп'яніння, а також на собак.

---

⁶⁸ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 10.07.2023).

⁶⁹ Там само.

Виріб «Герен-4М» конструктивно виконаний у вигляді аерозольного балона, який заповнений препаратом на основі морфоліду пеларгонової кислоти та ортохлорбензиліденмалонітрилу. Призначений для безпосереднього впливу аерозольним складом сльозогінної дії на правопорушника. Розчин, який міститься в балончику, викидається на відстань до 250 см при фронті розпилення до 70 см. Розпиляти спецзасіб потрібно за вітром з таким розрахунком, щоб струмінь розпиленої сльозогінної речовини не був віднесений на поліцейського, який застосовує цей спецзасіб. Для досягнення максимального ефекту розпилення сльозогінного компонента необхідно здійснювати в ділянку сонячного сплетіння правопорушника, а не в його обличчя. Забороняється виконувати розбирання балончика і розпиляти аерозоль поблизу відкритого вогню.

Виріб «Кобра-1» створює факел подразнюючого аерозолю довжиною до 2,7 м. На основі цього препарату виготовлені дослідні зразки балону великого об'єму (замість ранцевого апарату «Облако») та балону прихованого носіння (запальничка).

Виріб «Кобра-1С» призначений для застосування в закритих і багатолюдних приміщеннях (ліфт, автобус тощо). При розпиленні він створює тонкий струмінь подразнюючого препарату довжиною не менше 5–7 м. Для миттєвого враження правопорушника необхідне обов'язкове потрапляння розчину в очі. Попадання хімічного компоненту на інші частини тіла правопорушників викликає болісне печіння, але боєздатності не зменшує. До позитивних якостей слід віднести й те, що препарат не розноситься вітром і на людей, що перебувають поряд, не впливає.

Окремо варто зазначити, що загальні технічні вимоги, правила приймання, зберігання, транспортування, методи контролювання якості виготовлення виробів та гарантії виробників газових балончиків, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії, які знаходяться в обігу на території України, встановлює ДСТУ 9131:2021 від 01.05.2022⁷⁰;

---

⁷⁰ ДСТУ 9131:2021 від 01.05.2022. Спеціальні засоби самооборони. Газові балончики, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії. Загальні технічні умови. Чинний від 2022-05-01. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=96324 (дата звернення: 27.07.2023).

2) патрони для відстрілу з газових пістолетів з препаратами слезогінної та дратівної дії на основі природних капсаїциноїдів, морфоліду пералгонової кислоти (МПК), ортохлорбензаль-малононітрилу (CS) і речовини АЛГОГЕН.

Виріб «Терен-3» являє собою газовий патрон для газових пістолетів і призначений для тимчасового ураження психовольової стійкості нападника. Як діюча речовина використовується препарат на основі морфоліду пеларгонової кислоти.

Проте варто зазначити, що порівняно з балончиками з препаратами слезогінної та дратівної дії, пістолети, які призначені для розпилювання подразнюючої речовини, не набули широкої популярності у повсякденному їх використанні поліцейськими, можливо через значну вагу, а можливо через наявність в екіпіровці поліцейського інших видів спецзасобів, у тому числі вогнепальної зброї;

3) ручні газові гранати, а також патрони з газовими гранатами.

Найпоширенішими ручними газовими гранатами або патронами, спорядженими слезоточивою речовиною, є: «Терен», «Черемуха», «Сирень».

«Черемуха-1» – ручна газова граната, призначена для створення на відкритій місцевості газо-димової хмари з нестерпною концентрацією слезоточивої речовини. Категорично забороняється її застосовувати в приміщеннях, кидати в натовп, розбирати її та переносити без сумки.

«Черемуха-6» – ручна газова граната, її призначення таке саме як у «Черемухи-1». Цей тип гранати можна закидати за допомогою насадок і вибивного патрона (відстрілюється за допомогою помпової рушниць «Форт-500»).

«Черемуха-4» – патрон з газовою гранатою. Аналогічну конструкцію мають спеціальні гранати «Сирень-2» та «Сирень-3» (відрізняються потужністю). Гранати цього типу, як і «Черемуха-6», можна закидати за допомогою насадок та вибивного патрона з помпової рушниць «Форт-500» на відстань до 700 м.

«Черемуха-12» – газова граната підвищеної потужності, призначена для ручного кидання на відстань до 30 м або відстрілу за допомогою насадок та вибивного патрона з помпової рушниць «Форт-500». Категорично забороняється застосовувати гранату «Черемуха-12» у приміщеннях.

«Черемуха-7» – патрон з газодимовою гранатою, призначений для відстрілу в приміщення (за допомогою помпової рушниці «Форт-500») з метою створення газо-димової хмари з нестерпною концентрацією сльозоточивої речовини.

«Терен-6» – ручна газова граната, пристрій миттєвого розпилення, призначена для миттєвого утворення газової хмари з нестерпною концентрацією сльозогінної речовини і може використовуватися як на відкритій місцевості, так і в ізольованому приміщенні.

Акцентуємо увагу на тому, що зберігання, носіння та застосування лише ручної газової гранати «Терен-6» у поліції врегульовано окремим правилом, затвердженим наказом МВС від 18.10.2018 № 847⁷¹, яким встановлено додаткові заборони щодо застосування цього спецзасобу, закріплено заходи безпеки під час використання, умови зберігання та транспортування, описано складові частини спецзасобу, його характеристики та порядок приведення його в дію.

На нашу думку, застосування всіх видів засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії (передусім тих, які призначені для використання тільки поліцією) має регулюватися не лише правилами застосування виробника, а й відомчим наказом, який затвердив би правила їх застосовування. Особливо враховуючи те, що з усього переліку спеціальних засобів найбільш часто, зокрема після засобів обмеження волі, поліцейські застосовують – засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівливої дії, що підтверджується результатами опитування поліцейських офіцерів громад НПУ (Додаток 2).

Розглянувши загальні характеристики та правила поведінки зі спеціальними засобами, спорядженими речовинами сльозогінної та дратівної дії, можемо виокремити деякі особливості щодо їх застосування:

– заборонено застосування деяких видів речовин сльозогінної та дратівливої дії у вітряну погоду;

---

⁷¹ Про затвердження Правил зберігання, носіння та застосування спеціальних засобів «Терен-6», «Терен-7» і «Терен-7М»: наказ МВС від 18.10.2018 № 847. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/re32960?an=1&ed=2018_10_18 (дата звернення: 27.07.2023).

– застосування деяких видів речовин сльозогінної та дратівливої дії потребує особливої підготовки в поліцейського, адже для ефективного їх застосування необхідне потрапляння в одну із чітко визначених частин тіла людини (наприклад – очі);

– недоліком у аерозольних балонів є невеликий об'єм або слабкий зміст препарату;

– застосування деяких видів газових гранат можливе як у закритих приміщеннях, так і на відкритій місцевості.

5) Засоби примусової зупинки транспорту.

Актуальність та важливість застосування поліцейськими засобів примусової зупинки транспорту пояснюється значним підвищенням кількості транспорту на дорогах, що зі свого боку збільшує вірогідність порушення громадянами правил дорожнього руху, а також значної кількості вчинених злочинів за допомогою транспорту (викрадення транспорту або використання транспорту як засобу вчинення злочину). Надважливою умовою застосування зазначеного спецзасобу є забезпечення особистої безпеки поліцейських та безпеки громадян, насамперед учасників дорожнього руху.

Дослідивши більш детально зміст поняття «засоби примусової зупинки транспорту», ми зауважили, що в ньому є певна неточність, яка стосується слова «транспорт». Якщо звернутися до ст. 1 Закону України «Про транспорт», то транспорт – це одна з найважливіших галузей суспільного виробництва і покликаний він задовольняти потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях⁷². Натомість, відповідно до Правил дорожнього руху транспортний засіб – пристрій, призначений для перевезення людей і (або) вантажу, а також встановленого на ньому спеціального обладнання чи механізмів⁷³. З огляду на викладені вище поняття «транспорт» і «транспортний засіб» вважаємо, що більш доцільно при формулюванні словосполучення «засоби примусової зупинки транспорту» вживати словосполучення «транспортний засіб», адже саме воно пояснює правильний зміст того, що має зупинятися за

---

⁷² Про транспорт: Закон України від 10.11.1994 р. № 232/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.07.2023).

⁷³ Про правила дорожнього руху: постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.07.2023).

допомогою примусових засобів. Крім того, правильність цього твердження доводиться тим, що в тексті Закону № 580 часто вживається дефініція «транспортний засіб».

У ст. 45 Закону № 580 зазначено, що засоби примусової зупинки транспорту застосовуються для примусової зупинки транспортного засобу, водій якого не виконав законні вимоги поліцейського щодо зупинки транспортного засобу або якщо дії водія транспортного засобу створюють загрозу життю чи здоров'ю людини (п. 4 ч. 3); застосування засобів примусової зупинки транспорту забороняється для примусової зупинки мотоциклів, мотоколясок, моторолерів, мопедів, транспортного засобу, що здійснює пасажирські перевезення, а також застосовувати такі засоби на гірських шляхах або ділянках шляхів з обмеженою видимістю, залізничних переїздах, мостах, шляхопроводах, естакадах, у тунелях (п. 5 ч. 4)⁷⁴.

Усі засоби примусової зупинки транспортних засобів можна поділити на дві великі групи:

– перша – засоби пасивної дії (тимчасові знаки обмеження руху, світлофори, патрульний транспорт із увімкненими світловими маячками та пересічний транспорт, який використовується в цьому випадку як бар'єр для перекриття всього руху на дорозі);

– друга – засоби активної дії (вогнепальна табельна зброя та засоби примусової зупинки механічного та електронного принципу дії)⁷⁵.

Засоби примусової зупинки транспортних засобів першої і другої групи широко використовувалися в міліції і продовжують використовуватися в сучасній поліції. Зокрема, якщо розглядати засоби примусової зупинки транспортних засобів, які призначені для проколювання шин, то такі моделі цих спецзасобів, які знаходилися ще на оснащенні в міліції, а зараз у поліції, не зазнали радикальних змін, з часом удосконалювалися лише певні їх деталі.

НПУ застосовує різні види засобів примусової зупинки транспортних засобів. Однак, до незмінних належить патрульний

---

⁷⁴ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 27.07.2023).

⁷⁵ Лук'янчиков Б. С., Грусевич В. О. Сучасні технічні засоби примусової зупинки транспортних засобів. *Сучасна спеціальна техніка*. 2017. № 2 (49). С. 47–55.

транспорт із увімкненими світловими маячками, крім того, поліцейські можуть застосовувати інші спеціальні транспортні засоби, зокрема такі, як водомети, бронемашини тощо.

Для зупинки транспортних засобів поліція також може застосовувати вогнепальну зброю шляхом його пошкодження (стрільбою по колесах, шасі, двигуну). Застосування вогнепальної зброї завжди має небезпечний характер, адже зазвичай це здійснюється під час руху транспортного засобу, що зі свого боку може призвести до аварії. Крім того, під час застосування вогнепальної зброї поряд або навіть у самому транспорті можуть перебувати заручники або пересічні громадяни, що просто унеможлиблює її застосування як спецзасобу для примусового зупинення транспорту. Тому, для ефективного та безпечного застосування вогнепальної зброї з метою примусового зупинення транспорту поліцейський повинен добре володіти зброєю.

Відносно безпечними засобами примусової зупинки транспорту порівняно з вогнепальною зброєю вважаються тимчасові знаки обмеження руху, світлофори, різні бар'єри та переносні пристрої, призначені для проколювання шин.

Майже всі переносні пристрої для проколювання шин мають однаковий принцип дії, відрізняються вони між собою лише певними технічними характеристиками (довжиною, матеріалом виготовлення, механізмом приведення в робоче положення тощо).

На оснащенні в органах НПУ знаходяться такі засоби для примусової зупинки транспортних засобів, які призначені для проколювання шин, як: «ЕЖ-М», «Діана», «Кактус» та ін.

Принцип дії зазначених засобів, як зазначалося вище, полягає в проколюванні шин. Ці пристрої мають гнучку основу, виконану у вигляді текстильної стрічки або тельферної решітки, на яку за певною схемою встановлено проколювальні елементи, виконані у вигляді порожнього циліндра, загостреного у верхній частині. Пристрій приводиться в дію шляхом розтягнення його поперек дорожнього полотна. В разі наїзду автомобіля проколювальний елемент під вагою машини вивільняється з вузла кріплення до основи й проникає в матеріал покриття колеса. Цим забезпечується скидання тиску. Конструкція дає змогу встановлювати подібні пристрої протягом кількох секунд. З метою підвищення безпеки поліцейських, які застосовують цей пристрій у момент перетину

проїжджій частини, пристрій може комплектуватися засобом швидкого розгортання на основі піротехнічного двигуна.

Єдиним вітчизняним засобом примусової зупинки транспортного засобу зі згаданих вище є засіб «Кактус», який було виготовлено на базі Казенного науково-виробничого об'єднання «Форт» МВС. Застосування такого спецзасобу, як і подібних йому засобів, має певні недоліки. Основним із них є – загроза життю та здоров'ю як пересічних громадян, так і правопорушників, і поліцейських, адже після проколювання шин керування транспортним засобом може вийти з-під контролю і створити аварійну ситуацію на дорозі.

Більш сучасними видами засобів для примусової зупинки транспортного засобу закордонного виробництва є «GRAPPLER», «Pit-BUL», «MobileSpike», «Crukhook» та ін. Їх застосування вимагає від поліцейського належної підготовки водіння, оскільки для їх ефективного застосування потрібно близько під'їхати до транспортного засобу, що створює загрозу для всіх учасників дорожнього руху.

Найсучаснішим пристроєм у цій сфері є електронні пристрої, які впливають на електронні та електричні системи транспортних засобів. Принцип їх дії полягає у випромінюванні потужного електромагнітного імпульсу, який виводить з ладу електронний (комп'ютерний) блок керування. Прикладом такого пристрою є High Power Electromagnetic System, розроблений канадською компанією Eureka Airspace. Проте й він не позбавлений недоліків, адже дія його електромагнітного імпульсу може негативно вплинути на людей, які потраплять у радіус його дії, особливо небезпечним є для тих, хто використовує електростимулятори.

З огляду на викладене вище можемо дійти висновку, що всі існуючі засоби примусової зупинки транспортних засобів мають певні недоліки. Саме тому, питання розробки більш сучасних та безпечних засобів для примусової зупинки транспортного засобу вітчизняного виробництва з урахуванням зарубіжного досвіду є важливим та необхідним. Крім того, слід на законодавчому рівні закріпити правила їх безпечного їх застосування.

б) Спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби.

Спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби були додані до спеціальних засобів примусу після прийняття Закону № 580, раніше

в діяльності міліції вони не належали до спецзасобів, тому в Законі України «Про міліцію» та Правилах № 49 про них не згадувалося.

Спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби – це пристрої для стрільби, що працюють за принципом пневматичного пістолета, використовуючи газ, зазвичай, стиснуте повітря (азот) або вуглекислий газ. Маркери не належать до розряду зброї, їх призначення позначати будь-які предмети або осіб. У сучасних маркерах вуглекислий газ використовується переважно в помпових маркерах і маркерах пістолетного розміру. Це зумовлено тим, що балон для вуглекислого газу може бути маленьких розмірів. Решта маркерів працюють на стислому повітрі⁷⁶.

Спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби працівники поліції застосовують для:

– *маркування особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення;*

– *припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень з метою подальшого виявлення осіб та затримання;*

– *контролю за переміщенням речей*⁷⁷.

Варто звернути увагу, що маркувальні та фарбувальні засоби не належать до жодної категорії спецзасобів (засоби індивідуального захисту; засоби активної оборони; засоби забезпечення спеціальних операцій).

7) *Службові собаки та службові коні.*

Серед низки різноманітних заходів примусу, які у своїй діяльності використовують поліцейські для виконання покладених на них завдань, на нашу думку, чільне місце посідають службові тварини, до яких належать службові собаки та службові коні. Ця особливість зумовлена зарахуванням законодавцем живих істот до спеціальних засобів, що викликає безліч дискусій серед наукової

---

⁷⁶ Тактико-спеціальна підготовка працівників Національної поліції: навч. посіб. / О. І. Тьорло, Ю. Р. Йосипів, В. М. Синенький та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 480 с. (С. 160–161). URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/676/1/%D0%A2%D0%A1%D0%9F_2018.pdf (дата звернення: 11.07.2023).

⁷⁷ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 27.07.2023).

спільноти та практичних працівників правоохоронних органів. Адже прирівнювання спеціальних предметів, техніки, інструментів із живими істотами не зовсім є логічним і доречним. Проте, питання використання службових тварин у діяльності поліції, саме як засобів примусу, залишається сьогодні актуальним та необхідним, навіть не зважаючи на значний технічний прогрес, який впливає на оновлення та осучаснення технічних засобів у повсякденній діяльності поліції.

Використання службових собак у забезпеченні правопорядку, боротьбі з правопорушеннями, здійсненні оперативно-розшукової діяльності, пошуку наркотичних засобів та інших заборонених у обігу речовин на території України масштабно почало розвиватися наприкінці ХХ ст. До цього часу службові собаки активно використовувалися лише під час воєнних дій, що й посприяло появі в армії перших кінологічних підрозділів.

У часи Незалежної України офіційною датою створення першого кінологічного підрозділу в структурі МВС вважається 2 квітня 1994 р. Правовою основою тоді для кінологічної роботи органів внутрішніх справ була ст. 14 Закону України «Про міліцію», в якій закріплювалися загальні випадки використання службових собак.

Крім зазначеного Закону, використання собак у міліції регулювалось Правилами № 49, де було визначено, що:

«при охороні громадського порядку використовуються службові собаки, які пройшли відповідний курс дресирування, визнані придатними для службового користування і перебувають у штатах підрозділів службового собаківництва. Право застосування службових собак надається працівникам міліції, які несуть з ними службу. Службові собаки застосовуються на довгому і короткому поводках, без поводка, в наморднику і без нього, виходячи з конкретної ситуації, що склалася»⁷⁸.

Після створення поліції основу сучасної нормативно-правової бази було закладено в Законі № 580, який визначив новий підхід до застосування спеціальних засобів загалом, зокрема і використання службових собак.

---

⁷⁸ Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку: постанова Ради Міністрів УРСР від 27.02.1991 р. № 49. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КР910049?an=18160> (дата звернення: 27.07.2023).

Якщо звернутися до положень зазначеного Закону, то в ч. 3 ст. 42 закріплено визначення поняття «спеціальні засоби як поліцейські заходи примусу», під яким слід розуміти сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин⁷⁹. Таке визначення не дає зрозуміти чи є службові тварини спеціальними засобами, адже в ньому службових тварин виокремлено з переліку спеціальних засобів. Натомість, якщо звернутися до ст. 45 Закону № 580, то законодавець при наведенні правил застосування спеціальних засобів службових собак та службових коней ставить поряд із спеціальними засобами.

Враховуючи неточності при визначенні поняття «спеціальні засоби як поліцейські заходи примусу», вважаємо необхідним визначити та закріпити на законодавчому рівні статус службового собаки і службового коня, що в подальшому вплине на вирішення проблем, пов'язаних із якісним їх відбором, дресируванням, підготовкою, утримуванням, а також врегулює питання «про відправлення їх у відставку», після того, коли через фізичні якості вони не зможуть залишатися на службі. Крім того, зважаючи на те, що собаки й коні є джерелом підвищеної небезпеки, їх статус та умови використання обов'язково мають чітко регламентуватися.

У діяльності поліції відповідно до п. 12 ст. 45 Закону № 580 службові собаки застосовуються під час:

- а) патрулювання;*
- б) переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення;*
- в) під час конвоювання (доставлення) затриманої або заарештованої особи;*
- г) для відбиття нападу на особу та/або поліцейського⁸⁰.*

---

⁷⁹ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 27.07.2023).

⁸⁰ Там само.

З огляду на наведений перелік випадків застосування службових собак у діяльності поліції, варто зазначити, що він є вичерпним.

Крім указанного вище Закону, правовою основою використання службових собак у діяльності поліції є Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів НПУ, затверджена наказом МВС від 01.11.2016 № 1145 (далі – Інструкція № 1145). У ній, крім основних завдань і функцій кінологічних підрозділів, визначено ряд організаційних питань щодо: порядку використання службових собак під час виконання службових завдань кінологами НПУ, правил утримання, придбання, ветеринарного забезпечення та списання службових собак, а також основи організації діяльності навчальних закладів поліції (з питань службової кінології), у яких здійснюють підготовку кінологів⁸¹.

У п. 2 розд. II Інструкції № 1145 розвинуто положення Закону № 580 та деталізовано підстави використання службових собак, зокрема:

«разом із кінологами в складі слідчо-оперативної групи під час проведення оглядів місць подій, заходів з припинення злочинів, пошуку та затримання злочинців, виявлення вибухових речовин, зброї, набоїв і наркотичних засобів, трупів, стріляних гільз, інших предметів, що можуть використовуватись як речовий доказ, припинення кримінальних правопорушень, забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, охорони об'єктів і територій державної, приватної та інших форм власності, а також установа мисця знаходження безвісти зниклих та безвісно відсутніх»⁸².

Основними видами собак у діяльності поліції є:

1) розшукові – для розшуку за запаховими слідами осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, для проведення вибірки людини та речі, пошуку речових доказів і стріляних гільз, затримання втікаючої особи чи групи осіб;

2) патрульно-розшукові – для патрулювання, використання під час забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод

---

⁸¹ Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України: наказ МВС від 01.11.2016 № 1145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#Text> (дата звернення: 27.07.2023).

⁸² Там само.

людини, пошуку правопорушника по «гарячому» запаховому сліду, затримання втікаючої особи чи групи осіб, припинення нападу на кінолога чи інших осіб;

3) спеціальні – для пошуку та виявлення вибухових речовин, вибухових пристроїв, вогнепальної зброї і набоїв, наркотичних засобів, закопаних (захованих) трупів;

4) конвойні – для припинення втечі й затримання осіб, які втекли з-під варти;

5) вартові – для охорони спеціальних установ і об'єктів поліції та об'єктів, що охороняються поліцією охорони.

Використання службових собак забороняється:

1) до жінок з явними ознаками вагітності, осіб літнього віку або з вираженими ознаками інвалідності та малолітніх, крім випадків учинення ними групового нападу, що загрожує життю і здоров'ю людей, працівників поліції, або збройного нападу чи збройного опору;

2) у приміщеннях та на земельних ділянках, закріплених за дипломатичними, консульськими та іншими представництвами іноземних держав, за винятком випадків, коли від їх представників надійде прохання або дозвіл на застосування собак проти правопорушників;

3) у дитячих і лікувальних закладах;

4) у публічних місцях та навчальних закладах, якщо від цього можуть постраждати сторонні особи.

До роботи з використанням службових собак допускаються лише працівники поліції, які пройшли відповідну кінологічну підготовку в навчальних закладах (установах) поліції, де готують кінологів, й отримали позитивні результати під час складання необхідних заліків. Така підготовка передбачає проходження навчання за курсом «Службова кінологія» у навчальних закладах системи МВС.

До службових тварин, крім собак, належать службові коні. Історія використання службових коней розпочалася ще в часи існування міліції. Відповідно до наказу МВС від 11.10.1998 № 724 «Про затвердження Положення про кавалерійський підрозділ міліції по охороні громадського порядку» (далі – наказ № 724), у структурі полків, окремих батальйонів патрульно-постової служби міліції було створено кавалерійські підрозділи міліції по охороні громадського порядку, які проходили службу з використанням службових коней.

Зазначені підрозділи забезпечували охорону громадського порядку та боротьбу зі злочинністю в лісових та лісопаркових зонах, містах та на околиці міст, місцях відпочинку населення, під час спортивних та інших масових заходів.

Відповідно до зазначеного вище наказу кінний патруль – це наряд у складі 2-х і більше міліціонерів-кавалеристів, що виконує покладені на нього обов'язки шляхом об'їзду встановленого маршруту та огляду його окремих ділянок. Довжина маршруту патруля становила приблизно 3-х км. Патрулювання не здійснювалося при температурі повітря нижче – 10°C і вище + 35°C, а також під час ожеледиці, хуртовини, у період затяжних дощів та іншої негоди. Патрулювання на конях здійснювалося лише у весняно-літній та літньо-осінній період.

У наказі № 724 не було закріплено правила використання службових коней при забезпеченні охорони громадського порядку, а окреслено лише загальні норми харчування коней та вказані вище обмеження, що стосувалися температурного мінімуму та максимуму, за яких не можна використовувати коней, а також інші погодні умови, за яких працівники міліції здійснювали патрулювання без використання коней.

У чинних на той час Законі України «Про міліцію» та Правилах № 49 про службових коней не згадувалося, а отже, можна дійти висновку, що їх не відносили до спеціальних засобів.

Сьогодні наказ № 724 втратив чинність, проте 15 січня 2000 р. Кавалерійський підрозділ у складі патрульної поліції України відновив свою роботу.

Відповідно до Закону № 580 службовий кінь належить до спеціальних поліцейських засобів і застосовується під час:

а) патрулювання;

б) переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

в) Пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії.

Спеціальні засоби світлозвукової дії були й залишаються популярними та необхідними як у часи існування міліції, так і після реформування міліції в поліцію, адже широко застосовуються для ліквідації масових заворушень і групових порушень громадського порядку. У Законі України «Про міліцію» такі спецзасоби мали назву – світлозвукові пристрої відволікаючої дії. У Правилах № 49 законодавець визначав їх як «світлошумові...» засоби відволікаючої

дії і відносив до них: світлошумову гранату «Заря» та світлошумовий пристрій «Пламя». Також у Правилах № 49 було закріплено заборону щодо їх застосовування на відстані не ближче 2 м від людини.

Зазначені засоби були російського виробництва. І лише в 2003 р. ТОВ «Науково-виробниче підприємство «Еколог» почало виробляти їх вітчизняні аналоги.

Нині в чинному Законі № 580 відсутній перелік та будь-які заборони або обмеження щодо застосування засобів світлозвукової дії. Натомість, у ньому наведено правила їх застосування, які об'єднані із засобами акустичного та мікрохвильового впливу. Зокрема зазначено, що вказані вище спецзасоби можуть застосовуватися для:

а) відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;

б) затримання особи, яка чинить збройний опір, або з метою примусити таку особу залишити територію (транспортний засіб, будівлю, споруду, земельну ділянку), де перебуває така особа;

в) звільнення особи, незаконно позбавленої свободи, яка знаходиться у приміщенні.

Варто зауважити, що засоби світлозвукової дії застосовуються для здійснення психофізіологічного впливу на правопорушників світловим спалахом і гучним звуком, які призводять до тимчасового засліплення і оглушення осіб, що перебувають у безпосередній близькості від центру вибуху й на деякий час втрачають можливість чинити ефективний опір. Вироби можуть застосовуватися як у приміщеннях, так і на відкритій місцевості.

До засобів світлозвукової дії, які використовуються в НПУ, належать: світлозвукові гранати «Терен-7» та «Терен-7М», а також світлозвукові пристрої «Терен-7Е», «Терен-7ЕМ».

У системі МВС зберігання, носіння та застосування спеціальних засобів «Терен-7» і «Терен-7М» врегульовано правилами, затвердженими відомчим наказом від 18.10.2018 № 847⁸³.

Так, відповідно до цих правил світлозвукові гранати «Терен-7» і «Терен-7М» застосовуються з метою тимчасового

---

⁸³ Про затвердження Правил зберігання, носіння та застосування спеціальних засобів «Терен-6», «Терен-7» і «Терен-7М»: наказ МВС України від 18.10.2018 № 847. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1508-18#top> (дата звернення: 30.07.2023).

(відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом впливу на органи зору та слуху яскравим випромінюванням і гучним вибухом у випадках, передбачених Законом № 580, а також для звільнення особи, незаконно позбавленої волі, яка перебуває у приміщенні. Вироби приводяться в дію шляхом відокремлення запобіжно-пускового механізму. Важливою перевагою виробу «Терен-7М» (680+/-50 г) над виробом «Терен-7» (158+/-15 г) є більша вага, яка дає можливість пробивати скло вікон, вітрин, автотранспорту тощо.

Світлозвуківі пристрої «Терен-7Е» та «Терен-7ЕМ» мають таке саме призначення, як і світлозвуківі гранати «Терен-7» і «Терен-7М», проте приводяться в дію електрозапалювачем і також відрізняються вагою (Терен-7Е) (140+/-15 г) та «Терен-7ЕМ» (650+/-30 г).

Виробник цих засобів (ТОВ «Науково-виробниче підприємство «Еколог») визначив, що вироби «Терен-7», «Терен-7М», «Терен-7Е», «Терен-7ЕМ» є засобами несмертельної дії, хоча акцентує увагу на тому, що їх використання має суворо регламентуватися інструкцією підприємства-виробника, а також настановами із застосування, що розробляються кінцевим споживачем такої продукції (у нашому випадку МВС). Також ТОВ «Науково-виробниче підприємство «Еколог» наголошує, що мінімальна допустима дистанція застосування виробів має бути – не менше 1,5 м до людини.

Варто наголосити, як ми вже зазначали, в Законі № 580 відсутні будь-які заборони чи обмеження щодо застосування засобів світлозвуківі дії, однак враховуючи, що підприємством-виробником вказано про заборону їх застосовування на відстані не менше 1,5 м до людини, то, на нашу думку, це обов'язково потрібно закріпити на законодавчому рівні.

9) Засоби акустичного та мікрохвильового впливу.

Засоби акустичного та мікрохвильового впливу в часи існування міліції не належали до засобів примусу. До переліку спецзасобів їх включено лише після прийняття Закону № 580, у п. 8 ч. 3 ст. 45 якого визначено, що засоби акустичного та мікрохвильового впливу застосовуються для:

а) відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;

б) затримання особи, яка чинить збройний опір, або з метою примусити таку особу залишити територію (транспортний засіб, будівлю, споруду, земельну ділянку), де перебуває така особа;

в) звільнення особи, незаконно позбавленої свободи, яка знаходиться у приміщенні.

Засоби акустичного впливу – спеціальні засоби, принцип дії яких заснований на випромінюванні звукових та інфразвукових хвиль певних частот, які пригнічують психовольову стійкість правопорушника. Ця звукова гармата здатна впливати на поведінку натовпу, настроюватися на окремо вибрану людину серед людей, трансловати виключно йому одному звук прямо в голову, а також, очищати будівлі від терористів тощо.

Представниками такого виду спеціальних засобів можна вважати дальнодіючий акустичний пристрій – LRAD закордонного виробництва, який здатний вражати правопорушників звуковою хвилею в 150 Дб на відстані до 270 м⁸⁴.

Засоби мікрохвильового впливу – спеціальні засоби, які порушують роботу головного мозку і центральної нервової системи, під час роботи яких людина чує неіснуючі шум і свист.

Одним із представників такого виду зброї є система активного відкидання – Active Denial System, розроблена для американської армії та поліції і являє собою могутній СВЧ-випромінювач. Установка ADS випромінює направлену енергію в діапазоні міліметрових радіохвиль, яка надає короточасний шоківий вплив на людей на відстані до 500 м та при опромінюванні правопорушники відчують больовий шок і рефлекторне прагнення негайно сховатися із зони поразки (так званий *goodbye effect*).

Деякі вчені вважають, що застосування засобів акустичного та мікрохвильового впливу є дієвим та ефективним засобом забезпечення публічної безпеки й порядку, в тому числі при проведенні масових заходів. Проте, незважаючи на те, що передовими розробниками засобів акустичного та мікрохвильового впливу є американські компанії, які постійно оновлюють та осучаснюють застосування таких спецзасобів, все одно мають ряд недоліків у їх застосуванні, а саме – це заподіяння шкоди здоров'ю

---

⁸⁴ Спеціальні засоби, які використовуються Національною поліцією. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/posibnyk_TSP/rozdil/placard2.pdf (дата звернення: 30.07.2023).

або взагалі призведення до летальних випадків як правопорушників, так і осіб, які можуть опинитися в зоні дії цього спеціального засобу.

Сьогодні засоби акустичного та мікрохвильового впливу в діяльності НПУ не застосовуються. Проте, з огляду на викладене вище, вважаємо, що перед їх впровадженням у діяльність поліції як поліцейських засобів примусу доцільно дослідити наслідки їх впливу на організм людини шляхом проведення медико-біологічного дослідження, і лише після отримання відповідного медичного висновку розглядати питання про доцільність їх застосування.

10) Пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень.

Відповідно до п. 5 ст. 45 Закону № 580 до поліцейських заходів примусу належать пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень. Зазначені спецзасоби застосовуються для:

а) затримання особи;

б) звільнення особи, незаконно позбавленої свободи, яка знаходиться у приміщенні⁸⁵.

У Законі України «Про міліцію» ці спецзасоби також було віднесено до заходів примусу, але вони мали назву «пристрої для відкриття приміщень, захоплених правопорушниками», до яких належали малогабаритні підривні пристрої «Ключ» та «Імпульс».

Нині законодавцем було розширено перелік спецзасобів для примусового відчинення дверей, зокрема додано гранати та боєприпаси, призначенням яких є руйнування матеріалів у зоні кріплення дверних замків і пробиття отворів.

Найпопулярнішими та найчастіше використовуваними в діяльності поліції є такі малогабаритні підривні пристрої, як «Ключ» та «Імпульс».

Малогабаритний підривний пристрій «Ключ» призначений для руйнування матеріалу перешкоди в зоні кріплення запірних пристроїв. Маса його – 160 г, зовнішній діаметр – 61 мм, у бойовому стані – 180 мм, здатен пробивати перешкоди, що відповідають за

---

⁸⁵ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 30.07.2023).

міцністю дерев'яному щиту товщиною до 60 мм. Встановлюють цей пристрій на перешкоду за допомогою липкої стрічки чи пластиліну.

Малогабаритний підривний пристрій «Імпульс» призначений для пробиття отворів і проходів у дверях, люках, перегородках транспортних засобів, а також руйнування замків, петель і запірних пристроїв. Маса – 425 г, довжина – 2550 мм, ширина – 12 мм, висота – 9 мм. Пробиває отвір у сталевому листі товщиною до 8 мм. Являє собою шнур прямокутного перерізу з еластичної вибухової речовини, обгорнутої фторопластовою стрічкою⁸⁶.

У ч. 5 ст. 45 Закону № 580 закріплено, що *застосування малогабаритного підривного пристрою для відкриття приміщень є виправданим, якщо шкода, заподіяна охоронюваним законом правам та інтересам, є меншою, ніж шкода, яку вдалося відвернути*⁸⁷. На нашу думку, терміни «менша шкода» та «шкода, яку вдалося відвернути» є нечіткими та оціночними, що суперечить принципу юридичної визначеності, який є складником конституційного принципу верховенства права. Таке неякісне правове регулювання дозволяє неоднакове застосування малогабаритного підривного пристрою, що може призвести до невідворотних наслідків. У зв'язку з цим Закон № 580 у цій частині потребує конкретизації.

1) Пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії.

Застосування пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, відбувалося як у часи існування міліції, так і в діяльності сучасної поліції. Їх призначенням є тимчасове ураження психовольової стійкості правопорушників, подолання протидії та позбавлення їх здатності вести активні дії.

Правовою підставою їх застосування на сучасному етапі є п. 10 ч. 3 ст. 45 Закону № 580, де вказано, що вони застосовуються для:

---

⁸⁶ Гнусов Ю. В. Спеціальна техніка Національної поліції України»: навч. посіб. з дис. «Тактико-спеціальна підготовка» / Ю. В. Гнусов, В. А. Світличний, Ю. М. Онищенко; Харк. нац. ун-т внутр. справ, факультет № 4, каф. кібербезпеки. Харків: ХНУВС, 2017. 175 с. (С. 61).

⁸⁷ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 01.08.2023).

а) захисту від нападу, що загрожує життю та здоров'ю людей, у тому числі поліцейського;

б) відбиття збройного нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також для звільнення їх у разі захоплення;

в) затримання особи, яка підозрюється у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти;

г) затримання особи, яка чинить збройний опір або намагається втекти з-під варти;

ґ) затримання озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю чи здоров'ю людей, у тому числі поліцейського;

д) подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил;

е) знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю людей, у тому числі поліцейського;

є) припинення групового порушення громадської безпеки і порядку чи масових заворушень;

ж) відбиття групового нападу, що загрожує життю чи здоров'ю людей⁸⁸.

Варто зауважити, що наведений перелік законодавчо закріплених випадків застосування пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, порівняно з іншими спецзасоби є найширшим.

Зазначеним Законом також закріплено заборону поліцейському відстрілювати патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, з порушенням визначених технічними характеристиками вимог щодо відстані від особи та стрільби в окремі частини голови й тіла людини.

Сьогодні, крім Закону № 580, правову основу застосування таких спецзасобів становлять:

– наказ МВС від 29.03.2016 № 223 «Про затвердження Інструкції про умови та порядок придбання, зберігання, обліку, використання та застосування пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими

---

⁸⁸ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 01.08.2023).

снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів поліцейськими, особами, звільненими зі служби в поліції, а також колишніми працівниками міліції»⁸⁹;

– наказ МВС від 21.08.1998 № 622 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів»⁹⁰.

Саме в останньому наказі закріплено визначення поняття «пристрої» – як пістолети і револьвери вітчизняного виробництва, що відповідають вимогам, установленим до них технічним регламентом, а за його відсутності – національним (галузевим) стандартом, які конструктивно призначені тільки для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії і технічно непридатні для стрільби патронами промислового виробництва, спорядженими снарядами летальної дії (кулями, шротом або картеччю). Пристрої є спеціальними засобами активної оборони та не відносяться до вогнепальної зброї⁹¹. Наведене тлумачення дає

---

⁸⁹ Про затвердження Інструкції про умови та порядок придбання, зберігання, обліку, використання та застосування пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів поліцейськими, особами, звільненими зі служби в поліції, а також колишніми працівниками міліції: наказ МВС від 29.03.2016 № 223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0622-16#Text> (дата звернення: 02.08.2023).

⁹⁰ Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: наказ МВС України від 21.08.1998 № 622. URL: <tps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#top> (дата звернення: 02.08.2023).

⁹¹ Там само.

зрозуміти, що саме пістолети та револьвери є пристроями для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії.

У цивільному обігу ми часто чуємо, що пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, називають «травматична зброя». Це так звана неформальна назва зброї, зміст поняття якої практики, науковці та експерти трактують по-різному.

Наприклад, окремі науковці вважають, що травматична зброя – це зброя самозахисту з вогнепальним принципом метання снаряду, яка при стрільбі еластичними снарядами не смертельної дії спричиняє людині або тварині болісні відчуття та не здатна завдати тяжкі тілесні чи смертельні ушкодження⁹². Снаряди або патрони не смертельної дії, не зважаючи на подібність їх конструкції з патронами для вогнепальної зброї, виготовлені з гуми, пластизолу або іншого пластичного матеріалу, завдяки чому вони дійсно не можуть здійснити проникнення в тіло людини, а лише завдати сильного больового ефекту, що дасть змогу поліцейському на певний час зупинити агресію правопорушника.

Зазначені патрони виготовляють відповідно до Стандарту МВС України СОУ 78-41-016:2012 «ПАТРОНИ НЕСМЕРТЕЛЬНОЇ ДІЇ. ЗАГАЛЬНІ ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ», яким урегульовано загальні технічні вимоги до патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми уражаючими властивостями металевими снарядами не смертельної дії, призначених для відстрілу із короткоствольних пристроїв не смертельної дії та гладкоствольних рушниць⁹³. З огляду на його положення варто зазначити, що для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми уражаючими властивостями металевими снарядами не смертельної дії, використовуються короткоствольні пристрої або

---

⁹² Павликовський В. О. Окремі аспекти визначення поняття травматичної зброї в Україні. URL: https://ndekczakarpatyia.org/photo/pages/files/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%2010_2019.pdf (дата звернення: 02.08.2023).

⁹³ Стандарт МВС України СОУ 78-41-016:2012 «ПАТРОНИ НЕСМЕРТЕЛЬНОЇ ДІЇ. ЗАГАЛЬНІ ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ». URL: mvs.gov.ua/upload/file/standart.pdf (дата звернення: 02.08.2023).

гладкоствольні рушниці. Короткоствольні пристрої ще називають травматичними пістолетами, тому що їх принцип дії аналогічний принципу дії класичних пістолетів.

Для використання в службовій діяльності поліцейських пропонуються такі моделі, як «Форт-12Р», «Корнет», «ПМР», «ПСМ-Р», «Перемога», «Ерма» тощо.

Як набої не смертельної дії для спеціальних пістолетів «Форт-12Р», «Корнет», «ПМР», «Галчєня» в Україні виготовляються набої з еластичною (гумовою) кулею типу «Тєрен-3Ф», «Тєрен-3ФП», «Тєрен-3ФМ»⁹⁴.

На нашу думку, існує обґрунтована необхідність забезпечення поліцейських саме травматичною зброєю, що сприятимє зменшенню випадків із смертельними наслідками для правопорушника.

12) Засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами.

Засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами, належать до тих спецзасобів, якими було доповнено список спецзасобів із прийняттям Закону № 580.

Згідно з п. 11 ст. 45 Закону № 580 засоби, споряджені безпечними димоутворювальними препаратами, застосовуються для:

а) забезпечення маскування дій поліцейських, спрямованих на затримання особи, яка чинить збройний опір, або для того, щоб примусити таку особу залишити територію (транспортний засіб, будівлю, споруду, земельну ділянку), на якій вона перебуває;

*б) звільнення особи, незаконно позбавленої свободи*⁹⁵.

Засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами, – це ручні димові гранати. Поліція у своїй діяльності використовує гранати спеціального призначення, зокрема димові. Основними зразками ручних димових гранат, які використовують поліцейські, є: РДГ-2х з металохлоридною сумішшю білого диму,

---

⁹⁴ Гнусов Ю. В. Спеціальна техніка Національної поліції України: навч. посіб. з дис. «Тактико-спеціальна підготовка» / Ю. В. Гнусов, В. А. Світличний, Ю. М. Онищенко; Харк. нац. ун-т внутр. справ, факультет № 4, каф. кібербезпеки. Харків: ХНУВС, 2017. 175 с. (С. 85).

⁹⁵ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 07.08.2023).

РДГ-2б з антраценовою сумішшю білого диму, РДГ-2ч – чорного диму.

Застосування зазначених спецзасобів може ускладнюватися в умовах міста, адже дим може поширюватися на випадкових перехожих та близько розташованих проїзних частин, що може призвести до дорожньо-транспортних пригод. Отже, для застосування такого виду спецзасобу, особливо в умовах міста, необхідно обов'язково враховувати всі зовнішні фактори, які можуть вплинути на результативність його застосування, а також їх тактико-технічні характеристики.

13) Водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби.

Застосування спеціальних транспортних засобів як заходів примусу почалося ще задовго до реформування системи органів внутрішніх справ. Раніше застосування зазначених спецзасобів регулювалося ст. 14 Закону України «Про міліцію», яка мала назву «...водомети, бронемашини та інші спеціальні і транспортні засоби».

Наразі застосування таких заходів примусу передбачено п. 13 ч. 4 ст. 42 Закону № 580, назва якої «водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби». Для більш детального розуміння, які ще транспортні засоби, окрім водометів та бронемашин, віднесено до спеціальних транспортних засобів, на нашу думку, необхідно розглянути саме визначення спеціальних транспортних засобів.

У чинному законодавстві України відсутня дефініція терміна «спеціальні транспортні засоби», натомість у ст. 1 Закону України «Про автомобільний транспорт» закріплено поняття транспортний засіб спеціального призначення – як транспортний засіб, призначений для виконання спеціальних робочих функцій (для аварійного ремонту, автокран, пожежний, автобетonomішалка, вишка розвідувальна чи бурова на автомобілі, для транспортування сміття та інших відходів, технічна допомога, автомобіль прибиральний, автомобіль-майстерня, радіологічна майстерня, автомобіль для пересувних телевізійних і звукових станцій тощо)⁹⁶. Такі транспортні засоби ще називають спеціальні транспортні засоби.

---

⁹⁶ Про автомобільний транспорт: Закон України від 05.04.2001 р. № 2344-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#top> (дата звернення: 02.08.2023).

Крім того, вказаний вище Закон оперує поняттям «транспортний засіб спеціалізованого призначення» – транспортний засіб, який призначений для перевезення певних категорій пасажирів чи вантажів (автобус для перевезення дітей, осіб з інвалідністю, пасажирів певних професій, самоскид, цистерна, сідельний тягач, фургон, спеціалізований санітарний автомобіль екстреної медичної допомоги, автомобіль інкасації, ритуальний автомобіль тощо) та має спеціальне обладнання (таксі, броньований, обладнаний спеціальними світловими і звуковими сигнальними пристроями тощо)⁹⁷. Їх ще називають спеціалізованими транспортними засобами.

Беручи до уваги наведені поняття, доходимо висновку, що в поліції застосовують як спеціальні, так і спеціалізовані транспортні засоби, проте Законом № 580 передбачено застосування лише спеціальних транспортних засобів. Тому, з метою узгодження норм чинного законодавства доцільно включити у список транспортних засобів, які використовуються у поліції, – спеціалізовані.

Спеціальні транспортні засоби, які застосовують у правоохоронних органах поділяють на:

- спеціальні водометні автомобілі (машини) – обладнані спеціальною гідравлічною системою, призначені для припинення масових безпорядків;

- спеціальні броньовані автомобілі – автомобілі, корпус яких виготовлено з бронелистів, можуть оснащуватись різноманітним обладнанням та озброєнням і мати різне функціональне призначення, а також застосовуватись у зонах проведення бойових дій або поряд з такими зонами;

- спеціальні автомобілі забезпечення зв'язку – автомобілі, оснащені великими комплексами забезпечення зв'язку;

- спеціальні штурмові автомобілі – автомобілі, обладнані штурмовими драбинами, трапами, лебідками, таранами тощо;

- спеціальні автомобілі для оперативно-технічних заходів – автомобілі, обладнані комплексами для проведення оперативно-технічних заходів;

- спеціальні автомобілі військового призначення (хімічної розвідки, землерийні машини, пересувні майстерні, хлібзаводи, лазні, пральні тощо);

---

⁹⁷ Там само.

– інші спеціальні автомобілі (наприклад, для перегородження вулиць під час масових заходів тощо).

Спеціалізовані транспортні засоби, відповідно, можна поділити на такі класи:

– спеціалізовані легкові автомобілі – створені на базі автомобілів загального користування, оснащені мінімальним комплектом спеціального обладнання (спеціальними світловими і звуковими сигнальними пристроями, автомобільною радіостанцією тощо), призначені для перевезення особового складу підрозділів;

– спеціалізовані легкові автомобілі з підвищеними швидкісними характеристиками оснащені мінімальним комплектом спеціального обладнання (спеціальними світловими і звуковими сигнальними пристроями, автомобільною радіостанцією тощо), призначені для дорожньої поліції, підрозділів, що забезпечують ескорти, та ін.;

– спеціалізовані легкові автомобілі підвищеної прохідності – оснащені мінімальним комплектом спеціального обладнання (спеціальними світловими і звуковими сигнальними пристроями, автомобільною радіостанцією тощо), призначені для перевезення особового складу підрозділів (патрульних, оперативних та ін.), затриманих осіб тощо, як дорогами всіх категорій, так і бездоріжжям;

– спеціалізовані мікроавтобуси та фургони – призначені для перевезення особового складу та вантажу (обладнання тощо) підрозділів різних служб (чергових частин, патрульної служби, карного розшуку та ін.), а також осіб, узятих під варту, небіжчиків, службових собак; як криміналістичні, вибухотехнічні лабораторії, пересувні пункти технічного контролю автотransпортних засобів, штабні автомобілі тощо;

– спеціалізовані вантажні автомобілі – призначені для перевезення вантажів (обладнання, спорядження) підрозділів, перевезення осіб, узятих під варту;

– спеціалізовані автобуси – призначені для перевезення особового складу різних підрозділів або осіб, узятих під варту, тощо.

– спеціалізовані причеми – призначені для перевезення пошкоджених автомобілів з місць ДТП, транспортування

спеціальних контейнерів із вибуховими матеріалами, перевезення службових собак тощо⁹⁸.

Спеціальні та спеціалізовані транспортні засоби застосовують для:

- а) припинення групового порушення громадської безпеки і порядку чи масових заворушень;*
- б) відбиття групового нападу, що загрожує життю та здоров'ю людей;*
- в) примусової зупинки транспортного засобу, водій якого не виконав законні вимоги поліцейського зупинитися;*
- г) затримання озброєної особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення⁹⁹.*

Розглянемо деякі види транспортних засобів, які застосовуються у діяльності поліції.

Одним з видів спеціальних транспортних засобів є водомети. Найпершими їх моделями, розробленими в Україні, є машини на базі КраЗ-63221 та на базі КамАЗ-43118. У подальшому було виготовлено дві спеціальні водометні машини «Торнадо» на базі КраЗ-63221. Наступними моделями таких машин, розроблених в Україні останніми роками, були «Торнадо 2» та «Торнадо 3». Основне їх призначення – припинення групового порушення громадської безпеки і порядку чи масових заворушень шляхом впливу струменя води.

У Законі № 580 закріплено, що водомети застосовують для розосередження учасників масових безпорядків при температурі атмосферного повітря не нижче +10° С, при чому раніше їх застосування міліцією заборонялося при температурі атмосферного повітря не нижче 0° С¹⁰⁰.

---

⁹⁸ Спеціалізовані та спеціальні автотransпортні засоби для системи МВС України: наук.-практ. посіб. / М. Г. Вербенський, В. О. Криволапчук, Т. О. Проценко та ін. Київ: ДНДІ МВС України, 2017. 214 с.

⁹⁹ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 05.08.2023).

¹⁰⁰ Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку: постанова Ради Міністрів УРСР від 27.02.1991 р. № 49. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КР910049?an=18160> (дата звернення: 05.08.2023).

Варто зауважити, що крім НПУ, водомети застосовуються у Збройних Силах України, зокрема у Військовій службі правопорядку. Відповідно до Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Військової служби правопорядку у Збройних Силах України під час здійснення службових обов'язків, затверджених постановою КМУ від 18 січня 2003 р. № 83, водомети застосовуються для розосередження учасників масових безпорядків при температурі атмосферного повітря не нижче 0°C ¹⁰¹. З огляду на викладене вище, вважаємо, що підстави, порядок, умови та межі застосування всіма правоохоронними органами водометів мають бути однаковими.

Застосування поліцейськими водометів має як позитивний бік, так і негативний. Позитивним є те, що за допомогою водометів можна розігнати агресивний натовп, уникнувши прямого контакту поліцейських з правопорушниками. Негативним боком є те, що під струм води можуть потрапити випадкові перехожі; обмеження, які стосуються температурного режиму застосування водометної машини (нижче $+10^{\circ}\text{C}$); швидкий розхід води, що зумовлює потребу в постійному забезпеченні та поповненні водою спецзасобу, передусім, зважаючи на малу кількість водометних машин, адже допоки одна машина наповнюватиметься, інша має її замінити; не визначено максимально допустимого напору води, від чого залежить рівень ушкоджень людей, які потраплять під нього.

Тому, з метою дотримання прав людини та заподіяння найменшої шкоди під час застосування водометів доцільно врегулювати питання щодо:

- заборони направлення струму води в голови людей (насамперед, якщо під час застосування водометів під струм води можуть потрапити перехожі);
- визначення оптимального температурного режиму застосування водометної машини;
- встановлення максимально допустимого напору води.

---

¹⁰¹ Правила застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Військової служби правопорядку у Збройних Силах України під час здійснення службових обов'язків: постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2003 р. № 83. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-2003-%D0%BF#top> (дата звернення: 05.08.2023).

Ще одним видом транспортних засобів, які відповідно до Закону № 580 належать до заходів примусу, є бронемашини.

Так, до 2014 р. переважно підрозділи НГУ як військового формування в системі МВС були оснащені невеликою кількістю бронетранспортерів. Після початку антитерористичної операції на сході України, враховуючи специфіку певних підрозділів поліції, їм потрібні були саме бронемашини, а не бронетранспортери. Адже бронетранспортер – це бойова броньована колісна чи гусенична машина підвищеної прохідності, призначена для транспортування піхоти зі складу механізованих (мотопіхотних, мотострілецьких тощо) підрозділів на полі бою, ведення ними бою з машини та вогневої підтримки їх у період та після спішування. Тобто це військова техніка, шасі якої створювалося для військових цілей. Бронемашинами називають будь-які транспортні засоби, які створені, як правило, на базі шасі транспортних засобів загального призначення для виконання тих чи інших функцій і мають підвищену захищеність від засобів ураження. Потреба в бронетранспортерах залишилася лише в підрозділів, які беруть безпосередню участь у бойових діях на передньому краї лінії розмежування¹⁰².

Сьогодні в органах (підрозділах) НГУ на забезпеченні перебувають вкрай застарілі та зношені бронемашини. Із їх загальної кількості понад 10 % підлягають списанню, а загальна потреба становить понад 270 одиниць. З наявної чисельності бронемашин лише 64 % сучасного виробництва, з яких українського 55 % («ВАРТА» і «КОЗАК-5»), інші 45 % – зарубіжного виробництва, зокрема «ROSHEL Senator», «ONCILLA», «KIRPI». Усі решта (в основному МТЛБ, БТР, БРДМ тощо) застарілі зразки виробництва колишнього СРСР¹⁰³. Тому питання осучаснення та модернізації бронемашин є необхідним та актуальним.

---

¹⁰² Спеціалізовані та спеціальні автотранспортні засоби для системи МВС України: наук.-практ. посіб. / М. Г. Вербенський, В. О. Криволапчук, Т.О. Проценко та ін. Київ: ДНДІ МВС України, 2017. 214 с.

¹⁰³ Приходько В. І. Тактико-технічні аспекти експлуатації спеціалізованих броньованих автомобілів в підрозділах Національної поліції України. *Проблемні питання щодо експлуатації та відновлення автобронетанкової техніки в НГУ*: наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 26 жовт. 2023 р.). С. 89–92.

Ще одним видом транспортних засобів, які застосовуються в поліції і належать до виду спеціалізованих транспортних засобів, є транспортні засоби патрульної поліції.

Раніше в діяльності міліції застосовувалися:

- спеціалізований автомобіль патрульної служби «Варта 2Т» на базі УАЗ-31514;
- спеціалізований універсальний автомобіль патрульної служби та чергових частин «Соболь АП» на базі ГАЗ-2752 «Соболь»;
- спеціалізований автомобіль патрульної служби «Caddy АП» на базі Volkswagen Caddy Kombi (1,9 TDI).

З початком реформування МВС саме патрульні підрозділи НПУ були оснащені новими зразками спеціалізованих транспортних засобів.

Таками транспортними засобами стали: Toyota Prius (Японія), Hyundai Sonata (Південна Корея), Isuzu D-Max (Японія), Renault Dokker (Марокко), Renault Duster (Румунія).

Розглянувши зазначені вище види спеціалізованих і спеціальних транспортних засобів, які поліція застосовує для виконання покладених на неї завдань, зазначимо, що для якісного, оперативного та ефективного реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події вид транспортного засобу та його технічні характеристики мають велике значення, а тому транспортні засоби НПУ потребують постійного оновлення та модернізації.

14) Засоби та/або пристрої, призначені для виявлення, припинення порушень порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден, у тому числі для перехоплення сигналів дистанційного керування, пошкодження чи знищення таких суден та/або складових частин безпілотних авіаційних систем.

13 липня 2023 р. Законом України № 3232-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування правоохоронними органами безпілотних повітряних суден та протидії їх незаконному використанню»¹⁰⁴ було внесено зміни до

---

¹⁰⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування правоохоронними органами безпілотних повітряних суден та протидії їх незаконному використанню: Закон України від 13.07.2023 № 3232-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3232-20#Text> (дата звернення: 10.08.2023).

низки законодавчих актів України, зокрема й Закону № 580. Указаним Законом доповнено перелік заходів примусу – засобами та/або пристроями, призначеними для виявлення, припинення порушень порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден, у тому числі для перехоплення сигналів дистанційного керування, пошкодження чи знищення таких суден та/або складових частин безпілотних авіаційних систем.

Такі зміни в законодавстві дали змогу поліції для виконання покладених на неї завдань та здійснення повноважень застосовувати спеціальні технічні засоби та пристрої в протидії їх незаконному застосуванню шляхом знищення, пошкодження, виявлення та вилучення.

Відповідно до п. 14 ст. 45 Закону № 580 зазначені спецзасоби застосовують під час:

а) припинення порушень порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами безпілотних повітряних суден, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що такі судна використовуються для вчинення правопорушення або становлять загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського;

б) охорони визначеної території чи об'єкта із спеціальним режимом, об'єкта критичної інфраструктури або місця здійснення спеціального поліцейського контролю, а також у разі участі у здійсненні державної охорони органів державної влади та посадових осіб¹⁰⁵.

Обґрунтуванням необхідності внесення змін до Закону № 580 у частині розширення повноважень поліцейських та доповнення переліку заходів примусу стало широке застосування безпілотних повітряних суден (далі – БПС) з порушенням порядку і правил використання повітряного простору України.

Щодня органи НПУ отримують повідомлення, що стосуються питань незаконних польотів БПС у заборонених зонах, зокрема над

---

¹⁰⁵ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 10.08.2023).

об'єктами критичної інфраструктури, важливими державними об'єктами, місцями проведення масових заходів тощо. Крім того, фіксується збільшення скарг від громадян щодо польотів БПС, які порушують права осіб на особисте і сімейне життя, гарантовані Конституцією України.

Саме тому, нормативно-правове врегулювання питань, пов'язаних із застосуванням спеціальних технічних засобів та пристроїв протидії застосуванню БПС, стало важливим кроком на шляху до створення дієвої системи протидії загрозам учинення правопорушень за допомогою БПС, а також притягнення правопорушників до відповідальності. Хоча, якщо говорити про встановлення відповідальності за порушення порядку та правил використання повітряного простору України експлуатантами БПС, то наразі, вона відсутня. У ВРУ зареєстровано законопроект № 8186 від 07.11.2022 про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення такої відповідальності¹⁰⁶, однак досі він не ухвалений.

Варто зауважити, що застосування поліцією спеціальних технічних засобів та пристроїв протидії застосуванню БПС має як потенційні переваги, так і певні недоліки. Зокрема існує ризик, що в разі збиття БПС у межах міста можливе нанесення шкоди життю і здоров'ю особам, які випадково потраплять у радіус збиття БПС, а також загроза нанесення шкоди майну громадян. Відтак вважаємо, що застосуванню цих спецзасобів має передувати проходження спеціальної підготовки з їх застосування. Крім того, необхідно закріпити правила застосування зазначених спецзасобів у межах та поза межами міста, в яких доцільно передбачити заходи безпеки під час їх застосування.

III. Вогнепальна зброя

У демократичному суспільстві одним із найскладніших та найвідповідальніших рішень, яке може прийняти від імені держави поліцейський, є застосування ним вогнепальної зброї проти правопорушника. Таке застосування є екстремальною формою

---

¹⁰⁶ Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення такої відповідальності: проект Закону України від 07.11.2022 р. № 8186. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=8186&conv=9> (дата звернення: 10.08.2023).

вираження державного примусу, спрямованого насамперед на захист життя поліцейського чи інших людей, а також у разі існування абсолютної необхідності в забезпеченні національної безпеки, підтриманні публічного порядку та безпеки, протидії злочинності.

Поліцейські застосовують вогнепальну зброю з правоохоронною, а не воєнною метою, а тому застосування ними цього заходу примусу має здійснюватися «для запобігання або припинення правопорушення», а не «для ураження чи знищення ворога». Смерть правопорушника, що настала внаслідок застосування поліцейським вогнепальної зброї, є трагічним результатом, зумовленим виключно його протиправною поведінкою. Заподіяння смерті в жодному разі не є і не може бути кінцевою метою поліцейської діяльності загалом та застосування заходів примусу зокрема.

Дослідивши світову практику поліцейської діяльності, М. Логачев виокремив чотири основні блоки екстремальних ситуацій, коли поліцейські змушені застосовувати вогнепальну зброю проти людини:

1) проти озброєних злочинців.

Збройні злочини є найбільш небезпечними в системі кримінального насильства, вони характеризуються найбільш тяжкими наслідками і становлять підвищену небезпеку для суспільства. Наявність зброї в злочинців відіграє роль каталізатора агресивності й жорстокості при вчиненні злочинів. Тому, для нейтралізації озброєних злочинців або припинення протиправних дій застосування поліцією зброї є останнім та найбільш ефективним аргументом;

2) проти хворих із психічними розладами.

Науковець зосереджується на наявності певного взаємозв'язку між психічними захворюваннями та злочинністю. Неадекватна поведінка осіб, що страждають психічними захворюваннями, становить серйозну проблему для персоналу органів правопорядку;

3) проти осіб з імітаційною, іграшковою чи пневматичною зброєю.

Кримінологи констатують тенденцію зростання злочинів, скоєних із використанням нетрадиційних видів зброї – імітаційної та іграшкової. Лише в 2015 р. поліцейські США застрелили 28 правопорушників, що мали при собі іграшкову, імітаційну або пневматичну зброю. При цьому нерідко жертвами поліцейської

неадекватності стають діти та неповнолітні, що мали необережність з'явитись у сумерках на вулиці із іграшковою зброєю;

4) у ситуації «suicide by cop».

За останні роки різко зросла кількість випадків застосування поліцією зброї в ситуації «suicide by cop» або «самогубство, що було скоєно за допомогою офіцера поліції» (officer-assisted suicide). Цей феномен пов'язаний із тим, що через ірраціональний страх індивідуум не може подолати психологічний бар'єр та скоїти суїцид. Тому він змушений використовувати іншу людину як «летального агента». У ситуації «suicide by cop» поліцейські вимушені діяти в умовах жорсткого ліміту часу та екстрено приймати рішення. Такі інциденти тривають 2–10 хв, залишаючи офіцеру поліції мало часу для того, щоб він зміг зрозуміти, що перед ним людина «з суїцидальним імпульсом», яка потребує екстреної медичної допомоги¹⁰⁷.

Застосування вогнепальної зброї, за твердженням Ю. Волкова та В. Поливанюка, є кульмінаційним етапом діяльності поліцейського, тут перехрещуються правові, соціальні, психологічні, релігійні, професійні та адміністративно-правові аспекти особистості поліцейського¹⁰⁸. Британський учений М. Панч наголошує, що коли поліцейський цілиться у співгромадянина і має вирішити, чи натиснути на спусковий гачок, цей надзвичайно контекстуальний та емоційно напружений момент несе в собі цілу низку ширших соціальних, культурних, політичних та професійних чинників. Усі вони стосуються підготовки, добору персоналу, вибору тактики і зброї, але передусім філософії охорони правопорядку та її основ у культурі і системі підзвітності. Все це забезпечує легітимність і довіру до поліції, а також законне застосування нею сили¹⁰⁹.

---

¹⁰⁷ Логачев М. Г. Вогнепальна зброя поліції як «смертельна сила». *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*: зб. матеріалів конф. (м. Харків, 21 квіт. 2017 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, каф. спец. фіз. підгот. ф-ту № 2. Харків: ХНУВС, 2017. С. 101–102.

¹⁰⁸ Волков Ю. М., Поливанюк В. Д. Проблемні питання застосування вогнепальної зброї працівниками Національної поліції під час виконання службових обов'язків. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (97). С. 87.

¹⁰⁹ Punch M. *Shoot to Kill: Police Accountability, Firearms and Fatal Force*. Bristol: Policy Press. 2010. P. 5.

Вогнепальна зброя, володіючи високою вражаючою здатністю, є предметом підвищеної небезпеки і вимагає уважного та компетентного поводження і застосування. Так, з одного боку, вона є об'єктивною загрозою життю та здоров'ю правопорушника, а з іншого, більш важливого, – гарантією захисту від злочинних посягань осіб та інтересів держави і суспільства, а також запорукою особистої безпеки працівника поліції. Тому важливо, щоб застосування вогнепальної зброї уповноваженими на те посадовими особами здійснювалося на основі чіткої правової регламентації і в суворій відповідності із законом¹¹⁰.

В Україні застосування поліцейськими вогнепальної зброї відбувається на підставі та в порядку, визначених виключно Законом № 580. С. Гриненко вважає, що на відміну від Закону України «Про міліцію» цей закон уособив найбільш системний і вичерпний підхід до врегулювання питань щодо застосування поліцейськими цього заходу примусу, в основному врахувавши стандарти, які прийняті європейською правовою доктриною і втілені в правових актах міжнародного характеру та практиці Європейського суду з прав людини¹¹¹.

Сьогодні в нашій державі досі чинна постанова КМУ від 12 жовтня 1992 р. № 575 «Про затвердження Положення про порядок застосування вогнепальної зброї», яка поширюється на посадових осіб, яким дозволено володіння вогнепальною зброєю. У цьому положенні зазначено, що порядок застосування вогнепальної зброї поліцейськими визначається відповідними актами законодавства України. Оскільки Закон № 580 має вищу юридичну силу і містить більш розгорнуті підстави та порядок застосування поліцейськими вогнепальної зброї, то суди України майже не використовують положення цієї постанови.

---

¹¹⁰ Назаренко О. М. Актуальність використання і застосування вогнепальної зброї працівниками поліції. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*: зб. наук. пр. конф. (м. Харків, 28 трав. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, каф. тактич. та спец.-фіз. підгот. ф-ту № 2. Харків: ХНУВС, 2021. С. 100–101.

¹¹¹ Гриненко С. Відповідність законодавства України у сфері застосування вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку європейським стандартам пропорційності: зб. наук. пр. ЛОГОС. 2020. С. 54.

Окрім Закону № 580, поліцейські при застосуванні вогнепальної зброї зобов'язані керуватися Інструкцією із заходів безпеки при поводженні зі зброєю, затвердженою наказом МВС від 01.02.2016 № 70 (далі – Інструкція № 70). У цьому нормативному акті деталізовано окремі положення Закону № 580.

Законодавство нашої країни дозволяє працівникам поліції зберігати та носити вогнепальну зброю, а з метою виконання службового обов'язку не тільки надає право, але іноді й зобов'язує їх, як крайній захід, застосовувати вогнепальну зброю. Виявляючи високу довіру працівникам поліції, суспільство водночас покладає на них велику відповідальність за те, щоб довірена їм зброя застосовувалась лише для захисту інтересів держави, прав і свобод громадян, охорони громадського порядку, власності від злочинних посягань¹¹². Застосування вогнепальної зброї – це важлива форма реалізації правових норм та управлінської діяльності. При застосуванні вогнепальної зброї поліцейський здійснює ряд дій юрисдикційного, організаційно-управлінського, публічно-владного, виконавчо-розпорядчого характеру¹¹³.

Застосування вогнепальної зброї є винятковим випадком, і тільки поліцейський повинен, враховуючи ситуацію, яка склалася, вирішувати чи застосовувати йому вогнепальну зброю. Але кожного разу перед тим, як це зробити, він повинен насамперед обдумати законність своїх дій, якою б екстремальною ситуація не здавалась, тому вогнепальна зброя може бути застосована за наявності визначених законом підстав і лише у виняткових випадках¹¹⁴.

Відповідно до ст. 46 Закону № 580 застосування вогнепальної зброї є найбільш суворим заходом примусу; поліцейський

---

¹¹² Зеленський Є. С. Вогнева підготовка – складова професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*: зб. наук. пр. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, каф. тактич. та спец.-фіз. підгот. ф-ту № 2. Харків: ХНУВС, 2019. С. 123.

¹¹³ Волков Ю. М., Поливанюк В. Д. Проблемні питання застосування вогнепальної зброї працівниками Національної поліції під час виконання службових обов'язків. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (97). С. 87.

¹¹⁴ Сіротченков Д. Ю. Застосування або використання вогнепальної зброї працівниками Національної поліції як гарантія особистої безпеки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 2. С. 159.

уповноважений на зберігання, носіння вогнепальної зброї, а також на її застосування і використання лише за умови, що він пройшов відповідну спеціальну підготовку; порядок зберігання і носіння вогнепальної зброї, що знаходиться в розпорядженні поліцейського, перелік вогнепальної зброї та боєприпасів, що використовуються в діяльності поліції, та норми їх належності встановлюються Міністром внутрішніх справ України; поліцейський уповноважений у виняткових випадках застосовувати вогнепальну зброю:

для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю;

для захисту осіб від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю;

для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі;

для відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення;

для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти;

для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського;

для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського;

для примусового припинення польоту безпілотного повітряного судна, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що таке судно використовується для вчинення правопорушення або становить загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського, шляхом пошкодження чи знищення безпілотного повітряного судна та/або складових частин безпілотної авіаційної системи¹¹⁵.

Вважаємо за необхідне зосередити увагу на тому, що відповідно до вказаних пп. 1, 2 загрозовим для життя і здоров'я можна вважати напад із застосуванням насильства, яке в момент заподіяння призвело або могло б призвести до смерті особи, завдання їй тяжких

---

¹¹⁵ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 26.06.2023).

тілесних ушкоджень. На нашу думку, оцінка небезпечності такого нападу в кожному конкретному випадку має здійснюватися поліцейським з огляду на обстановку події та з урахуванням: особи правопорушника; ступеня його агресивності; раптовості та спрямованості його дій; характеру насильства та реальності його застосування; можливості та здатності поліцейського усунути небезпеку без застосування вогнепальної зброї.

Аналогічний підхід можна застосувати і щодо розуміння небезпечності загроз життю і здоров'ю людей та/або поліцейського, визначених у зазначених вище пп. 6, 7, 8.

Наголошуємо на тому, що поліцейські мають усвідомлювати небезпеку застосування ними вогнепальної зброї, як й інших заходів примусу, а тому їх дії не можуть бути свавільними. За твердженнями Комітету Організація Об'єднаних Націй з прав людини поняття «свавілля» не слід повністю ототожнювати з поняттям «протизаконність», воно має тлумачитися ширше і включати елементи недоречності, несправедливості, відсутності передбачуваності та належної правової процедури, а також елементи обґрунтованості, необхідності та пропорційності¹¹⁶.

У ст. 46 Закону № 580 також зазначено, що поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю тільки після попередження про необхідність припинення протиправних дій і намір використання заходу примусу, визначеного цією статтею; застосування вогнепальної зброї без попередження допускається:

1) при спробі особи, яку затримує поліцейський із вогнепальною зброєю в руках, наблизитися до нього, скоротивши визначену ним відстань, чи доторкнутися до зброї;

2) у разі збройного нападу, а також у разі раптового нападу із застосуванням бойової техніки, транспортних засобів або інших засобів, що загрожують життю чи здоров'ю людей;

3) якщо особа, затримана або заарештована за вчинення особливо тяжкого чи тяжкого злочину, втікає із застосуванням транспортного засобу;

4) якщо особа чинить збройний опір;

---

¹¹⁶ General comment No. 36 on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights (The right to life). Adopted by the United Nations Human Rights Committee at its 124th session (8 October – 2 November 2018). URL: <https://www.refworld.org/publisher,HRC,GENERAL,,5e5e75e04,0.html> (дата звернення: 10.05.2023).

5) для припинення спроби заволодіти вогнепальною зброєю.

Поліцейський може використати вогнепальну зброю для подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил, або для знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю поліцейського та інших осіб¹¹⁷.

Відповідно до Інструкції № 70 вогнепальна зброя закріплюється за поліцейським, який склав Присягу на вірність Українському народові, завершив навчання у закладі (установі) та/або пройшов первинну професійну підготовку і направлений для подальшого проходження служби, а також склав заліки із знання матеріальної частини зброї, порядку і правил її застосування, заходів безпеки при поводженні з нею, виконав норматив з вогневої підготовки та вправу зі стрільби.

Поліцейський, за яким закріплена вогнепальна зброя, зобов'язаний:

1) знати та точно виконувати вимоги, встановлені цією Інструкцією;

2) забезпечити зберігання зброї і підтримувати її у справному та змащеному стані;

3) отримавши вогнепальну зброю та боєприпаси, діяти відповідно до вимог, передбачених розділом III «Порядок дій та заходи безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю і боєприпасами під час їх отримання та здачі до чергової частини», розділом IV «Заходи безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю під час несення служби» цієї Інструкції;

4) під час виконання службових обов'язків, проведення практичних стрільб постійно контролювати наявність отриманої зброї (боєприпасів) та не допускати випадіння її або витягування з кобури (спеціального спорядження) іншими особами;

5) здати зброю і боєприпаси до чергової частини органу (закладу, установи) поліції негайно після виконання службових обов'язків. У разі неможливості своєчасного прибуття до органу (закладу, установи) поліції повідомити про це безпосереднього керівника і далі діяти за його наказом.

Поліцейському категорично забороняється:

---

¹¹⁷ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 26.06.2023).

- 1) виймати зброю (боєприпаси) з кобури (спеціального спорядження, підсумка) без потреби;
- 2) тримати палець на спусковому гачку без необхідності;
- 3) знімати запобіжник з положення «запобігання» у всіх випадках, не пов'язаних зі стрільбою;
- 4) закривати або затикати сторонніми предметами канал ствола, що при пострілі може призвести до його роздуття чи розриву;
- 5) безпідставно спрямовувати ствол зброї у бік людей, транспорту, будинків, інших будівель та споруд. За необхідності зброя спрямовується на поверхню, яка в змозі прийняти кулю, наприклад: на землю, стовбур дерева, кулеуловлювач або вгору під кутом 45–60 градусів;
- 6) залишати зброю без нагляду, а також передавати її іншим особам;
- 7) користуватися без необхідності чужою зброєю та/або зброєю, навички поводження з якою відсутні;
- 8) проводити чищення зброї у невідведених для цього місцях, змащувати її бензином та іншими легкозаймистими речовинами, а також абразивними матеріалами, допускати наявність відкритого полум'я під час її чищення;
- 9) при поводженні з боєприпасами допускати їх пошкодження, забруднення тощо.

Вогнепальна зброя та боєприпаси до неї видаються поліцейському під його особисту відповідальність, який зобов'язаний берегти і підтримувати в належному стані передану йому в користування вогнепальну зброю (боєприпаси) та обачливо поводитися з нею (ними) відповідно до вимог цієї Інструкції.

Керівник (заступник керівника, уповноважена особа від керівництва) органу (закладу, установи) поліції під час проведення інструктажу наряду, що заступає на службу, в обов'язковому порядку перевіряє знання поліцейськими матеріальної частини виданої їм зброї, правил та порядку її застосування і використання, заходів безпеки при поводженні з нею, а під час перевірок несення служби поліцейськими перевіряє наявність у них зброї (боєприпасів) та дотримання правил її носіння.

У однострої необхідно пістолет носити в кобурі з пістолетним ремінцем на надійно застебнутому поясному реміні, при цьому кобура повинна знаходитися спереду, з лівого або правого боку;

автомат носити на автоматному ремені в положенні «на плечі», «на грудях», «на ремні», «за спиною».

У цивільному одязі зброю необхідно носити на спеціальному спорядженні з дотриманням заходів запобігання її випаданню або витягуванню іншими особами.

Під час несення служби поліцейським слід постійно контролювати наявність отриманої зброї, а саме:

1) перед застосуванням заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, подоланням перешкод, якщо пістолет був оголений, необхідно увімкнути на ньому запобіжник, покласти в кобуру (спеціального спорядження) та вжити заходів, які б унеможливили його втрату;

2) після застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, подолання перешкод, падіння, виходу з місця значного скупчення людей, міського та іншого транспорту слід негайно перевірити наявність зброї, а також стан кобури (спеціального спорядження, автоматного ременя).

6. Під час несення служби категорично забороняється:

1) проводити розбирання зброї;

2) вимикати запобіжник, досилати патрон до патронника, якщо в застосуванні чи використанні зброї немає необхідності. Недбале або необережне поводження зі зброєю, особливо якщо патрон знаходиться в патроннику, може призвести до випадкового пострілу;

3) від'єднувати магазин від зброї та виймати з нього патрони¹¹⁸.

Наявність у поліцейських повноважень на застосування та використання вогнепальної зброї, ще не свідчить про те, що вони роблять це щоденно. Навіть в умовах війни, на територіях, де не ведуться активні бойові дії, поліцейські не часто застосовують вогнепальну зброю. Це підтверджується, зокрема, результатами опитування поліцейських офіцерів громад НПУ, згідно з якими лише 2,4 % офіцерів (18 осіб з кількості опитаних) застосовували вогнепальну зброю під час проходження служби (Додаток 2).

Дещо іншу ситуацію спостерігаємо із використанням вогнепальної зброї. Поліцейські дедалі частіше опиняються в обставинах, де змушені це робити, про що також свідчать результати опитування поліцейських офіцерів громад НПУ. Встановлено, що

---

¹¹⁸ Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю: наказ МВС України від 01.02.2016 № 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16#Text> (дата звернення: 30.09.2023).

16,1 % офіцерів (119 осіб з кількості опитаних) використовували вогнепальну зброю (Додаток 2).

Основна мета застосування та/або використання вогнепальної зброї полягає насамперед у захисті життя як працівників поліції, так й інших осіб, які перебувають у небезпеці. На прийняття рішення щодо застосування зброї у працівника поліції, в окремих випадках, є лічені секунди. Попри це, недотримання встановлених вимог, перевищення повноважень, чи навпаки незастосування/невикористання зброї за необхідних умов, може призвести до трагічних наслідків. У зв'язку з чим, положення законодавства, які визначають умови застосування зброї, мають бути чіткими та зрозумілими¹¹⁹.

Системний аналіз Закону № 580 та Інструкції № 70 дає нам підстави стверджувати, що не всі їх положення відповідають принципу юридичної визначеності, який є складником конституційного принципу верховенства права. Юридична визначеність вимагає від законодавця встановлювати чітке, зрозуміле, однозначне, прогнозоване правове регулювання суспільних відносин, що дає змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки.

Окремі норми зазначених нормативних актів викладено нечітко та суперечливо. У зв'язку з цим, поліцейські на практиці намагаються максимально уникати застосування вогнепальної зброї, оскільки бояться бути звинуваченими у перевищенні влади.

Вважаємо, що для більш чіткого розуміння поліцейськими законодавчих підстав, порядку і ефективності застосування вогнепальної зброї, доцільно внести такі зміни до Закону № 580:

– надати дефініції термінам «застосування вогнепальної зброї» (ст. 46); «використання вогнепальної зброї» (ч. 13 ст. 46), «приведення зброї у готовність» (ч. 11, 13 ст. 46); «неможливо досягнути іншими засобами» (ч. 8 ст. 46); «протиправні дії» (ч. 2 ст. 42, ч. 5 ст. 46); «збройний опір», «збройний напад» (ст. ст. 42, 43, 45, 46);

---

¹¹⁹ Ульянов О.І. Нормативно-правове регулювання застосування поліцейських заходів примусу та вогнепальної зброї працівниками Національної поліції України. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*: зб. наук. пр. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, каф. спец. фіз. підготовки ф-ту № 2. Харків: ХНУВС, 2018. С. 39.

– вилучити з ч. 10 ст. 46 термін «активне застосування вогнепальної зброї»;

– врегулювати у ст. 46 питання щодо обставин, за яких поліцейський зобов'язаний здійснити попереджувальний постріл перед застосуванням вогнепальної зброї;

– визначити у ст. 46 випадки, за яких поліцейські вправі застосовувати короткоствольну нарізну вогнепальну зброю, гвинтівки, рушниці, автоматичну зброю;

– визначити у ст. 46 перелік дозволених та заборонених боєприпасів до вогнепальної зброї;

– визначити у ст. 46 ділянки тіла людини (зони ураження), у які поліцейським забороняється застосовувати вогнепальну зброю;

– визначити у ст. 46 випадки, коли і за яких умов поліцейські можуть застосовувати вогнепальну зброю для нелетального та летального ураження людини;

– передбачити у ст. 46 обов'язок поліцейських якнайшвидше повідомляти про застосування вогнепальної зброї близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором особи, до якої вона була застосована;

– передбачити у ст. 46 обов'язок органів та підрозділів НПУ надавати поліцейським правову та психологічну допомогу в разі застосування ними вогнепальної зброї зі смертельними або тяжкими наслідками;

– доповнити ч. 13 ст. 46 положеннями про те, що подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил за допомогою вогнепальної зброї може здійснюватися поліцейським виключно шляхом виконання пострілу в безпечному напрямі.

1.5 Умови та межі застосування поліцейських заходів примусу

Відповідно до Закону № 580 НПУ здійснює надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності. З метою ефективного забезпечення виконання цих завдань поліцейські уповноважені застосовувати фізичний вплив (силу), спеціальні засоби та вогнепальну зброю.

Оскільки поліцейські заходи примусу мають особливий та екстраординарний характер, законодавець закріпив у Законі № 580 низку умов щодо їх застосування, а саме:

1) поліцейський зобов'язаний негайно зупинити застосування певного виду заходу примусу в момент досягнення очікуваного результату (ч. 7 ст. 42);

2) поліцейський зобов'язаний заздалегідь попередити особу про застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї і надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського або інші тяжкі наслідки, або в ситуації, що склалася, таке попередження є не виправданим або неможливим (ч. 1 ст. 43);

3) попередження може бути зроблено голосом, а за значної відстані або звернення до великої групи людей – через гучномовні установки, підсилювачі звуку (ч. 2 ст. 43);

4) вид та інтенсивність застосування заходів примусу визначаються з урахуванням конкретної ситуації, характеру правопорушення та індивідуальних особливостей особи, яка вчинила правопорушення (ч. 3 ст. 43);

5) поліцейські зобов'язані надавати невідкладну медичну допомогу особам, які постраждали в результаті застосування заходів примусу (ч. 4 ст. 43);

б) заборонено застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї до жінок з явними ознаками вагітності, малолітніх осіб, осіб з явними ознаками обмежених можливостей або старості, крім випадків учинення ними збройного чи групового нападу, учинення збройного опору поліцейському, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо (ч. 5 ст. 43)¹²⁰.

Зауважимо, що застосування законодавцем у ч. 4 ст. 43 Закону № 580 терміна «невідкладна медична допомога» є некоректним, оскільки його визначення у законодавстві України відсутнє.

---

¹²⁰ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

У ч. 1 ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» вживається термін «домедична допомога», який визначається як *невідкладні дії та організаційні заходи, спрямовані на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними практичними навичками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані, та відповідно до закону зобов'язані здійснювати такі дії та заходи.*

Крім того, у зазначеній статті під терміном «невідкладний стан людини» пропонується розуміти *раптове погіршення фізичного або психічного здоров'я, яке становить пряму та невідворотну загрозу життю та здоров'ю людини або оточуючих її людей і виникає внаслідок хвороби, травми, отруєння або інших внутрішніх чи зовнішніх причин*¹²¹.

Аналогічне визначення термінів «домедична допомога» та «невідкладний стан людини» застосоване в Законі України «Про екстрену медичну допомогу», згідно з яким поліцейські зобов'язані надавати домедичну допомогу, оскільки належать до числа осіб, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти практичними навичками надання домедичної допомоги (ст. 12)¹²².

З огляду на чинне законодавство у медичній сфері, ми вважаємо, що стосовно завдань і функцій НПУ, повноважень поліцейських, їх освіти та підготовки в Законі № 580 доцільно було б застосувати термін «домедична допомога», уповноваживши поліцейських надавати цю допомогу особам, які постраждали в результаті застосування заходів примусу.

У Законі № 580 визначено додаткові умови застосування поліцейськими заходів примусу, а також за допомогою правових заборон сформовано його межі (табл. 2).

---

¹²¹ Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 05.07.2012 р. № 5081-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

¹²² Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 05.07.2012 р. № 5081-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

Таблиця 2

Умови та межі застосування поліцейськими заходів примусу

Захід примусу	Умови	Межі
<i>Фізична сила</i>	Поліцейський зобов'язаний письмово повідомити свого керівника, а той зобов'язаний повідомити прокурора про завдання особі тілесних ушкоджень унаслідок застосування фізичної сили	
<i>Спеціальні засоби</i>	Застосування малогабаритного підривного пристрою для відкриття приміщень є виправданим, якщо шкода, заподіяна охоронюваним законом правам та інтересам, є меншою, ніж шкода, яку вдалося відвернути. Поліцейський зобов'язаний у письмовій формі повідомити свого керівника про застосування до особи спеціального засобу. Якщо поліцейський заподіяв особі поранення або каліцтво внаслідок застосування до неї спеціального засобу, керівник такого поліцейського зобов'язаний негайно повідомити про це відповідного прокурора. Допустимі параметри спеціальних засобів у частині їх фізичного, хімічного та іншого впливу на організм людини визначаються уповноваженими установами	Заборонено наносити удари гумовими (пластиковими) кийками по голові, шиї, ключичній ділянці, статевих органах, попереку (куприку) і в живіт. Під час застосування засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії, заборонено здійснювати прицільну стрільбу по людях, розкидання і відстрілювання гранат у натовп, повторне застосування їх у межах зони ураження в період дії цих речовин. Заборонено відстрілювати патрони, споряджені гумовими чи

	центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я. Правила зберігання, носіння та застосування спеціальних засобів, що є на озброєнні поліції, визначаються нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України	аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, з порушенням визначених технічними характеристиками вимог щодо відстані від особи та стрільби в окремі частини голови і тіла людини. Заборонено застосовувати водомети при температурі повітря нижче +10° С. Заборонено застосовувати засоби примусової зупинки транспорту для примусової зупинки мотоциклів, мотоколясок, моторолерів, мопедів, транспортного засобу, що здійснює пасажирські перевезення, а також застосовувати такі засоби на гірських шляхах або ділянках шляхів з обмеженою видимістю, залізничних переїздах, мостах, шляхопроводах, естакадах, у тунелях.

		Заборонено застосовувати кайданки більше ніж 2 години безперервного використання або без послаблення їх тиску
<i>Вогнепальна зброя</i>	Поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю тільки після попередження про необхідність припинення протиправних дій і намір використання заходу примусу, визначеного цією статтею. Поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю тільки з метою заподіяння особі такої шкоди, яка є необхідною і достатньою в такій обстановці, для негайного відвернення чи припинення збройного нападу. Поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю у разі збройного нападу, якщо відвернення чи припинення відповідного нападу неможливо досягнути іншими засобами. Поліцейський зобов'язаний у письмовій формі повідомляти свого керівника про застосування вогнепальної зброї, а також негайно повідомити свого керівника про активне застосування вогнепальної зброї, який, у свою чергу, зобов'язаний поінформувати центральний орган управлі-	Заборонено застосовувати вогнепальну зброю в місцях, де може бути завдано шкоди іншим особам, а також у вогнебезпечних та вибухонебезпечних місцях, крім випадків необхідності відбиття нападу або крайньої необхідності

	ння поліції та відповідного прокурора. Поліцейський може взяти до рук вогнепальну зброю і привести її у готовність, якщо вважає, що в обстановці, що склалася, можуть виникнути підстави для її застосування. Під час затримання осіб, щодо яких у поліцейського виникла підозра у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також під час перевірки документів у таких осіб поліцейський може привести в готовність вогнепальну зброю та попередити особу про можливість її застосування. Спроба особи, яку затримує поліцейський із вогнепальною зброєю в руках, наблизитися до нього, скоротивши визначену поліцейським відстань, чи доторкнутися до зброї є підставою для застосування вогнепальної зброї поліцейським	

Дотримання законодавчо визначених меж та умов застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї є важливою та необхідною умовою для законного застосування заходів примусу поліцейськими, а також недопущення ними свавілля.

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ (СИЛИ), СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

2.1 Роль міжнародних стандартів у діяльності Національної поліції України

Завдання України як демократичної, правової держави полягають не тільки у визнанні (декларуванні) та нормативному закріпленні на конституційному та законодавчому рівні прав і свобод людини, але й у створенні, зокрема, дієвих організаційно-правових механізмів їх дотримання поліцейськими та працівниками інших правоохоронних органів.

Відповідно до Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, є частиною національного законодавства України; зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права (ч. 1 ст. 9, ст. 18)¹²³.

З огляду на активне міжнародне співробітництво та стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору (НАТО) законодавчі механізми функціонування поліції мають максимально відповідати міжнародним стандартам як у сфері прав людини, так і у сфері поліцейської та правоохоронної діяльності.

Досліджуючи міжнародні стандарти С. М. Ляхівненко вважає, що:

1) під ними, насамперед, розуміються єдині принципи і норми щодо поведінки суб'єктів права, які зафіксовані в основних джерелах міжнародного права як в універсальних, так і регіональних правових актах;

2) вони є оптимальними юридичними вимогами стосовно правових систем держав учасниць міжнародного співтовариства;

---

¹²³ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.05.2023).

3) вони відображають найкращі правові досягнення міжнародного права та співробітництва держав членів міжнародної спільноти та держав членів універсальних і регіональних міжнародних міжурядових організацій;

4) вони фіксуються у відповідних джерелах права у вигляді принципів і норм права;

5) вони об'єктивуються через основні джерела міжнародного права;

6) вони є обов'язковими вимогами для держав-учасників міжнародних договорів, що містять такі правові стандарти;

7) вони є основою для узгодження міжнародного і національного права¹²⁴.

Особливостями міжнародних стандартів є те, що вони:

– розробляються і приймаються державами світу в рамках міжнародних міждержавних організацій;

– регламентують не тільки міжнародне співробітництво держав, а й інших, визначених ними суб'єктів (конкретних органів держави, місцевої влади, профспілкових організацій, громадських об'єднань, фізичних осіб та ін.);

– містять у собі спільно вироблені державами принципи підходи та міжнародні легальні принципи становлення, формування і функціонування певних публічних і приватних інститутів на території конкретних держав;

– за своєю правовою природою міжнародні стандарти належать до міжнародних конвенцій спеціального порядку;

– в умовах глобалізації, гуманізації і гуманітаризації міжнародних, міждержавних відносин має місце тенденція розширення кола суб'єктів, що розробляють і приймають міжнародні правові стандарти;

– прийняття міжнародних стандартів впливає на загально-світовий правовий розвиток, тому що не тільки стандартизує підходи держав до регламентації важливих соціальних проблем, але й сприяє розвитку їхнього національного законодавства і правових систем¹²⁵.

---

¹²⁴ Ляхівненко С. М. Міжнародні правові стандарти: до визначення поняття та видової характеристики. *Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки*. Київ. 2011. Вип. 51. С. 667.

¹²⁵ Балінський О. В. Міжнародні правові стандарти та їх роль у правовому розвитку в умовах глобалізації. *Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки*. Київ. 2006. Вип. 32. С. 464–465.

Згідно із Законом № 580 у своїй діяльності НПУ керується, зокрема, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана ВРУ. Під час виконання своїх завдань НПУ забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, і сприяє їх реалізації (ч. 1 ст. 3, ч. 1 ст. 7)¹²⁶.

Акцентуємо увагу, що відповідно до принципу «дружнього ставлення до міжнародних договорів» НПУ має керуватися не тільки нормами міжнародних договорів, ратифікованих українським парламентом, але й практикою їх тлумачення та застосування авторитетними міжнародними інституціями.

Імплементация міжнародних стандартів у сфері прав людини, поліцейської та правоохоронної діяльності в національне законодавство України та їх реалізація в практичній діяльності НПУ позитивно впливатиме на рівень розвитку демократії в державі.

Дотримання НПУ та поліцейськими цих міжнародних стандартів є вкрай важливим аспектом забезпечення прав і свобод людини, а також підтримання та зміцнення законності та правопорядку, суспільної злагоди, соціального миру, сталого розвитку та стабільності. Більше того, міжнародні стандарти, які безпосередньо стосуються діяльності поліції, сприяють забезпеченню високого ступеня професійності та етичності у роботі поліції, а також довіри громадськості до вітчизняних поліцейських та держави загалом.

Крім міжнародних стандартів НПУ має також враховувати позитивний досвід правоохоронних органів у зарубіжних демократичних країнах. Адаптація іноземного правового регулювання та впровадження новітніх технологічних розробок підвищать ефективність виконання НПУ поставлених перед нею завдань, поглиблять міжнародне поліцейське співробітництво, що сприятиме утвердженню міжнародного авторитету нашої країни.

2.2 Міжнародні стандарти у сфері прав людини

Належний захист прав і свобод людини припинив бути справою та проблемою лише однієї держави. Цей обов'язок вийшов за межі

---

¹²⁶ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 20.05.2023).

національних територій і став глобальним, його виконання потребує зусиль та кооперації всього світового співтовариства. З цією метою на міжнародному рівні визначаються стандарти у сфері прав людини, які формують універсальні правозахисні принципи та механізми, спрямовані на запобігання свавіллю та тиранії, а також, як зазначають Л. Р. Наливайко та К. В. Степаненко, на забезпечення мінімальних правових засобів захисту людини тією мірою, в якій це дає їй змогу реалізувати особистий потенціал у різних сферах¹²⁷.

Під міжнародними стандартами в галузі прав людини С. В. Шевчук розуміє загальновизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості та встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов'язок держав дотримуватися цих прав і свобод, а також межі можливого або припустимого їх обмеження¹²⁸. Більш широко тлумачить міжнародні стандарти прав людини П. М. Рабінович. На його переконання, це закріплені в міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні (для певних міжнародних об'єднань держав) принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних терміно-понять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного або політичного характеру¹²⁹.

Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) ще в 1986 р. на засіданні Генеральної Асамблеї ухвалила резолюцію «Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини», в якій сформулила універсальні вимоги до документів, у яких закріплюються міжнародні стандарти у сфері прав людини. Такі документи мають:

– узгоджуватись із наявним зводом міжнародно-правових норм у сфері прав людини;

---

¹²⁷ Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посіб. Дніпро: ДДУВС, 2019. С. 8.

¹²⁸ Шевчук С. Судовий захист прав людини. Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ: Реферат, 2006. С. 2.

¹²⁹ Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 1. С. 19–29.

- мати фундаментальний характер і ґрунтуватися на притаманних людській особистості гідності та цінності;
- бути достатньо чіткими або слугувати джерелом прав і обов’язків, які піддаються визначенню й здійсненню;
- передбачати, де це доречно, реалістичний та ефективний механізм здійснення, включаючи системи подання доповідей;
- користуватися широкою міжнародною підтримкою¹³⁰.

Прийняті міжнародним співтовариством стандарти у сфері прав людини встановлюють верховенство загальнолюдських цінностей. Вони мають значний вплив як на формування національного законодавства загалом, так і на окремі його інститути. Основоположні міжнародні документи в названій сфері втілили в собі найпрогресивніші ідеї, розроблені людством протягом багатьох століть. У них в юридичній формі закріплені головні гарантії вільного, гідного та безпечного існування людини, захисту її прав, свобод та законних інтересів.

Фундаментальним міжнародним документом у сфері прав людини є *Загальна декларація прав людини*, в якій Генеральна Асамблея ООН встановила перелік універсальних прав, які належать усім людям у будь-яких ситуаціях незалежно від їх національності, статі, расової належності чи етнічного походження, релігії або вірувань, стану здоров’я, фізичних вад, віку чи сексуальної орієнтації, сімейного чи майнового стану, громадянства тощо.

Загальна декларація прав людини забезпечує необхідний захист від свавілля з боку держави, чітко визначаючи, яких прав людини вона має дотримуватися та захищати. З огляду на завдання та функції НПУ поліцейські мають зважати на такі положення цієї декларації:

1) всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства (ст. 1);

2) кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого

---

¹³⁰ Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини: резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 04.12.1986 р. № 41/120. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/500/56/IMG/NR050056.pdf> (дата звернення: 18.05.2023).

становища. Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті (ст. 2);

3) кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність (ст. 3);

4) ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання (ст. 5);

5) кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності (ст. 6);

6) всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації (ст. 7);

7) ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання (ст. 9);

8) ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань (ст. 12);

9) кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави (ст. 13);

10) кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів (ст. 19);

11) кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій (ст. 20)¹³¹.

Права, проголошені в Загальній декларації прав людини, підтверджені та розвинуті в *Міжнародному пакті про громадянські і політичні права*, в якому, крім переліку фундаментальних

---

¹³¹ Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 08.05.2023).

громадянських і політичних прав людини, визначено міжнародні механізми контролю за виконанням державами його положень. Під час здійснення правоохоронної діяльності поліцейські зобов'язані враховувати такі положення цього пакту:

1) право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя (ст. 6);

2) нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поведженню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим дослідям (ст. 7);

3) кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлено законом (ст. 9);

4) кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, належить, у межах цієї території, право на вільне пересування і свободу вибору місця проживання (ст. 12);

5) кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності (ст. 16);

6) ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію (ст. 17);

7) кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір (ст. 19);

8) визнається право на мирні збори (ст. 21)¹³².

Наглядом за виконанням Міжнародного пакту про громадянські і політичні права в країнах-учасниках пакту здійснює Комітет ООН з

---

¹³² Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 08.05.2023).

прав людини, до повноважень якого належить офіційне тлумачення положень цього документа.

У *Загальному коментарі № 36 до статті 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права* Комітет ООН з прав людини зазначив таке:

1) Право на життя має вирішальне значення як для окремих осіб, так і для суспільства в цілому. Воно є найціннішим саме по собі як право, притаманне кожній людині, але воно також є фундаментальним правом, ефективний захист якого є передумовою для здійснення всіх інших прав людини і зміст якого може бути визначений іншими правами людини.

2) Право на життя – це право, яке не слід тлумачити вузько. Воно стосується права людини бути вільною від дій або бездіяльності, які мають на меті або можуть призвести до її неприродної або передчасної смерті, а також мати гідне життя.

3) Застосування потенційно смертоносною сили з метою забезпечення правопорядку є крайнім заходом, до якого слід вдаватися лише в разі крайньої необхідності для захисту життя або запобігання серйозним тілесним ушкодженням від неминучої загрози. Вона не може бути використана, наприклад, для запобігання втечі з-під варті підозрюваного злочинця або засудженого, який не становить серйозної і безпосередньої загрози життю або тілесній недоторканності інших осіб. Умисне позбавлення життя будь-яким способом допускається лише в разі крайньої необхідності для захисту життя від неминучої загрози.

4) Від держав-учасниць очікується, що вони вживатимуть усіх необхідних заходів для запобігання свавільному позбавленню життя їхніми співробітниками правоохоронних органів. Ці заходи включають:

а) прийняття відповідного законодавства, що контролює застосування смертоносною сили співробітниками правоохоронних органів;

б) процедури, покликані забезпечити належне планування дій правоохоронних органів з урахуванням необхідності мінімізації ризику, який вони становлять для життя людей;

в) обов'язкове звітування;

г) розгляд і розслідування інцидентів зі смертельними наслідками та інших інцидентів, що загрожують життю;

д) забезпечення сил, відповідальних за контроль над масовими заворушеннями, ефективними, менш смертоносними засобами і належним захисним спорядженням з метою уникнення необхідності застосування ними смертоносної сили;

5) держави-учасниці мають забезпечити, щоб менш смертоносна зброя підлягала суворій незалежній перевірці, а також здійснювати оцінку та моніторинг впливу такої зброї на право на життя, зокрема, пристроїв електрошокової дії («Тайзер»), гумових або пінопластових куль та інших снарядів зі зменшеною енергією, які призначені для використання або фактично використовуються працівниками правоохоронних органів;

б) менш смертоносна зброя має застосовуватися лише за умови дотримання суворих вимог необхідності та пропорційності в ситуаціях, коли інші менш шкідливі заходи виявилися або явно є неефективними для усунення загрози. Держави-учасниці не мають вдаватися до менш смертоносної зброї з метою контролю натовпу, якщо це можна зробити менш шкідливими засобами, особливо в ситуаціях, пов'язаних з реалізацією права на мирні зібрання¹³³.

Комітет ООН з прав людини у *Загальному коментарі № 20 до статті 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права* наголосив, що:

1) метою положень статті 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права є захист гідності, фізичної та психічної недоторканності людини;

2) заборони, передбачені у вказаній статті, стосуються не лише дій, які спричиняють фізичний біль, але й дій, які завдають жертві психічних страждань;

3) систематичний перегляд правил, інструкцій, методів і практики проведення допитів, а також умов тримання під вартою та поводження з особами, підданими будь-якій формі арешту, затримання або ув'язнення, є ефективним засобом запобігання катуванням і жорсткому поводженню;

---

¹³³ General comment No. 36 on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights (The right to life). Adopted by the United Nations Human Rights Committee at its 124th session (8 October–2 November 2018). URL: <https://www.refworld.org/publisher, HRC, GENERAL, 5e5e75e04,0.html> (дата звернення: 08.05.2023).

4) для гарантування ефективного захисту затриманих осіб, необхідно передбачити, щоб вони утримувалися в місцях, офіційно визнаних місцями тримання під вартою, а їхні імена та місця тримання під вартою, а також імена осіб, відповідальних за їхнє утримання під вартою, вносилися до реєстрів, доступних для зацікавлених осіб, у тому числі для родичів і друзів, які мають до них доступ. З цією ж метою слід реєструвати час і місце проведення всіх допитів, а також імена всіх присутніх, і ця інформація також повинна бути доступною для цілей судового або адміністративного розгляду. Слід також передбачити положення проти тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом;

5) місця тримання під вартою мають бути вільними від будь-якого обладнання, яке може бути використане для застосування катувань або жорстокого поводження. Захист затриманої особи вимагає надання негайного та регулярного доступу до неї лікарів та адвокатів, а також, під належним наглядом, коли цього вимагає розслідування, членів сім'ї¹³⁴.

На теренах Європи найбільш важливим міжнародним правовим актом у сфері прав людини є **Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод** (далі – Конвенція). Вважається, що Конвенція є першим міжнародним правозахисним документом, що спрямований на захист широкого спектра громадянських і політичних свобод. Найбільш революційним положенням Конвенції стало закріплення норми щодо контролю з боку Європейського суду з прав людини у випадках, коли ініціатором процесу є окрема особа, а не держава. Конвенція встановила відповідні стандарти у сфері прав і свобод людини, які держави-учасниці Конвенції зобов'язані гарантувати¹³⁵.

---

¹³⁴ General comment No. 20 on article 7 of the International Covenant on Civil and Political Rights (Prohibition of Torture, or Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment). Adopted by the United Nations Human Rights Committee at the Forty-fourth Session of the Human Rights Committee, on 10 March 1992. URL: <https://www.refworld.org/publisher, HRC, GENERAL, 453883fb0,0.html> (дата звернення: 08.05.2023).

¹³⁵ Цебенко С. Б. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і протоколи до неї. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 597. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/135.pdf (дата звернення: 08.05.2023).

Важливість Конвенції для правової системи держави підтверджена, зокрема в *Рекомендації Rec(2004)4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці*, в якій державам – членам Ради Європи рекомендовано пересвідчитися в тому, що в рамках університетської освіти і професійної підготовки на національному рівні провадиться вивчення Конвенції та прецедентної практики Європейського суду з прав людини і що така освіта й підготовка включені, зокрема:

– як елемент загальної навчальної програми для одержання диплома в галузі права;

– як елемент підготовчих програм при складанні іспитів на місцевому або загальнодержавному рівнях для отримання різноманітних правничих спеціальностей, а також первинної підготовки і підвищення кваліфікації суддів, прокурорів та адвокатів;

– як елемент програм первинної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів в інших сферах правозастосовної діяльності та/або кадрів, які мають справу з особами, позбавленими свободи (наприклад, працівників правоохоронних органів чи служби безпеки, персоналу пенітенціарних установ і спеціалізованих лікарень), так само як і персоналу імміграційних служб з урахуванням їхніх специфічних потреб¹³⁶.

У Конвенції наголошено, що:

1) право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше, ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання (ст. 2);

2) нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню (ст. 3);

3) кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

– законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;

---

¹³⁶ Рекомендації Rec (2004) 4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці від 12.05.2004. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_573#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_573#Text) (дата звернення: 17.05.2023).

– законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;

– законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

– затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;

– законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи жебраків;

– законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції (ст. 5);

4) кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб (ст. 8);

5) кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб (ст. 9);

6) кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і

передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду (ст. 10);

7) кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави (ст. 11)¹³⁷.

У Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання закріплено детальне визначення терміну «катування», який означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково (ст. 1).

---

¹³⁷ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 17.05.2023).

Згідно з положеннями ст. 2 зазначеної Конвенції кожна держава-сторона вживає ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання актам катувань на будь-якій території під її юрисдикцією. Жодні виключні обставини, якими б вони не були, стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи будь-який інший надзвичайний стан не можуть бути виправданням катувань. Наказ вищого начальника або державної влади не може слугувати виправданням катувань¹³⁸.

Наведені міжнародні стандарти у сфері прав людини, якими мають керуватися працівники правоохоронних органів не є вичерпними. Вони постійно розвиваються та наповнюються новим змістом з огляду на розвиток суспільних відносин та науково-технічний прогрес. Дотримання цих стандартів є однією з гарантій збереження миру та безпеки, забезпечення верховенства права, соціальної злагоди, зменшення масштабів злочинності, а також підвищення рівня довіри до правоохоронців та правоохоронної системи.

2.3 Міжнародні стандарти застосування працівниками правоохоронних органів фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї

Різноманітні аспекти функціонування поліції перебувають під пильною увагою міжнародних урядових і неурядових організацій, які збирають, аналізують та контролюють відомості про стан дотримання поліцейськими прав і свобод людини.

З метою формування в поліцейських навичок законного та справедливого застосування норм права з повагою до людини, недопущення в їх діяльності свавілля та зловживання повноваженнями в межах ООН, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі та інших міжнародних організацій розроблено міжнародні стандарти належної поведінки поліцейських. Зазначені стандарти можуть бути універсальними і стосуватися кількох напрямів роботи поліції або правоохоронних органів загалом,

---

¹³⁸ Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 17.05.2023).

чи спеціальними – регулювати конкретні питання поліцейської або правоохоронної діяльності.

Міжнародні стандарти діяльності поліції закріплено в багатьох деклараціях, рекомендаціях, керівних принципах. Вони не мають обов'язкової юридичної сили для держави, порівняно з міжнародними договорами. Водночас, внаслідок широкого визнання та застосування в державах, зокрема й судами, ці стандарти набули обов'язкового характеру, а тому держави зобов'язані враховувати їх у своїй правовій системі.

Системний аналіз міжнародних документів з питань поліцейської діяльності дає підстави стверджувати, що в них найбільш детально визначено стандарти застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї. Узагальнено таке застосування заходів примусу, як правило, позначається терміном «use of force» – «застосування сили», про що більш детально буде висвітлено далі.

Під егідою ООН розроблено два ключових документи щодо належної поведінки працівників правоохоронних органів, які стосуються й поліцейських: Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку та Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку. У вказаних документах закріплено основні вимоги до демократичної діяльності працівників правоохоронних органів, а також допустимі межі втручання в права і свободи людини під час виконання ними правоохоронних функцій.

Головною метою *Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку*, затвердженого Генеральною Асамблеєю ООН ще в 1979 р., є захист прав людини та створення юридичних і моральних застережень від зловживання владою поліцейських чи інших службовців, на яких покладено обов'язок підтримувати правопорядок. Цей документ закріплює основні деонтологічні стандарти забезпечення правопорядку та безпосередньо регламентує правоохоронну діяльність у контексті захисту прав людини, недопущення зловживання силою, застосування тортур і протидії корупції¹³⁹.

---

¹³⁹ Свічкарьова Я. В. Професійна етика у діяльності правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. № 76. Том 2. С. 75, 77.

У вказаному Кодексі наголошено, що:

1) при виконанні своїх обов'язків посадові особи з підтримання правопорядку мають поважати і захищати людську гідність, а також підтримувати і захищати права всіх людей (ст. 2);

2) посадові особи з підтримання правопорядку можуть застосовувати силу тільки в разі крайньої необхідності і в межах, необхідних для виконання своїх обов'язків (ст. 3).

У коментарі до вказаної статті зазначено, що:

– застосування сили цими особами має бути винятковим;

– ці працівники можуть бути уповноважені застосовувати силу, яка є розумно необхідною за даних обставин для запобігання злочину або для здійснення чи сприяння законному арешту правопорушників або підозрюваних у скоєнні злочину;

– сила, що виходить за межі цього, не може бути застосована;

– національне законодавство, як правило, має обмежувати застосування сили правоохоронцями відповідно до принципу пропорційності;

– застосування вогнепальної зброї розглядається як крайній захід. Необхідно докласти максимум зусиль, щоб унеможливити застосування вогнепальної зброї, особливо проти дітей;

– вогнепальна зброя не повинна застосовуватися, за винятком випадків, коли підозрюваний у вчиненні злочину чинить збройний опір або в інший спосіб загрожує життю інших осіб, а менш суворі заходи не є достатніми для стримування або затримання підозрюваного у вчиненні злочину;

– у кожному випадку застосування вогнепальної зброї необхідно негайно повідомити про це компетентні органи;

3) жодна посадова особа з підтримання правопорядку не може застосовувати, підбурювати до застосування катувань або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання, а також не може посилатися на наказ вищого керівництва або виняткові обставини, такі як стан війни або загроза війни, загроза національній безпеці, внутрішня політична нестабільність або будь-яка інша надзвичайна ситуація, як на виправдання катувань або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання (ст. 5);

4) посадові особи з підтримання правопорядку мають забезпечувати повний захист здоров'я затриманих осіб і, зокрема,

вживати негайних заходів для надання медичної допомоги в разі потреби (ст. 6)¹⁴⁰.

Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку, прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поведження з порушниками (м. Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 р.). У цих принципах передбачено таке:

1) посадові особи з підтримання правопорядку при виконанні своїх обов'язків мають, наскільки це можливо, застосовувати ненасильницькі засоби, перш ніж вдаватися до застосування сили і вогнепальної зброї. Вони можуть застосовувати силу і вогнепальну зброю лише тоді, коли інші засоби залишаються неефективними або не дають жодних надій на досягнення бажаного результату (п. 4);

2) у всіх випадках, коли законне застосування сили та вогнепальної зброї є неминучим, посадові особи з підтримання правопорядку мають:

– проявляти стриманість у такому застосуванні і діяти пропорційно тяжкості правопорушення та законній меті, яку необхідно досягти;

– мінімізувати шкоду і травми, поважати і зберігати людське життя;

– забезпечити якнайшвидше надання медичної та іншої допомоги будь-яким пораненим або постраждалим особам;

– забезпечити якнайшвидше інформування родичів або близьких друзів пораненої або постраждалої особи (п. 5);

3) посадові особи з підтримання правопорядку не повинні застосовувати вогнепальну зброю проти людей, за винятком випадків самозахисту або захисту інших осіб від безпосередньої загрози смерті або тяжкого тілесного ушкодження, для запобігання вчиненню особливо тяжкого злочину, пов'язаного з великою небезпекою для життя, для затримання особи, яка становить таку небезпеку і чинить опір їхній владі, або для запобігання її втечі, і лише тоді, коли менш радикальні засоби виявилися недостатніми для досягнення зазначених цілей. У будь-якому випадку, умисне застосування

---

¹⁴⁰ Code of Conduct for Law Enforcement Officials: UN General Assembly resolution 34/169 of 17.12.1979. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/code-conduct-law-enforcement-officials> (дата звернення: 17.05.2023).

вогнепальної зброї зі смертельним наслідком може бути здійснене лише тоді, коли воно є абсолютно необхідним для захисту життя (п. 9);

4) правила та інструкції щодо застосування вогнепальної зброї мають містити настанови, які:

- визначають обставини, за яких працівники правоохоронних органів мають право носити вогнепальну зброю, та встановлюють види дозволеної вогнепальної зброї та боєприпасів до неї;

- забезпечують застосування вогнепальної зброї лише за відповідних обставин та у спосіб, що зменшує ризик заподіяння непотрібної шкоди;

- забороняють застосування вогнепальної зброї та боєприпасів до неї, які спричиняють невинуваті травми або становлять невинуватий ризик;

- регулюють контроль, зберігання та видачу вогнепальної зброї, включаючи процедури забезпечення відповідальності працівників правоохоронних органів за видану їм вогнепальну зброю та боєприпаси до неї;

- передбачають, за необхідності, попередження про застосування вогнепальної зброї;

- передбачають систему звітності про застосування вогнепальної зброї працівниками правоохоронних органів при виконанні ними службових обов'язків (п. 11);

5) під час підготовки посадових осіб з підтримання правопорядку уряду та правоохоронні органи з метою обмеження застосування ними сили та вогнепальної зброї мають приділяти значну увагу:

- питанням поліцейської етики та прав людини, особливо в процесі розслідування;

- альтернативам застосуванню сили та вогнепальної зброї, у тому числі мирному врегулюванню конфліктів;

- розумінню поведінки натовпу;

- методам переконання, переговорів та посередництва;

- технічним засобам.

Правоохоронні органи мають переглянути свої навчальні програми та оперативні процедури з огляду на конкретні інциденти (п. 20);

6) виконання наказу вищого керівництва не є виправданням, якщо посадові особи з охорони правопорядку знали, що наказ про

застосування сили та вогнепальної зброї, який призвів до смерті або тяжкого тілесного ушкодження особи, був явно незаконним, і мали розумну можливість відмовитися від його виконання. Відповідальність у будь-якому випадку також покладається на керівників, які віддавали ці незаконні накази (п. 26)¹⁴¹.

На теренах Європи працівники правоохоронних органів застосовують фізичний вплив (силу), спеціальні засоби та вогнепальну зброю не тільки на основі стандартів ООН, але й положень, розроблених європейськими міжнародними організаціями, зокрема Радою Європи та Організацією з безпеки та співробітництва в Європі.

У 1979 р. Парламентська Асамблея Ради Європи ухвалила *Декларацію про поліцію*, в якій визначила основні вимоги до поліцейських, зокрема:

1) позасудові страти, катування та інші форми нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання заборонені за будь-яких обставин. Поліцейський зобов'язаний не підкорятися або ігнорувати будь-який наказ чи інструкцію, що передбачає такі заходи;

2) поліцейський має виконувати накази, належним чином віддані його вищим начальником, але він повинен утримуватися від виконання будь-якого наказу, який, наскільки йому відомо або повинно бути відомо, є незаконним;

3) при виконанні своїх обов'язків поліцейський має проявляти всю необхідну рішучість для досягнення мети, яка вимагається або дозволяється законом, але він жодним чином не може застосовувати більше сили, ніж це є розумно необхідним;

4) поліцейські мають отримувати чіткі та зрозумілі інструкції щодо способу та обставин, за яких вони можуть застосовувати зброю;

5) поліцейський, під вартою якого перебуває особа, що потребує медичної допомоги, зобов'язаний забезпечити надання такої допомоги медичним персоналом і, у разі необхідності, вжити заходів для збереження життя і здоров'я цієї особи. Він зобов'язаний

---

¹⁴¹ Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials. Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/firearms.pdf> (дата звернення: 18.05.2023).

виконувати вказівки лікарів та інших компетентних медичних працівників при наданні затриманій особі медичної допомоги;

б) поліцейський має отримати ґрунтовну загальну підготовку, професійну підготовку та підвищення кваліфікації, а також відповідний інструктаж щодо соціальних проблем, демократичних свобод, прав людини і, зокрема, Європейської конвенції з прав людини.

Вважаємо за необхідне зосередити увагу на тому, що в Декларації про поліцію вказано, що більшість її положень поширюються не тільки на поліцейських, але й на інших працівників правоохоронних органів і спеціальних служб, відповідальних за дотримання законності, розслідування правопорушень, підтримання громадського порядку і державної безпеки¹⁴².

З метою встановлення загальноєвропейських принципів і керівних положень щодо загальних завдань, діяльності та підзвітності поліції заради забезпечення безпеки та прав людини в демократичних суспільствах, які керуються принципом верховенства права, Комітет Міністрів Ради Європи в 2001 р. ухвалив *Європейський кодекс поліцейської етики*, в якому передбачено, що:

1) діяльність поліції завжди має здійснюватися відповідно до національного законодавства та міжнародних стандартів, визнаних державою (п. 3);

2) підготовка поліцейських, яка ґрунтується на фундаментальних цінностях демократії, верховенства права та захисту прав людини, має розроблятися відповідно до завдань поліції (п. 26);

3) до програми підготовки поліцейських на всіх рівнях варто включити практичні заняття із застосування сили та її меж з урахуванням стандартів у сфері прав людини, визначених, зокрема, у Європейській конвенції з прав людини та прецедентній практиці її застосування (п. 29);

4) поліція та всі поліцейські операції мають поважати право кожної людини на життя (п. 35);

5) поліція за жодних обставин не має права застосовувати, підбурювати або толерувати будь-які акти катувань або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання (п. 36);

---

¹⁴² Declaration on the Police: Resolution of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe. 1979. May 8. № 690. URL: <https://pace.coe.int/en/files/16101/html> (дата звернення: 18.05.2023).

б) поліція може застосовувати силу тільки в разі крайньої необхідності і тільки в тій мірі, в якій це необхідно для досягнення законної мети (п. 37);

7) поліція завжди має перевіряти законність своїх дій (п. 38).

Особливістю *Європейського кодексу поліцейської етики* є те, що його положення детально роз'яснюються в *Пояснювальному меморандумі до нього*¹⁴³, що дає змогу більш глибоко зрозуміти вимоги до діяльності поліції та поліцейських у демократичному суспільстві.

У межах Організації з безпеки і співробітництва в Європі було розроблено *Основні принципи демократичної поліцейської діяльності* та *Керівництво з демократичних основ поліцейської діяльності*.

В *Основних принципах демократичної поліцейської діяльності* зазначено, що:

1) поліцейські зміцнюватимуть легітимність держави, якщо у своїй повсякденній роботі демонструватимуть, що вони реагують на суспільні потреби і очікування та використовують авторитет держави в інтересах людей;

2) при виконанні поставлених завдань поліція має діяти відповідно до національного законодавства та міжнародних стандартів у сфері правоохоронної діяльності, демонструвати відданість верховенству права на практиці;

3) поліція має особливі повноваження щодо тимчасового позбавлення людей свободи, обмеження здійснення ними своїх прав, а в екстремальних ситуаціях – навіть застосування сили зі смертельним наслідком. Тому працівники поліції мають виконувати свої обов'язки відповідно до загальновизнаних стандартів у сфері прав людини, громадянських і політичних прав. Захист і збереження життя має бути їхнім найвищим пріоритетом¹⁴⁴.

У *Керівництві з демократичних основ поліцейської діяльності* наголошено, що:

---

¹⁴³ The European Code Of Police Ethics: Recommendation Rec(2001)10 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 September 2001 and explanatory memorandum. URL: <https://polis.osce.org/european-code-police-ethics> (дата звернення: 05.05.2023).

¹⁴⁴ Guidebook on Democratic Policing. OSCE. Vienna, 2008. 2nd Edition. 46 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/3/23804.pdf>. (дата звернення: 18.05.2023).

1) повага до життя та його захист мають бути найвищим пріоритетом для поліції. Цей принцип має особливе значення для застосування сили поліцією (п. 67);

2) хоча застосування сили часто є необхідним для належного забезпечення правопорядку поліцейські мають дотримуватися принципу, згідно з яким застосування сили має розглядатися як винятковий захід, який не повинен застосовуватися свавільно, а має бути пропорційним загрози, зводити до мінімуму шкоду і травми та використовуватися лише в тій мірі, в якій це необхідно для досягнення законної мети (п. 68);

3) посадові особи з підтримання правопорядку не можуть застосовувати вогнепальну зброю або смертоносну силу проти осіб, за винятком таких випадків: для законної самооборони або захисту інших осіб від неминучої загрози смерті або серйозного поранення; для запобігання вчиненню особливо тяжкого злочину, пов'язаного з серйозною загрозою для життя; для арешту особи, яка становить таку небезпеку і чинить опір їхній владі; або для запобігання її втечі, і лише тоді, коли менш екстремальні засоби є недостатніми для досягнення цих цілей. У будь-якому випадку, умисне застосування вогнепальної зброї зі смертельним наслідком може бути здійснене лише тоді, коли воно є абсолютно необхідним для захисту життя (п. 69);

4) у разі вимушеного застосування вогнепальної зброї посадові особи з підтримання правопорядку мають представитися і чітко попередити про свій намір застосувати вогнепальну зброю, надавши достатньо часу для виконання попередження, за винятком випадків, коли це може надмірно наразити посадових осіб з підтримання правопорядку на небезпеку або створити ризик смерті чи серйозної шкоди іншим особам, або було б явно недоречним чи безглуздим в обставинах інциденту (п. 70);

5) працівники правоохоронних органів мають забезпечити якнайшвидше надання медичної та іншої допомоги будь-якій пораненій або постраждалій особі, а також якнайшвидше сповіщення родичів або близьких друзів пораненої або постраждалої особи (п. 71);

6) з метою обмеження застосування сили і вогнепальної зброї працівники поліції мають проходити підготовку щодо стандартів застосування сили, альтернатив застосування сили і вогнепальної зброї, включаючи мирне врегулювання конфліктів, розуміння

поведінки натовпу, методів переконання, переговорів і посередництва, а також технічних засобів. Практична підготовка має бути максимально наближеною до реальності. Тільки офіцери, чиї навички застосування сили були перевірені і які демонструють необхідні психологічні навички, повинні мати дозвіл на носіння зброї (п. 72);

7) у кожному випадку застосування вогнепальної зброї слід негайно повідомити про це компетентні органи (п. 73);

8) непропорційне застосування сили має кваліфікуватися як кримінальний злочин. Тому випадки застосування сили мають бути розслідувані, щоб визначити, чи відповідали вони суворим настановам (п. 74);

9) поліція має бути забезпечена нелетальними та оборонними альтернативами вогнепальній зброї, такими як нелетальна зброя, що виводить з ладу, а також засобами пасивного захисту, такими як щити, шоломи, бронезилети та броньовані транспортні засоби (п. 145)¹⁴⁵.

Питаннями дотримання поліцейськими та іншими працівниками правоохоронних органів прав людини при застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, способи та межі такого застосування займаються не тільки міжнародні урядові організації. Значну увагу цьому приділяють представники громадськості – неурядові організації, правозахисники, експерти та вчені у сфері права, правоохоронної діяльності, національної безпеки.

Так, одна з найбільш авторитетних міжнародних неурядових правозахисних організацій «Міжнародна амністія» («Amnesty International») спільно з поліцейськими та експертами з різних країн розробили та затвердили **«10 Основних стандартів прав людини для працівників правоохоронних органів»**. Цей документ має на меті підвищити обізнаність урядовців, парламентарів, журналістів та неурядових організацій щодо деяких фундаментальних стандартів, які повинні бути частиною будь-якої поліцейської підготовки та поліцейської практики. Окремі з них стосуються застосування поліцейських заходів примусу, а саме:

1) не застосовуйте силу, окрім випадків крайньої необхідності та в мінімальному обсязі, що вимагається за цих обставин (стандарт 3).

---

¹⁴⁵ Guidebook on Democratic Policing. OSCE. Vienna, 2008. 2nd Edition. 46 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/3/23804.pdf> (дата звернення: 18.05.2023).

Поліцейські при виконанні своїх обов'язків мають, наскільки це можливо, застосовувати ненасильницькі засоби, перш ніж вдаватися до застосування сили. Вони можуть застосовувати силу лише тоді, коли інші засоби залишаються неефективними або не можуть забезпечити досягнення необхідного результату;

2) уникайте застосування сили під час охорони порядку на незаконних, але ненасильницьких зібраннях. При розгоні насильницьких зібрань застосовуйте силу лише в мінімально необхідному обсязі (стандарт 4).

Поліція не має права втручатися в проведення законних і мирних зібрань, окрім як для захисту осіб, які беруть участь у такому зібранні, або інших осіб. При охороні правопорядку під час незаконних, але ненасильницьких зібрань, поліцейські мають уникати застосування сили. Якщо застосування сили є необхідним, наприклад, для забезпечення безпеки інших осіб, вони мають обмежити таку силу до мінімально необхідного рівня.

Вогнепальна зброя не має застосовуватися при охороні правопорядку під час ненасильницьких зібрань. Застосування вогнепальної зброї має суворо обмежуватися.

При припиненні насильницьких зібрань поліцейські можуть застосовувати силу тільки в тому випадку, якщо інші засоби залишаються неефективними або не дають жодної перспективи досягнення бажаного результату. Крім того, поліцейські можуть застосовувати вогнепальну зброю тільки тоді, коли застосування менш небезпечних засобів є неможливим, і тільки в мінімально необхідному обсязі;

3) не застосовуйте силу на ураження, за винятком випадків, коли це абсолютно необхідно для захисту вашого життя або життя інших людей (стандарт 5).

Застосування вогнепальної зброї є крайнім заходом, який має бути суворо регламентований через ризик смерті або серйозного поранення. Поліцейські можуть застосовувати зброю з метою:

- самозахисту або захисту інших осіб від неминучої загрози смерті або тяжкого тілесного ушкодження;
- запобігання вчиненню особливо тяжкого злочину, пов'язаного з серйозною загрозою для життя;
- затримання особи, яка становить таку небезпеку і чинить опір владі поліцейського, або для запобігання її втечі.

Поліцейські мають ідентифікувати себе як таких і чітко попередити про намір застосувати вогнепальну зброю, надавши достатньо часу для виконання попередження, за винятком випадків, коли це може надмірно наразити поліцейських на небезпеку або створити ризик смерті чи серйозної шкоди іншим особам, або бути явно недоречним чи безглуздим за обставин інциденту.

Правила та інструкції щодо застосування вогнепальної зброї поліцейськими мають містити положення які:

- визначають обставини, за яких поліцейські мають право носити вогнепальну зброю, і встановлюють види дозволеної зброї та боєприпасів до неї;

- забезпечують застосування вогнепальної зброї лише за відповідних обставин і у спосіб, що знижує ризик заподіяння непотрібної шкоди;

- забороняють застосування будь-якої вогнепальної зброї або боєприпасів, що спричиняють непотрібні травми або становлять невинуватий ризик;

- регулюють контроль, зберігання та видачу вогнепальної зброї та боєприпасів, у тому числі процедури забезпечення відповідальності поліцейських за видану їм вогнепальну зброю та боєприпаси;

- передбачають, за необхідності, попередження про застосування вогнепальної зброї;

- передбачають систему звітності та розслідування кожного випадку застосування вогнепальної зброї поліцейськими при виконанні ними службових обов'язків¹⁴⁶.

На завершення вважаємо за необхідне висвітлити так звані *Принципи роботи поліції Роберта Піла*, розроблені ще в 1829 р. Р. Піла вважають родоначальником поліції м. Лондона (Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії). За його участі були розроблені етичні правила поведінки столичних поліцейських, які в подальшому стали еталонними та поширилися на всіх британських поліцейських. До сьогодні ці принципи не втратили актуальності, вони використовуються та розвиваються в національному законодавстві багатьох демократичних країн.

---

¹⁴⁶ Amnesty International. 10 Basic Human Rights Standards for Law Enforcement Officials. URL: <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/06/pol300041998en.pdf> (дата звернення: 17.05.2023).

За твердженнями Р. Піла існує три основні цілі поліцейської діяльності:

1) запобігання злочинам, а не затримання злочинців.

У разі якщо поліція зупинить злочин до того, як він відбудеться, не потрібно буде карати громадян або обмежувати їхні права. Ефективний підрозділ поліції не має високої статистики арештів; у його громаді низький рівень злочинності;

2) запорукою запобігання злочинам є підтримка громадськості.

Кожен член громади має розділити відповідальність за запобігання злочинам, так, ніби він є добровільним членом поліції. Вони візьмуть на себе цю відповідальність лише тоді, коли громада буде підтримувати поліцію і довіряти їй;

3) поліція здобуває підтримку громадськості, якщо поважає суспільні принципи.

Для того, щоб здобути суспільне схвалення, потрібно наполегливо працювати над побудовою репутації: неупереджено застосовувати закони, приймати на роботу офіцерів, які представляють і розуміють громаду, і застосовувати силу лише в крайньому випадку.

Основними ж принципами поліцейської діяльності, на переконання Р. Піла, є:

1) попередження злочинів і заворушень, як альтернатива їх придушенню військовою силою та суворістю законного покарання;

2) постійне визнання того, що здатність поліції виконувати свої функції та обов'язки залежить від суспільного схвалення її існування, дій та поведінки, а також від її здатності завоювати та підтримувати повагу громадськості;

3) слід завжди пам'ятати, що для забезпечення і збереження поваги і схвалення з боку громадськості необхідно заручитися її добровільним співробітництвом у справі дотримання законів;

4) необхідно завжди розуміти, що ступінь співпраці з громадськістю пропорційно зменшує необхідність застосування фізичної сили та примусу для досягнення поліцейських цілей;

5) пошук і збереження суспільної підтримки не через догоджання громадській думці, а завдяки постійній демонстрації абсолютного неупередженого служіння закону, в цілковитій незалежності від політики, без огляду на справедливість чи несправедливість змісту окремих законів, через готовність до індивідуального служіння і дружби з усіма членами суспільства,

незалежно від їхнього багатства чи суспільного становища, через готовність до ввічливості і доброзичливого гумору, а також через готовність до індивідуальної самопожертви в захисті і збереженні життя;

6) застосовувати фізичну силу лише тоді, коли переконання, поради та попередження виявляються недостатніми для досягнення співпраці з громадськістю в обсязі, необхідному для забезпечення дотримання закону або відновлення порядку, а також застосовувати лише мінімальний рівень фізичної сили, необхідний для досягнення поліцейської мети в кожному конкретному випадку;

7) постійно підтримувати відносини з громадськістю, які відповідають історичній традиції, що поліція – це суспільство, а суспільство – це поліція, причому поліція – це лише члени суспільства, які отримують заробітну плату за те, що приділяють всю увагу обов'язкам, покладеним на кожного громадянина в інтересах добробуту та існування суспільства;

8) завжди визнавати необхідність суворого дотримання поліцейсько-виконавчих функцій і утримуватися від будь-яких спроб привласнення повноважень судової влади з метою помсти окремим особам або державі, а також визначення вини і покарання винних;

9) завжди визнавати, що критерієм ефективності роботи поліції є відсутність злочинів і безладів, а не видимі докази дій поліції у боротьбі з ними¹⁴⁷.

Опрацювання міжнародних стандартів у сфері прав людини та поліцейської діяльності підтверджує важливість інституту поліції в демократичній державі. У сучасному суспільстві поліція виконує не тільки правоохоронні, але й соціальні та сервісні функції. Суспільні очікування від поліції постійно підвищуються, а тому від ефективної діяльності поліцейських залежить не тільки довіра населення до них, але й до державної влади загалом. У зв'язку з цим поліцейські мають постійно вдосконалювати свої професійні, вольові та морально-ділові якості, демонструвати у своїй роботі високий рівень культури та відданість демократичним цінностям, визнаним на міжнародному та національному рівнях.

---

¹⁴⁷ Sir Robert Peel's Policing Principles. URL: <https://lawenforcementactionpartnership.org/peel-policing-principles> (дата звернення: 17.05.2023).

РОЗДІЛ 3. ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ

3.1 Застосування заходів примусу поліцейськими офіцерами громад Національної поліції України

З метою забезпечення в Україні безпекового середовища, соціальної злагоди та стабільності, законності та правопорядку держава зобов'язана створювати ефективну систему органів державної влади, уповноважених на:

- гарантування, реалізацію, охорону та захист прав і свобод людини;
- задоволення суспільних потреб;
- реагування на правопорушення та кризові ситуації;
- покарання правопорушників.

Забезпечення публічної безпеки та порядку є фундаментальною частиною функціонування будь-якої держави, і правоохоронні органи, такі як НПУ, відіграють важливу роль у збереженні громадського порядку, захисті прав і свобод громадян, попередженні та розслідуванні злочинів, а також забезпеченні загальної безпеки суспільства.

Під час здійснення правоохоронної діяльності поліція застосовує комплекс правових, організаційних, технічних та інших заходів, чільне місце серед яких посідають поліцейські заходи примусу, використання яких забезпечує виконання покладених на поліцію повноважень.

Відповідно до Закону № 580 (ст. ст. 42–46) поліцейський уповноважений застосовувати лише три форми заходів примусу, а саме фізичний вплив (силу), спеціальні засоби та вогнепальну зброю.

Поліцейські щодня стикаються з різними ситуаціями, в процесі яких вони змушені застосовувати заходи примусу під час виконання своїх обов'язків, а тому важливо, щоб вони діяли виключно в межах закону. Законне, необхідне, пропорційне та ефективне застосування поліцейських заходів примусу гарантують не тільки охорону та захист прав і свобод людини, забезпечення публічної безпеки й порядку, але й довіру громадян до діяльності поліцейських та функціонування поліції загалом.

Поліцейські мають застосовувати лише той обсяг сили, що є об'єктивно розумним, враховуючи факти та обставини кожної конкретної ситуації, щоб ефективно взяти інцидент під свій контроль.

Зважаючи на реалії сьогодення, зміну загроз і викликів національній безпеці України та безпеці кожного громадянина, реформування правоохоронних органів та розширення їх повноважень, зокрема щодо застосування поліцейських заходів примусу, виникла потреба в пошуку нових підходів до вдосконалення законодавства щодо застосування поліцейських заходів примусу, а також їх модернізації.

За сприяння Департаменту превентивної діяльності НПУ фахівцями Державного науково-дослідного інститут МВС України серед поліцейських офіцерів громади у червні – липні 2023 року проведено соціологічне опитування з використанням онлайн-сервісу Google Forms щодо особливостей застосування ними фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

Опрацювання отриманих результатів дало змогу дійти таких висновків¹⁴⁸.

I. Загальна характеристика демографічного складника поліцейських офіцерів громади.

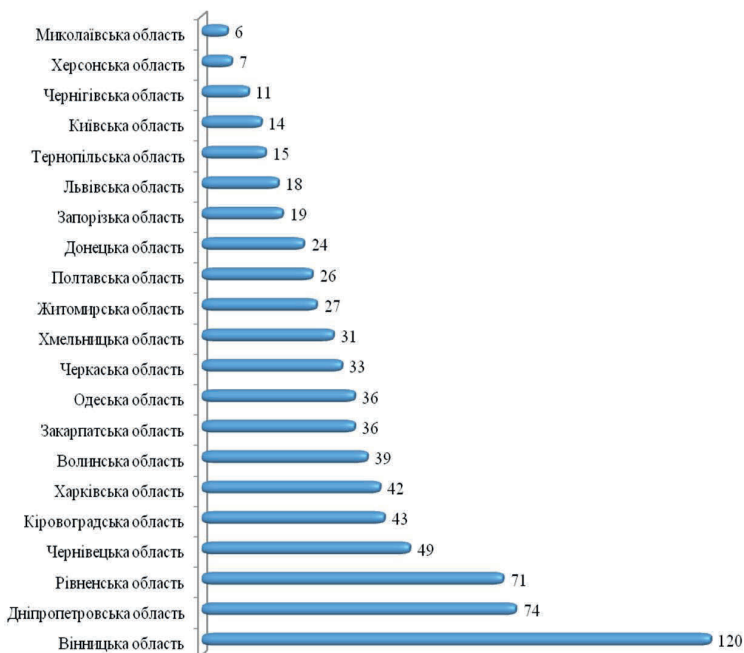
До проведення анонімного анкетного онлайн-опитування залучився 741¹⁴⁹ поліцейський офіцер громади майже з усіх областей України¹⁵⁰ (рис. 1).

---

¹⁴⁸ Акцентуємо увагу на тому, що в окремих питаннях анкети сума не дорівнює 100 %, оскільки респондент міг обрати кілька варіантів відповіді.

¹⁴⁹ Вважатимемо це число як загальну кількість (100 %), від якої розраховуватимуться відсотки в окремих питаннях.

¹⁵⁰ Аналіз здійснено без урахування даних із Сумської, Луганської та Івано-Франківської областей, Автономної Республіки Крим, міст Київ та Севастополь, які відповіді не надали.

Рис. 1. Розподіл загальної кількості опитаних респондентів за областями

Серед опитаних гендерний паритет становить:

- а) жінок – 13 осіб (1,8 % від загальної кількості опитаних);
  - б) чоловіків – 728 (98,2 % від загальної кількості опитаних)
- (рис. 2).

Найбільша кількість жінок серед поліцейських офіцерів громади (5 осіб) **проходить службу** в Рівненській області, решта жінок – у Полтавській, Запорізькій, Закарпатській, Дніпропетровській, Вінницькій, Миколаївській та Чернівецькій областях.

Перехресний аналіз відповідей свідчить, що найбільша кількість жінок (майже 62 % серед указаної кількості жінок-офіцерів) має досвід роботи від 5 до 10 років, крім того, решта жінок мають стаж роботи понад 3 роки в правоохоронних органах та/або НПУ.

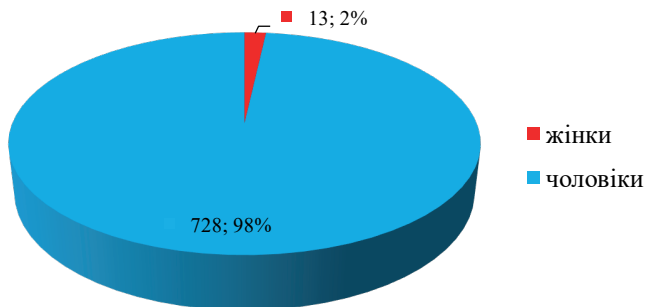

Рис. 2. Діаграма загальної кількості опитаних офіцерів громади

За результатами опитування поліцейських офіцерів громади можна дійти висновку, що **найбільша кількість офіцерів здобули освіту за спеціальностями «Право» – 370 осіб (50 % від загальної кількості опитаних) та «Правоохоронна діяльність» – 158 осіб (21,32 % від загальної кількості опитаних)**. Окрім того, варто зазначити, що серед опитаних були й працівники, які не мають вищої освіти або є здобувачами вищої освіти, – 12 осіб (1,62 % від загальної кількості опитаних), а також працівники, які мають дві вищі освіти – 4 особи (0,54 % від загальної кількості опитаних) (рис. 3).

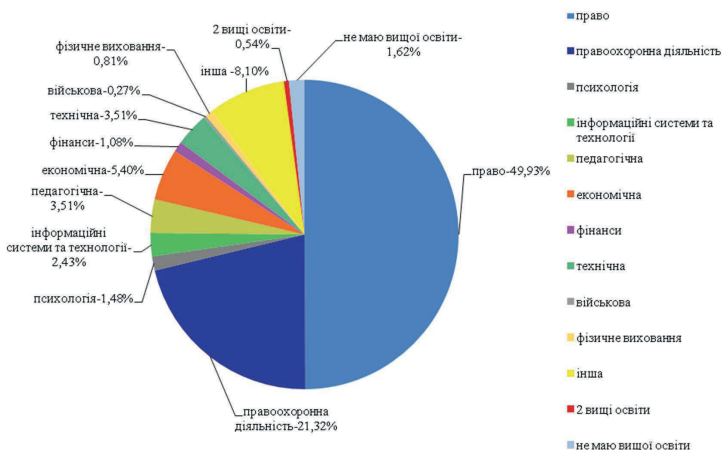
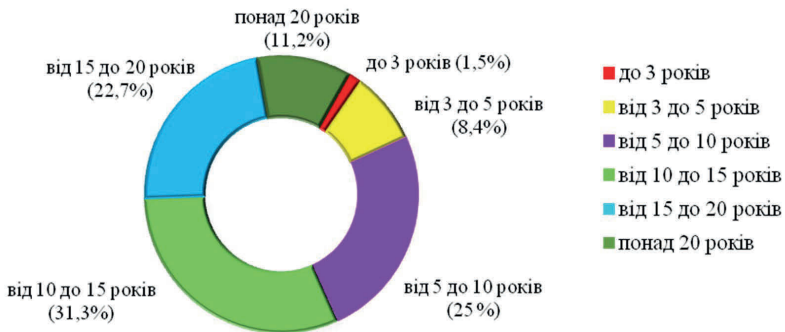

Рис. 3. Діаграма освітнього рівня поліцейських офіцерів громади

Серед опитаних поліцейських офіцерів громади **найбільша кількість офіцерів має стаж служби в правоохоронних органах та/або НПУ від 10 до 15 років (232 особи, що становить 31,3 % від загальної кількості опитаних)**, водночас найменший відсоток опитаних мають стаж служби до 3 років (11 осіб, що становить 1,5 % від загальної кількості опитаних). Крім того, 83 особи (11,2 % від загальної кількості опитаних) мають стаж служби в правоохоронних органах та/або НПУ понад 20 років (рис. 4).

Рис. 4. Діаграма стажу поліцейських офіцерів громади

Отже, на підставі викладеного можемо констатувати, що найбільша кількість поліцейських офіцерів громади в Україні проходить службу в Вінницькій області. Найнижча кількість офіцерів служать у Миколаївській та Херсонській областях. Основну категорію серед опитаних офіцерів становлять чоловіки, які здобули освіту за спеціальністю «Право» та мають загальний стаж служби в правоохоронних органах та/або НПУ від 10 до 15 років.

II. Характеристика факторів та підстав, що впливають на якість та законність застосування поліцейськими офіцерами громади фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

Належна підготовка офіцерів поліції відіграє важливу роль у забезпеченні ефективності правоохоронних органів. За результатами анкетування встановлено, що **найбільш повно та якісно здійснюється підготовка поліцейських до застосування заходів примусу під час проходження курсу підготовки поліцейських офіцерів громади**

(90 % від загальної кількості опитаних), решта відсотків розподілилася між навчанням у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, первинною професійною підготовкою та підвищенням кваліфікації (рис. 5).

Такий високий результат курсів підготовки поліцейських офіцерів громади зумовлений особливістю навчальної програми, в якій значна увага приділяється практичному складнику з відпрацюванням найбільш типових змодельованих ситуацій під час проходження служби поліцейськими.

Рис. 5. Діаграма підготовки поліцейських офіцерів громади

Практичні заняття із застосування **фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї** є важливою частиною навчання для поліцейських, спрямованого на ефективне та безпечне використання заходів примусу, з відпрацюванням широкого спектра різних життєвих ситуацій. Про необхідність збільшення кількості практичних занять підтверджують і результати опитування поліцейських офіцерів громади.

Так, під час анкетування найбільша кількість офіцерів громади вказали **на необхідність покращання саме практичних занять із застосування заходів примусу** – 573 особи, що становить 77,3 % від загальної кількості опитаних. Крім того, на думку поліцейських офіцерів громади, також потрібно покращити під час навчання/підвищення кваліфікації:

а) практичні заняття з надання невідкладної медичної допомоги – 359 осіб (48,4 % від загальної кількості опитаних);

б) навчально-методичне забезпечення (робочі програми навчальних дисциплін, навчальну та методичну літературу тощо) – 140 осіб (18,9 % від загальної кількості опитаних);

в) професійну підготовленість викладачів/інструкторів – 106 осіб (14,3 % від загальної кількості опитаних).

Решта респондентів заявили про необхідність:

– збільшити тривалість практичних занять, зокрема час, відведений на вогневу підготовку, та запровадити чітку періодичність занять;

– жорсткіших вимог до знання теоретичної бази про застосування заходів примусу;

– відпрацювання більшої кількості різних життєвих ситуацій з можливим застосуванням заходів примусу на практичних заняттях, зокрема під час реального затримання правопорушника.

Отже, потрібно робити акцент не лише на якісному наповненню програм професійної підготовки поліцейських, а й на її системності та періодичності, що сприятиме професійному розвитку та вдосконаленню навичок і знань щодо застосування поліцейських заходів примусу.

Перехресний аналіз результатів анкетування дав змогу дійти висновку, що **найбільша кількість опитаних, які застосовували фізичний вплив (силу) та спеціальні засоби, мають стаж служби від 10 до 15 років (30 % від загальної кількості опитаних), від 5 до 10 років (25 % від загальної кількості опитаних) та від 15 до 20 років (23% від загальної кількості опитаних).** Водночас, кількість респондентів, які застосовували фізичний вплив (силу) та спеціальні засоби під час виконання службових обов'язків, серед тих, хто має стаж служби до 3 років, становить лише близько 1 %. Крім того, цей відсоток респондентів заявив про потребу покращання саме практичних занять із застосування заходів примусу.

Такі результати стверджують про те, що поліцейські офіцери громади, стаж служби яких становить менше 3 років, з обережністю застосовують заходи примусу, оскільки не мають упевненості у своїх діях під час виконання службових обов'язків. І насамперед це пов'язано із недостатністю, недосконалістю підготовки/навчання, оскільки їм ще бракує професійного досвіду та практики проходження служби.

Поліцейські офіцери громади зазначили, що їм доводилося **застосовувати фізичний вплив (силу) під час проходження служби** (88,8 % від загальної кількості опитаних) у випадках:

а) припинення правопорушення – 444 особи (65 % від загальної кількості опитаних);

б) затримання особи, яка вчинила правопорушення, – 389 особи (57 % від загальної кількості опитаних);

в) забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб – 290 осіб (42,5 % від загальної кількості опитаних) (рис. 6).

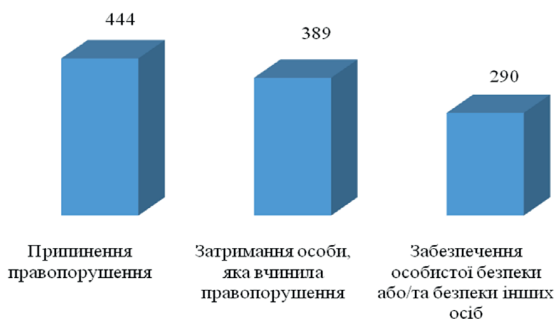

Рис. 6. Діаграма випадків застосування фізичного впливу (сили) поліцейськими офіцерами громади

Найчастіше поліцейським офіцерам громади доводилося **застосовувати спеціальні засоби під час проходження служби** (91 % від загальної кількості опитаних) у випадках:

а) затримання особи, в тому числі, яка вчинила кримінальні правопорушення й чинить злісну непокору законній вимозі поліцейського або збройний опір, – 568 осіб (81,6 % від загальної кількості опитаних);

б) конвоювання (доставляння) затриманого або заарештованого – 409 осіб (58,8 % від загальної кількості опитаних);

в) проведення процесуальних дій з особами, у випадку, коли вони можуть створювати реальну небезпеку оточуючим або собі, – 185 осіб (26,6% від загальної кількості опитаних);

г) припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень – 108 осіб (15,5 % від загальної кількості опитаних);

д) затримання озброєної особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, – 64 особи (9,2 % від загальної кількості опитаних);

е) відбиття нападу, в тому числі збройного, на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною, – 53 особи (7,6 % від загальної кількості опитаних);

є) відбиття нападу тварин, що загрожує життю або здоров'ю особи чи поліцейського – 27 осіб (3,9 % від загальної кількості опитаних);

ж) подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил – 4 особи (0,6 % від загальної кількості опитаних);

з) звільнення особи, незаконно позбавленої свободи, яка знаходиться у приміщенні – 3 особи (0,4 % від загальної кількості опитаних) (рис. 7).

Рис. 7. Діаграма випадків застосування спеціальних засобів поліцейськими офіцерами громади

Найчастіше поліцейським офіцерам громади для забезпечення публічної безпеки та порядку доводилося застосовувати такі спеціальні засоби:

а) засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо) – 625 особи (89,7 % від загальної кількості опитаних);

б) засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівливої дії, – 332 особи (47,6 % від загальної кількості опитаних);

в) гумові та пластикові кийки – 158 осіб (22,7 % від загальної кількості опитаних);

г) підручні засоби (під час дії воєнного стану) – 30 осіб (4,3 % від загальної кількості опитаних);

д) спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби – 5 осіб (0,7 % від загальної кількості опитаних);

е) електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії – 2 особи (0,3 % від загальної кількості опитаних) (рис. 8).

Рис. 8. Діаграма застосовуваних спеціальних засобів

Отже, з огляду на викладене можемо констатувати, що фізичний вплив (сила) та спеціальні засоби найчастіше застосовуються з метою припинення кримінального правопорушення та затримання особи, яка його скоїла й чинить злісну непокору законній вимозі поліцейського офіцера громади або збройний опір йому. Водночас, під час проходження служби найчастіше поліцейські офіцери громади, а найімовірніше й усі поліцейські, застосовують кайданки, газові балончики та гумові кийки.

На підставі перехресного аналізу однозначно визначити, в якій області України найчастіше застосовуються поліцейськими офіцерами громади фізичний вплив (сила) та спеціальні засоби для забезпечення публічної безпеки та порядку, неможливо. Тому зазначимо, що найбільше надійшло відповідей на анкетування й результатів щодо застосування фізичного впливу (сили) та спеціальних засобів із Вінницької, Дніпропетровської та Рівненської областей.

Серед опитаних поліцейських офіцерів громади *18 осіб (2,4 % від загальної кількості опитаних)* заявили, що їм **доводилося застосовувати вогнепальну зброю під час проходження служби**, зокрема 2 офіцери вказали, що застосовували вогнепальну зброю в зоні бойових дій та під час збройної агресії проти супротивника. Однак, отримати вірогідну відповідь, що слугувало б підставою застосування ними вогнепальної зброї, не вдалося, оскільки відповіді надали й ті респонденти, які її не застосовували.

Серед опитаних поліцейських офіцерів громади були й ті, кому доводилося **використовувати вогнепальну зброю у разі**: подання сигналу тривоги – 53 особи (*7,15 % від загальної кількості опитаних*); виклику допоміжних сил – 25 осіб (*3,37 % від загальної кількості опитаних*); знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю людей, у тому числі поліцейського – 41 особа (*5,53 % від загальної кількості опитаних*) (рис. 9).

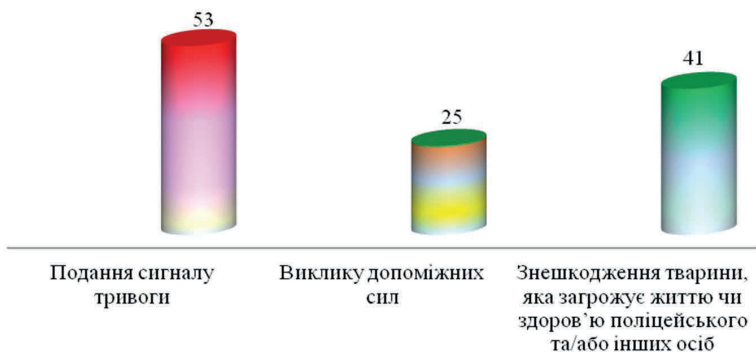

Рис. 9. Діаграма використання вогнепальної зброї

Під час виконання своїх повноважень поліцейський у випадках, коли постає необхідність застосування заходів примусу, має діяти виключно на підставі Конституції та законів України та в порядку, визначеному в законах і підзаконних нормативно-правових актах.

За результатами проведеного анкетування **основними критеріями, якими керуються поліцейські офіцери громади при виборі поліцейських заходів примусу, є:**

а) особливості конкретної ситуації – 615 осіб (83 % від загальної кількості опитаних);

б) характер правопорушення – 448 осіб (60,5 % від загальної кількості опитаних);

в) індивідуальні особливості особи, що скоїла правопорушення, – 443 особи (59,8 % від загальної кількості опитаних);

г) особисті переконання та відчуття поліцейського, який застосовує поліцейські заходи примусу, – 142 особи (19,2 % від загальної кількості опитаних);

д) вказівка керівника – 1 особа (рис. 10).

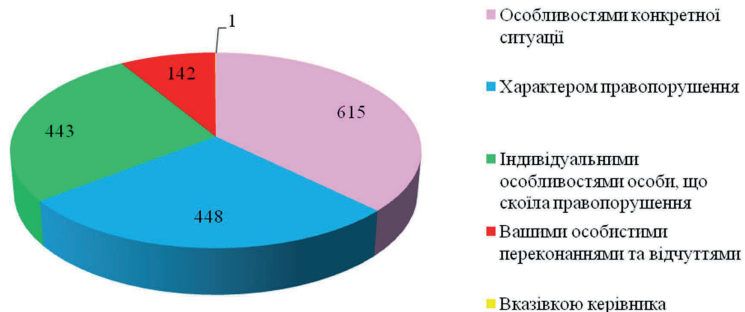

Рис. 10. Діаграма критеріїв вибору поліцейських заходів примусу

Крім того, значна кількість опитаних вказали, що у випадку неминучості застосування поліцейських заходів примусу керуються Законом № 580 та «Моделлю застосування сили», а також залежно від ситуації та обстановки – поведінкою та емоційним станом правопорушника.

Застосування поліцейських заходів примусу – це відповідальне завдання, яке вимагає певних навичок, професійної підготовки та рішучості. Поліцейські працюють у важких фізичних та моральних

умовах та ризикують своїм життям, щоб забезпечити безпеку громадян і дотримання ними закону. Виконуючи службові обов'язки, під час застосування поліцейських заходів примусу офіцери поліції **стикаються з рядом труднощів.**

Зокрема, поліцейські офіцери громади вказали, що насамперед стикаються з протидією осіб, до яких застосовуються заходи примусу (39 % від загальної кількості опитаних), та відсутністю схвалення громадськістю дій поліцейських (33,7 % від загальної кількості опитаних). Крім того, під час застосування заходів примусу поліцейські стикаються з тим, що:

– не мають підтримки від інших поліцейських (21,5 % від загальної кількості опитаних);

– не розуміють підстави, умови та порядок застосування заходів примусу (17,5 % від загальної кількості опитаних);

– бракує практичних навичок у застосуванні поліцейських заходів примусу (12,7 % від загальної кількості опитаних);

– наявний страх (сумнів) щодо правильності рішення та/або вибору поліцейського заходу примусу (9,6 % від загальної кількості опитаних);

– недостатня фізична підготовка у застосуванні поліцейських заходів примусу (4,2 % від загальної кількості опитаних) (рис. 11).

Рис. 11. Поширені проблеми під час застосування поліцейських заходів примусу

Оскільки у вказаному питанні була відкрита відповідь, деякі поліцейські офіцери громади надали свої варіанти відповідей, серед яких вони вказали на проблеми, які призводять до труднощів під час проходження служби, а саме:

- відсутність дієвих спеціальних засобів для можливості обмеження рухів фізично розвинутого правопорушника;
- короткий законодавчо визначений час адміністративного затримання особи для перевірки;
- недосконалість законодавства щодо застосування поліцейських заходів примусу та правового захисту дій поліцейського;
- особиста незахищеність поліцейського під час застосування цих заходів.

На підставі аналізу відповідей на це питання викликає занепокоєння те, що майже 18 % респондентів не повною мірою розуміють законні підстави, умови та порядок застосування заходів примусу, а також те, що майже 12 % опитаних офіцерів мають брак практичних навичок.

Зважаючи на реалії сьогодення, недостатність таких знань призводить до значних, а подекуди неминучих, негативних наслідків як для поліцейських, так і громадян. Тому, питання якісного, відповідального, систематичного професійного навчання поліцейських та подальше підвищення їх кваліфікації мають бути завжди на контролі у керівництва органів та підрозділів НПУ.

Не менш важливим аспектом під час навчання поліцейських є програма підготовки надання домедичної допомоги, оскільки володіння знаннями та практичними навичками в цій галузі є не лише законодавчою вимогою для поліцейських, а й може бути життєво важливим для них і громадян, насамперед, коли доводиться застосовувати поліцейські заходи примусу. Однак, аналіз опитування поліцейських офіцерів громади засвідчив, що серед респондентів *49 осіб (6,6 % від загальної кількості опитаних)* **не володіють навичками надання домедичної допомоги.** При цьому *122 особи (16,5 % від загальної кількості опитаних)* зазначили, що їм **доводилося надавати домедичну допомогу особам, які постраждали в результаті застосування ними заходів примусу.**

У процесі застосування заходів примусу до правопорушників можуть виникнути ситуації, коли їм необхідно буде надавати домедичну допомогу. У зв'язку з цим, поліцейські зобов'язані знати

та вміти надавати таку допомогу, що зменшить ризики для життя та здоров'я потерпілих, поліпшить якість роботи поліції та сприятиме підвищенню довіри громадян до їх діяльності.

Під час виконання повноважень поліцейській може зіткнутися з емоційно навантаженими ситуаціями, і важливо мати психологічну стійкість для ефективного контролю свого стресу та діяльності в обставинах, коли потрібно використовувати заходи примусу. **Вивчення результатів** анкетування доводить, що для значної кількості поліцейських офіцерів громади – 234 особи (31,6% від загальної кількості опитаних) застосування поліцейських заходів примусу є стресовою ситуацією (рис. 12).

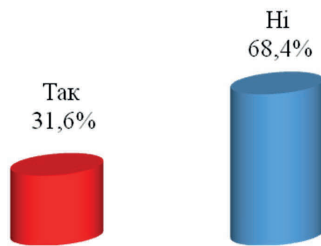
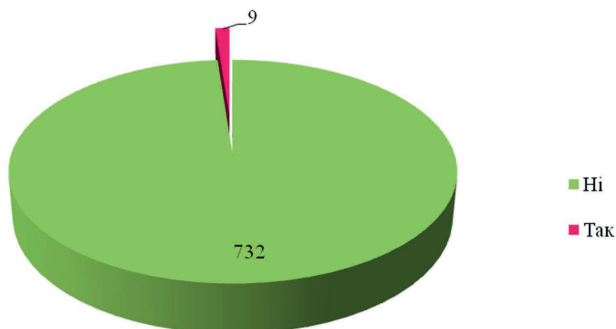

Рис. 12. Діаграма стресостійкості поліцейських офіцерів громади

Так, після подій, пов'язаних із застосуванням поліцейських заходів примусу, вони можуть відчувати емоційне виснаження, стрес, відповідальність, вину, страх або тривогу. В цьому випадку їм потрібна психологічна підтримка, яка допоможе краще розуміти свої емоції, набути навичок керування стресом та психологічним навантаженням, пов'язаним з роботою.

Аналіз відповідей під час опитування поліцейських офіцерів громади щодо **потреби у допомозі психолога після застосування заходів примусу** показав незначний відсоток осіб, які потребували такої допомоги, зокрема 9 осіб (1,2% від загальної кількості опитаних) (рис. 13). Однак, проблема може бути більш глобальною, на якій варто було б зосередити увагу та вивчити глибше.

Рис. 13. Діаграма результатів опитування поліцейських офіцерів громади щодо потреби у допомозі психолога після застосування заходів примусу

Забезпечення доступу до психологічної допомоги є важливим аспектом підтримки поліцейських та збереження їхнього фізичного та психологічного здоров'я для ефективного проходження служби й виконання покладених обов'язків, тому психологічна підтримка та консультація мають бути доступними для поліцейських і насамперед, коли йдеться про застосування поліцейських заходів примусу.

На наше переконання, така психологічна підтримка має бути добровільна, без обов'язкового та осудливого характеру, що допоможе офіцерам поліції підвищити моральний стан та знизити рівень стресу, забезпечуючи краще розуміння викликів сьогодення та вимог роботи, аби уникнути небезпечних помилок у стресових ситуаціях. Водночас, в законодавстві можна передбачити випадки, коли така допомога має бути обов'язковою, наприклад, у разі застосування поліцейським вогнепальної зброї зі смертельними або тяжкими наслідками.

Нині вкрай актуальним є питання **щодо правового захисту поліцейських**. Дедалі частіше трапляються випадки неповаги до працівників поліції, їх образи, ігнорування та невиконання вимог поліцейського, а також посягання громадян на честь, гідність та ділову репутацію працівника поліції, його здоров'я та подекуди й життя. Поліцейські проходять службу в складних умовах, яка супроводжується психологічним навантаженням та спротивом громадян і правопорушників.

Теперішні реалії свідчать, що через брак належного та поважного ставлення населення до діяльності поліції та низький авторитет поліцейських, вони зазнають зневаги, злісного та агресивного поведіння громадян із ними. Відсутність та неефективність законодавчих норм щодо правового захисту поліцейських в окремих випадках призводить до надмірного застосування заходів примусу з метою встановлення контролю над правопорушником та його протиправною поведінкою.

Така незахищеність державою, зокрема органами поліції, підтверджується результатами опитування поліцейських офіцерів громади та чималою кількістю «гучних» відповідей, пропозицій і прохань щодо зміни ганебного ставлення до поліцейських.

Аналіз анкетування чітко це висвітлює, оскільки лише 14,6 % від загальної кількості опитаних вважають достатнім правовий захист поліцейських у разі виникнення питань стосовно правомірності застосування заходів примусу, водночас, 85,4 % від загальної кількості опитаних вважають правовий захист поліцейських недостатнім у такій ситуації (рис. 14).

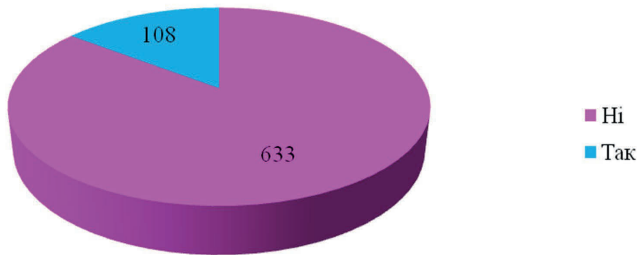

Рис. 14. Діаграма результатів опитування поліцейських офіцерів громади щодо правового захисту поліцейських

На думку поліцейських офіцерів громади, наявними проблемами у сфері правового захисту поліцейських є:

– недостатнє законодавче закріплення гарантій професійної діяльності поліцейського – так вважає 533 особи (82,1 % від загальної кількості опитаних);

– упереджене ставлення громадськості до застосування поліцейських заходів примусу – 381 особа (58,7 % від загальної кількості опитаних);

– неналежне надання первинної правової допомоги (надання правової інформації, консультацій і роз’яснень із правових питань; допомога в складанні заяв, скарг та інших документів правового характеру) поліцейському підрозділами НПУ – 251 особа (38,7 % від загальної кількості опитаних) (рис. 15).

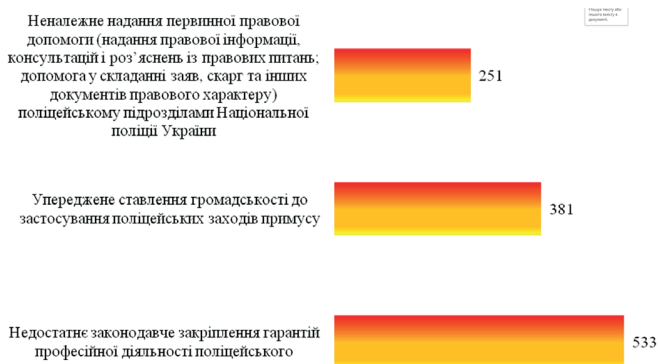

Рис. 15. Діаграма результатів опитування поліцейських офіцерів громади щодо наявних проблем у сфері правового захисту поліцейських

Отже, на підставі викладеного можна дійти висновку, що в Україні наявна нагальна потреба в розробці дієвого механізму належної охорони честі, гідності та ділової репутації офіцерів поліції, який сприятиме «виховуванню» у громадян поваги до поліцейського та виконанню його законних вимог.

Нерідко виникають ситуації, коли громадяни не виконують законних вимог поліцейського, ображають та застосовують силу до нього, відчуваючи безкарність, провокують своїми незаконними діями поліцейських до застосування заходів примусу.

Так, поліцейські офіцери громади зазначили, що **причинами виникнення негативних наслідків під час застосування поліцейськими заходів примусу є:**

а) низький рівень правосвідомості громадян, зокрема щодо виконання законних вимог поліцейського – 511 осіб (69 % від загальної кількості опитаних);

б) недостатній рівень професійної готовності поліцейського до застосування заходів примусу – 244 особи (32,9 % від загальної кількості опитаних);

в) рівень психологічної готовності поліцейського до застосування заходів примусу – 184 особи (24,8 % від загальної кількості опитаних);

г) відсутність у поліцейського практичного досвіду щодо застосування заходів примусу – 171 особа (23,1 % від загальної кількості опитаних);

д) неналежне забезпечення поліцейського спеціальними засобами, які використовуються для застосування заходів примусу, – 169 осіб (22,8 % від загальної кількості опитаних);

е) недостатній рівень фізичної готовності поліцейського до застосування заходів примусу – 116 осіб (15,7 % від загальної кількості опитаних) (рис. 16).

Рис. 16. Діаграма результатів опитування поліцейських офіцерів громади щодо причин виникнення негативних наслідків під час застосування заходів примусу

На основі викладеного вище можемо дійти таких висновків:

– найбільш повно та якісно здійснюється підготовка поліцейських під час проходження курсів підготовки поліцейських офіцерів громади, а під час навчання застосуванню поліцейських заходів примусу покращання потребують практичні заняття;

– під час виконання повноважень поліцейські найчастіше застосовують фізичний вплив (силу) та спеціальні засоби, серед яких

превалюють засоби обмеження рухомості та засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівливої дії;

- підставою для їх застосування є припинення правопорушення та затримання особи, в тому числі, яка вчинила правопорушення і чинить злісну непокору законній вимозі поліцейського або збройний опір;

- під час вибору заходу примусу поліцейські здебільшого керуються особливостями конкретної ситуації та характером правопорушення;

- під час застосування заходів примусу найбільше труднощів у поліцейських виникає з тим, що особи, до яких застосовуються заходи, здійснюють активну протидію;

- більшість поліцейських офіцерів громади володіють навичками надання домедичної допомоги та майже 17 % респондентам доводилося надавати домедичну допомогу особам, які постраждали в результаті застосування до них заходів примусу;

- хоча для 31,6 % респондентів застосування заходів примусу є стресовою ситуацією, однак лише 1,2 % заявили про потребу допомоги психолога після застосування поліцейських заходів примусу;

- найбільш «кричуща» статистика відповідей респондентів свідчить про недостатність правового захисту поліцейських у разі виникнення питань щодо правомірного застосування ними заходів примусу, про що заявило більше, ніж 85 % поліцейських офіцерів громади, що викликано недостатнім законодавчим закріпленням гарантій професійної діяльності поліцейського;

- недосконалість законодавства України, яке регулює застосування поліцейськими заходів примусу, є однією із причин перевищення ними допустимих меж застосування цих заходів;

- основною причиною, яка призводить до виникнення ситуацій з негативними наслідками для правопорушника під час застосування до нього заходів примусу, – низький рівень правової культури та правової свідомості громадян, який проявляється, зокрема, у невиконанні законних вимог поліцейського.

Крім того, настання таких наслідків в окремих випадках зумовлено недостатньою професійною підготовкою (теоретичною, фізичною, психологічною) поліцейського, неналежним та/або недостатнім забезпеченням спеціальними засобами (електрошоковими пристроями контактної та контактнo-дистанційної дії; засоби обмеження рухомості;

засобами, спорядженими речовинами сльозогінної та дратівної дії; засоби примусової зупинки транспорту).

III. Характеристика шляхів підвищення ефективності та законності застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

НПУ відіграє визначальну роль у протидії злочинності, підтриманні публічної безпеки й порядку. Поліцейські цілодобово забезпечують правопорядок на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, реагують на значну кількість повідомлень про кримінальні та адміністративні правопорушення та інші події, перебуваючи в постійній готовності, насамперед зараз в умовах правового режиму воєнного стану.

У процесі оперативно-службової діяльності поліцейські в межах компетенції мають право застосовувати заходи примусу з метою запобігання, виявлення та припинення адміністративних і кримінальних правопорушень, усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню. Крім того, поліцейські повинні адекватно оцінювати оперативну обстановку, наявні ризики й загрози, а також усвідомлювати негативні наслідки застосування таких заходів. Це визначає необхідність постійного пошуку шляхів підвищення ефективності діяльності поліції щодо застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, що сприятиме дотриманню прав і свобод людини та підвищенню довіри населення до поліції.

Аналіз проведеного опитування поліцейських офіцерів громади свідчить про наявність у них певних труднощів у застосуванні поліцейських заходів примусу.

Так, поліцейські офіцери громади вважають, що окремі положення законодавства щодо застосування поліцейських заходів примусу потребують більш чіткого викладення, бо на підставі норм Закону № 580 буває в окремих випадках важко визначити межу між законним застосуванням цих заходів та перевищенням службових повноважень.

На думку окремих працівників поліції, не зрозуміло, що мав на увазі законодавець під поняттям «протиправні дії», яке застосоване у положеннях ч. 2 ст. 42, ч. 5 ст. 46 Закону № 580, оскільки кожен поліцейський може кваліфікувати такий вид поведінки правопорушника, виходячи із своїх відчуттів, знань, досвіду тощо. Крім того, вони вважають, що у Законі № 580 (п. 8 ст. 46) фразою

«...неможливо досягнути іншими засобами» законодавець допускає можливість звинуватити поліцейського в непропорційності заходу примусу щодо ситуації або перевищенні сили під час застосування вогнепальної зброї.

Деякі поліцейські офіцери громад вважають, що потребують розширення переліки підстав та умов застосування спеціальних засобів та вогнепальної зброї, оскільки в реаліях сьогодення є ситуації, коли треба застосувати заходи примусу, але чинне законодавство не дозволяє цього зробити.

Поліцейські офіцери громади під час анкетування підняли актуальні та найбільш проблематичні питання, які виникають під час застосування заходів примусу. Респонденти висловили своє бачення вирішення цих проблем та запропонували шляхи для підвищення ефективності та законності застосування поліцейських заходів примусу в Україні, які ми вбачаємо за можливе узагальнити таким чином.

1. Необхідно внести зміни та доповнення до Закону № 580 щодо:

– застосування заходів примусу відповідно до «Моделі застосування сили»;

– надання поліцейським з боку НПУ правової допомоги під час виникнення спорів щодо законності застосування ними заходів примусу;

– виключення зобов'язання поліцейських про попередження застосування заходів примусу (крім вогнепальної зброї), оскільки здебільшого попередження про застосування заходів примусу сприймаються громадянами як погрози або взагалі ігноруються.

2. Існує необхідність у створенні у відомчих наказах МВС чіткого, зрозумілого та розгорнутого алгоритму дій поліцейських стосовно застосування кожного заходу примусу та кожного превентивного заходу, що унеможливить двояке трактування під час кваліфікації дій поліцейського після застосування цих заходів.

3. Необхідно забезпечити поліцейських електрошоковими пристроями контактної та контактної-дистанційної дії.

На переконання багатьох поліцейських офіцерів громад, використання електрошокових пристроїв дистанційної дії дасть змогу зберегти життя та здоров'я як поліцейському, так і правопорушнику, а головне дасть змогу мінімізувати випадки застосування вогнепальної зброї.

4. Доцільно активізувати практику проведення представниками Департаменту головної інспекції та дотримання прав людини НПУ, Департаменту внутрішньої безпеки НПУ профілактичних бесід, консультацій з поліцейськими щодо правомірного застосування ними заходів примусу.

5. Варто посилити надання психологічної підтримки та консультацій поліцейським, які стикаються зі стресовими ситуаціями під час застосування заходів примусу.

6. Доцільно впровадити «Модель застосування сили» на всіх етапах підготовки поліцейських, а також збільшити кількість практичних занять з фізичної, вогневої та тактико-спеціальної підготовки.

7. Під час проведення курсів підвищення кваліфікації для працівників поліції посилену увагу варто акцентувати на відтворенні найбільш поширених ситуацій із застосуванням заходів примусу та обговоренні законності їх застосування.

На таких курсах також варто більше часу приділяти не тільки тактичній та вогневій підготовці, але й питанням надання домедичної допомоги, а також засвоєнню матеріалу та відпрацюванню практичних навичок.

8. Необхідно активізувати роз'яснювальну роботу з населенням через медіа щодо підстав та порядку застосування поліцейськими заходів примусу, наслідків від застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, обов'язків громадян та видів юридичної відповідальності за невиконання законних вимог поліцейського.

9. Потрібно ввести у законодавство України адміністративну відповідальність за посягання на честь, гідність та ділову репутацію поліцейського, а також посилити санкції за невиконання законної вимоги поліцейського.

3.2 Зарубіжний досвід застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї (на прикладі Сполучених Штатів Америки)

У процесі дослідження практики застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї в Україні авторським колективом було проведено опитування поліцейських офіцерів громад з метою з'ясування особливостей

застосування ними заходів примусу. У своїх відповідях деякі респонденти акцентували увагу на досвіді правоохоронних органів США у цій сфері. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне висвітлити окремі аспекти правового регулювання та застосування американськими поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї. У правовій системі США поліцейські заходи примусу узагальнено позначаються терміном «use of force», що в перекладі на українську означає «застосування сили», тому саме цей термін використовуватимемо в цьому підрозділі.

Функціонування підрозділів поліції в США має велике значення для розвитку правоохоронної системи багатьох країн світу, оскільки зміст поліцейської діяльності визначається не тільки законодавством, але й прецедентною практикою американських судів, які мають значний авторитет і вплив на суспільні відносини.

У сфері поліцейської діяльності судові прецеденти в США можуть стосуватися питань щодо затримання, обшуку, застосування сили, розслідування тощо. Ці рішення встановлюють стандарти для дій поліцейських у певних життєвих ситуаціях. Так, на підставі рішень судів було переглянуто механізми застосування сили з метою посилення гарантій дотримання поліцейськими прав і свобод людини.

Поліцейська діяльність може різнитися в різних штатах і муніципалітетах США через федеральну систему управління, а нормативно-правова база, яка регламентує застосування сили поліцейськими та іншими працівниками правоохоронних органів США, являє собою складний конгломерат законів та інструкцій. Крім того, в США здебільшого використовуються три різновиди стандартів, які регулюють використання сили правоохоронними органами: федеральні стандарти, стандарти на рівні штату та відомчі стандарти:

1. *Федеральні стандарти* встановлюються на рівні уряду США і включають в себе конституційні обмеження та прецеденти, які формулюють правила використання сили правоохоронними органами на федеральному рівні.

2. *Стандарти на рівні штату*: кожний штат у США має власну систему законодавства і стандартів, які регулюють використання сили поліцією та іншими правоохоронними органами в межах конкретної юрисдикції. Ці стандарти можуть відрізнятися у різних штатах.

3. *Відомчі стандарти*: окремі правоохоронні органи можуть мати власні стандарти та політики, які регулюють використання сили їхніми

працівниками. Такі стандарти можуть розроблятися з урахуванням особливостей конкретного агентства та його місії.

Зазначена система стандартів допомагає визначити допустимі межі застосування сили правоохоронцями та забезпечити дотримання ними прав і свобод людини.

Фундаментальною основою застосування сили поліцейськими в США є принцип *«розумного поліцейського»* або *«розумного правоохоронця»*. Ця концепція передбачає, що поліцейський повинен діяти з розумінням та обережністю під час вирішення ситуацій, де може бути необхідно застосовувати фізичну силу або інші заходи примусу.

Застосування сили, яка може завдати суттєвої шкоди здоров'ю, а подекуди й призвести до смерті, вважається *«розумною»* лише в тому випадку, якщо офіцер поліції має вірогідні підстави вважати, що підозрюваний становить значну загрозу заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або смерті поліцейському чи іншим особам. Обґрунтованість застосування сили в кожному конкретному випадку варто оцінювати з погляду *«розумного поліцейського»* на місці події, зважаючи на те, що поліцейські дуже часто змушені ухвалювати рішення за долю секунди щодо розміру сили, необхідної в кожному конкретному випадку.

Оскільки чіткого нормативного закріплення визначення *«розумного поліцейського»* в США немає, а Верховний Суд ніколи не вказував, які характеристики визначають розумного офіцера¹⁵¹, вбачається можливим на підставі стандартів та наукових досліджень охарактеризувати це поняття.

Так, під *«розумним поліцейським»* доцільно вважати гіпотетично розсудливого офіцера поліції, який обізнаний та дотримується політики місцевого поліцейського управління щодо застосування сили, діє, спираючись на свій професійний стаж та з чітким дотриманням протоколів навчання.

«Розумний поліцейський» під час виконання повноважень не має ухвалювати рішення, ґрунтуючись на упередженості, емоціях,

---

¹⁵¹ Jesse Chang. Who is the reasonable police officer? a localized solution to a nationwide problem. Columbia Law Review. Vol. 122. No. 1 (JANUARY 2022). P. 87–124. URL: <https://www.jstor.org/stable/27099734> (дата звернення: 17.08.2023).

релігійних переконаннях, настрою, особистому ставленні до правопорушника, втомі тощо.

Для встановлення об'єктивної розумності дій поліцейського під час застосування заходів примусу в практиці США використовується «тест Грехема», який діє відповідно до рішення Верховного суду США у справі «Graham v. Connor».

Вказане прецедентне рішення було прийнято 15 травня 1989 р. на підставі позову Грехема на дії поліцейського Коннора.

За обставинами справи Грехем поїхав з товаришем до магазину, щоб купити апельсинового соку, аби уникнути інсулінової реакції, оскільки хворів на діабет. Дії Грехема, зважаючи на приступ діабету, викликали в поліцейських, які проїжджали повз магазину, підозру у вчиненні ним крадіжки. На його благання надати йому допомогу, поліцейський Коннор не відреагував, адже був упевнений, що Грехем перебуває під дією наркотичного або алкогольного сп'яніння. Натомість, будучи не спроможним у зв'язку зі своїм важким діабетичним станом, Грехем не виконав вимог поліцейського і зазнав численних травм унаслідок застосування до нього сили. У подальшому Грехема відпустили, оскільки встановили відсутність події злочину.

Грехем подав позов на поліцейських, стверджуючи, що вони застосували до нього надмірну силу під час зупинки автомобіля. Суд задовольнив його позов та сформував чотирифакторний тест оцінки обґрунтованості застосування сили працівниками поліції, а саме:

- 1) *seriousness* – серйозність загрози під час правопорушення;
- 2) *immediate* – чи становить підозрюваний безпосередню, негайну загрозу для офіцера поліції або інших осіб;
- 3) *resistance* – чи активно підозрюваний чинить опір арешту;
- 4) *evade arrest by flight* – чи намагається підозрюваний втекти від арешту¹⁵².

Ще одним знаковим рішенням Верховного Суду США, яким керуються правоохоронні органи при застосуванні сили, є справа «Tennessee v. Garner»¹⁵³.

---

¹⁵² *Graham v. Connor*, 490 U.S. 386 (1989). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/490/386/> (дата звернення: 07.06.2023).

¹⁵³ *Tennessee v. Garner*, 471 U.S. 1 (1985). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/471/1/> (дата звернення: 21.08.2023).

До 1985 р. деякі суди штатів США постановили, що будь-яке застосування сили, у тому числі смертельне, було розумним у випадку втечі злочинця. Однак, у 1985 р., коли поліцейський, діючи відповідно до закону штату, застрелив беззбройного юнака, який вночі перестрибував через паркан на задньому дворі будинку, в пограбуванні якого його підозрювали, суд постановив, що дії поліцейського були неконституційними. Верховний Суд США зазначив, що «така сила не може бути застосована, якщо це не є необхідним для запобігання втечі, і в разі її застосування офіцер має достатні підстави вважати, що підозрюваний становить значну загрозу заподіяння смерті або серйозних фізичних травм офіцеру поліції чи іншим особам»¹⁵⁴. У подальшому багато поліцейських департаментів почали дотримуватися позиції, що смертоносну силу варто застосовувати лише для самозахисту чи захисту інших, що зменшило кількість вбивств поліцейськими.

Крім зазначених прецедентів Верховний Суд США при оцінці правомірності застосування поліцейськими сили також враховує:

- 1) кількість офіцерів поліції проти кількості підозрюваних;
- 2) фізіологічні параметри підозрюваного (зріст, вага, вік) проти фізіологічних параметрів поліцейського;
- 3) попередню історію насильства підозрюваного (схильність до насильства та кримінальне минуле);
- 4) попередню історію підозрюваного із залежністю (перебування на обліку в нарколога, психіатра);
- 5) перебування підозрюваного в стані наркотичного чи алкогольного сп'яніння в момент затримання;
- 6) присутність сторонніх осіб на місці затримання, які можуть постраждати (як від дій підозрюваного, так і від дій поліцейського);
- 7) час – це фактор, оскільки вагання поліцейського можуть тягнути за собою більшу шкоду¹⁵⁵.

Поліцейські США під час виконання службових обов'язків застосовують силу за відповідним алгоритмом – застосування континууму сили. Розпочинається все від простої психологічної

---

¹⁵⁴ Tennenbaum, A. N. (1994). The influence of the Garner decision on police use of deadly force. *The Journal of Criminal Law & Criminology*. No. 85 (1). P. 241–260. URL: <https://doi.org/10.2307/1144118> (дата звернення: 21.08.2023).

¹⁵⁵ Use of Force. URL: <https://police.ucla.edu/other/use-of-force> (дата звернення: 17.08.2023).

концепції присутності офіцера на місці події та його словесних команд до демонстрації електрошокових пристроїв контактної дії або застосування фізичної сили чи гумових кийків, засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівливої дії. У разі, якщо зазначені методи не дали бажаного результату, поліцейський вправі застосувати електрошокові пристрої або вогнепальну зброю (рис. 1).

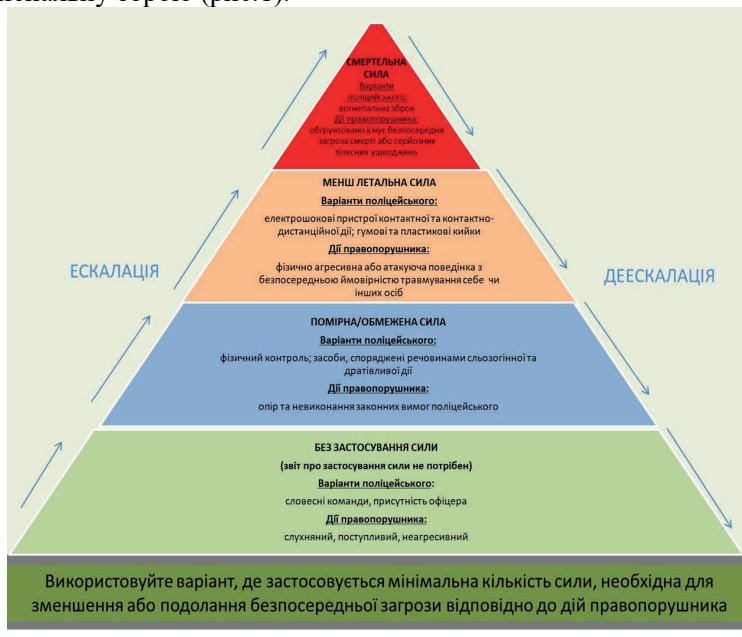

Рис. 1. Застосування континууму сили

Зусиллями великих правоохоронних та правозахисних громадських організацій США було розроблено *Політику національного консенсусу та дискусійний документ щодо застосування сили* (далі – Політика), метою якої є надання правоохоронцям рекомендацій щодо застосування менш смертоносної та смертоносної сили. У документі чітко визначено, що політика правоохоронних органів полягає в тому, щоб цінувати та зберігати людське життя. Поліцейські мають застосовувати лише ту силу, яка є об'єктивно обґрунтованою для того, щоб ефективно взяти інцидент під контроль, захищаючи при цьому свою безпеку та

безпеку інших осіб. Як і в «тесті Грехема» в цій Політиці підтримується концепція оцінки дій поліцейського під час застосування сили крізь принцип «розумного поліцейського».

З метою якісної оцінки поліцейськими ситуації для вибору більш обґрунтованого методу застосування сили важливого значення набуває належне розуміння поліцейськими понятійного апарату. У Політиці надано такі дефініції:

1) *смертельна сила* – будь-яке застосування сили, що створює значний ризик заповідання смерті або серйозних ушкоджень;

2) *мени смертельна сила* – будь-яке застосування сили, крім тієї, яка вважається смертельною, що передбачає фізичні зусилля для контролю, стримування або подолання опору іншої особи;

3) *деескалація* – вербальне або невербальне спілкування під час потенційного силового зіткнення з метою стабілізування ситуації та зменшення безпосередньої загрози, щоб мати більше часу, можливостей і ресурсів для усунення інциденту без застосування сили або зі зменшенням необхідної сили;

4) *попереджувальний постріл* – постріл з вогнепальної зброї з метою змусити особу підкоритися, але без наміру завдати фізичних ушкоджень.

Наведені визначення мають велике значення для судових процесів, пов'язаних з інцидентами із застосуванням сили зі смертельними наслідками.

У Політиці також сформовано керівні принципи, які регулюють застосування сили поліцейськими, обов'язки поліцейських при застосуванні сили, методи деескалації, застосування сили, меншої за смертельну, обов'язок надавати допомогу/медичну допомогу, коли це безпечно, тощо. Політика передбачає, що поліцейські мають застосовувати силу лише тоді, коли не існує розумно ефективної альтернативи та зважати на таке:

1) *Застосування сили:*

– варто припинити, коли опір припиняється або інцидент перебуває під контролем;

– не має здійснюватися до осіб, які перебувають у засобах зв'язування, за винятком випадків, коли це об'єктивно необхідно для запобігання їхній втечі або неминучому нанесенню тілесних ушкоджень самій особі, поліцейському або іншій особі. У такому разі варто застосовувати лише мінімальну кількість сили, необхідну для контролю над ситуацією;

– після того, коли місце події стане безпечним і в поліцейського буде змога, він має надати належну медичну допомогу відповідно до своєї підготовки будь-якій особі, яка має видимі ушкодження, скаржитися на травми або просить про медичну допомогу;

– офіцер зобов'язаний втрутитися, щоб запобігти або зупинити застосування надмірної сили іншим офіцером, якщо це безпечно і розумно;

– усі випадки застосування сили потрібно задокументувати та розслідувати.

2) Деескалація:

– офіцер має використовувати методи деескалації та інші альтернативи більш високому рівню застосування сили, що відповідають його підготовці, коли це можливо й доречно, перш ніж застосовувати силу, а також зменшити потребу в її застосуванні;

– коли це можливо й така затримка не загрожуватиме безпеці офіцера або іншої особи, не призведе до знищення доказів, втечі підозрюваного або вчинення злочину, офіцер має надати особі час і змогу підкоритися словесним командам перед застосуванням сили.

3) *Застосування менш смертоносної сили.* Якщо методи деескалації є неефективними або недоречними, поліцейському варто розглянути можливість застосування менш смертоносної сили для контролю над особою, яка не підкорюється або чинить активний опір. Поліцейський має право використовувати затверджені відомством менш смертоносні силові методи та видане йому обладнання для:

– захисту себе або інших осіб від безпосередніх фізичних ушкоджень;

– стримування або приборкання особи, яка чинить активний опір або ухиляється від арешту;

– безпечного та ефективного контролю над протиправною ситуацією.

4) *Застосування смертоносної сили:*

а) поліцейський має право застосувати зброю на ураження, якщо це є об'єктивно виправданим за сукупністю обставин, а саме:

– для захисту поліцейського або інших осіб від безпосередньої загрози смерті або серйозних тілесних ушкоджень;

– для запобігання втечі особи, коли поліцейський має достатні підстави вважати, що вона вчинила або має намір вчинити тяжкий злочин, пов'язаний з тяжкими тілесними ушкодженнями або смертю, і

офіцер обґрунтовано вважає, що існує неминучий ризик заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або смерті офіцеру чи іншій особі, якщо цю особу негайно не буде затримано;

– смертоносу силу не слід застосовувати проти осіб, чії дії становлять загрозу лише для них самих або їхнього майна;

б) попереджувальні постріли за своєю суттю є небезпечними, тому вони повинні мати визначену ціль і не здійснюватися, за винятком випадків, коли:

– застосування смертоносної сили є виправданим;

– попереджувальний постріл не становитиме значного ризику поранення або смерті офіцера або інших осіб;

– поліцейський обґрунтовано вважає, що попереджувальний постріл зменшить імовірність застосування сили на ураження;

в) вогнепальна зброя не має застосовуватися по транспортному засобу, що рухається, за винятком випадків, коли:

– особа, яка перебуває в транспортному засобі, погрожує офіцеру або іншій особі смертельною силою за допомогою інших засобів, крім транспортного засобу;

– транспортний засіб управляється у спосіб, навмисно призначений для нанесення удару офіцеру або іншій особі, і всі інші розумні засоби захисту були вичерпані (або відсутні, або непрактичні);

– вогнепальну зброю не можна застосовувати з транспортного засобу, що рухається, за винятком випадків крайньої необхідності. У таких випадках поліцейський повинен чітко сформулювати причину для застосування смертоносної сили;

– захоплення прийомами задущення заборонено, за винятком випадків, коли дозволено застосування смертоносної сили¹⁵⁶.

Завдяки зусиллям правозахисників та громадських активістів у США створено проєкт «Застосування сили поліцією», який виявив, що політика застосування сили поліцією в окремих штатах і підрозділах відрізняється. У процесі дослідження 91 зі 100 поліцейських департаментів у найбільших містах США було встановлено, що лише 34 департаменти з 91 вимагали від офіцерів деескалації ситуації перед застосуванням сили, 21 департамент

---

¹⁵⁶ National Consensus Policy And Discussion Paper On Use Of Force. URL: https://www.theiacp.org/sites/default/files/202007/National_Consensus_Policy_On_Use_Of_Force%2007102020%20v3.pdf (дата звернення: 17.08.2023).

прямо забороняв задушення як форму застосування сили і 56 департаментів вимагали від офіцерів здійснювати попередження перед застосуванням смертоносної сили¹⁵⁷.

У рамках цього проєкту дійшли висновку, що політика поліцейського департаменту може мати значний вплив на те, як і коли поліцейські застосовують силу, і що більш обмежувальна політика може як захистити поліцейських, так і зменшити вбивства поліцейськими. Результатом його стало внесення змін щодо застосування сили в керівні документи – «політики» поліцейських департаментів більшості міст США.

Вважаємо доцільним наразі акцентувати увагу на певних позиціях у політиці застосування поліцейськими сили в окремих містах США.

Так, у *Політиці застосування сили поліцією Чикаго* (Іллінойс, США) чітко описано варіанти застосування сили, дозволені для різних суб'єктів:

- суб'єкт, який співпрацює (немає потреби в застосуванні сили);
- суб'єкт, який здійснює пасивний опір (засоби утримання, підпорядкування, контролю, хімічні засоби з обмежувальною дією);
- суб'єкт, який здійснює активний опір (оглушення, аерозолі, електрошокери);
- агресивні нападники (прямі механічні прийоми, ударна зброя, боєприпаси ударної дії);
- нападники, які можуть заподіяти смерть або серйозні фізичні ушкодження (смертельна зброя)¹⁵⁸.

У *Політиці застосування сили поліцією Спрингфілду* (Іллінойс, США) передбачено заборону на застосування вогнепальної зброї з метою попередження, а також у натовпі або над головами людей у натовпі. Поліцейські Спрингфілду зобов'язані повідомляти про всі випадки застосування сили, у тому числі й про випадки, коли поліцейські направляють вогнепальну зброю на цивільну особу (навіть якщо з неї не було здійснено пострілу). Спрямування вогнепальної зброї на цивільних осіб часто є найбільш

---

¹⁵⁷ McKesson, D., Sinyangwe, S., Elzie, J., & Packnett, B. (2016). Police use of force policy analysis. *Campaign Zero*. URL: <https://dataspace.princeton.edu/handle/88435/dsp01bv73c349t> (дата звернення: 17.08.2023).

¹⁵⁸ Use of Force Policy. URL: <https://home.chicagopolice.org/inside-cpd/use-of-force-policy> (дата звернення: 17.08.2023).

поширеною категорією випадків застосування сили, про які повідомляють у поліцейські відомства. Звіти про застосування будь-якої форми сили поліцейській повинен подавати не пізніше кінця зміни¹⁵⁹.

Департамент поліції Нейпервілла (Іллінойс, США) у своїй **Політиці поліцейської діяльності** для зменшення випадків застосування сили зобов'язує всіх офіцерів проходити обов'язкове навчання з деескалації як на рівні академії (базового, першочергового навчання), так і в межах обов'язкового щорічного навчання. Усі поліцейські проходять підготовку з питань психічного здоров'я та навчання з кризового втручання. Крім того, вони оснащені газовими балончиками, електрошокером та менш смертоносною рушницею, що дає змогу поліцейським здебільшого уникати застосування вогнепальної зброї. Інциденти, пов'язані із застосуванням сили, фіксуються департаментом поліції з обов'язковим інформуванням керівництва, складанням письмово звіту офіцером поліції, який застосував силу, а також підлягають перевірці Комітетом з реагування на факти насильства¹⁶⁰.

Дослідження правового регулювання застосування сили американськими поліцейськими дає підстави для висновку, що в США на нормативному рівні досить детально визначено алгоритми дій поліцейських у різних життєвих ситуаціях, у яких вони можуть або зобов'язані застосовувати фізичний вплив (силу), спеціальні засоби чи вогнепальну зброю. При цьому головною метою поліцейської діяльності є захист і збереження життя людини, повага до людської гідності, забезпечення законності та справедливого застосування закону.

Для реалізації цієї мети та зменшення кількості випадків застосування сили в поліції США було запроваджено стратегію «деескалація», спрямовану на покращання дотримання прав громадян та забезпечення їх безпеки під час взаємодії з поліцією. Деескалація полягає у вербальному або невербальному спілкуванні з

---

¹⁵⁹ Springfield, Illinois Police Department. URL: <https://www.springfield.il.us/Departments/PoliceDepartment/Documents/Transparency/8CantWait.pdf> (дата звернення: 17.08.2023).

¹⁶⁰ Police Policy. URL: <https://www.naperville.il.us/services/naperville-police-department/about-the-police-department/police-transparency/police-policy> (дата звернення: 17.08.2023).

громадянами, що запобігає конфліктам та сприяє зменшенню ймовірності використання сили в ситуаціях, у яких можна цього уникнути.

Для деескалації ситуації поліція США часто використовує прийоми психологічного впливу на громадян, у тому числі правопорушників. Зазначені прийоми розглядаються як різновид несмертельної сили, вони можуть проявлятися у вигляді присутності офіцера на місці події та наданні ним словесних команд. Незважаючи на те, що в США застосування сили ототожнюється із фізичною силою чи вогнепальною зброєю, найбільш поширене застосування сили відбувається саме через словесні команди поліцейського, щоб змусити особу виконати певні дії (наприклад, «Не рухайся!», «Руки вгору!»)¹⁶¹.

Указаного результату вдається досягти шляхом широко розвинутих методів взаємодії громадян та поліції, а також дотримання ними принципу «презумпції правоти поліцейського».

На думку офіцера поліцейського управління Лос-Анджелеса (США) Сунила Датта, який має 17-річний досвід роботи, виконання вимог поліцейського має важливе значення для забезпечення публічного порядку та безпеки. Так, Сунил Датта зазначає, що здебільшого, коли йому вдавалося запобігти вчиненню небезпечних ситуацій, не застосовуючи силу, громадяни чітко виконували вимоги поліцейського. Офіцер вважає, якщо до особи звернувся поліцейський з вимогою виконання будь-яких дій, і вона не бажає, щоб стосовно неї застосовувалися поліцейські заходи примусового характеру, – особа має виконати його вимоги. Водночас, будь-хто може звернутися до суду та оскаржити дії поліцейського, однак при зустрічі з поліцією не слід перешкоджати їй та змушувати до застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів або вогнепальної зброї¹⁶².

---

¹⁶¹ Garner, J. H., & Maxwell, C. D. (2002). *Understanding the use of force by and against the police in six jurisdictions, final report*. U.S. Department of Justice. <https://www.ojp.gov/library/publications/understanding-use-force-and-against-police-six-jurisdictions-final-report> (дата звернення: 17.08.2023).

¹⁶² The 9 Principles of Good Policing: The foundations of a civilized law-enforcement agency – and a veteran LAPD officer whose attitudes are at odds with them. URL: <https://www.theatlantic.com/national/archive/2014/08/the-9-principles-of-good-policing/378810> (дата звернення: 17.08.2023).

На підтвердження доцільності такого принципу варто погодитися з думкою Х. В. Солнцевої та К. Ю. Путєвської про те, що презумпція правоти поліцейського ніяк не спрямована на обмеження чи звуження наявних у людини і громадянина прав і свобод; зазначена юридична конструкція пов'язана виключно із більшою правовою обізнаністю і професіоналізмом поліцейського, який, діючи відповідно до закону, вирішує справи про притягнення особи до відповідальності за вчинене ним правопорушення. Зі свого боку особа зобов'язана підкоритися вимогам поліцейського насамперед не через наявність законодавчих норм, а саме через упевненість у тому, що поліцейський – професіонал, який відповідно до закону і в межах чітко окресленої компетенції вчиняє усі дії в інтересах особи¹⁶³.

Згідно з принципом «презумпції правоти поліцейського» законні вимоги поліцейського, висунуті під час виконання ним своїх службових обов'язків, є обов'язковими до виконання, незважаючи на те, чи погоджується з цим фізична особа, до якої їх висунуто. Водночас, надалі ця особа має право на оскарження таких дій поліцейського, а останній не звільняється від юридичної відповідальності в разі перевищення влади або службових повноважень чи інших порушень закону під час висування такої вимоги. Наведений принцип сприяє посиленню гарантій діяльності офіцера поліції, зміцненню рівня довіри населення до влади в особі поліції, зменшенню випадків застосування поліцейських заходів примусу.

Беручи до уваги ефективність застосування принципу «презумпції правоти поліцейського» в США, вважаємо, що його можна впровадити в діяльність НПУ. З огляду на новизну цього принципу для правової системи України його законодавчому закріпленню має передувати громадське обговорення важливості реалізації презумпції правоти поліцейського в нашій державі.

З огляду на необхідність впровадження в Україні практики застосування поліцейськими електрошокових пристроїв контактної-дистанційної дії вважаємо за доцільне додатково висвітлити

---

¹⁶³ Солнцева Х. В., Путєвська К. Ю. Деякі питання запровадження презумпції правоти поліцейського в українське законодавство. *Право та інновації*. 2019. № 1 (25). С. 32–38.

позитивну американську практику застосування такого спецзасобу як Taser.

Зазначені вироби перебувають на озброєнні поліції США з 1975 р. і є дуже ефективними. Їх головною перевагою над іншими спецзасобами є можливість ураження правопорушника на відстані до 9 м, уникаючи безпосереднього контакту з ним.

У США електрошокові засоби призначені переважно для використання проти неозброєних правопорушників. Передбачається, що напад озброєних правопорушників може призвести до необхідності застосування працівником поліції США більш жорсткого силового методу впливу, зокрема спецзасобів, які можуть призвести до смерті або вогнепальної зброї.

Системний аналіз керівних документів США про застосування сили надав підстави виокремити типові випадки застосування поліцейськими електрошокових пристроїв, зокрема, якщо:

- особа завдає тілесних ушкоджень та/або погрожує їх завдати громадянам або працівникам поліції й усі інші альтернативні методи впливу виявились неефективними або не перебувають у розпорядженні працівника поліції;

- особа чинить активний опір законному арешту й усі інші альтернативні методи впливу виявились неефективними або не перебувають у розпорядженні працівника поліції;

- особа чинить пасивний опір законному арешту й усі інші альтернативні методи впливу виявились неефективними або не перебувають у розпорядженні працівника поліції;

- з метою запобігання втечі особи з-під варти;

- з метою запобігання нанесенню особою шкоди майну;

- тварина загрожує або атакує громадян чи працівників поліції¹⁶⁴.

Використання електрошокерів у США регулюється законами штатів і на більшій частині території країни дозволене, однак у низці штатів та міст їх застосування заборонено повністю, зокрема й для поліції. Така ситуація пов'язана з тим, що, як уже зазначалося, крім федерального законодавства чинними є норми законів штатів, які

---

¹⁶⁴ Бочек О. І. Зарубіжний досвід застосування поліцейськими електрошокових пристроїв. *Visegrad journal on human rights*. 2019. Vol. 1. No. 6/3. P. 91–98. (Словацька Республіка).

можуть надавати прерогативу або ж узагалі не регламентувати питання застосування спеціальних засобів та зброї поліцією.

Так, наприклад, *Політика застосування сили штату Мічиган* забороняє поліцейським застосовувати Taser до тварин з метою попередження нападу. В такому випадку їм дозволено застосовувати аерозольний спрей або вогнепальну зброю, якщо це виправдано. Крім того, в політиці штату чітко передбачено процедуру застосування електрошокерів поліцейськими, зокрема: поліцейські мають застосовувати найменшу кількість п'ятисекундних циклів електрошокера, а також їм заборонено навмисно застосовувати одночасно більше ніж один спеціальний засіб до однієї особи¹⁶⁵.

Отже, на нашу думку, потрібно наголосити, що незважаючи на переваги електрошокерів пристроїв, існують ризики заподіяння значної шкоди здоров'ю правопорушника, у тому числі його смерті, у разі їх застосування поліцейськими.

За даними Fatal Encounters з 2010 до 2021 рр. в США було зареєстровано близько 500 випадків застосування поліцією електрошокерів з летальними наслідками. Кількість щорічних інцидентів у всій країні зменшилася з 2018 р.: у 2021 р. зареєстровано на 72 % менше смертельних випадків, ніж у 2018 р.¹⁶⁶

Незважаючи на те, що завдяки дистанційній дії електрошокери можуть зберегти життя поліцейському та іншим особам, їх застосування є потенційно небезпечним, адже може заподіяти істотної шкоди здоров'ю людини, до якої вони застосовані, та в окремих випадках спричинити її смерть. Саме тому в США практичні заняття із застосування електрошокерів пристроїв та надання медичної допомоги після їх застосування входять до обов'язкового щорічного підвищення кваліфікації поліцейських.

Загалом у США значна увага приділяється практичній підготовці поліцейських та різним програмам, спрямованим на зменшення випадків застосування сили. Більшість штатів, округів і департаментів поліції розробляють програми та тренінги, метою яких є пошук нових методів для зменшення шкоди від застосування сили та ефективного проходження служби.

---

¹⁶⁵ Use of Force Policy. URL://public.powerdms.com/MSP1917/tree/documents/1917500 (дата звернення: 23.08.2023).

¹⁶⁶ Fatal Encounters. URL: https://fatalencounters.org (дата звернення: 21.08.2023).

Так, у 1983 р. інструктор з вогневої підготовки з поліцейського управління Солт-Лейк-Сіті (штат Юта, США) провів серію тестів, які показали, що дорослий чоловік, озброєний ножом, який прямує в бік поліцейського, може пройти 21 фут (6,4 м), перш ніж поліцейський встигне дістати, прицілитися та зробити постріл з вогнепальної зброї. Ці тести дали змогу сформуванню так звану зону безпеки між поліцейським та правопорушником (рис. 2).

У 1988 р. Caliber Press, Inc. (Організація з підготовки правоохоронних органів) представила ці тести в навчальних відео для поліції, і з того часу більшість поліцейських агенцій та офіцерів прийняли так зване правило 21 фута¹⁶⁷, спрямоване на зберігання «зони безпеки» між поліцейським та правопорушником з холодною зброєю. І хоча з часом концепція «зони безпеки» була спотворена та в деяких випадках розглядалася як «зона ураження», тим самим окремі поліцейські сприймали це як право на застосування вогнепальної зброї проти ножа, який знаходиться ближче, ніж 21 фут від поліцейського. Однак, незважаючи на це, й досі наявні приклади, коли поліцейські або їх адвокати в суді посилаються на «правило 21 фута» для виправдання стрільби в правопорушника з холодною зброєю.

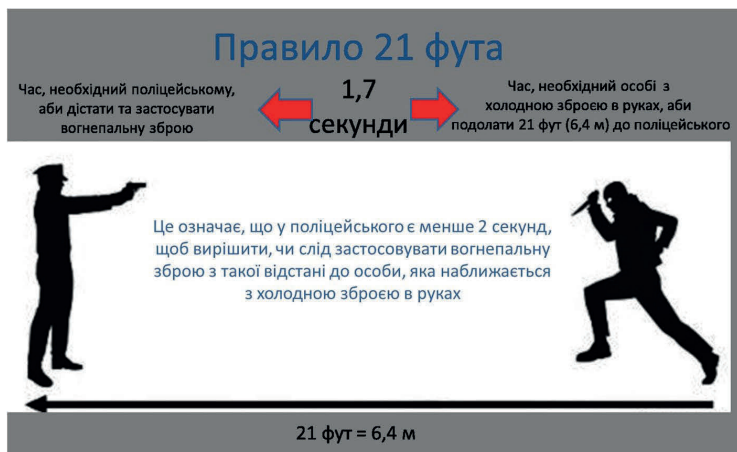

Рис. 2. Правило 21 фута

¹⁶⁷ What Is the 21-Foot Rule? URL: <https://www.uslawshield.com/the-dangers-of-the-21-foot-rule> (дата звернення: 21.08.2023).

Опрацювання правового регулювання та практики застосування сили американськими офіцерами поліції дає підстави для висновку, що для поліції США людське життя – найвища цінність, тому вона спрямовує свою діяльність насамперед на запобігання правопорушенням та їх профілактику. З цією метою запроваджуються нові методи підготовки поліцейських та протидії злочинності, у тому числі за допомогою новітніх технологічних розробок.

Ми переконані, що врахування в Україні досвіду поліцейських США щодо застосування сили, навчальних програм і технологій, які сприяють протидії злочинності, забезпеченню безпеки та правопорядку, покращить ефективність виконання покладених на НПУ завдань, сприятиме дотриманню вітчизняними поліцейськими прав і свобод людини та підвищить рівень довіри громадян до них.

РОЗДІЛ 4.

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ (СИЛИ), СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ*

Реалізація стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі вимагає від органів державної влади формувати систему законодавства та практики його застосування не тільки відповідно до конституційних норм і принципів, але з урахуванням положень міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, та практики тлумачення і застосування цих договорів міжнародними органами, юрисдикцію яких визнала Україна.

На теренах Європи конститутивним правовим актом, який визначає демократичні стандарти функціонування держави та суспільства, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція). Ця Конвенція та додаткові протоколи до неї встановлюють фундаментальні основи міжнародно-правового регулювання прав, свобод, законних інтересів та потреб людини, їх гарантування, охорони і захисту¹⁶⁸.

Відповідно до ст. 19 Конвенції «для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та Протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини», який працює на постійній основі¹⁶⁹. Юрисдикція Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), попри свою унікальність, має субсидіарний характер та обмежується тлумаченням і застосуванням саме Конвенції, а не внутрішнього законодавства Високих Договірних Сторін. ЄСПЛ не є черговою

---

* Досліджено рішення Європейського суду з прав людини станом на 1 грудня 2023 року.

¹⁶⁸ Ірха Ю. Б. Практика Європейського суду з прав людини щодо дотримання прав і свобод людини правоохоронними органами та спеціальними службами. *Наука і правоохорона*. 2023. № 3. С. 35.

¹⁶⁹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.03.2023).

інстанцією, що доповнює інституційну систему національних судових органів. Він не може відмінити або скасувати рішення національного суду, нормативний чи індивідуальний акт виконавчої влади або закон. Його завданням є здійснення «європейського контролю» за дотриманням державами-учасницями положень Конвенції¹⁷⁰.

Конвенція була ратифікована українським парламентом у 1997 р. і з того часу стала не лише частиною нашого національного законодавства, але й фактором, який спонукає до оновлення норм права та створення нового правового регулювання відповідно до європейської тріади цінностей – демократії, верховенства права, прав і свобод людини. Відповідно до доктрини дружнього ставлення до міжнародного права практика тлумачення та застосування ЄСПЛ положень Конвенції та додаткових протоколів до неї мають братися до уваги органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами. Активізація цього процесу відбулася з прийняттям Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», у ст. 17 якого вказано, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права¹⁷¹.

Незважаючи на те, що Конвенція ухвалена ще в 1950 р., її норми не містять статичних правил поведінки. За практикою ЄСПЛ Конвенція є «живим організмом», який необхідно адаптувати до сучасних умов, використовуючи так зване динамічне (еволюційне) тлумачення її норм¹⁷². З огляду на те, що Україна посідає лідируючі місця серед держав-членів Ради Європи за кількістю справ, які перебували на розгляді в ЄСПЛ, то, очевидно, що в нашій державі

---

¹⁷⁰ Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України: навч. посіб. / авт. кол.: М. В. Мазур, С. Р. Тагієв, А. С. Беніцький, В. В. Кострицький [відп. ред. канд. іст. наук, доц. В. М. Карпунов]. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. С. 47–48.

¹⁷¹ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 15.03.2023).

¹⁷² Ірха Ю. Б. Практика Європейського суду з прав людини щодо дотримання прав і свобод людини правоохоронними органами та спеціальними службами. *Наука і правоохорона*. 2023. № 3. С. 35.

існують значні проблеми в імplementації положень Конвенції та додаткових протоколів до неї.

Однією зі сфер, яка часто стає предметом розгляду в ЄСПЛ, є діяльність вітчизняних правоохоронних органів. ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово вказував на невідповідності Конвенції окремих аспектів правового регулювання їх діяльності, що зобов'язує Україну вжити заходів щодо приведення національного законодавства у відповідність із практикою цього суду. Ми переконані, що вдосконалення правових та організаційних засад діяльності НПУ та інших вітчизняних правоохоронних органів має відбуватися комплексно, згідно із міжнародними зобов'язаннями України та позитивним досвідом держав-членів Європейського Союзу та НАТО у сфері прав і свобод людини, правоохоронної діяльності та здійснення правосуддя.

Охорона та захист прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави, забезпечення публічної безпеки і порядку, протидія злочинності є основними завданнями НПУ, для реалізації яких поліцейські наділені значним обсягом повноважень, у тому числі на застосування заходів примусового характеру. Оскільки застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї обмежує деякі права і свободи людини, які визначені не тільки в Конституції України, але й у Конвенції, то важливо, щоб такі дії відповідали критеріям допустимості, які сформовані ЄСПЛ та постійно ним розвиваються з огляду на реалії сьогодення.

У Конвенції в силу її правової природи детально не врегульовано питання застосування поліцейських заходів примусу. Водночас, ЄСПЛ розглядає питання правомірності застосованих цих заходів з огляду на необхідність дотримання державами-учасниками Конвенції її положень, які гарантують кожному право на життя людини (ст. 2) та право на повагу до її гідності і заборону жорстокого поводження (ст. 3).

У своїх рішеннях ЄСПЛ визначає загальні засади розуміння цих прав у контексті правоохоронної діяльності, а також вимоги до:

- навчання та застосування працівниками правоохоронних органів окремих заходів примусу;
- планування і проведення правоохоронних (поліцейських) операцій;
- розслідування випадків застосування зазначених заходів.

У Конвенції та рішеннях ЄСПЛ застосування правоохоронцями фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї узагальнено позначається терміном «use of force» («застосування сили»), який наближено відповідає українському терміну «поліцейський захід примусу». З огляду на це, аналіз практики ЄСПЛ буде висвітлюватися з використанням терміна «застосування сили».

Під час застосування поліцейськими сили існує реальна загроза позбавлення життя не тільки правопорушників, але й інших осіб, які в цей момент перебувають на місці події або поруч з ним. Тому, поліцейські мають знати, в яких випадках допускається законне позбавлення особи життя або нанесення їй тілесних ушкоджень, а в яких це робити категорично заборонено. Крім того, поліцейські мають розуміти, коли застосовані ними заходи примусу загрожують праву людини на життя та/або принижують людську гідність, а коли ні.

4.1 Дотримання права людини на життя під час застосування заходів примусу

Право на життя є фундаментальним природним правом людини, яке є невід'ємним, невідчужуваним і таким, що становить передумову для реалізації інших прав і свобод¹⁷³. Це право гарантоване на міжнародному та національному рівнях. Конституція України та загальновизнані міжнародні правові акти у сфері прав людини зобов'язують нашу державу поважати право на життя кожної людини і створювати правові та організаційні механізми захисту цього права та недопущення його свавільного позбавлення.

Комітет ООН з прав людини наголошує, що право на життя не підлягає вузькому тлумаченню, адже охоплює право осіб бути вільними від дій і бездіяльності, які мають на меті або можуть спричинити їх неприродну чи передчасну смерть, а також право насолоджуватися життям з гідністю. Цей комітет визначив, що застосування потенційно смертоносною сили в правоохоронних цілях є крайнім заходом, до якого слід вдаватися лише в разі суворой необхідності захисту життя від неминучої загрози смерті або

---

¹⁷³ Ірха Ю. Б. Практика Європейського суду з прав людини щодо дотримання прав і свобод людини правоохоронними органами та спеціальними службами. *Наука і правоохорона*. 2023. № 3. С. 36.

серйозного поранення. Навмисне позбавлення життя будь-якими засобами допускається лише в тому випадку, якщо це абсолютно необхідно для захисту життя від неминучої загрози.

Держави мають вживати всіх необхідних заходів для запобігання свавільному позбавленню життя посадовими особами своїх правоохоронних органів. Зазначені заходи мають включати:

1) ухвалення відповідного законодавства щодо контролю за застосуванням смертоносної сили працівниками правоохоронних органів;

2) розробку процедур, спрямованих на забезпечення належного планування дій правоохоронних органів відповідно до необхідності мінімізації ризиків для життя людей;

3) обов'язкове інформування, перевірку та розслідування випадків заподіяння смерті чи травм, небезпечних для життя.

Усі дії посадових осіб правоохоронних органів мають відповідати міжнародним стандартам у цій сфері, вони повинні пройти відповідну підготовку, спрямовану на впровадження цих стандартів, щоб за будь-яких обставин забезпечити повну повагу до права на життя¹⁷⁴.

У ст. 2 Конвенції зазначено, що:

«1. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше, ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання.

2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

a) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;

b) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;

c) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання» (курсив авторів).

---

¹⁷⁴ General comment No. 36 on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights (The right to life). Adopted by the United Nations Human Rights Committee at its 124th session (8 October – 2 November 2018). URL: <https://www.refworld.org/publisher,HRC,GENERAL,,5e5e75e04,0.html> (дата звернення: 10.05.2023).

ЄСПЛ наголосив, що ст. 2 Конвенції є одним з найбільш фундаментальних її положень. Водночас, зі ст. 3 вона закріплює одну з основних цінностей демократичних суспільств, що входять до Ради Європи. Предмет і мета Конвенції як інструменту захисту окремих людей також вимагають, щоб ст. 2 тлумачилася і застосовувалася таким чином, щоб її гарантії були практичними та ефективними.

З огляду на фундаментальний характер права на життя обставини, за яких позбавлення життя можна виправдати, потрібно суворо тлумачити. Стаття 2 не надає карт-бланш. Нерегульовані та свавільні дії державних органів несумісні з ефективним дотриманням прав людини. Це означає, серед іншого, що держава має забезпечити, запровадивши систему адекватних та ефективних гарантій проти свавілля та зловживання силою, щоб її представники чітко розуміли межі своїх повноважень і щоб у своїх діях вони керувалися не лише буквою відповідних професійних правил, але й належно враховували пріоритет поваги до людського життя як фундаментальної цінності (§§ 167, 168 у справі «Nina Kutsenko v. Ukraine»¹⁷⁵). Зобов'язання держави за ст. 2 Конвенції не буде виконано, якщо захист, передбачений національним законодавством, існує лише в теорії; передусім він має ефективно діяти на практиці (§ 51 у справі «Prynda v. Ukraine»¹⁷⁶).

У своїх рішеннях ЄСПЛ постійно вказує на обов'язок держави захищати право на життя всіх людей. Цей суд зазначив, що положення першого речення п. 1 ст. 2 Конвенції зобов'язують державу не лише утримуватися від умисного та незаконного позбавлення життя, але також вживати належних заходів для захисту життя осіб, які перебувають під її юрисдикцією (§ 36 у справі «L.C.B. v. the United Kingdom»¹⁷⁷). Цей суд зазначає, що ст. 2 Конвенції може бути застосовна й тоді, коли не було загибелі людей, однак обставини справи та характер завданих тілесних ушкоджень свідчать про те, що життя

---

¹⁷⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Nina Kutsenko v. Ukraine» від 18.07.2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-175471%22%5D%7D> (дата звернення: 16.07.2023).

¹⁷⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Prynda v. Ukraine» від 31.07.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-112574%22%5D%7D> (дата звернення: 16.07.2023).

¹⁷⁷ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «L.C.B. v. The United Kingdom» від 09.06.1998. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58176%22%5D%7D> (дата звернення: 08.07.2023).

заявника перебувало в серйозній небезпеці (§§ 41, 42 у справі «Igor Shevchenko v. Ukraine»¹⁷⁸).

Наприклад, для цілей розгляду застосування вогнепальної зброї за ст. 2 Конвенції достатньо встановити, що потерпіла особа зазнала потенційно смертельних тілесних ушкоджень, навіть якщо, за версією працівників поліції, постріл у неї не було зроблено умисно (§ 96 у справі «Andreea-Marusia Dumitru c. Roumanie»¹⁷⁹). У зв'язку з цим ступінь і тип застосованої сили, а також намір або мета застосування сили можуть серед інших факторів мати значення для оцінки того, чи підпадає конкретний випадок у сферу дії гарантій, передбачених цією статтею (§ 98 у справі «Ciorcan and others v. Romania»¹⁸⁰).

На переконання ЄСПЛ, положення п. 1 ст. 2 Конвенції передбачає першочерговий обов'язок держави забезпечити право на життя шляхом створення відповідної правової та адміністративної бази для запобігання вчиненню злочинів проти особи, підкріпленої правоохоронним механізмом для запобігання, припинення та покарання за ці правопорушення (§ 57 у справі «Makaratzis v. Greece»¹⁸¹). Крім того, вказане положення Конвенції за певних визначених обставин зобов'язує держави вживати превентивних оперативних заходів для захисту особи, життю якої загрожує небезпека (§ 51 у справі «Scavuzzo-Hager et autres c. Suisse»¹⁸²).

Положення п. 1 ст. 2 Конвенції може застосовуватися в ситуаціях, що стосуються вимоги особистого захисту однієї або кількох осіб, які

---

¹⁷⁸ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Igor Shevchenko v. Ukraine» від 12.01.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-108572%22%5D%7D> (дата звернення: 16.07.2023).

¹⁷⁹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Andreea-Marusia Dumitru c. Roumanie» від 31.03.2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-202124%22%5D%7D> (дата звернення: 12.07.2023).

¹⁸⁰ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ciorcan and others v. Romania» від 27.01.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-150648%22%5D%7D> (дата звернення: 12.07.2023).

¹⁸¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Makaratzis v. Greece» від 20.12.2004. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-67820%22%5D%7D> (дата звернення: 08.07.2023).

¹⁸² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Scavuzzo-Hager et autres c. Suisse» від 07.02.2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-72322%22%5D%7D> (дата звернення: 14.07.2023).

заздалегідь були ідентифіковані як потенційна ціль смертельного акту, а також у випадках, коли виникає обов'язок забезпечити загальний захист суспільства. У цих випадках позитивний обов'язок охоплює широкий спектр сфер і виникає в контексті будь-якої діяльності як публічної, так і неопублічної, в якій право на життя може бути поставлене під загрозу. Обов'язок держави гарантувати право на життя має розглядатися як такий, що передбачає вжиття розумних заходів для забезпечення безпеки осіб, а у випадку серйозних тілесних ушкоджень або смерті – наявність ефективної незалежної судової системи, що забезпечує наявність правових засобів, здатних встановити факти, притягнути до відповідальності винних осіб та забезпечити належне відшкодування жертві (§§ 32, 34 у справі «Gorovenky and Bugara v. Ukraine»¹⁸³).

На думку ЄСПЛ, беручи до уваги труднощі, пов'язані з охороною правопорядку в сучасному суспільстві, непередбачуваність людської поведінки та оперативний вибір, який необхідно зробити з погляду пріоритетів і ресурсів, зобов'язання держави щодо здійснення превентивних заходів для захисту життя особи має тлумачитися так, щоб не накладати на органи влади нездійсненого або непропорційного тягаря. ЄСПЛ вважає, що не кожна заявлена загроза життю може тягнути за собою конвенційну вимогу до органів влади вжити оперативних заходів для запобігання реалізації цієї загрози. У разі, якщо є твердження, що органи влади порушили своє позитивне зобов'язання захищати право на життя, має бути достовірно встановлено, що органи влади знали або повинні були знати на той час про існування реальної та безпосередньої загрози життю певної особи або осіб від злочинних дій третьої сторони, і що вони не вжили заходів у межах своїх повноважень, які, за розумних обставин, могли б запобігти такій загрозі (§ 116 у справі «Osman v. The United Kingdom»¹⁸⁴).

ЄСПЛ наголосив, що коли державних агентів звинувачують у застосуванні потенційно смертельної сили за обставин, які вони

---

¹⁸³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Gorovenky and Bugara v. Ukraine» від 12.01.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-108572%22%5D%7D> (дата звернення: 16.07.2023).

¹⁸⁴ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Osman v. The United Kingdom» від 28.10.1998. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58257%22%5D%7D> (дата звернення: 15.07.2023).

контролюють, у порушення положень ст. 2 Конвенції, держава має встановити, що сила, про яку йдеться, не виходила за межі того, що було «абсолютно необхідною», і що вона була «суворо пропорційною» будь-якій із цілей, дозволених цими положеннями (§ 140 у справі «Soare et autres c. Roumanie»¹⁸⁵).

Розглядаючи справи щодо правомірності застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, ЄСПЛ зазначив, що положення ст. 2 Конвенції, які не лише гарантують право на життя, але й визначають обставини, коли позбавлення життя може бути виправданим, мають тлумачитися суворо.

ЄСПЛ вважає, що винятки, визначені в п. 2 ст. 2 Конвенції, вказують на те, що ці положення поширюються на умисне вбивство, але не стосуються виключно його. Приписи ст. 2 Конвенції не визначають випадки, коли дозволяється навмисне вбивство особи, а описує ситуації, коли дозволено застосовувати силу, яка може призвести до ненавмисного позбавлення життя. Водночас, застосування сили має бути не більше, ніж «абсолютно необхідним», тобто для визначення того, чи є дія держави «необхідною в демократичному суспільстві», слід використовувати більш суворий і переконливий критерій необхідності, аніж той, який зазвичай застосовується у Конвенції. Зокрема, застосована сила має бути суворо пропорційною досягненню цілей, викладених у підп. «а», «b», «с» п. 2 ст. 2 Конвенції (§§ 147, 148, 149 у справі «McCann and others v. the United Kingdom»¹⁸⁶).

При підготовці реагування на незаконні та небезпечні дії за надзвичайно нестабільних обставин компетентні правоохоронні служби такі, як поліція повинні мати певну свободу дій у прийнятті оперативних рішень. Такі рішення майже завжди складні, і поліція, яка має доступ до інформації та розвідувальних даних, недоступних широкому загалу, зазвичай буде в найкращому становищі для їх ухвалення. Особливо це стосується антитерористичної діяльності, де

---

¹⁸⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Soare et autres c. Roumanie» від 22.02.2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-103591%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-103591%22]) (дата звернення: 12.07.2023).

¹⁸⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «McCann and Others v. the United Kingdom» від 27.09.1995. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-57943%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-57943%22]) (дата звернення: 08.07.2023).

влада часто стикається з організованими та дуже секретними мережами, учасники яких готові завдати максимальної шкоди цивільному населенню навіть ціною власного життя. З огляду на нагальну потребу запобігти значним несприятливим наслідкам питанням тактичного вибору є, що ж обере влада, чи використає пасивний підхід до забезпечення безпеки потенційних цілей, чи більш активне втручання, щоб подолати загрозу. Однак такі заходи мають бути здатними, якщо їх обґрунтовано оцінити, запобігти або мінімізувати відомий ризик (§ 492 у справі «Tagayeva and others v. Russia»¹⁸⁷).

Акцентуємо увагу на тому, що при розгляді справ щодо порушення державою міжнародних зобов'язань за Конвенцією, ЄСПЛ дотримується позиції про небезпеку «мудрості» ретроспективного аналізу подій, що мали місце (§ 147 у справі «Bubbins v. The United Kingdom»¹⁸⁸). Це означає, що кожна конкретна справа, в якій матеріалізувався реальний і безпосередній ризик, має оцінюватися з погляду того, що було відомо компетентним органам на відповідний момент часу (§ 160 у справі «Kurt v. Austria»¹⁸⁹). Крім того, ЄСПЛ вважає, що застосування сили представниками держави для досягнення однієї з цілей, визначених у п. 2 ст. 2 Конвенції, може бути виправданим, якщо воно ґрунтується на чесному переконанні, яке з поважних причин вважається дійсним на той час, але згодом виявляється помилковим. Вважати інакше означало б покласти нереалістичний тягар на державу та персонал її правоохоронних органів під час виконання своїх обов'язків, можливо, на шкоду їхньому життю та життю інших (§ 200 у справі «McCann and others v. the United Kingdom»¹⁹⁰).

---

¹⁸⁷ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Tagayeva and others v. Russia» від 13.04.2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-172660%22%5D%7D> (дата звернення: 09.07.2023).

¹⁸⁸ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Bubbins v. The United Kingdom» від 17.03.2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-68548%22%5D%7D> (дата звернення: 09.07.2023).

¹⁸⁹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Kurt v. Austria» від 15.06.2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-210463%22%5D%7D> (дата звернення: 09.07.2023).

¹⁹⁰ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «McCann and Others v. the United Kingdom» від 27.09.1995. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57943%22%5D%7D> (дата звернення: 08.07.2023).

На наш погляд, такі підходи є надзвичайно конструктивними і мають застосовуватися в НПУ, інших правоохоронних органах та судах України при розгляді справ щодо недотримання правоохоронцями підстав та порядку застосування або використання поліцейських заходів примусу.

З огляду на зазначені юридичні позиції ЄСПЛ наголошуємо, що поліцейські під час проходження служби в НПУ та виконання службових повноважень зобов'язані публічно проявляти повагу до життя людини, його захисту та збереження. Застосування ними фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї у спосіб, який може призвести до позбавлення життя особи, може бути лише у випадках абсолютної необхідності та виключно з метою досягнення законних цілей.

4.2 Дотримання права на повагу до людської гідності, заборони жорстокого поводження під час застосування заходів примусу

Гідність людини є унікальним проявом людської природи, яка виокремлює її з-поміж інших живих істот, наділяє здатністю до усвідомлення своєї цінності як людини¹⁹¹. Саме гідність визначає, що кожна людина є особистістю, яка заслуговує на шанобливе ставлення, повагу та захист. Гідність нерозривно пов'язана з людиною, вона однаковою мірою належить кожній особі, її зміст та обсяг не залежать від правового чи соціального статусу особи, її фізичного чи психічного здоров'я, походження, досягнень, інтелектуальних здібностей чи інших факторів.

Гідність є фундаментальною морально-етичною основою людського буття, вона визначає аксіологічні та нормативні вимоги до світогляду людини, якості та способу її життя, взаємовідносин з іншими, а також функціонування суспільства й держави, побудови політичної та правової системи, регулювання суспільних відносин. Крім того, людська гідність є джерелом формування прав і свобод людини, їх розвитку та захисту. Гідність є цінністю, яка ніким і за жодних обставин не може обмежуватися, порушуватися чи знецінюватися.

---

¹⁹¹ Ірха Ю. Б. Практика Європейського суду з прав людини щодо дотримання прав і свобод людини правоохоронними органами та спеціальними службами. *Наука і правоохорона*. 2023. № 3. С. 38–39.

За твердженнями С. В. Шевчука, людська гідність – це інтегративна категорія, яка визначає, наскільки повсякденне існування людини в конкретному соціумі відповідає її природі та високому призначенню в цьому світі. Вчений аргументовано стверджує, що людська гідність виступає певною універсальною правосуб'єктністю для людини бути носієм конституційних прав і свобод. Якщо немає людської гідності, то немає ефективної реалізації, взагалі немає конституційних прав і свобод, або ж вони є, однак залишаються номінальними і не мають жодного юридичного ефекту. На думку С. В. Шевчука, відчуття власної самоцінності з одночасним очікуванням належного визнання цієї цінності всіма іншими суб'єктами, зокрема й суб'єктами влади, – це і є те, що можна назвати людською гідністю. Для насправді достойного, гідного життя необхідні дві речі: самоповага, непримиренна з будь-якими приниженнями, і здатність тих, хто людину оточує, поважати її та, наскільки це можливо, уникати будь-якого її утиску або приниження¹⁹².

Термін «гідність» («dignity») не вживається у тексті Конвенції. Вперше його застосовано в преамбулі Протоколу № 13 до Конвенції, де зазначено, що скасування смертної кари зумовлено, зокрема, цілковитим визнанням гідності, притаманної всім людям. ЄСПЛ розширив сферу застосування конвенційних прав за межі їх первинного значення з огляду на розвиток суспільства, який неможливо було передбачити під час розробки Конвенції.

У своїй практиці ЄСПЛ дійшов висновку, що сама суть Конвенції полягає в повазі до людської гідності та свободи людини (§ 65 у справі «Pretty v. the United Kingdom»¹⁹³), а органи державної влади мають виконувати свої обов'язки у спосіб, сумісний з правами і свободами відповідної особи (§ 67 у справі «Fernandes de Oliveira v. Portugal»¹⁹⁴). Людина не повинна зазнавати поведження, яке

---

¹⁹² Шевчук С. В. Людська гідність у системі конституційних цінностей. *Право України*. 2018. № 9. С. 30, 32, 34.

¹⁹³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Pretty v. the United Kingdom» від 29.04.2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-60448%22%5D%7D> (дата звернення: 15.07.2023).

¹⁹⁴ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Fernandes de Oliveira v. Portugal» від 28.03.2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-172329%22%5D%7D> (дата звернення: 15.07.2023).

призводить до втрати її гідності (§ 248 у справі «El-Masri v. «The former Yugoslav Republic of Macedonia»¹⁹⁵).

Зважаючи на наведене, ЄСПЛ розглядає застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї в аспекті дотримання ними поваги до людської гідності та заборони жорстокого поводження з людьми, передбаченої ст. 3 Конвенції.

Відповідно до ст. 3 Конвенції:

нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

ЄСПЛ наголошує, що заборона катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання є цивілізаційною цінністю, тісно пов'язаною з повагою до людської гідності (§ 81 у справі «Bouyid v. Belgium»¹⁹⁶). Цей суд постійно акцентує увагу на тому, що ст. 3 Конвенції закріплює одну з найфундаментальніших цінностей демократичного суспільства, її положення в абсолютній формі забороняють катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання, незалежно від обставин або поведінки жертви (§ 139 у справі «Ciorgan and others v. Romania»¹⁹⁷). ЄСПЛ вважає, що положення ст. 3 Конвенції не дозволяють балансувати між фізичною недоторканністю особи та метою підтримання громадського порядку (§ 54 у справі «Pekaslan v. Turkey»¹⁹⁸). Не допускається здійснення зазначених видів жорстокого поводження з людиною у найскладніших обставинах таких, як боротьба з тероризмом, організованою злочинністю та, навіть, у випадку надзвичайних

---

¹⁹⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «El-Masri v. «The former Yugoslav Republic of Macedonia» від 13.12.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-115621%22%5D%7D> (дата звернення: 15.07.2023).

¹⁹⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Bouyid v. Belgium» від 28.09.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-157670%22%5D%7D> (дата звернення: 15.07.2023).

¹⁹⁷ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ciorgan and others v. Romania» від 27.01.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-150648%22%5D%7D> (дата звернення: 12.07.2023).

¹⁹⁸ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Pekaslan v. Turkey» від 20.03.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-109750%22%5D%7D> (дата звернення: 13.07.2023).

коли державам відомо про неминучий ризик жорстокого поводження з ідентифікованою особою або коли жорстоке поводження вже відбулося, забезпечуючи в такий спосіб захист жертв і покарання винних у жорстокому поводженні (§§ 36, 43 у справі «Т.М. and С.М. v. the Republic of Moldova»²⁰²).

Перевірка за ст. 3 Конвенції не вимагає доведення того, що «якби» не бездіяльність або упущення з боку державного органу, то жорстоке поводження не було б вчинено. Невжиття розумно доступних заходів, які могли б мати реальну перспективу змінити результат або зменшити шкоду, є достатнім для притягнення держави до відповідальності (§ 73 у справі «Koval and Others v. Ukraine»²⁰³).

Жорстоке поводження, заборонене ст. 3 Конвенції, може набувати різних форм: від катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, до поводження, що принижує або ганьбить особу, демонструючи відсутність поваги або приниження її людської гідності, або викликає почуття страху, страждань чи неповноцінності, які здатні зламати моральний та фізичний опір особи. Визначаючи, чи слід кваліфікувати певну форму жорстокого поводження як катування, має враховуватися закріплена в ст. 3 Конвенції відмінність між цим поняттям і поняттям нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження. Їх розрізнення в Конвенції свідчить про намір надати особливої ганебності навмисному нелюдському поводженню, яке завдає дуже тяжкі й жорстокі страждання (§ 363 у справі «Shmorgunov and others v. Ukraine»²⁰⁴). Поводження вважається «нелюдським», якщо, серед іншого, воно застосовувалося умисно, упродовж багатьох годин і спричинило або фактичні тілесні ушкодження, або інтенсивні

---

²⁰² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Т.М. and С.М. v. the Republic of Moldova» від 28.01.2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-140240%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-140240%22]) (дата звернення: 12.07.2023).

²⁰³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Koval and Others v. Ukraine» від 15.11.2012. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-114452%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-114452%22]) (дата звернення: 16.07.2023).

²⁰⁴ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Shmorgunov and others v. Ukraine» від 21.01.2021. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-207418%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-207418%22]) (дата звернення: 16.07.2023).

фізичні чи моральні страждання (§ 23 у справі «Oya Ataman v. Turkey»²⁰⁵).

Для того, щоб підпадати під дію ст. 3 Конвенції, жорстоке поводження має досягти мінімального рівня жорстокості. Його оцінка залежить від усіх обставин справи, зокрема тривалості лікування, фізичних або психічних наслідків, а в деяких випадках від статі, віку та стану здоров'я жертви. Інші фактори охоплюють мету, заради якої було застосовано жорстоке поводження, а також наміри або мотиви, що це зумовили. При цьому відсутність наміру принизити чи образити жертву не може остаточно виключити порушення ст. 3 Конвенції. Варто також брати до уваги контекст, у якому застосовувалося жорстоке поводження, наприклад, атмосферу підвищеної напруженості та емоцій.

Жорстоке поводження, яке досягає вказаного мінімального рівня жорстокості, зазвичай передбачає фактичне завдання тілесних ушкоджень або інтенсивних фізичних чи моральних страждань. Однак, навіть за відсутності цих елементів, якщо поводження принижує або ображає особу, демонструючи неповагу або применшуючи її людську гідність, або викликає почуття страху, страждання або неповноцінності, що здатні зламати моральний і фізичний опір особи, його можна охарактеризувати як таке, що принижує гідність, а також підлягає забороні, встановленій ст. 3 Конвенції. Слід наголосити, що може бути цілком достатньо, щоб жертва була принижена у власних очах, навіть не перед іншими особами (§§ 86, 87 у справі «Bouyid v. Belgium»²⁰⁶).

У справах щодо порушення ст. 3 Конвенції ЄСПЛ зазначив, що крім жорстокості поводження, катуванню притаманний елемент мети (§ 50 у справі «Aleksakhin v. Ukraine»²⁰⁷). Хоча мета такого поводження є фактором, який варто брати до уваги, зокрема, чи було його метою приниження або ображання, відсутність такої мети не

---

²⁰⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Oya Ataman v. Turkey» від 05.12.2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-122874%22%5D%7D> (дата звернення: 13.07.2023).

²⁰⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Bouyid v. Belgium» від 28.09.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-157670%22%5D%7D> (дата звернення: 15.07.2023).

²⁰⁷ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Aleksakhin v. Ukraine» від 19.07.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-112277%22%5D%7D> (дата звернення: 16.07.2023).

обов'язково приводить до висновку про відсутність порушення ст. 3 Конвенції (§ 58 у справі «Kaverzin v. Ukraine»²⁰⁸).

Вирішуючи питання, чи є покарання або поведження «таким, що принижує гідність» у розумінні ст. 3 Конвенції, ЄСПЛ враховує, чи було їхньою метою приниження або образа певної особи і чи вплинуло це на її особистість у спосіб, несумісний зі статтею 3 Конвенції. Крім того, враховується чи відповідні дії викликали почуття страху, страждання і неповноцінності, які можуть образити або принизити жертву і, можливо, зламати її фізичний або моральний опір, або змусити жертву діяти всупереч її волі або совісті (§ 110 у справі «Keenan v. The United Kingdom»²⁰⁹). Психологічні страждання можуть бути наслідком ситуації, в якій представники держави навмисно вселяють страх в осіб, погрожуючи їм вбивством або жорстоким поведженням (§ 125 у справі «Gutsanovi v. Bulgaria»²¹⁰).

Так, незважаючи на те, що особа не зазнає значних фізичних або психічних страждань, будь-яке посягання на її гідність і фізичну недоторканність може становити поведження, що принижує її гідність, порушуючи ст. 3 Конвенції (§ 146 у справі «R.R. and R.D. v. Slovakia»²¹¹).

Поліцейські мають усвідомлювати, що їх відносини з громадянами не є рівноправними. З огляду на їх функції та повноваження вони завжди діють з позицій сили, а тому мають відповідально ставитися до виконання своїх повноважень, насамперед щодо застосування заходів примусу, поважати громадян, з якими спілкуються, захищати та охороняти їх права й свободи.

ЄСПЛ постійно наголошує, що особи, які перебувають під вартою в поліції, а в більш широкому сенсі всі особи, які

---

²⁰⁸ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Kaverzin v. Ukraine» від 15.05.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-110895%22%5D%7D> (дата звернення: 16.07.2023).

²⁰⁹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Keenan v. The United Kingdom» від 03.04.2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-59365%22%5D%7D> (дата звернення: 15.07.2023).

²¹⁰ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Gutsanovi v. Bulgaria» від 15.10.2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-126982%22%5D%7D> (дата звернення: 15.07.2023).

²¹¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Anzhelo Georgiev and others v. Bulgaria» від 30.09.2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-146567%22%5D%7D> (дата звернення: 14.07.2023).

перебувають під контролем поліції або аналогічного органу, мають вразливий стан, а тому ці органи влади зобов'язані їх захищати (§ 74 у справі «Kanciał v. Poland»²¹²). Якщо особа позбавлена волі або стикається з правоохоронцями, будь-яке застосування фізичної сили, що не було викликане крайньою необхідністю, принижує людську гідність і, в принципі, є порушенням ст. 3 Конвенції. Суд зазначає, що слова «в принципі» не означають, що можуть бути ситуації, в яких такий висновок про порушення не є необхідним, оскільки відповідний поріг тяжкості не досягнуто. Будь-яке посягання на людську гідність завдає удару по сутності Конвенції. З цієї причини будь-яка поведінка правоохоронців щодо особи, яка принижує людську гідність, є порушенням ст. 3 Конвенції. Це стосується, зокрема, застосування фізичної сили проти особи, якщо це не є суворо необхідним у зв'язку з її поведінкою, незалежно від того, який вплив це має на особу (§ 43 у справі «Boboc and others v. The Republic of Moldova»²¹³).

Коли поліція або інші представники держави, протистоять особі, вдаючись до фізичної сили, яка не була суворо необхідною внаслідок її поведінки, це принижує людську гідність і є порушенням права, викладеного в ст. 3 Конвенції (§ 55 у справі «Grigoryan and Sergeeva v. Ukraine»²¹⁴).

Окрім фізичної сили, таким, що порушує людську гідність, ЄСПЛ визнав і безпідставне застосування сльозогінного газу до осіб.

У справі «Ali Güneş v. Turkey» поліція розпилила газовий балончик в обличчя особі, яка була заарештована і нікому не загрозувала. ЄСПЛ дійшов висновку, що немає жодного виправдання застосуванню газів проти особи, яку вже взято під контроль правоохоронними органами. Суд зазначив, що зважаючи на наслідки, які спричиняють гази, та потенційні ризики для здоров'я, які вони несуть, необґрунтоване розпилення газів в обличчя

---

²¹² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Kanciał v. Poland» від 23.05.2019. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-193080%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-193080%22]) (дата звернення: 14.07.2023).

²¹³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Boboc and others v. The Republic of Moldova» від 07.06.2022. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-217609%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-217609%22]) (дата звернення: 10.07.2023).

²¹⁴ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Grigoryan and Sergeeva v. Ukraine» від 28.03.2017. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-172323%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-172323%22]) (дата звернення: 16.07.2023).

заподіяло сильні фізичні та моральні страждання жертві та викликало в неї почуття страху, болю та неповноцінності, які могли принизити та образити її. Розпилюючи балончик, працівники поліції піддали заявника нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню у розумінні ст. 3 Конвенції (§ 43 у справі «Ali Güneş v. Turkey»²¹⁵).

Суд кваліфікував як такі, що «принижують гідність», різноманітні примусові заходи, як законні, так і свавільні, якщо було встановлено, що вони застосовувалися у спосіб, що ображає людську гідність, і без урахування конкретної ситуації та поведінки жертви. Наприклад, ст. 3 Конвенції було визнано порушеною в таких випадках:

– коли без достатніх обґрунтувань особу поміщено в металеву клітку, що відокремлювала її від громадськості під час кримінального процесу проти неї;

– коли особу невинувато виведено на публіку в наручниках;

– коли обшук з роздяганням проведено без законної мети;

– коли волосся особи свавільно поголено як частина дисциплінарного покарання за написання критичних зауважень стосовно державних органів та її тюремних наглядачів;

– коли затриману особу поміщено у витверезник, де примусово роздягнуто трьома працівниками, двоє з яких протилежної статі, і залишено на 10 годин у сковуючих ремнях (§§ 59, 60 у справі «Fyodorov and Fyodorova v. Ukraine»²¹⁶).

Наведені юридичні позиції ЄСПЛ вказують, що поліцейські в жодному разі не можуть здійснювати, заохочувати або допускати будь-які дії, які принижують людську гідність. Вони мають усвідомлювати, що будь-яке застосування сили проти особи, яке не було суворо необхідним унаслідок її поведінки, принижує людську гідність. У такий спосіб порушується абсолютна заборона катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання, визначена в Конвенції, Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права та інших міжнародних документах у сфері прав людини.

---

²¹⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ali Güneş v. Turkey» від 10.04.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:%22001-110262%22> (дата звернення: 13.07.2023).

²¹⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Fyodorov and Fyodorova v. Ukraine» від 07.07.2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-105478%22> (дата звернення: 16.07.2023).

4.3 Вимоги до застосування окремих заходів примусу

У будь-якій демократичній, правовій державі поліцейські неодмінно опиняться в ситуації, коли їм необхідно буде застосовувати силу з метою захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки та порядку. Хоча вони й зобов'язані діяти виключно в межах закону та з повагою до життя людини та її гідності, на практиці виникають численні випадки, коли застосування ними фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї призводить до спорів щодо правомірності застосування заходів примусу, їх виду та інтенсивності.

Зарубіжні вчені наголошують, що словосполучення «застосування сили» має негативну конотацію, оскільки означає жорстоке, грубе або брутальне поводження поліцейських з людьми. Інциденти із застосуванням сили часто призводять до загострення історично суперечливих відносин між поліцією та деякими верствами населення, що може суттєво вплинути на суспільне ставлення до поліції та довіру до неї. Крім негативного впливу на відносини між поліцією та громадянами, інциденти, пов'язані із застосуванням сили, можуть бути надто коштовними для поліцейських служб щодо виплат за цивільними позовами та подальших матеріальних затрат²¹⁷.

З огляду на те, що застосування поліцейських заходів примусу не заборонено Конвенцією, то ЄСПЛ сформував низку вимог до їх застосування, дотримання яких відповідатиме сутності Конвенції.

Загальні вимоги

ЄСПЛ наголосив, що застосування сили можна виправдати в разі, якщо дотримано баланс між поставленою метою і засобами, застосованими для її досягнення (§ 71 у справі «Güleç v. Turkey»²¹⁸). Законна мета здійснення законного арешту може виправдати ризик для життя людини лише за обставин абсолютної необхідності. У разі, коли поліція вирішує застосувати потенційно смертельну силу, то її рівень не може бути більшим, аніж абсолютно необхідний для

---

²¹⁷ Klahm C., Tillyer R. Understanding police use of force: A review of the evidence. *Southwest Journal of Criminal Justice*. 2010. Vol. 7. Issue 2, P. 223, 224.

²¹⁸ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Güleç v. Turkey» від 27.07.1998. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58207%22%5D%7D> (дата звернення: 10.07.2023).

досягнення її мети (§§ 44, 62 у справі «Wasilewska and Kalucka v. Poland»²¹⁹).

За наявності фізичного опору або ризику насильницької поведінки осіб, яких зупиняють, певна форма примусу з боку поліцейських є виправданою. ЄСПЛ дійшов таких самих висновків у справах про «пасивний опір» арешту, спробу втечі від поліції або відмову затриманої особи від обшуку. Суд розглядає чи була сила, застосована в таких ситуаціях, пропорційною поставленій меті, а також надає особливого значення тілесним ушкодженням, завданим особам, які стали об'єктом втручання, і точним обставинам, за яких вони були заподіяні (§ 41 у справі «Perrillat-Bottonet c. Suisse»²²⁰).

Водночас, ЄСПЛ акцентує увагу на тому, що немає необхідності застосовувати силу зі смертельним наслідком, якщо відомо, що особа, яка підлягає арешту, не становить загрози життю чи здоров'ю та не підозрюється у вчиненні насильницького злочину (§ 220 у справі «Finogenov and others v. Russia»²²¹), навіть якщо незастосування смертоносної сили може призвести до втрати можливості заарештувати втікача (§ 95 у справі «Nachova and others v. Bulgaria»²²²).

Фізичний вплив (сила)

Силу можна застосовувати лише в разі необхідності, і вона ніколи не має бути надмірною (§ 54 у справі «Izci v. Turkey»²²³). Лише за певних чітко визначених обставин застосування фізичної сили працівниками поліції може вважатися таким, що не становить

---

²¹⁹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Wasilewska and Kalucka v. Poland» від 23.02.2010. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:\[%22001-97410%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-97410%22]}) (дата звернення: 12.07.2023).

²²⁰ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Perrillat-Bottonet c. Suisse» від 20.11.2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-148096%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-148096%22]}) (дата звернення: 15.07.2023).

²²¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Finogenov and others v. Russia» від 20.12.2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-108231%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-108231%22]}) (дата звернення: 10.07.2023).

²²² Рішення Європейського суду з прав людини у справі Nachova and others v. Bulgaria від 06.07.2005. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:\[%22001-69630%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-69630%22]}) (дата звернення: 10.07.2023).

²²³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Izci v. Turkey» від 23.07.2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:\[%22001-122885%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-122885%22]}) (дата звернення: 13.07.2023).

жорстокого поводження (§ 58 у справі «Pekaslan v. Turkey»²²⁴). При цьому дуже важливо, щоб застосована сила була пропорційна загрозі, яку становить конкретна особа. На переконання ЄСПЛ, якщо поведінка осіб виправдовує застосування сили, то кількість і тяжкість тілесних ушкоджень, яких вони зазнали від поліцейських, має бути співмірною їх поведінці (§ 54 у справі «Zülcihan Şahin et autres c. Turquie»²²⁵). ЄСПЛ наголошує на забороні застосування будь-якої фізичної сили здатної перешкоджати дихальним шляхам (§93 у справі «Tekin and Arslan v. Belgium»²²⁶).

Для настання міжнародної відповідальності держави-відповідача потрібно, щоб поліцейські обґрунтовано усвідомлювали, що потерпілий перебував у вразливому стані, який вимагає високого ступеня обережності при виборі «звичайних» методів арешту (§ 61 у справі «Scavuzzo-Hager et autres c. Suisse»²²⁷). Удари, завдані вразливій особі, яка явно не розуміла дій працівників поліції, становлять поведження, яке не було ані виправданим, ані суворо необхідним (§ 85 у справі «Boukrourou and others v. France»²²⁸). Неодноразові та неефективні насильницькі дії проти вразливої особи становлять посягання на людську гідність і досягають порогу жорстокості, що робить їх несумісними зі ст. 3 Конвенції (§ 87 у справі «Boukrourou and others v. France»²²⁹).

---

²²⁴ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Pekaslan v. Turkey» від 20.03.2012. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-109750%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-109750%22]) (дата звернення: 13.07.2023).

²²⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Zülcihan Şahin et autres c. Turquie» від 03.02.2005. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-68170%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-68170%22]) (дата звернення: 13.07.2023).

²²⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Tekin and Arslan v. Belgium» від 05.09.2017. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-177081%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-177081%22]) (дата звернення: 14.07.2023).

²²⁷ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Scavuzzo-Hager et autres c. Suisse» від 07.02.2006. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-72322%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-72322%22]) (дата звернення: 14.07.2023).

²²⁸ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Boukrourou and others v. France» від 16.11.2017. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-178921%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-178921%22]) (дата звернення: 15.07.2023).

²²⁹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Boukrourou and others v. France» від 16.11.2017. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-178921%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-178921%22]) (дата звернення: 15.07.2023).

У справі «Boboc and others v. The Republic of Moldova» було встановлено, що поліцейські завдали численних ударів особі, внаслідок яких вона померла. ЄСПЛ зазначив, що жертву неодноразово били кілька працівників поліції, коли він лежав на землі. Очевидно, що він не чинив опору жодному з працівників поліції і не поводився агресивно або іншим чином небезпечно. Суд дійшов висновку, що застосування сили проти нього було абсолютно неспровокованим і не вимагалось обставинами, а тому дії поліцейських не можуть розглядатися як такі, що здійснені відповідно до виняткових підстав, згаданих у п. 2 ст. 2 Конвенції. Крім того, не було доведено, що застосування сили проти жертви було абсолютно необхідним (§ 50 у справі «Boboc and others v. The Republic of Moldova»²³⁰).

Досить важливою, на наш погляд, є позиція ЄСПЛ щодо неправомірності завдання поліцейськими ляпасів особам, з якими вони офіційно спілкуються. Ці дії не розглядаються як один із видів заходів примусу, але ми переконані, що поліцейські мають знати про недопустимість такого поводження.

ЄСПЛ наголосив, що ляпас, завданий працівником правоохоронних органів особі, яка повністю перебуває під його контролем, є серйозним посяганням на її гідність. Ляпас по обличчю впливає на ту частину тіла людини, яка виражає її індивідуальність, виявляє соціальну належність і є центром органів чуття – зору, мовлення та слуху, які використовуються для спілкування з іншими людьми. Суд наголосив, що обличчя людини відіграє важливу роль у соціальній взаємодії, а тому потрібно враховувати специфіку цієї частини тіла в контексті ст. 3 Конвенції.

Обізнаність потерпілих про незаконність і неприйнятність таких дії, що становлять порушення моральної та професійної етики працівниками поліції, може додатково викликати у них відчуття свавільного поводження, несправедливості та безсилля.

Більше того, особи, які перебувають під вартою в поліції або доставлені чи викликані до поліцейського відділку для перевірки особи чи допиту, і в більш широкому сенсі всі особи, які перебувають під контролем поліції або аналогічного органу, мають вразливий

---

²³⁰ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Boboc and others v. The Republic of Moldova» від 07.06.2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-217609%22%5D%7D> (дата звернення: 10.07.2023).

стан. Відповідно, органи влади зобов'язані їх захищати і цим обов'язком не нехтувати.

Той факт, що ляпас міг бути завданий необдумано поліцейським, який був розлучений неповажною або провокаційною поведінкою потерпілого, тут не має значення. Навіть за найскладніших обставин Конвенція в абсолютній формі забороняє катування та нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання, незалежно від поведінки особи. У демократичному суспільстві жорстоке поводження ніколи не є адекватною відповіддю на проблеми, з якими стикається влада. Поліція, зокрема, повинна «за жодних обставин не застосовувати, не підбурювати і не терпіти будь-які акти катувань або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання» (§§ 103, 104, 105, 106, 107, 108 у справі «*Bouyid v. Belgium*»²³¹).

Кайданки

Застосування кайданків, як правило, не порушує питання за ст. 3 Конвенції, якщо такий захід вживається у зв'язку із законним позбавленням свободи і не має на меті застосування сили або її публічну демонстрацію, які б перевищували межі, що обґрунтовано вважаються необхідними. У зв'язку з цим, важливо розглянути, наприклад, ризик втечі особи або заподіяння тілесних ушкоджень чи матеріальної шкоди (§ 94 у справі «*Kushch v Ukraine*»²³²).

Надягання кайданків на хвору або іншим чином слабку особу є непропорційним вимогам безпеки і означає невинуватене приниження, незалежно від того, чи було воно умисним (§ 111 у справі «*Kornejkova and Kornejkov v. Ukraine*»²³³). Застосування до психічно хворого заявника кайданків протягом семи днів без будь-якого психіатричного обґрунтування та без надання йому медичної допомоги у зв'язку з травмами, отриманими під час примусового тримання та завданими ним самим під час утримання в карцері, має розглядатися як таке, що

---

²³¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «*Bouyid v. Belgium*» від 28.09.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-157670%22%5D%7D> (дата звернення: 15.07.2023).

²³² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «*Kushch v Ukraine*» від 03.12.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-158963%22%5D%7D> (дата звернення: 16.07.2023).

²³³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «*Kornejkova and Kornejkov v. Ukraine*» від 24.03.2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-161543%22%5D%7D> (дата звернення: 16.07.2023).

становить нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження (§ 145 у справі «Kucheruk v. Ukraine»²³⁴).

Окрім характеристик особи, до якої застосовано кайданки, ЄСПЛ досліджує питання способу їх застосування та подальшої іммобілізації (знерухомилення) цієї особи поліцейськими.

ЄСПЛ вказав, що незважаючи на хворобу затриманого, його очевидні тілесні ушкодження, особливо на обличчі, і той факт, що зі скутими руками та ногами він більше не становив небезпеки для оточення, поліцейські не відпустили його і не провели жодного, навіть поверхневого, медичного огляду, щоб з'ясувати стан його здоров'я. Єдине, що зробили поліцейські та пожежники на місці події, – це ввели заспокійливі препарати до прибуття швидкої медичної допомоги. Після приїзду лікаря, затримана особа померла від зупинки серця внаслідок повільної асфіксії, і реанімувати її було неможливо. ЄСПЛ наголосив, що особу тримали на землі протягом тридцяти п'яти хвилин у положенні, яке могло призвести до смерті від так званої постуральної або позиційної асфіксії. Таку форму знерухомилення особи визначено як дуже небезпечну для життя, а її хвилювання було наслідком задухи від тиску, що вчинявся на її тіло (§§ 101, 102, 103 у справі «Saoud c. France»²³⁵).

Спеціальні гази

Застосування газів сльозогінної та дратівної дії є прийнятною практикою правоохоронних органів у багатьох країнах світу. Під час повсякденної службової діяльності поліцейським видаються індивідуальні газові балончики. У разі необхідності звільнення заручників, розгону незаконних акцій протесту чи масових заворушень поліцейські використовують спеціальні газові гранати. Водночас, ці гази априорі спричиняють шкоду людському організму.

ЄСПЛ зазначає, що «перцевий балончик», який використовується в деяких державах-членах Ради Європи для утримання демонстрацій під контролем або для їх розгону не входить до переліку токсичних газів, наведених у додатку до Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення та застосування

---

²³⁴ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Kucheruk v. Ukraine» від 06.09.2007. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-82200%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-82200%22]) (дата звернення: 16.07.2023).

²³⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Saoud c. France» від 09.10.2007. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-82583%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-82583%22]) (дата звернення: 14.07.2023).

хімічної зброї та про її знищення. Однак, він акцентує увагу на тому, що застосування цього газу може спричинити побічні ефекти, зокрема респіраторні захворювання, нудоту, блювоту, подразнення дихальних шляхів, подразнення слізних каналів і очей, спазми, біль у грудях, дерматит або алергію. У великих дозах газ може викликати некроз тканин у дихальних шляхах або травному тракті, набряк легенів або внутрішні крововиливи (крововилив у надниркову залозу) (§§ 18, 25 у справі «Oya Ataman v. Turkey»²³⁶).

Допустимим застосування газу ЄСПЛ визнає під час звільнення заручників. Вважається, що використання спеціального газу проти групи осіб, що складалася із заручників і нападників, хоча і є небезпечним і навіть потенційно смертельним, однак це не відбувається «без розбору», оскільки залишає заручникам високі шанси на виживання, які залежали від ефективності рятувальних заходів з боку влади. На переконання суду використання газу сприяє звільненню заручників і зменшує ймовірність застосування терористами вибухових пристроїв, навіть якщо це не усуває ризик повністю. Використання газу під час штурму не є непропорційним заходом і не порушує ст. 2 Конвенції (§§ 232, 234, 236 у справі «Finogenov and others v. Russia»²³⁷). Окремо ЄСПЛ зауважує, що в разі, якщо правоохоронні органи знають, про напружену ситуацію, вони зобов'язані забезпечити поліцейських необхідним обладнанням, а саме: сльозогінним газом, пластиковими кулями, водометами тощо для розгону натовпу. Відсутність такого обладнання є неприйнятним (§ 111 у справі в «Şimşek and others v. Turkey»²³⁸).

ЄСПЛ сформував деякі вимоги до застосування правоохоронними органами газів.

Так, брак чітких, детальних і обов'язкових до виконання інструкцій щодо застосування сльозогінного газу значною мірою сприяє його надмірному й невиправданому застосуванню проти демонстрантів (§ 66

---

²³⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Oya Ataman v. Turkey» від 05.12.2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-78330%22%5D%7D> (дата звернення: 13.07.2023).

²³⁷ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Finogenov and others v. Russia» від 20.12.2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-108231%22%5D%7D> (дата звернення: 10.07.2023).

²³⁸ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Şimşek and others v. Turkey» від 26.07.2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-69915%22%5D%7D> (дата звернення: 10.07.2023).

у справі «Izci v. Turkey»²³⁹). Не може бути жодного виправдання застосуванню «сльозогінного газу» або «перцевого балончика» проти особи, яку вже було взято під контроль правоохоронними органами (§ 41 у справі «Ali Güneş v. Turkey»²⁴⁰). Крім того, ЄСПЛ вказав, що постріл із гранатомета гранатою зі сльозогінним газом по прямій, пласкій траєкторії не може вважатися належною дією поліції, оскільки він потенційно може спричинити значні або навіть смертельні травми, тоді як постріл під великим кутом, як правило, є належним підходом, оскільки він запобігає пораненню або загибелі людей у разі зіткнення з ними (§ 48 у справі «Abdullah Yaşa and others v. Turkey»²⁴¹).

Електрошокові пристрої

Електрошокові пристрої можуть бути контактної та контактнo-дистанційної дії і залежно від ситуації використовуються як альтернатива вогнепальній зброї, що здебільшого розширює можливості впливу поліцейських на правопорушника та зменшує ризики завдання йому смертельно небезпечних поранень. Водночас, поліцейські мають усвідомлювати, що електрошокові пристрої завдають людині серйозних травм, а тому вони мають утримуватися від безпідставного їх застосування.

На переконання ЄСПЛ, застосування стосовно особи електричного струму є особливо тяжкою формою жорстокого поводження, здатною викликати сильний біль і тяжкі страждання, а тому має розглядатися як катування, навіть якщо воно не призвело до довгострокової шкоди здоров'ю. Більше того, видається, що застосування сили до заявника у цій справі мало на меті принизити його гідність, примусити до покори та змусити його зізнатися у вчиненні тяжкого кримінального злочину (§ 80 у справі «Zhyzitskyu v. Ukraine»²⁴²).

---

²³⁹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Izci v. Turkey» від 23.07.2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-122885%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-122885%22]) (дата звернення: 13.07.2023).

²⁴⁰ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ali Güneş v. Turkey» від 10.04.2012. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-110262%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-110262%22]) (дата звернення: 13.07.2023).

²⁴¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Abdullah Yaşa and others v. Turkey» від 16.07.2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-122874%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-122874%22]) (дата звернення: 12.07.2023).

²⁴² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Zhyzitskyu v. Ukraine» від 19.02.2015. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-152255%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-152255%22]) (дата звернення: 16.07.2023).

Електрошокові розряди, які застосовуються в контактному режимі (відомому також як режим «drive-stun»), викликають сильний біль і тимчасову недієздатність (§ 93 у справі «Kanciał v. Poland»²⁴³).

Той факт, що не було конкретних інструкцій про застосування електрошокової зброї, сам по собі не звільняє органи поліції від обов'язку дотримуватися стандарту ст. 3 Конвенції щодо суворості необхідності застосування сили (§ 76 у справі «Anzhelo Georgiev and others v. Bulgaria»²⁴⁴).

Вогнепальна зброя

Вогнепальна зброя є найсуворішим видом застосування сили, здатним завдати смертельних поранень людині. У зв'язку з цим ЄСПЛ формулює суворі вимоги до її правомірного застосування правоохоронними органами.

Як вважає ЄСПЛ, поліція має отримувати чіткі та зрозумілі інструкції про те, як і за яких обставин вона повинна застосовувати вогнепальну зброю (§ 109 у справі в «Şimşek and others v. Turkey»²⁴⁵). Держави мають встановлювати високі професійні стандарти в правоохоронних системах та забезпечувати відповідність їх працівників визначеним критеріям. Зокрема, при оснащенні поліції вогнепальною зброєю потрібно не тільки організувати та надати необхідну технічну підготовку, але й особливо ретельно перевіряти відбір осіб, яким дозволено носити таку зброю (§ 38 у справі «Gorovenky and Bugara v. Ukraine»²⁴⁶). На думку ЄСПЛ, відсутність безпечного місця для зберігання зброї може бути однією з причин того, що поліцейські, не під час виконання службових обов'язків, можуть неправомірно застосувати

---

²⁴³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Kanciał v. Poland» від 23.05.2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:%22001-193080%22> (дата звернення: 14.07.2023).

²⁴⁴ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Anzhelo Georgiev and others v. Bulgaria» від 30.09.2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:%22001-146567%22> (дата звернення: 14.07.2023).

²⁴⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Şimşek and others v. Turkey» від 26.07.2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-69915%22> (дата звернення: 10.07.2023).

²⁴⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Gorovenky and Bugara v. Ukraine» від 12.01.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-108572%22> (дата звернення: 16.07.2023).

її в побутових конфліктах (§ 36 у справі «Gorovenky and Bugara v. Ukraine»²⁴⁷).

ЄСПЛ дотримується стійкої позиції, що відкриттю вогню, коли це можливо, мають передувати попереджувальні постріли (§ 62 у справі «Kallis and Androulla Panayi v. Turkey»²⁴⁸). Застосування поліцейським вогнепальної зброї може бути абсолютно необхідним і виправданим відповідно до п. 2 ст. 2 Конвенції, якщо особи, які брали участь у поліцейській операції, широко вважали, що поліцейському загрожувала очевидна і безпосередня небезпека (§ 52 у справі «Wasilewska and Kalucka v. Poland»²⁴⁹). При цьому рефлекторні дії поліцейських щодо застосування вогнепальної зброї мають здійснюватися із високим ступенем обережності, якого слід очікувати від персоналу правоохоронних органів у демократичному суспільстві, навіть коли вони мають справу з небезпечними підозрюваними в тероризмі (§ 211 у справі «McCann and Others v. the United Kingdom»²⁵⁰).

Акцентує увагу ЄСПЛ і на недопустимості створення умов, за яких вогнепальну зброю можна застосовуватися як єдиний варіант дій поліцейських. Так, у Туреччині застосування озброєння бойових броньованих машин стало можливим лише через те, що в поліцейських під час масових безладів не було кийків, щитів, водометів, гумових куль або сльозогінного газу. ЄСПЛ наголосив, що відсутність такого обладнання незрозуміла і неприйнятна, особливо на територіях, в яких оголошено надзвичайний стан і на яких можна було б очікувати масових порушень громадського порядку (§§ 70, 71 у справі «Güleç v. Turkey»²⁵¹).

---

²⁴⁷ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Gorovenky and Bugara v. Ukraine» від 12.01.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-108572%22%5D%7D> (дата звернення: 16.07.2023).

²⁴⁸ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Kallis and Androulla Panayi v. Turkey» URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-95297%22%5D%7D> (дата звернення: 10.07.2023).

²⁴⁹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Wasilewska and Kalucka v. Poland» від 23.02.2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-97410%22%5D%7D> (дата звернення: 12.07.2023).

²⁵⁰ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «McCann and Others v. the United Kingdom» від 27.09.1995. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57943%22%5D%7D> (дата звернення: 08.07.2023).

²⁵¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Güleç v. Turkey» від 27.07.1998. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58207%22%5D%7D> (дата звернення: 10.07.2023).

Незважаючи на детальну регламентацію порядку застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї у національному законодавстві країн, поліцейські постійно ризикують порушити національні та міжнародні стандарти у сфері прав людини та поліцейської діяльності. Існує безліч ситуацій, в яких наявна тонка грань між необхідністю застосування сили та перевищенням службових повноважень.

На наше переконання, вітчизняні поліцейські мають не тільки знати правові основи застосування заходів примусу, але й володіти навичками миттєвої оцінки та прогнозування ситуації, в якій можливе їх застосування, а також розумно та відповідально добирати вид, спосіб та інтенсивність застосування зазначених заходів.

4.4 Вимоги до навчання працівників правоохоронних органів застосуванню заходів примусу

У багатьох випадках поліцейські мають мінімальний час на оцінку навколишньої ситуації на місці події, визначення правопорушника, кваліфікацію його дій та ступеня загрози, яку він становить для поліцейського та/або оточення. Від цього залежить насамперед вибір заходів примусу, які потрібно застосувати до правопорушника. У зв'язку з цим кожен поліцейський має бути підготовлений як до стресостійкого спілкування з громадянами в різних умовах, так і до вибору та законного застосування заходів примусу залежно від небезпечності ситуації. Якісна професійна підготовка поліцейських є одним із факторів, які зменшують неправомірне застосування ними фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

Потреба в організації та проведенні такої підготовки вбачається з міжнародних зобов'язань держав, у тому числі й за Конвенцією. У своїх рішеннях ЄСПЛ вказав, що поліція відіграє життєво важливу роль у захисті права на життя, тому вона повинна мати можливість оцінювати всі параметри і ретельно організовувати свої операції. Уряди мають узяти на себе зобов'язання забезпечити ефективну підготовку поліцейських з метою дотримання міжнародних стандартів у галузі прав людини та поліцейської діяльності (§ 109 у справі в «*Şimşek and others v. Turkey*»²⁵²).

---

²⁵² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «*Şimşek and others v. Turkey*» від 26.07.2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-69915%22%5D%7D> (дата звернення: 10.07.2023).

ЄСПЛ наголошує, що ст. 2 Конвенції також покладає на державу позитивне зобов'язання готувати своїх працівників правоохоронних органів таким чином, щоб забезпечити високий рівень їхньої компетентності та запобігати будь-якому поведженню, що суперечить цьому положенню (§ 95 у справі «Tekin and Arslan v. Belgium»²⁵³). Працівники правоохоронних органів мають бути навчені оцінювати, чи існує абсолютна необхідність у застосуванні вогнепальної зброї, не тільки на підставі певних нормативних актів, але й із гідною увагою до пріоритету поваги до людського життя як фундаментальної цінності (§ 97 у справі «Nachova and others v. Bulgaria»²⁵⁴).

У разі, якщо поліцейський повинен реагувати без підготовки, його спонтанна реакція на інцидент має бути сумісною з відповідними інструкціями щодо дій поліції. За умови належного навчання, поліцейські ймовірно не допустять застосування зброї до неозброєної особи для її арешту (§§ 51, 52 у справі «Gheorghe Cobzaru c. Roumanie»²⁵⁵). Крім того, ЄСПЛ вважає, що поведження з особами, які мають психічні розлади, вимагає спеціальної підготовки, відсутність якої, ймовірно, зробить марними будь-які спроби переговорів з ними (§ 233 у справі «Shchiborshch and Kuzmina v. Russia»²⁵⁶).

Стаття 3 Конвенції встановлює позитивне зобов'язання держави здійснювати підготовку своїх працівників правоохоронних органів таким чином, щоб забезпечити високий рівень їхньої компетентності в професійній діяльності, щоб ніхто не був підданий катуванню або поведженню, що суперечить зазначеному положенню. Це також означає, що навчальні заходи з підготовки працівників

---

²⁵³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Tekin and Arslan v. Belgium» від 05.09.2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22%3A%5B%5B%22001-177081%22%5D%5D%7D> (дата звернення: 14.07.2023).

²⁵⁴ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Nachova and others v. Bulgaria» від 06.07.2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5B%22001-69630%22%5D%5D%7D> (дата звернення: 08.07.2023).

²⁵⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Gheorghe Cobzaru c. Roumanie» від 25.06.2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22%3A%5B%5B%22001-121772%22%5D%5D%7D> (дата звернення: 12.07.2023).

²⁵⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Shchiborshch and Kuzmina v. Russia» від 16.01.2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5B%22001-140013%22%5D%5D%7D> (дата звернення: 08.07.2023).

правоохоронних органів мають не тільки відповідати указаній абсолютній забороні, але й спрямовуватися на запобігання будь-якому можливому поведженню або поведінці працівників державних органів, які можуть суперечити абсолютній забороні катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження або покарання (§ 268 у справі «Davydov and others v. Ukraine»²⁵⁷).

З метою забезпечення повного дотримання прав, визначених у статтях 3 та 11 Конвенції, ЄСПЛ вважає вкрай важливим прийняття чіткого набору правил щодо виконання директиви, яка регулює застосування сльозогінного газу, та створення системи, яка гарантує належну підготовку персоналу правоохоронних органів (§ 67 у справі «Izci v. Turkey»²⁵⁸). Належно навчені працівники правоохоронних органів мають у своєму розпорядженні багато інших методів контролю, крім застосування електрошокера, коли вони перебувають на відстані дотику до особи, яку потрібно взяти під їхній контроль (§ 76 у справі «Anzhelo Georgiev and others v. Bulgaria»²⁵⁹).

На наше переконання, первинне навчання поліцейських підставам та способам застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, а також подальше періодичне підвищення кваліфікації з цих питань є вагомим фактором ефективного виконання поліцейськими своїх службових обов'язків. При цьому організація та проведення такого навчання мають бути на високому рівні та охоплювати достатню кількість часу для теоретичної та практичної підготовки поліцейських, виявлення та усунення прогалин у їх підготовці з урахуванням міжнародних стандартів у сфері прав людини та поліцейської діяльності.

Вважаємо, що наведене сприятиме забезпеченню законності під час здійснення заходів з охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічного порядку та безпеки,

---

²⁵⁷ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Davydov and others v. Ukraine» від 01.07.2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-99750%22%5D%7D> (дата звернення: 16.07.2023).

²⁵⁸ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Izci v. Turkey» від 23.07.2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-122885%22%5D%7D> (дата звернення: 13.07.2023).

²⁵⁹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Anzhelo Georgiev and others v. Bulgaria» від 30.09.2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-146567%22%5D%7D> (дата звернення: 14.07.2023).

що позитивно впливатиме на рівень довіри громадян до поліцейських та НПУ загалом.

4.5 Стандарти щодо планування і проведення правоохоронних (поліцейських) операцій

Досліджуючи питання дотримання державою своїх зобов'язань за статтями 2 і 3 Конвенції, ЄСПЛ особливу увагу приділяє якісному плануванню та проведенню правоохоронних (поліцейських) операцій, під час яких поліцейськими застосовувалася сила.

На переконання ЄСПЛ, навіть у питаннях, які стосуються законного застосування сили для протидії опору, представники держави несуть відповідальність за розумне планування своїх дій щодо мінімізації потенційної шкоди (§ 65 у справі «Fyodorov and Fyodorova v. Ukraine»²⁶⁰). Поліцейські операції мають бути не тільки санкціоновані, але й достатньо обмежені національним законодавством, у межах системи адекватних і ефективних гарантій проти свавілля, зловживання силою і нещасних випадків, яких можна було б уникнути (§ 43 у справі «Abdullah Yaşa and others v. Turkey»²⁶¹). Важливо розрізнити два етапи поліцейської операції. Перший – триває до моменту, коли особу було заарештовано та одягнуто на неї кайданки, тобто фактично передано під контроль працівників поліції. Другий – стосується періоду після знерухомилення цієї особи (§ 75 у справі «Kanciał v. Poland»²⁶²).

ЄСПЛ зазначив, що відповідно до важливості ст. 2 Конвенції в демократичному суспільстві твердження про її порушення потрібно найретельніше вивчати, беручи до уваги не тільки дії представників держави, які фактично застосовували силу, але й усі супутні обставини, включаючи такі питання, як планування і контроль дій, що розглядаються. Поліцейські не повинні залишатися у вакуумі при

---

²⁶⁰ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Fyodorov and Fyodorova v. Ukrain» від 07.07.2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-105478%22%5D%7D> (дата звернення: 16.07.2023).

²⁶¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Abdullah Yaşa and others v. Turkey» від 16.07.2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-122874%22%5D%7D> (дата звернення: 12.07.2023).

²⁶² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Kanciał v. Poland» від 23.05.2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-193080%22%5D%7D> (дата звернення: 14.07.2023).

виконанні своїх обов'язків, незалежно від того, чи йдеться про підготовлену операцію, чи про спонтанну погоню за особою, яка сприймається як небезпечна: правові та адміністративні механізми мають визначати обмежені обставини, за яких працівники правоохоронних органів можуть застосовувати силу, у тому числі вогнепальну зброю, у світлі міжнародних стандартів, розроблених щодо цього (§ 59 у справі «Makaratzis v. Greece»²⁶³).

Усі випадки позбавлення життя, на переконання ЄСПЛ, потрібно досконало досліджувати, насамперед, якщо смертельну силу застосовано умисно. Варто брати до уваги не лише дії агентів держави, які фактично керують силою, а також усі супутні обставини, включаючи такі питання, як планування і контроль дій, що розглядаються. У разі, коли під час поліцейської операції влада використовує силу зі смертельним наслідком, важко відокремити негативні зобов'язання держави за Конвенцією від її позитивних зобов'язань. У цих випадках перевіряється, чи була поліцейська операція спланована та контрольована владою так, щоб максимально мінімізувати застосування смертельної сили та людські втрати, а також, чи було вжито всіх можливих запобіжних заходів при виборі засобів і методів операції із забезпечення безпеки (§ 206 у справі «Shchiborshch and Kuzmina v. Russia»²⁶⁴). Відповідно до принципу суворої пропорційності, закладеного в ст. 2 Конвенції, національна правова база, що регулює операції з арешту, має ставити застосування вогнепальної зброї в залежність від ретельної оцінки навколишніх обставин і, зокрема, від оцінки характеру злочину, вчиненого втікачем, і загрози, яку він або вона становлять (§ 96 у справі «Nachova and others v. Bulgaria»²⁶⁵).

ЄСПЛ наголошує, що в питаннях, які стосуються законного застосування сили для протидії опору, представники держави несуть відповідальність за обґрунтоване планування своїх втручань з метою

---

²⁶³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Makaratzis v. Greece» від 20.12.2004. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-67820%22%5D%7D> (дата звернення: 08.07.2023).

²⁶⁴ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Shchiborshch and Kuzmina v. Russia» від 16.01.2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-140013%22%5D%7D> (дата звернення: 08.07.2023).

²⁶⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі Nachova and others v. Bulgaria від 06.07.2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-69630%22%5D%7D> (дата звернення: 10.07.2023).

щодо використання працівниками спецпідрозділу поліції лише як крайнього заходу.

ЄСПЛ дійшов висновку, що незалежно від побутового характеру інциденту, ситуація поступово переростала в очах присутніх представників влади в ситуацію, яка загрожувала безпекою і в якій необхідно було приймати критичні рішення. Непримиренність злочинця до переговорів, його погрозливий тон, а також крики молодої жінки про допомогу переконали владу в тому, що він має намір вбити її і вчинити самогубство опівночі. Влада не могла розумно ігнорувати крики заручниці про те, що її життя в небезпеці. За цих обставин і знаючи, що злочинець озброєний, влада могла обґрунтовано вважати, що з наближенням півночі переговори буде зупинено, а тому потрібно зробити спробу проникнути до квартири, роззброїти і заарештувати його та звільнити жінку.

На думку ЄСПЛ, рішення влади використати працівників спецпідрозділу поліції за відомих на той час обставин було виправданним. Використання навичок цього високопрофесійного підрозділу вбачається цілком природним, зважаючи на характер передбачуваної операції. Рішення про використання офіцерів спецпідрозділу поліції розглядалося як крайній захід, воно обговорювалося і на найвищому рівні в поліції, і на рівні міністерства та було реалізоване лише тоді, коли переговори не дали результату та з огляду на обґрунтоване переконання, що життя молодої жінки перебувало в безпосередній небезпеці.

Хоча залучені офіцери поліції були навчені стріляти на ураження, слід зазначити, що вони отримали чіткі інструкції стосовно того, коли застосовувати зброю. Їм було наказано застосовувати лише пропорційну силу й відкривати вогонь тільки в разі загрози життю заручниці або власному життю. Офіцерів фактично не було поінформовано про те, що злочинець володіє не лише рушницею, але й іншою вогнепальною зброєю. Їм повідомили, що таку ймовірність не можна виключати. За цих умов указане повідомлення можна обґрунтовано вважати попередженням офіцерів про необхідність бути особливо обережними під час проведення операції.

ЄСПЛ наголосив, що використання будь-якої вогнепальної зброї при виконанні плану ніколи не передбачалося. Однак, враховуючи те, що злочинець був озброєний двоствольною рушницею та існувала вірогідність того, що в нього була й інша зброя, влада повинна була

передбачити всі ймовірні варіанти розвитку подій. У зв'язку з цим рішення про озброєння поліцейських автоматичної вогнепальною зброєю було виправданим.

Перевагою автоматів є те, що вони оснащені ліхтариками, що дало б змогу працівникам поліції подолати будь-які труднощі, що виникали при визначенні точного місцезнаходження заручниці в темному приміщенні, наповненому сльозогінним газом, і водночас залишити руки вільними для управління зброєю в разі потрапляння під вогонь. Крім того, працівники поліції застосовували автомати згідно з такими самими чіткими інструкціями, як і при використанні пістолетів (§§ 181, 182, 183, 184, 185 у справі «Andronicou and Constantinou v. Cyprus»²⁶⁸).

Як приклад неналежної підготовки та проведення правоохоронної (поліцейської) операції варто розглянути справу «Shchiborshch and Kuzmina v. Russia», в якій було встановлено, що під час здійснення примусової госпіталізації особи до психіатричного закладу поліцейські зі спецпідрозділу завдали їй травм, від яких вона померла.

У цій справі ЄСПЛ визнав, що смерть особи, хоч і була зумовлена її поведінкою, однак вона стала наслідком проведення операції з примусової госпіталізації:

– невідкладну психіатричну допомогу було викликано з незрозумілим затриманням;

– підрозділи поліції, які не мали спеціальної підготовки щодо поводження з психічно хворими особами, діяли самостійно за відсутності кваліфікованого медичного персоналу, що суперечило національному законодавству;

– поліція застосувала силу, ніби мала справу з будь-яким озброєним злочинцем, без урахування маревного стану жертви або того факту, що він не становив безпосередньої небезпеки ні для себе, ні для інших;

– штурм кухні, в якій забарикадувалася жертва, під час якого вона отримала тілесні ушкодження, що виявилися смертельними, не підлягав жодному попередньому плануванню та оцінці, а був

---

²⁶⁸ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Andronicou and Constantinou v. Cyprus» від 09.10.1997. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58102%22%5D%7D> (дата звернення: 10.07.2023).

поспішно здійснений на місці події за відсутності жодних вказівок на необхідність проведення означених невідкладних дій.

За наведеними обставинами ЄСПЛ дійшов висновку, що поліцейську операцію було проведено безконтрольно й непродумано і що вжитим поліцією заходам не вистачало тієї міри обережності, яку можна було б очікувати від правоохоронців у демократичному суспільстві. Примусову госпіталізацію не було організовано таким чином, щоб максимально зменшити ризик для життя потерпілого (§§ 240, 241 у справі «Shchiborshch and Kuzmina v. Russia»²⁶⁹).

У своїх рішеннях ЄСПЛ не оминув і проблеми застосування сили під час проведення такого виду правоохоронної операції як антитерористична. Оцінюючи правомірність проведення такої операції, ЄСПЛ виходить з того, що необхідно встановити, чи була вона загалом контрольована і організована з дотриманням вимог ст. 2 Конвенції, а також наскільки інформація та інструкції, надані солдатам, які зробили неминучим застосування смертоносної сили, належно зважали на право на життя підозрюваних у тероризмі (§ 201 у справі «McCann and Others v. the United Kingdom»²⁷⁰).

У справі «Finogenov and others v. Russia» ЄСПЛ розглянув питання щодо правомірності застосування силами безпеки спеціального газу для звільнення заручників, захоплених у театрі. Було встановлено, що від цього газу постраждали й померли не тільки терористи, але й заручники. Суд визнав, що планування та проведення операції з визволення заручників, зокрема організацію медичної допомоги постраждалим та їх евакуацію, слід розглянути більш ретельніше, ніж політичні та військові аспекти операції.

На його думку, чим більш передбачуваною є небезпека, тим більшим є обов'язок держави захищати від неї. У разі необхідності евакуації людей та надання їм медичної допомоги влада повинна мати можливість покладатися на певний загальний план дій на випадок надзвичайної ситуації, не пов'язаний з конкретною кризою.

---

²⁶⁹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Shchiborshch and Kuzmina v. Russia» від 16.01.2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-140013%22%5D%7D> (дата звернення: 08.07.2023).

²⁷⁰ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «McCann and Others v. the United Kingdom» від 27.09.1995. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57943%22%5D%7D> (дата звернення: 08.07.2023).

У цій справі ЄСПЛ не критикував ієрархію сил безпеки за те, що вони завчасно не розкрили медикам подробиці штурму, тобто, коли було прийнято рішення чи проводилися технічні приготування, оскільки сили безпеки мають більше можливостей для оцінки ризику витоку інформації, особливо, коли, як у цій справі, вони перебувають у ситуації «виграти або програти». Однак, він засудив те, що цю інформацію не було передано рятувальникам і медикам незадовго до або принаймні одразу після використання спеціального газу.

Суд визнав неприйнятним те, що масова евакуація заручників з головної зали театру почалася щонайменше через годину і двадцять хвилин після розпилення газу. Отже, влада мала щонайменше дев'яносто хвилин, щоб вжити додаткових заходів, підготувати відповідні ліки або надати більш конкретні інструкції медикам, або в інший спосіб скоригувати план відповідно до обставин, що склалися. Однак за цей час нічого не було зроблено (§§ 243, 257 у справі «Finogenov and others v. Russia»²⁷¹).

Розглядаючи справу щодо проведення масштабної антитерористичної операції із звільнення заручників у російському місті Беслан у 2004 р., ЄСПЛ встановив, що участь у ній брали російські підрозділи міліції, внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ, військовослужбовці Міністерства оборони та співробітники Федеральної служби безпеки.

ЄСПЛ зазначив, що варто вбачати різницю між «звичайними поліцейськими операціями» та ситуаціями широкомасштабних антитерористичних операцій. У цьому разі, часто в ситуаціях гострої кризи, що вимагає «нестандартного» реагування, держави повинні мати можливість покладатися на рішення, які б відповідали обставинам, що склалися. З огляду на це, в межах законної операції із забезпечення безпеки, спрямованої передусім на захист життя людей, які опинилися під загрозою незаконного насильства з боку третіх осіб, застосування сили зі смертельними наслідками залишається підпорядкованим суворим правилам «абсолютної необхідності» у розумінні ст. 2 Конвенції. Вкрай важливо, щоб національне законодавство керувалося тим самим принципом і містило чіткі вказівки стосовно цього, виконуючи зобов'язання

---

²⁷¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Finogenov and others v. Russia» від 20.12.2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-108231%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-108231%22]) (дата звернення: 10.07.2023).

зменшити ризик заподіяння непотрібної шкоди і виключаючи використання зброї та боєприпасів, які мають невиправдані наслідки.

У ситуації, яка пов'язана з реальним і безпосереднім ризиком для життя і вимагає планування поліцейської та рятувальної операції, одним з першочергових завдань компетентних органів має бути чіткий розподіл ліній відповідальності та комунікації всередині оперативного штабу та із залученими установами, включаючи військові служби, служби безпеки, рятувальні, пожежні та медичні служби. Цей орган має відповідати за збір і поширення інформації, вибір стратегії переговорів і партнерів, а також опрацювання можливих результатів, у тому числі ймовірності штурму та його наслідків.

Суд вразив той факт, що більшість членів органу, який мав би займатися саме цими питаннями, було фактично виключено з будь-яких обговорень та процесів прийняття рішень. Відсутність навіть найкоротших записів засідань оперативного штабу та прийнятих рішень свідчить про суто формальну відповідальність за планування та контроль розвитку ситуації. Незрозуміло, коли і як приймалися найважливіші рішення, як вони доводилися до відома головних партнерів і хто їх ухвалював (§§ 570, 595 у справі «Tagayeva and others v. Russia»²⁷²).

У своїй практиці ЄСПЛ сформував також вимоги до окремих елементів планування та проведення поліцейських операцій. Суд дійшов висновків про таке:

1) присутність членів сім'ї на місці арешту є обставиною, яку слід брати до уваги при плануванні та проведенні цього виду поліцейської операції (§ 136 у справі «Gutsanovi v. Bulgaria»²⁷³);

2) жорстоке поводження може мати більший вплив – особливо в психологічному плані – на неповнолітню особу, ніж на дорослу особу.

Для працівників правоохоронних органів, які контактують з неповнолітніми при виконанні своїх обов'язків, життєво важливо

---

²⁷² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Tagayeva and others v. Russia» від 13.04.2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-172660%22%5D%7D> (дата звернення: 09.07.2023).

²⁷³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Gutsanovi v. Bulgaria» від 15.10.2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-126982%22%5D%7D> (дата звернення: 15.07.2023).

належним чином враховувати вразливість, притаманну їхньому юному віку.

Поведінка поліції стосовно неповнолітніх може бути несумісною з вимогами ст. 3 Конвенції лише тому, що вони є неповнолітніми, тоді як у випадку з дорослими вона може вважатися прийнятною. У зв'язку з цим працівники правоохоронних органів мають проявляти більшу пильність і самоконтроль під час спілкування з неповнолітніми (§§ 109, 110 у справі «*Bouyid v. Belgium*»²⁷⁴);

3) будь-яка неможливість встановити особу працівників сил безпеки, коли стверджується, що вони вчинили дії, несумісні з Конвенцією, є порушенням положення ст. 3 Конвенції.

Коли компетентні національні органи влади використовують поліцейських у масках для підтримання правопорядку або здійснення арешту, ці працівники зобов'язані мати на видному місці певні розпізнавальні знаки, наприклад, номер посвідчення, що забезпечить їхню анонімність і водночас уможливить ідентифікацію та їх допит у разі виникнення претензій до способу проведення операції (§ 53 у справі «*Ataykaya v. Turkey*»²⁷⁵);

4) коли обставини складаються так, що органи влади зобов'язані використовувати працівників у масках для здійснення арешту, ці працівники повинні бути зобов'язані явно демонструвати деякі анонімні засоби ідентифікації – наприклад, номер або літеру, що дасть змогу їх ідентифікувати і допитати в разі оскарження способу проведення операції (§ 73 у справі «*Anzhelo Georgiev and others v. Bulgaria*»²⁷⁶);

5) працівники поліції мають проявляти певну толерантність і стриманість перед тим, як спробувати розігнати натовп, який не

---

²⁷⁴ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «*Bouyid v. Belgium*» від 28.09.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-157670%22%5D%7D> (дата звернення: 15.07.2023).

²⁷⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «*Ataykaya v. Turkey*» від 22.07.2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-145973%22%5D%7D> (дата звернення: 12.07.2023).

²⁷⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «*Anzhelo Georgiev and others v. Bulgaria*» від 30.09.2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-146567%22%5D%7D> (дата звернення: 14.07.2023).

становив небезпеки для громадського порядку і не брав участі в актах насильства (§ 67 у справі «Izci v. Turkey»²⁷⁷);

6) у державі слід створити систему, яка гарантуватиме не тільки належну підготовку персоналу правоохоронних органів, але й контроль та нагляд за цим персоналом під час демонстрацій, а також ефективний перегляд *ex post facto* необхідності, пропорційності та обґрунтованості будь-якого застосування сили, особливо проти осіб, які не чинять насильницького опору (§ 99 у справі «Izci v. Turkey»²⁷⁸);

7) у разі завдання особі потенційно смертельних травм, про які правоохоронні органи обов'язково знали, внаслідок застосування сили під час проведення поліцейської операції, мають бути вжиті заходи щодо забезпечення збору та збереження відповідних доказів (§ 107 у справі «Andreea-Marusia Dumitru c. Roumanie»²⁷⁹);

8) плануючи операцію із затримання потенційно небезпечного підозрюваного, в якій брала участь велика кількість працівників, поліція зобов'язана подбати про присутність карети швидкої допомоги (§ 85 у справі «Pârvu v. Romania»²⁸⁰).

Описані вище юридичні позиції ЄСПЛ безумовно не охоплюють усіх аспектів планування та проведення різноманітних правоохоронних (поліцейських) операцій. Водночас, вони підкреслюють їх важливість у поліцейській діяльності. Врахування права на життя людини та права на повагу до її гідності при плануванні та проведенні цих операцій – це обов'язок, виконання якого очікують від усіх поліцейських у демократичному суспільстві.

На наше переконання, в Україні поліцейські та їх керівники мають відповідально планувати та проводити переслідування, затримання, конвоювання, обшук, визволення заручників тощо, під

---

²⁷⁷ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Izci v. Turkey» від 23.07.2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:%22001-122885%22> (дата звернення: 13.07.2023).

²⁷⁸ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Izci v. Turkey» від 23.07.2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:%22001-122885%22> (дата звернення: 13.07.2023).

²⁷⁹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Andreea-Marusia Dumitru c. Roumanie» від 31.03.2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:%22001-202124%22> (дата звернення: 12.07.2023).

²⁸⁰ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Pârvu v. Romania» від 30.08.2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:%22001-218936%22> (дата звернення: 12.07.2023).

час яких допускається або планується застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї. Ефективна підготовка поліцейських у поєднанні з належним плануванням та проведенням різних правоохоронних операцій мінімізує ризики порушення конституційних прав і свобод людини та міжнародних зобов'язань України згідно з положеннями Конвенції.

4.6 Розслідування випадків застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї

У процесі реалізації прав, свобод і законних інтересів, виконання своїх обов'язків жоден суб'єкт права не може уникнути ризику їх порушення органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами. У зв'язку з цим у суспільстві виникає потреба, а в держави обов'язок створення механізмів для їх швидкого та ефективного поновлення, охорони та захисту.

З огляду на фундаментальний характер права людини на життя та права на повагу до її гідності, гарантовані статтями 2 і 3 Конвенції, ЄСПЛ постійно наголошує на необхідності розслідування всіх випадків посягання на ці права, насамперед з боку правоохоронних органів.

У своїх рішеннях ЄСПЛ наголосив, що загальна юридична заборона свавільного вбивства представниками держави, передбачена ст. 2 Конвенції, була б неефективною на практиці, якби не існувало процедури перевірки законності застосування смертоносної сили державними органами. Зобов'язання захищати право на життя непрямо вимагає, щоб існувала певна форма ефективного офіційного розслідування, коли людей було вбито внаслідок застосування сили, *inter alia*, представниками держави (§ 161 у справі «McCann and Others v. the United Kingdom»²⁸¹). Ні поширеність насильницьких збройних зіткнень, ні велика кількість загиблих не можуть замінити зобов'язання за ст. 2 Конвенції забезпечити проведення ефективного незалежного розслідування смертей, що виникли в результаті зіткнень за участю сил безпеки,

---

²⁸¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «McCann and Others v. the United Kingdom» від 27.09.1995. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22itemid%22:\[%22001-57943%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng/#{%22itemid%22:[%22001-57943%22]}) (дата звернення: 08.07.2023).

зокрема під час демонстрації, якою б незаконною вона не була (§ 81 у справі «Güleç v. Turkey»²⁸²).

За твердженнями ЄСПЛ, держава в рамках зобов'язання захищати право на життя повинна забезпечити ефективну та незалежну судову систему, щоб у випадках смерті або потенційно смертельних тілесних ушкоджень вона давала змогу швидко встановлювати факти, притягати винних до відповідальності та надавати жертвам адекватне відшкодування. З огляду на те, що в таких справах на практиці часто трапляється так, що відповідні державні посадові особи або органи є єдиними, кому відомі фактичні обставини смерті, ініціювання належних національних процедур – кримінального переслідування, дисциплінарного стягнення та процедур, що дозволяють реалізувати засоби правового захисту, доступні жертвам та їхнім сім'ям, – залежить від якісного офіційного розслідування, проведеного незалежно та неупереджено (§ 124 у справі «Andreea-Marusia Dumitru c. Roumanie»²⁸³). Зазначене зобов'язання не обмежується випадками, коли очевидно, що вбивство було спричинене представником держави. Сам факт того, що органи влади були поінформовані про смерть особи, зокрема під час тримання під вартою, породив ірсо факто зобов'язання за ст. 2 провести ефективне розслідування обставин смерті (§ 105 у справі «Salman v. Turkey»²⁸⁴).

Вимогу щодо проведення ефективного розслідування ЄСПЛ застосовує і до випадків порушення ст. 3 Конвенції. На переконання суду, положення зазначеної статті вимагають від органів влади проводити розслідування заяв про жорстоке поводження, якщо вони є «обґрунтованими» і «викликають обґрунтовану підозру» (§ 139 у

---

²⁸² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Güleç v. Turkey» від 27.07.1998. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58207%22%5D%7D> (дата звернення: 10.07.2023).

²⁸³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Andreea-Marusia Dumitru c. Roumanie» від 31.03.2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-202124%22%5D%7D> (дата звернення: 12.07.2023).

²⁸⁴ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Salman v. Turkey» від 27.06.2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58735%22%5D%7D> (дата звернення: 14.07.2023).

справі «Ciorcan and others v. Romania»²⁸⁵). Національні правоохоронні органи в жодному разі не можуть залишати безкарними заподіяні фізичні або психологічні страждання. Це має важливе значення для підтримання довіри громадськості до верховенства права та його підтримки, а також для запобігання будь-яким проявам терпимості влади до незаконних дій або потурання їм (§§ 55, 56 у справі «Aleksakhin v. Ukraine»²⁸⁶).

Крім того, ЄСПЛ визнав, що природа права, гарантованого ст. 3 Конвенції, має наслідки для її ст. 13. У разі, якщо особа має обгрунтовану заяву про те, що вона зазнала катувань або жорстокого поводження з боку представників держави, поняття «ефективний засіб юридичного захисту» передбачає, крім виплати компенсації у відповідних випадках, ретельне та ефективне розслідування, здатне привести до встановлення та покарання винних, включаючи ефективний доступ заявника до процедури розслідування (§ 53 у справі «Abdülsamet Yaman v. Turkey»²⁸⁷).

Вважаємо за потрібне акцентувати увагу на тому, що не завжди термін «розслідування» має кримінально-процесуальний аспект. ЄСПЛ стверджує, що коли йдеться про визначення належних форм реагування на скарги на поводження, що суперечить статтям 2 і 3 Конвенції, заподіяне представниками держави, справи, що стосуються тверджень про незаконне застосування сили такими представниками, відрізняються від справ, що стосуються лише вини, бездіяльності або недбалості з їхнього боку. Цивільне або адміністративне провадження, на відміну від кримінального, може бути адекватним засобом правового захисту, здатним забезпечити відшкодування за скаргами, що ґрунтуються на матеріально-правовому аспекті статей 2 і 3 Конвенції (§ 98 у справі «Zherdev v.

---

²⁸⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ciorcan and others v. Romania» від 27.01.2015. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-150648%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-150648%22]) (дата звернення: 12.07.2023).

²⁸⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Aleksakhin v. Ukraine» від 19.07.2012. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-112277%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-112277%22]) (дата звернення: 16.07.2023).

²⁸⁷ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Abdülsamet Yaman v. Turkey» від 02.11.2004. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-67228%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-67228%22]) (дата звернення: 13.07.2023).

Ukraine»²⁸⁸). Хоча ЄСПЛ допускає інші форми правового захисту громадян від протиправних посягань на їхнє життя та гідність, кримінальне розслідування все ж є найбільш поширеним способом правового захисту жертв.

На переконання ЄСПЛ, у разі якщо особа достовірно стверджує про те, що вона зазнала поводження, яке порушує ст. 3 Конвенції, з боку поліції або інших подібних агентів держави, це положення в поєднанні із загальним обов'язком держави за ст. 1 Конвенції вимагає проведення ефективного офіційного розслідування. Органи влади мають з'ясувати, що сталося, і не покладатися на поспішні або необґрунтовані висновки для закриття розслідування (§ 68 у справі «Anzhelo Georgiev and others v. Bulgaria»²⁸⁹). Це розслідування, як і розслідування за ст. 2 Конвенції, повинно призвести до встановлення та покарання винних. Якщо це не так, то загальна правова заборона катувань та нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження і покарання, незважаючи на її фундаментальну важливість, була б неефективною на практиці, і в деяких випадках представники держави могли б фактично безкарно порушувати права тих, хто перебуває під їхнім контролем (§ 129 у справі «Ghedir and others v. France»²⁹⁰).

Основна мета такого розслідування полягає в тому, щоб забезпечити ефективне виконання національного законодавства, яке захищає право на життя, і, у тих випадках, що стосуються державних агентів або органів, забезпечити їх відповідальність за смерті, що сталися внаслідок їхніх діянь. Форма розслідування, яка дасть змогу досягти цих цілей, залежить від різних обставин. Однак, незалежно від того, який спосіб буде застосовано, органи влади мають діяти за власною ініціативою, як тільки справа приверне їхню увагу, вони не можуть покладатися на ініціативу найближчих родичів щодо подання офіційної скарги або взяття на себе відповідальності за

---

²⁸⁸ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Zherdev v. Ukraine» від 27.04.2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-173088%22> (дата звернення: 16.07.2023).

²⁸⁹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Anzhelo Georgiev and others v. Bulgaria» від 30.09.2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:%22001-146567%22> (дата звернення: 14.07.2023).

²⁹⁰ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ghedir and others v. France» від 16.07.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-156419%22> (дата звернення: 15.07.2023).

проведення будь-яких слідчих дій (§ 210 у справі «Isayeva v. Russia»²⁹¹).

ЄСПЛ визнає, що в конкретній ситуації можуть існувати перешкоди або труднощі, які перешкоджають прогресу в розслідуванні. Проте, швидке реагування влади на застосування смертоносної сили при розслідуванні, як правило, може розглядатися як необхідна умова для підтримання довіри громадськості до верховенства права та запобігання будь-яким проявам змови або толерантності до незаконних дій (§ 97 у справі «Kelly and others v. The United Kingdom»²⁹²). Така сама вимога застосовується і у випадку зникнення особи (§ 35 у справі «Myronenko v. Ukraine»²⁹³).

Розслідування звинувачень у жорсткому поводженні має бути ретельним. Органи влади повинні завжди робити спроби з'ясувати, що сталося, і не покладатися на поспішні або необґрунтовані висновки для закриття розслідування або як на підставу для прийняття рішень. Вони мають вжити всіх доступних їм розумних заходів для забезпечення доказів, що стосуються інциденту, включаючи, серед іншого, показання свідків і судові докази. Будь-який недолік у розслідуванні, який підриває його здатність встановити причину тілесних ушкоджень або особу відповідальних осіб, може призвести до порушення цього стандарту. Поняття ефективного засобу правового захисту щодо тверджень про жорстоке поводження також передбачає ефективний доступ заявника до процедури розслідування. Має існувати елемент громадського контролю за розслідуванням або його результатами, достатній для забезпечення підзвітності на практиці, підтримки довіри громадськості до дотримання владою принципу верховенства

---

²⁹¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Isayeva v. Russia» від 24.02.2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-68381%22%5D%7D>; (дата звернення: 09.07.2023).

²⁹² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Kelly and others v. The United Kingdom» від 04.05.2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-59453%22%5D%7D>; (дата звернення: 10.07.2023).

²⁹³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Myronenko v. Ukraine» від 18.02.2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-97338%22%5D%7D>; (дата звернення: 16.07.2023).

права та запобігання будь-яким проявам змови або терпимості до незаконних діянь (§§ 47, 48 у справі «Najafli v. Azerbaijan»²⁹⁴).

Для того, щоб розслідування вважалось ефективним, органи державної влади зобов'язані вжити всіх можливих заходів для отримання доказів щодо інциденту, включаючи, серед іншого, детальну заяву про звинувачення від передбачуваної жертви, показання свідків, судово-медичні докази та, за потреби, додаткові медичні висновки (§ 139 у справі «Ciorcan and others v. Romania»²⁹⁵). Зобов'язання проводити ефективне розслідування – це зобов'язання не щодо результатів, які потрібно досягти, а щодо засобів, які слід використати. Однак будь-який недолік розслідування, який підриває здатність слідства встановити причину тілесних ушкоджень або осіб, відповідальних за їх завдання, може призвести до порушення необхідного стандарту ефективності (§ 89 у справі «Kanciał v. Poland»²⁹⁶). Висновки слідства мають ґрунтуватися на ретельному, об'єктивному та неупередженому аналізі всіх відповідних елементів. Недотримання очевидної лінії розслідування значною мірою підриває здатність слідства встановити обставини справи та особи винних. Тим не менш, характер і ступінь перевірки, які задовольняють мінімальну межу ефективності розслідування, залежать від обставин конкретної справи. Їх варто оцінювати на основі всіх відповідних фактів і з огляду на практичні реалії слідчої роботи (§ 302 у справі «Giuliani and Gaggio v. Italy»²⁹⁷).

У своїй практиці ЄСПЛ сформував ґрунтовні вимоги до розслідування випадків порушення працівниками правоохоронних органів права людини на життя та права на повагу до її гідності при застосуванні сили.

---

²⁹⁴ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Najafli v. Azerbaijan» від 02.10.2012. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-113299%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-113299%22]) (дата звернення: 15.07.2023).

²⁹⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ciorcan and others v. Romania» від 27.01.2015. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-150648%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-150648%22]) (дата звернення: 12.07.2023).

²⁹⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Kanciał v. Poland» від 23.05.2019. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-193080%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-193080%22]) (дата звернення: 14.07.2023).

²⁹⁷ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Giuliani and Gaggio v. Italy» від 24.03.2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-104098%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-104098%22]) (дата звернення: 10.07.2023).

Розглядаючи справу «Armani Da Silva v. The United Kingdom», де вирішувалося питання про порушення Великою Британією вимог ст. 2 Конвенції внаслідок вбивства поліцейськими особи, яку помилково визнали як терориста, ЄСПЛ наголосив про таке:

1) для того, щоб розслідування ймовірних незаконних вбивств, скоєних представниками держави, було ефективним потрібно, щоб особи, відповідальні за проведення розслідування, були незалежними від осіб, причетних до подій. Це означає не тільки відсутність ієрархічних або інституційних зв'язків, але й практичну незалежність, адже на кону суспільна довіра до монополії держави на застосування сили;

2) якщо мало місце застосування сили представниками держави, розслідування має бути ефективним щодо визначення того, чи була застосована сила виправданою за вказаних обставин. Будь-який недолік у розслідуванні, який підриває його здатність встановити причину смерті або особу, відповідальну за неї, може призвести до порушення цього стандарту;

3) висновки слідства мають ґрунтуватися на ретельному, об'єктивному та неупередженому аналізі всіх відповідних елементів. Недотримання очевидної лінії розслідування значною мірою підриває здатність слідства встановити обставини справи та осіб, які несуть відповідальність. Тим не менш, характер і ступінь ретельності, які задовольняють мінімальну межу ефективності розслідування, залежать від обставин конкретної справи. Характер і ступінь ретельності повинні оцінюватися на основі всіх відповідних фактів і з урахуванням практичних реалій слідчої роботи. Якщо підозрілу смерть заподіяно представником держави, відповідні національні органи мають особливо ретельно перевіряти подальше розслідування;

4) розслідування має бути доступним для сім'ї жертви тією мірою, в якій це необхідно для захисту її законних інтересів. Також має бути достатній елемент громадського контролю за розслідуванням, ступінь якого може варіюватися в кожному конкретному випадку;

5) розкриття або публікація поліцейських звітів і матеріалів розслідування може стосуватися делікатних питань, які можуть завдати шкоди приватним особам або іншим розслідуванням, і тому не може розглядатися як автоматична вимога за ст. 2 Конвенції. Тому необхідний доступ громадськості або родичів жертви може бути

передбачений на інших стадіях процедури. Більше того, ст. 2 Конвенції не покладає на слідчі органи обов'язок задовольняти кожне клопотання про проведення певного слідчого заходу, подане родичами під час розслідування;

б) головним питанням, яке слід розглянути, є те, чи мала особа чесне та щире переконання в тому, що застосування сили було необхідним (§ 232–236, 248 у справі «Armani Da Silva v. The United Kingdom»²⁹⁸).

В інших справах ЄСПЛ зазначив, що:

1) якщо тілесні ушкодження були завдані працівниками поліції, тягар доведення необхідності застосування сили лежить на державі (§ 67 у справі «Anzhelo Georgiev and others v. Bulgaria»²⁹⁹);

2) жертва повинна мати можливість ефективно брати участь у розслідуванні в будь-якій формі (§ 131 у справі «Ghedir and others v. France»³⁰⁰);

3) звинувачення в жорстокому поводженні надзвичайно важко довести жертві, якщо особа перебуває в ізоляції від зовнішнього світу, без доступу до лікарів, адвокатів, сім'ї або друзів, які могли б надати підтримку та зібрати необхідні докази (§ 303 у справі «Karabet and others v. Ukraine»³⁰¹);

4) у ситуації, коли кілька працівників поліції застосували пістолети-кулемети і автомати та відкрили вогонь «у погоні» за підозрюваними, що втікали, прокурор і суд зобов'язані оцінити, чи було застосування вогнепальної зброї виправданим і чи був рівень

---

²⁹⁸ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Armani Da Silva v. The United Kingdom» від 30.03.2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-161975%22%5D%7D> (дата звернення: 08.07.2023).

²⁹⁹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Anzhelo Georgiev and others v. Bulgaria» від 30.09.2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-146567%22%5D%7D> (дата звернення: 14.07.2023).

³⁰⁰ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ghedir and others v. France» від 16.07.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-156419%22%5D%7D> (дата звернення: 15.07.2023).

³⁰¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Karabet and others v. Ukraine» від 17.01.2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-115886%22%5D%7D> (дата звернення: 16.07.2023).

сили, застосованої поліцією, пропорційним досягненню дозволених цілей (§ 62 у справі «Wasilewska and Kalucka v. Poland»³⁰²);

5) докази, отримані під час проведення судово-медичної експертизи, відіграють вирішальну роль під час розслідувань, а також у випадках, коли затримані висувають твердження про жорстоке поводження. З огляду на це, одним із завдань ЄСПЛ є визначення того, чи забезпечили національні органи влади ефективне функціонування системи медичного обстеження осіб, які перебувають під вартою в поліції (§ 69 у справі «Korobov v. Ukraine»³⁰³);

6) хоча медичні докази відіграють вирішальну роль у встановленні фактів для цілей провадження за Конвенцією, їх відсутність не може негайно привести до висновку, що твердження про жорстоке поводження є неправдивими або не можуть бути доведені. Якби це було інакше, органи влади могли б уникнути відповідальності за жорстоке поводження, не проводячи медичних оглядів і не фіксуючи застосування фізичної сили або спеціальних засобів (§ 315 у справі «Karabet and others v. Ukraine»³⁰⁴);

7) ефективне розслідування обставин смерті передбачає, за потреби, проведення розтину, який забезпечує повну й точну фіксацію ймовірних ознак жорстокого поводження й тілесних ушкоджень, а також об'єктивний аналіз клінічних даних, включаючи причину смерті (§ 105 у справі «Salman v. Turkey»³⁰⁵);

8) щоб склалася повна і точна картина подій, що призвели до вбивства, вчиненого представниками держави, докази, які мають

---

³⁰² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Wasilewska and Kalucka v. Poland» від 23.02.2010. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:\[%22001-97410%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-97410%22]}) (дата звернення: 12.07.2023).

³⁰³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Korobov v. Ukraine» від 21.07.2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-105748%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-105748%22]}) (дата звернення: 16.07.2023).

³⁰⁴ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Karabet and others v. Ukraine» від 17.01.2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-115886%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-115886%22]}) (дата звернення: 16.07.2023).

³⁰⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Salman v. Turkey» від 27.06.2000. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:\[%22001-58735%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-58735%22]}) (дата звернення: 14.07.2023).

бути зібрані з цією метою, повинні бути відфільтровані відповідно до їхньої релевантності (§ 111 у справі «Huohvanainen v. Finland»³⁰⁶);

9) якщо представникові держави пред'явлено обвинувачення у злочинах, пов'язаних з катуваннями або жорстоким поводженням, надзвичайно важливо, щоб кримінальне провадження і винесення вироку не обмежувалися в часі та не допускалося застосування амністії або помилування. Крім того, важливим є відсторонення від виконання службових обов'язків особи, яка перебуває під слідством або судом, а також її звільнення з посади в разі винесення обвинувального вироку (§ 55 у справі «Abdülşamet Yaman v. Turkey»³⁰⁷);

10) втручання працівників правоохоронних органів для відновлення громадського порядку саме по собі не може бути достатнім для пояснення тяжкості ударів по тілу, обличчю або голові відповідних осіб (§ 39 у справі «Petruş Iacob c. Roumanie»³⁰⁸);

11) затримки в ідентифікації працівників сил безпеки, які застосували силу, зокрема гранати зі сльозогінним газом, не тільки створюють видимість змови між слідчими органами та поліцією, але й можуть призвести до того, що сім'я жертви і громадськість загалом повірять у те, що працівники сил безпеки не несуть відповідальності за свої дії перед судовою владою (§ 53 у справі «Ataykaya v. Turkey»³⁰⁹);

12) неспроможність встановити та оцінити кримінальну відповідальність великої кількості працівників поліції, які застосували необгрунтовану силу проти демонстрантів і чия присутність мала б бути зафіксована в офіційних поліцейських документах, викликає серйозні сумніви щодо дотримання

---

³⁰⁶ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Huohvanainen v. Finland» ВІД 13.03.2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-79771%22%5D%7D> (дата звернення: 10.07.2023).

³⁰⁷ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Abdülşamet Yaman v. Turkey» від 02.11.2004. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-67228%22%5D%7D> (дата звернення: 13.07.2023).

³⁰⁸ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Petruş Iacob c. Roumanie» від 04.12.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-114947%22%5D%7D> (дата звернення: 13.07.2023).

³⁰⁹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ataykaya v. Turkey» від 22.07.2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-145973%22%5D%7D> (дата звернення: 12.07.2023).

зобов'язання проводити ефективні розслідування за заявами про жорстоке поводження (§ 71 у справі «Izci v. Turkey»³¹⁰);

13) необхідність застосування поліцією електрошока під час арешту слід ретельно дослідити, враховуючи, що електрошочкові розряди, які застосовуються в контактному режимі (відомому також як режим «drive-stun»), викликають сильний біль і тимчасову недієздатність (§ 93 у справі «Kanciał v. Poland»³¹¹);

14) має існувати достатній елемент громадського контролю за розслідуванням або його результатами для забезпечення відповідальності як на практиці, так і в теорії. Ступінь необхідного громадського контролю може варіюватися залежно від конкретного випадку. Однак кожного разу найближчих родичів потерпілого потрібно залучати до процедури настільки, наскільки це необхідно для захисту його чи його законних інтересів (§ 214 у справі «Isayeva v. Russia»³¹²);

15) повідомлення про розтин лише за три години до початку експертизи може на практиці ускладнити, якщо не унеможливити, реалізацію потерпілими сторонами свого права на призначення експерта на власний розсуд і забезпечення його присутності на судово-медичній експертизі. Однак, ст. 2 Конвенції не вимагає, щоб родичі потерпілого мали таку можливість (§ 315 у справі «Giuliani and Gaggio v. Italy»³¹³);

16) у випадках, коли судово-медична експертиза має вирішальне значення для встановлення обставин смерті, суттєві недоліки в її проведенні можуть становити серйозні прорахунки, здатні

---

³¹⁰ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Izci v. Turkey» від 23.07.2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:\[%22001-122885%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-122885%22]}) (дата звернення: 13.07.2023).

³¹¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Kanciał v. Poland» від 23.05.2019. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:\[%22001-193080%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-193080%22]}) (дата звернення: 14.07.2023).

³¹² Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Isayeva v. Russia» від 24.02.2005. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-68381%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-68381%22]}) (дата звернення: 09.07.2023).

³¹³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Giuliani and Gaggio v. Italy» від 24.03.2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:\[%22001-104098%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/#{%22itemid%22:[%22001-104098%22]}) (дата звернення: 10.07.2023).

зашкодити ефективності національного розслідування (§ 316 у справі «Giuliani and Gaggio v. Italy»³¹⁴);

17) відсутність обґрунтування рішення про закриття провадження у спірній справі може підірвати довіру громадськості і позбавити жертв та їхніх родичів доступу до інформації з питань, що мають для них вирішальне значення, а також унеможливити будь-яке ефективне оскарження рішення (§ 175 у справі «Soare et autres c. Roumanie»³¹⁵).

Підбиваючи підсумки, вважаємо, що вимоги ЄСПЛ до проведення розслідування випадків порушення прав людини, гарантованих статтями 2 і 3 Конвенції, під час застосування працівниками правоохоронних органів фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї, мають визначальний вплив на національні системи кримінального переслідування. Дотримання цих вимог сприяє не тільки з'ясуванню всіх обставин застосування сили, захисту та відновленню порушених прав і свобод людини, покаранню винуватих осіб, але й має превентивний характер.

На наше переконання, врахування зазначеної практики ЄСПЛ в діяльності НПУ, інших правоохоронних органів та судів України підвищить якість та ефективність дисциплінарних і кримінальних проваджень у справах щодо недотримання поліцейськими підстав і порядку застосування або використання заходів фізичного впливу (сили), спеціальних засобів, вогнепальної зброї, що посилить правову захищеність як громадян, так і поліцейських.

---

³¹⁴ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Giuliani and Gaggio v. Italy» від 24.03.2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-104098%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-104098%22]) (дата звернення: 10.07.2023).

³¹⁵ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Soare et autres c. Roumanie» від 22.02.2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:\[%22001-103591%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:[%22001-103591%22]) (дата звернення: 12.07.2023).

РОЗДІЛ 5. ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ В УКРАЇНІ (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)*

5.1 Типові помилки при застосуванні поліцейськими фізичного впливу (сили)

1. Розглядаючи справу щодо протиправного застосування працівниками Управління патрульної поліції в Чернівецькій області заходів фізичного впливу (сили), Садгірський районний суд м. Чернівці зазначив:

– «визнати протиправними дії працівників УПП в Чернівецькій області щодо застосування поліцейського заходу примусу у вигляді фізичного впливу з метою затримання, оскільки застосування фізичної сили відбулося без попередження, незважаючи на відсутність супротиву, без законних на те підстав, у порушення вимог Закону України «Про Національну поліцію»;

– «...затримання відбулося із порушенням забезпечення реалізації професійних повноважень як адвоката. Згідно з установленими обставинами про адміністративне затримання ОСОБА_1 не було повідомлено ні його родичів, ні Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Чернівецькій області»;

– «...матеріалами відеозапису підтверджено, що ОСОБА_1 вказував поліцейським номер телефону, за яким можна було зв'язатись із його родичами».³¹⁶

2. Під час розгляду справи щодо безпідставного застосування заходів фізичного впливу (сили), Рожнятівський районний суд Івано-Франківської області встановив:

– «працівники поліції фактично провели адміністративне затримання ОСОБА_1 із застосуванням до нього таких поліцейських заходів примусу, як фізичний вплив (сила)...»;

---

* Проаналізовано рішення судів України станом на 01 грудня 2023 року.

³¹⁶ Рішення Садгірського районного суду м. Чернівці від 19.10.2022 у справі № 726/875/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106824055> (дата звернення: 08.07.2023).

– «на підтвердження правомірності адміністративного затримання позивача та застосування до нього заходів фізичного впливу відповідач не надав належних і допустимих доказів, на підставі яких суд міг би прийти до висновку про підставність застосування поліцейськими заходів примусу та адміністративного затримання, яке відбулося без складання протоколу про затримання, що суперечить змісту ст. 261 КУпАП»³¹⁷.

3. Запорізький окружний адміністративний суд щодо незаконного застосування поліцейських заходів примусу встановив, що підставою звернення позивача стало:

– «незаконне зупинення транспортного засобу, незаконне доставлення ОСОБА_3 до приміщення Запорізького РУП ГУНП в Запорізькій області, незаконне застосування відносно ОСОБА_3 фізичного впливу (сили), ненаданні заяви ОСОБА_3 до сектору документального забезпечення Запорізького РУП для відповідної реєстрації та подальшої доповіді керівництву Запорізького РУП, тобто вчиненні дій, які підривають авторитет поліції і довіру до неї з боку населення та призвели до суспільного резонансу»;

– «у ході судового розгляду досліджений відеозапис з камери відеоспостереження над входом в управління, на якому зафіксовано, як три поліцейських заводять до приміщення іншу особу (ОСОБА_3) з використанням фізичного впливу (сили)...»;

– «...дисциплінарною комісією зроблений висновок, що оскільки ОСОБА_3 у розшуку не перебував, вказаними поліцейськими не було задокументовано жодного факту скоєння даною особою адміністративного або кримінального правопорушення, то засоби фізичного впливу (сили) застосовані незаконно»;

– «водночас, суд констатує, відповідачем не проведено ретельного, повного та об'єктивного службового розслідування з урахуванням всіх обставин; не взято до уваги пояснення позивача; не встановлено та не обґрунтовано, в чому полягає провина позивача, тяжкість вчиненого проступку; не доведено вини в скоєнні проступків, що, в свою чергу, спричинило висновок про

---

³¹⁷ Рішення Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області від 09.08.2022 у справі № 350/302/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105665838> (дата звернення: 08.07.2023).

застосування дисциплінарного стягнення, у вигляді звільнення з служби в поліції»³¹⁸.

4. Під час розгляду справи щодо застосування заходів фізичного впливу Полтавський окружний адміністративний суд встановив:

– «поліцейський без попередження застосував стосовно ОСОБА_4 фізичну силу, не дотримався вимог пропорційності, необхідності та ефективності обраного поліцейського заходу, допустив застосування насильства, проявив жорстоке та принизливе ставлення до останнього, погрожував, використовував нецензурну лексику та вислови, що принижують честь і гідність людини, чим порушив Присягу працівника поліції, допустив вчинення дій, що підривають довіру та авторитет Національної поліції і їх працівників в очах громадськості та є несумісним із подальшим проходженням служби»;

– «поліцейський повинен залишатися об'єктивним, контролювати свою поведінку, почуття та емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні впливати на службову поведінку».³¹⁹

5. Під час судового засідання щодо застосування поліцейськими фізичного впливу (сили) Запорізький окружний адміністративний суд встановив:

– «...поліцейськими не було задокументовано жодного факту скоєння ОСОБА_8 адміністративного або кримінального правопорушення, протокол про адміністративне затримання або затримання у порядку ст. 208 КПК України відносно останнього не складався, процесуальні дії за участю ОСОБА_8 не проводились»;

– «ОСОБА 3, ОСОБА 1 та ОСОБА 2 у письмовій формі свого керівника про застосування заходів примусу не повідомили, а навпаки намагались у ході службового розслідування приховати факт застосування до останнього заходів фізичного впливу (сили)»³²⁰.

---

³¹⁸ Рішення Запорізького окружного адміністративного суду від 10.10.2022 у справі № 280/711/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108637455> (дата звернення: 08.07.2023).

³¹⁹ Рішення Полтавського окружного адміністративного суду від 04.10.2022 у справі № 440/5300/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109721317> (дата звернення: 08.07.2023).

³²⁰ Рішення Запорізького окружного адміністративного суду від 27.09.2022 у справі № 280/712/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106666968> (дата звернення: 09.07.2023).

6. Восьмий апеляційний адміністративний суд під час розгляду справи щодо застосування поліцейськими заходів фізичного впливу (сили) встановив:

– «працівники відділення поліції № 1 (м. Долина) Калуського районного відділу поліції Головного управління Національної поліції в Івано-Франківській області, які перебували в автомобілі марки «Шкода Рапід», без будь-яких пояснень проникли в його авто та, застосовуючи грубу фізичну силу, витягли його з нього, повалили на землю та із застосуванням прийомів рукопашного бою одягли на нього наручники. Після цього обшукали його та автомобіль і згодом перетягли його у службове авто»;

– «жоден з поліцейських не представився, не повідомив причин затримання та не роз'яснив його прав, не надав можливості скористатися правовою допомогою та не повідомив близьких про його затримання. У автомобілі зі зв'язаними руками він перебував понад дві години без права справити свої природні потреби та передзвонити близьким. Після прибуття матері його звільнили, не надавши при цьому жодного документа, який би засвідчував його адміністративне затримання чи вчинення будь-яких адміністративних порушень, передали йому ключі від автомобіля та дозволили керувати автомобілем»³²¹.

7. Під час судового засідання щодо безпідставного застосування поліцейськими фізичного впливу (сили) Богунський районний суд встановив:

– «працівниками поліції до позивача безпідставно застосовано фізичну силу, примусово покладено на асфальтобетонне покриття головою та зверху один з працівників поліції натиснув коліном, спричинивши тілесні ушкодження. У зв'язку з протиправними діями працівників УПП в Житомирській області позивачу завдано тілесні ушкодження у вигляді закритої черепно-мозкової травми, саден на голові, струсу головного мозку, синця на грудній клітці ліворуч, синця на правій нижній кінцівці та садна на лівій нижній кінцівці»;

– «зважаючи не те, що жодних підстав, визначених законом, для застосування фізичної сили і спецзасобу щодо позивача з боку працівників поліції не було, оскільки на момент застосування сили

---

³²¹ Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 09.08.2022 у справі № 350/302/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105665838> (дата звернення: 09.07.2023).

не було встановлено факту вчинення позивачем правопорушення чи продовження його вчинення і факту того, що дії позивача загрожували життю чи здоров'ю поліцейських чи інших громадян, чи позивач чинив непокору і не виконував законні вимоги працівника поліції, суд дійшов висновку про задоволення позовних вимог»³²².

8. Під час судового засідання відносно порушення норм законодавства щодо застосування поліцейськими фізичного впливу (сили) Барський районний суд встановив:

– «позивач повідомляє, що вийшов із дому на відстань менше пів кілометра і документи із собою не взяв, що є вимогою під час карантину. Через три хвилини після висунення поліцейським вимоги надати документи, які посвідчують особу, вказаний поліцейський оголошує позивачу, що його затримано для встановлення особи. Позивач відмовився сідати в патрульний автомобіль, після цього до нього одразу було застосовано фізичну силу і кайданки»;

– «ОСОБІ_1 не надано достатньо часу для виконання вимоги поліцейського пред'явити документи»;

– «ОСОБУ_1 не було попереджено про застосування фізичної сили у разі, якщо він добровільно відмовиться сідати у патрульний автомобіль, а також після затримання ОСОБІ_1 не було роз'яснено права»;

– «на відеореєстраторі з форменого одягу чітко видно, що до моменту оголошення про те, що позивача затримано, він перебував на дистанції з поліцейськими і нікого з них за формений одяг не шарпав. Крім того, до моменту доставлення у відділ поліції ОСОБА 1, який є особою похилого віку, увесь час перебував у кайданках під контролем трьох поліцейських, які з вигляду є особами молодого віку, у тому числі під час перебування у лікарні і проведення огляду. При цьому спротиву він не чинив, агресії не виявляв, його поведінка була адекватною і відповідною ситуації підвищеного емоційного напруження у зв'язку із його затриманням поліцією»;

– «під час перебування у відділі поліції позивач неодноразово просив забезпечити йому медичну допомогу, зазначав, що страждає

---

³²² Рішення Богунського районного суду від 08.08.2022 у справі № 295/4721/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105607805> (дата звернення: 09.07.2023).

на гіпертонічну хворобу, що від хвилювання йому стало погано, просив попити води. У відповідь на повідомлення позивача про проблеми зі здоров'ям поліцейський ОСОБА_5 двічі в неетичній формі повідомляє, що йому байдужі особисті проблеми позивача, спілкується без дотримання етики спілкування, відмовив затриманій особі у простому проханні попити води»³²³.

9. Розглядаючи справу щодо застосування поліцейськими фізичного впливу (сили), Лисичанський міський суд встановив:

– «один із поліцейських представився, вказав на порушення ПДР та попросив надати документи, на що водій виказав побажання надати їх під час розгляду справи. Тоді позивачу повідомили, що він затриманий та вимагали надати документи, для складання постанови, на що водій відповів, що бажає складання постанови на місці»;

– «після попередження, що він затриманий, його грубо повалили на землю 3–4 поліцейських та надягли кайданки, причинивши при цьому йому фізичного болю, що підтверджується довідками з лікарні. Потім відвезли до травм пункту, де грубо виштовхнули його з патрульного транспортного засобу»;

– «дії лейтенанта поліції ОСОБИ_2 щодо застосування фізичної сили та адміністративного затримання відносно гр. ОСОБА_1 були протиправними, поліцейськими була застосована груба фізична сила, що виявилась у заламуванні і викручуванні рук за спину та покладанням його на землю, тобто з перевищенням своїх повноважень»;

– «жодних підстав, визначених законом, для застосування фізичної сили щодо позивача з боку працівників поліції не було, оскільки на момент застосування сили не було встановлено факту вчинення позивачем правопорушення чи продовження його вчинення і факту того, що дії позивача загрожували життю чи здоров'ю поліцейських чи інших громадян»³²⁴.

---

³²³ Ухвала Барського районного суду від 26.01.2022 у справі № 125/2165/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102765752> (дата звернення: 09.07.2023).

³²⁴ Рішення від 06.12.2021 у справі № 415/7300/21 Лисичанський міський суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102018082> (дата звернення: 12.07.2023).

10. У відкритому судовому засіданні під час розгляду справи щодо застосування фізичного впливу (сили) Черкаський окружний адміністративний суд встановив:

– «старші лейтенанти поліції ОСОБА_1 та ОСОБА_7 почали ображати ОСОБА_4 нецензурною лайкою, а після чого наносити тілесні ушкодження. Зокрема, старший лейтенант поліції ОСОБА_1 кулаком наніс ОСОБА_4 один удар в область обличчя від чого останній впав на підлогу. Після чого, старший лейтенант поліції ОСОБА_1 та ОСОБА_7 ногами почали наносити ОСОБА_4 удари по тулубу...»;

– «...тобто старші лейтенанти поліції ОСОБА_1 та ОСОБА_7, застосувавши відносно ОСОБА_4 фізичну силу, обмежили його свободу та здійснили фактичне його затримання, відповідно не проінформували Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Черкаській області»³²⁵.

11. Розглядаючи справу щодо нанесення поліцейськими тілесних ушкоджень та незаконного затримання осіб, Шостий апеляційний адміністративний суд у м. Києві зазначив:

– «...підполковник поліції ОСОБА_3 спільно із майором поліції ОСОБА_2 та майором поліції ОСОБА_5... зустріли громадян ОСОБА_6, ОСОБА_7 та ОСОБА_8, спільно з якими, придбавши спиртні напої, поїхали додому до ОСОБА_6, де під час спільного розпиття спиртних напоїв, між підполковником ОСОБА_3 та господарем оселі ОСОБА_6 (зі слів гр. ОСОБА_7 та гр. ОСОБА_6) виник конфлікт на ґрунті вимагання неправомірної вигоди з останнього за безперешкодне здійснення валютних операцій, який переріс у бійку...»;

– «...близько 03:06 майор поліції ОСОБА_2, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння та, на думку дисциплінарної комісії, не усвідомлюючи свої дії, надав вказівку черговому Новгород-Сіверського відділу поліції старшому лейтенанту ОСОБА_9 зібрати особовий склад Новгород-Сіверського відділу поліції за сигналом «Тривога»;

– «жодних процесуальних документів щодо затримання громадян у відділі поліції при цьому складено не було, останні лише

---

³²⁵ Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 01.12.2021 у справі № 580/1068/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101567370> (дата звернення: 13.07.2023).

були записані до журналу обліку доставлених та запрошених осіб до Новгород-Сіверського ВП ГУНП в Чернігівській області, де після перебування у відділі поліції залишили записи, щодо неправомірних дій поліцейських та отримання тілесних ушкоджень»;

– «опитані гр. гр. ОСОБА_6 та ОСОБА_7 у своїх поясненнях підтвердили свої покази щодо вчинення протиправних дій окремими поліцейськими Новгород-Сіверського ВП, а саме: вимагання грошових коштів, нанесення тілесних ушкоджень та незаконного затримання останніх. Факт неправомірних дій поліцейських під час затримання гр. гр. ОСОБА_6 та ОСОБА_7 підтвердив опитаний у ході проведення службового розслідування гр. ОСОБА_23, який став свідком зазначених подій, у ході яких також отримав тілесні ушкодження та о 06:00 звернувся до Новгород-Сіверської ЦРЛ, де останньому було встановлено діагноз: забій правої стопи, садна лівого коліна»;

– «камерами відеонагляду було зафіксовано як майор поліції ОСОБА_2 та майор поліції ОСОБА_10 виносять гр. ОСОБА_7, який не пручається та перебуває в непритомному стані. Також 04:12:43 підполковник поліції ОСОБА_3, майор поліції ОСОБА_12 та старший сержант поліції ОСОБА_13 виводять гр. ОСОБА_6 та в цей час до них підходить майор поліції ОСОБА_2, який починає завдавати ударів руками по обличчю та тулубу гр. ОСОБА_6»;

– «...мешканка АДРЕСА_1 повідомила, що вона перебуває у цивільному шлюбі з гр. ОСОБА_6. У своєму поясненні остання підтвердила факт протиправних дій поліцейських, нанесення ними тілесних ушкоджень її чоловіку ОСОБА_6, а також проведення поліцейськими незаконного огляду будинку та домогосподарства»;

– «аналізуючи матеріали, зібрані в ході проведення службового розслідування..., в діях поліцейських вбачаються ознаки кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 162 та ст. 365 КК України»³²⁶.

12. Під час розгляду справи за фактом безпідставного застосування поліцейським заходів фізичного впливу (сили) П'ятий апеляційний адміністративний суд в м. Одеса встановив:

---

³²⁶ Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 21.07.2021 у справі № 620/5173/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98490385> (дата звернення: 14.07.2023).

– «... у приміщенні Приморського ВП молодший лейтенант поліції ОСОБА_1, не маючи жодних підстав для застосування фізичної сили, грубо порушуючи вимоги Закону України «Про Національну поліцію», застосував відносно затриманого громадянина ОСОБА_3, який знаходився в кайданках, фізичну силу, а саме наніс удар кулаком по голові затриманого, після чого, зневажливо, грубо порушуючи правила етичної поведінки, плюнув в обличчя затриманого та знову вдарив по обличчю затриманого долонею. В свою чергу, затриманий знаходився в положенні сидячі, з руками за спиною, одягнутий в кайданки та жодного супротиву не чинив»;

– «було встановлено, що молодший лейтенант поліції ОСОБА_1 доповів рапортом на ім'я начальника УПП в Одеській області ДПП капітана поліції про застосування лише спеціального засобу у вигляді кайданків, про застосування фізичної сили молодший лейтенант поліції керівника не повідомив»;

– «...встановлено, що відеофіксація події велась фрагментарно, зокрема не зафіксовано момент затримання ОСОБА_3, хоча працівники поліції повинні були включити портативні відеореєстратори з моменту початку виконання службових обов'язків, а відеозйомку вести безперервно до їх завершення»;

– «в ході службового розслідування встановлено, що з відеозаписів з портативних відеореєстраторів вбачається, що молодший лейтенант поліції ОСОБА_1 неодноразово звертається в бік громадян, зокрема в бік ОСОБА_3 на «ти», тим самим виявляючи неповагу до гідності громадянина»³²⁷.

13. Під час розгляду справи щодо порушення порядку застосування заходів примусу Запорізьким апеляційним судом встановлено:

– «ОСОБА_7, будучи працівником правоохоронного органу, нехтуючи вищезазначеними нормами чинного законодавства, а також діючи в порушення основних засад нормативно-правових актів, які регулюють службу в поліції та гарантують конституційні права та свободи громадян, умисно групою осіб вчинив дії, які явно виходять за межі наданих йому прав та повноважень, якщо вони супроводжувалися насильством та болісними і такими, що

---

³²⁷ Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 07.04.2021 у справі № 420/9317/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96280453> (дата звернення: 16.07.2023).

ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування»;

– «у інспектора взводу № 1 роти тактико-оперативного реагування управління патрульної поліції в Запорізькій області ОСОБА_12, якому був раніше знайомий ОСОБА_14, та у інспектора взводу № 1 роти тактико-оперативного реагування управління патрульної поліції в Запорізькій області ОСОБА_7 виник спільний злочинний умисел, направлений на перевищення влади та службових повноважень із використанням фізичного насильства та болісних і таких, що ображають особисту гідність потерпілого ОСОБА_14 дій, тобто на спільне умисне вчинення дій, які явно виходять за межі наданих їм повноважень»;

– «ОСОБА_7, реалізуючи спільний з ОСОБА_12 злочинний умисел, перебуваючи на відкритій ділянці місцевості неподалік від будинку № 25 по вул. Верхній в м. Запоріжжі, грубо порушуючи вимоги ст. 44 Закону України «Про Національну поліцію», не оголосивши попередження ОСОБА_14 про застосування щодо нього фізичної сили, усвідомлюючи, що ОСОБА_14 жодного опору не чинить та не становить суспільної небезпеки, наніс удар долонею правої руки в район лівої вушної раковини та лівого ока ОСОБА_14, тим самим спричинивши фізичний біль останньому»;

– «далі ОСОБА_7, продовжуючи свої протиправні дії, будучи працівником правоохоронного органу, явно виходячи за межі наданих йому прав та повноважень, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, передбачаючи настання суспільно небезпечних наслідків, не оголосивши попередження ОСОБА_14 про застосування щодо нього фізичної сили, усвідомлюючи, що ОСОБА_14 не чиняє жодних правопорушень та не чинить йому опору, грубо порушуючи ст. 44 Закону України «Про Національну поліцію», умисно наніс ОСОБА_14 своєю правою рукою зажатою в кулак один удар в область ребер з лівої сторони нижньої частини тулубу, тим самим спричинивши фізичний біль ОСОБА_14»;

– «ОСОБА_7, продовжуючи свої протиправні дії, реалізуючи спільний з ОСОБА_12 злочинний умисел, схопив своєю правою рукою праву руку ОСОБА_14 та, силоміць утримуючи та контролюючи руку потерпілого, наніс рукою ОСОБА_14 близько 10 ударів в район обличчя останнього, тим самим спричинивши фізичний біль ОСОБА_14, який, усвідомлюючи той факт, що

ОСОБА_7 та ОСОБА_12 є працівниками поліції, був позбавлений фактичної можливості захищатися від неправомірних дій останніх»;

– «після чого, ОСОБА_12, реалізуючи спільний з ОСОБА_7 злочинний умисел, перебуваючи на відкритій ділянці місцевості неподалік від будинку № 25 по вул. Верхній в м. Запоріжжі, грубо порушуючи вимоги ст. 44 Закону України «Про Національну поліцію», не оголосивши попередження ОСОБА_14 про застосування щодо нього фізичної сили, усвідомлюючи, що ОСОБА_14 жодного опору не чинить та не становить суспільної небезпеки, наніс удар коліном ноги, якої самої під час досудового розслідування встановити не виявилось можливим, в район колінного суглобу лівої ноги ОСОБА_14, тим самим спричинивши фізичний біль ОСОБА_14»;

– «продовжуючи спільні протиправні дії, направлені на перевищення влади та службових повноважень із використанням болісних дій, ОСОБА_7 умисно двома пальцями своєї правої руки почав викручувати ніс потерпілому ОСОБА_14, в результаті чого спричинив останньому фізичний біль»;

– «після чого, ОСОБА_7, реалізуючи спільний з ОСОБА_12 злочинний умисел, продовжуючи свої протиправні дії, наніс близько п'яти ударів долонею своєї правої руки в район лівої вушної раковини та лівого ока ОСОБА_14, в результаті чого спричинив останньому фізичний біль»;

– «у подальшому, ОСОБА_7, продовжуючи спільні протиправні дії, будучи працівником правоохоронного органу, явно виходячи за межі наданих йому прав та повноважень, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, почав своїми руками одночасно викручувати ліво та праве вухо потерпілого ОСОБА_14, чим спричинив фізичний біль потерпілому»;

– «продовжуючи свої спільні протиправні дії, направлені на перевищення влади та службових повноважень із використанням болісних дій, ОСОБА_12 умисно схопив своєю правою рукою вказівний палець правої руки ОСОБА_14 та почав викручувати його в сторону, в цей час ОСОБА_7 своїми руками тримав ОСОБА_14 за плечі, щоб останній не вирвався, тим самим ОСОБА_7 та ОСОБА_12 спричинили фізичний біль ОСОБА_14»;

– «після чого, ОСОБА_7, продовжуючи реалізацію спільного з ОСОБА_12 злочинного умислу, будучи працівником правоохоронного органу, явно виходячи за межі наданих йому прав

та повноважень, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, передбачаючи настання суспільно небезпечних наслідків, не оголосивши попередження ОСОБА_14 про застосування щодо нього фізичної сили, усвідомлюючи, що ОСОБА_14 жодного опору не чинить та не становить суспільної небезпеки, грубо порушуючи ст. 44 Закону України «Про Національну поліцію», умисно почав натискати долонею своєї правої руки в район лівого ока ОСОБА_14, тримаючи останнього лівою рукою біля себе, тим самим спричинивши фізичний біль ОСОБА_14»;

– «далі, ОСОБА_7, продовжуючи реалізацію спільного з ОСОБА_12 злочинного умислу, двома руками схопив праву руку ОСОБА_14 та почав викручувати та заводити її за спину потерпілого, тим самим спричинивши фізичний біль ОСОБА_14»;

– «після чого, ОСОБА_12, реалізуючи спільний з ОСОБА_7 злочинний умисел, будучи працівником правоохоронного органу, явно виходячи за межі наданих йому прав та повноважень, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, передбачаючи настання суспільно небезпечних наслідків, не оголосивши попередження ОСОБА_14 про застосування щодо нього фізичної сили, усвідомлюючи, що ОСОБА_14 жодного опору не чинить та не становить суспільної небезпеки, грубо порушуючи ст. 44 Закону України «Про Національну поліцію», наніс своєю правою ногою удар в район гомілки лівої ноги ОСОБА_14, тим самим підбивши останньому ноги, від чого ОСОБА_14 втратив рівновагу, та лівим ліктьовим суглобом вдарився о бетонний блок, який знаходився позаду ОСОБА_14, в результаті чого спричинив останньому фізичний біль»;

– «у подальшому, ОСОБА_7, продовжуючи свої протиправні дії, реалізуючи спільно з ОСОБА_12 злочинний умисел, будучи працівником правоохоронного органу, явно виходячи за межі наданих йому прав та повноважень, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, наблизившись впритул до ОСОБА_14, умисно наніс своєю правою рукою, зажатою в кулак, один удар в область ребер з лівої сторони нижньої частини тулубу ОСОБА_14 та один удар долонею своєї правої руки в район лівого ока потерпілого ОСОБА_14, в результаті чого спричинив останньому фізичний біль»;

– «в результаті вищезазначених спільних умисних протиправних дій ОСОБА_7 та ОСОБА_12 потерпілий ОСОБА_14 отримав тілесні ушкодження, у вигляді садна на нижньому повіці

лівого ока; садна на спинці носа; садна в ділянці завитка лівої вушної раковини; садна в лівій заушній ділянці; садна в ділянці завитка правої вушної раковини; синця в ділянці лівого ліктьового суглобу по задній поверхні, які відносяться до категорії легких тілесних ушкоджень»³²⁸.

14. Під час розгляду справи щодо застосування поліцейським заходів фізичного впливу (сили), що призвели до смерті потерпілого Полтавський апеляційний суд встановив:

– «ОСОБА_8, порушивши порядок застосування фізичної сили, без необхідності, діючи умисно, нехтуючи загальноприйнятими нормами поведінки та моралі, усвідомлюючи протиправність та небезпечність своїх дій, вчинив злочин проти життя та здоров'я особи та у сфері службової діяльності»;

– «ОСОБА_8 та ОСОБА_9 прийняли рішення про застосування до ОСОБА_11 без попередження про застосування та повідомлення про мотиви й причини, фізичної сили, затримали ОСОБА_11, заламавши останньому руки за спину, одягнули кайданки, після чого посадили до службового автомобіля та вирушили в сторону селища «Горький» в Тернівському районі міста Кривий Ріг»;

– «зупинивши автомобіль поряд з лісосмугою, яка розташована по вул. Новосибірська Тернівського району міста Кривий Ріг, ОСОБА_8 вийшов зі службового автомобіля, вивів із заднього сидіння ОСОБА_11, який обурювався незаконними діями працівників поліції, не оформлюючи жодним чином затримання особи, зняв кайданки з рук ОСОБА_11 та, будучи працівником правоохоронного органу, усвідомлюючи, що його дії явно виходять за межі наданих йому законом службових повноважень, перевищуючи їх, без наявності правових підстав для застосування заходів фізичного впливу, 25.08.2018 в період з 15.00 до 16.00 годин, більш точний час слідством не встановлено, умисно застосував насильство до потерпілого – зі значною силою наніс один удар кулаком правої руки в область лівої скронево-лобної частини голови ОСОБА_11, який стояв до нього обличчям, від чого потерпілий впав на землю та втратив свідомість»;

– «у результаті вказаних навмисних дій командира взводу № 1 роти № 1 батальйону № 1 ППП в м. Кривий Ріг УПП в Дніпропетровській

---

³²⁸ Ухвала Запорізького апеляційного суду від 15.11.2021 у справі № 937/7210/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101380640> (дата звернення: 17.07.2023).

області ДПП ОСОБА_8 потерпілому ОСОБА_11 було спричинене ушкодження у вигляді закритої внутрішньочерепної травми з субдуральною гематомою лівої півкулі мозку, крові у міжпівкульній щілині, над наметом мозочку, дислокації мозку гематомою вправо до 12 мм, клінічно – забою головного мозку III ступеня, яке відноситься до тяжкого тілесного ушкодження, за критерієм небезпеки для життя, що призвело до смерті потерпілого»;

– «ОСОБИ_8 повідомлено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 365 КК України, за ознаками: умисного вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, що супроводжувалися насильством, а також болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого діями, за відсутності ознак катування, які спричинили тяжкі наслідки та ч. 2 ст. 121 КК України, за ознаками: нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження, тобто умисного тілесного ушкодження, небезпечного для життя в момент заподіяння, що спричинило смерть потерпілого»³²⁹.

15. Під час розгляду справи щодо безпідставного застосування поліцейським рукопашного бою Чернігівський апеляційний суд встановив:

– «ОСОБА_17 здійснила реалізацію картоплі громадянину ОСОБА_9»;

– «помітивши даний факт інспектор Управління ОСОБА_12, діючи всупереч вимогам ст. ст. 29, 42, 43, 44 Закону України «Про Національну поліцію», за відсутності достатніх підстав, примусово та насильно почав вести ОСОБА_17 за руку до службового автомобіля поліції для складання адміністративного протоколу»;

– «у процесі того, як ОСОБА_12 безпідставно примусово вів ОСОБА_17 до службового автомобіля поліції, до них підійшов ОСОБА_9 та з метою прискікти вищевказані незаконні дії ОСОБА_12, не вчиняючи при цьому будь-яких протиправних дій та не маючи наміру їх вчинити стосовно нього та інших присутніх осіб, зробив усне зауваження вищевказаному працівнику поліції з приводу незаконного застосування фізичної сили до ОСОБА_17, при цьому притримавши ОСОБА_12 своєю рукою за його руку»;

---

³²⁹ Ухвала Полтавського апеляційного суду від 25.05.2021 у справі № 554/11701/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97325598> (дата звернення: 17.07.2023).

- «на вказане зауваження ОСОБА_9 інспектор Управління ОСОБА_12 зреагував агресивно, у повній невідповідності до ситуації, яка склалася, та, діючи спільно з інспектором Управління ОСОБА_13, порушуючи вимоги ст. ст. 29, 42, 43, 44 Закону України «Про Національну поліцію», умисно перевищуючи свої службові повноваження, почав незаконно застосовувати до ОСОБА_9 поліцейські заходи, які у даному випадку явно не були необхідними, пропорційними та ефективними, а саме спільно з ОСОБА_13 застосував до ОСОБА_9 прийоми рукопашного бою у вигляді заламування та заведення його рук за спину»;

- «у ході незаконного застосування вказаних непропорційних та неефективних поліцейських заходів ОСОБА_12 та ОСОБА_13 звалили ОСОБА_9 з ніг на асфальтне покриття, чим продовжили явно перевищувати повноваження працівників правоохоронного органу»;

- «у той час, як ОСОБА_9 перебував в положенні лежачи на асфальтному покритті та жодним чином не чинив вищевказаним працівникам поліції опору, ОСОБА_13, продовжуючи перевищувати свої службові повноваження працівника правоохоронного органу та порушуючи вимоги ст. ст. 29, 42, 43, 44 Закону України «Про Національну поліцію», продовжив безпідставно застосовувати до ОСОБА_9 поліцейські заходи у вигляді прийомів рукопашного бою, а саме заламування його лівої руки, удушення та перекидання ОСОБА_9 через себе на асфальтне покриття. В цей час ОСОБА_12 також продовжуючи перевищувати службові повноваження працівника правоохоронного органу, безпідставно здійснив заламування правої ноги ОСОБА_9, який не чинив жодного опору та не мав наміру його чинити»³³⁰.

16. Під час розгляду справи щодо протиправних дій поліцейського Київський апеляційний суд встановив:

- «до кабінету зайшли ОСОБА_24 та ОСОБА_9 та почали наносити удари руками та ногами по голові, обличчю та тулубу ОСОБА_11 від чого останній впав зі стільця на підлогу. Піднявши його з підлоги, ОСОБА_24 декілька разів вдарив потерпілого в обличчя, у ділянку верхніх передніх зубів та вибив йому чотири

---

³³⁰ Ухвала Чернігівського апеляційного суду від 17.03.2021 у справі № 751/10808/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95768341> (дата звернення: 17.07.2023).

верхні передні зуба. В подальшому протягом близько двох годин ОСОБА_24 та ОСОБА_9 періодично наносили удари ногами та руками в різні частини тіла ОСОБА_11»;

– «після цього, ОСОБА_9 вивів ОСОБА_11 до коридору, одягнув на нього кайданки та посадив на стілець між кабінетами № 9 та № 10 і продовжив наносити йому удари ногами та руками. Після цього, ОСОБА_9 взяв шланг, ззовні схожий на шланг від вогнегасника, та почав ним бити потерпілого по голові. Оскільки руки ОСОБА_11 перебували в кайданках, останній не міг закривати голову та обличчя від ударів. Він ліг на стілець та скрутився, ховаючи обличчя. Після цього ОСОБА_9 почав наносити удари вказаним шлангом по спині потерпілого»;

– «після цього, близько 24-ї години, до СПД № 1 ВП № 2 ГУНП в Черкаській області прибув ОСОБА_19. Він приніс «журнал обліку доставлених» та попросив потерпілого в ньому розписатись. Останній побоюючись за своє життя та здоров'я виконав прохання ОСОБА_19, розписався в журналі, після чого останній відвіз потерпілого додому»;

– «...порушуючи порядок застосування фізичної сили, без необхідності, діючи умисно, нехтуючи загальноприйнятими нормами поведінки та моралі, усвідомлюючи протиправність та небезпечність своїх дій, за попередньою змовою групою осіб, умисно заподіяв сильного фізичного болю, фізичного та морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення та інших насильницьких дій з метою примусити потерпілого вчинити дії, що суперечать його волі, а саме отримання від нього відомостей та визнання...»³³¹.

17. Під час розгляду справи про безпідставне застосування поліцейським заходів фізичного впливу Херсонський апеляційний суд встановив:

– «...підозрюючи потерпілого ОСОБА_11 у скоєнні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 130 КУпАП, переслідуючи намір, спрямований на затримання правопорушника та складання матеріалів про адміністративне правопорушення, будучи службовою особою правоохоронного органу, переслідуючи прямий

---

³³¹ Ухвала Київського апеляційного суду від 11.03.2021 у справі № 752/4374/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95561190> (дата звернення: 27.07.2023).

умисел, направлений на застосування до ОСОБА_11 поліцейських заходів впливу, під час розмови з ним, вимагаючи від нього пред'явити документи на право керування транспортним засобом, явно виходячи за межі наданих йому прав та повноважень, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, заздалегідь не попередивши ОСОБА_11 про застосування щодо нього фізичної сили, не надавши останньому часу та можливості для виконання вимоги поліцейського щодо необхідності його доставлення до Олешківського відділення поліції Новокаховського відділу поліції Головного управління Національної поліції в Херсонській області для складання матеріалів про адміністративні правопорушення, усвідомлюючи, що ОСОБА_11 жодної непокори з цього приводу не чинить, без будь-яких законних підстав, не врахувавши обставин конкретної ситуації, зокрема відсутності в діях ОСОБА_11 будь-якої фізичної непокори, невинуватим застосував заходи фізичного впливу»;

- «...з метою доставлення ОСОБА_11 до Олешківського ВП Новокаховського ВП ГУНП в Херсонській області для складання відносно останнього протоколу про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 130 КУпАП, а також протоколу адміністративного затримання за цією ж статтею, за відсутності підстав, передбачених вищевказаними нормами законодавства, застосовував заходи фізичного впливу до ОСОБА_11. Після цього, ОСОБА_7 наніс ОСОБА_11 близько 2-3 ударів коліном в ділянку ребер з лівого боку»;

- «відразу після цього, ОСОБА_7 повалив ОСОБА_11 на землю. При спробі ОСОБА_11 піднятися ОСОБА_7 наніс 3 удари гомілкою потерпілому у ліву частину обличчя, близько 3-4 рублячих ударів гумовим кийком по нижніх кінцівках ОСОБА_11, 2 удари рукою по тулубу потерпілого та 2 удари гомілкою у праву частину обличчя ОСОБА_11»;

- «унаслідок зазначених дій ОСОБА_7 спричинив ОСОБА_11 істотну шкоду, яка виразилась у заподіянні тілесних ушкоджень у вигляді закритого перелому 7-го та 8-го ребер зліва, струс головного мозку, синці (гематоми), садна обличчя, тулубу та кінцівок, які згідно з висновком судово-медичної експертизи № 756 від 16.12.2019 року відносяться до тілесних ушкоджень середньої тяжкості за ознакою тривалого розладу здоров'я, легких тілесних ушкоджень, що

викликали короткочасний розлад здоров'я та легких тілесних ушкоджень»³³².

18. Під час розгляду справи щодо умисного вчинення працівниками правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих їм прав чи повноважень, які супроводжувалися насильством та застосуванням фізичного впливу (сили), Запорізький апеляційний суд встановив:

– «...поліцейський повідомив ОСОБА_12 про те, що він затриманий та, діючи спільно з ОСОБА_14, застосував до ОСОБА_12 фізичну силу, внаслідок чого спричинив ОСОБА_12 тілесні ушкодження у вигляді закритої черепно-мозкової травми, струсу головного мозку, саден лівої лобної ділянки та забою грудної клітини, що кваліфікуються як легкі тілесні ушкодження та легке тілесне ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я та незначну втрату працездатності»;

– «будь-яких законних підстав для проведення 01.04.2019 поверхневої перевірки належного ОСОБА_12 транспортного засобу марки «BMW» моделі «X5», номерний знак «НОМЕР_1», працівниками патрульної поліції на посту «Азов» Генічеського району Херсонської області, розташованому на 500-му кілометрі автошляху М-18 «Харків-Сімферополь-Алушта-Ялта», не було»;

– «Законом України «Про Національну поліцію» визначено порядок та вичерпний перелік підстав застосування поліцейським заходів примусу, застосуванню яких за викладених вище обставин мало б передувати невиконання ОСОБА_12 законної вимоги ОСОБА_9, тобто такої вимоги, що відповідала б вимогам чинного законодавства України»;

– «незважаючи на викладене, 01.04.2019 ОСОБА_9, усвідомлюючи, що він обіймає посаду заступника начальника відділу патрульної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі Департаменту патрульної поліції, має спеціальне звання старшого лейтенанта поліції, є працівником правоохоронного органу, перебуває на службі, виконує покладені на поліцію повноваження та є представником держави, діючи в порушення вимог законодавства, усвідомлюючи відсутність передбачених

---

³³² Ухвала Херсонського апеляційного суду від 06.04.2020 у справі № 766/2171/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88624422> (дата звернення: 27.07.2023).

чинним законодавством України дійсних правових підстав для зупинки та здійснення поверхневої перевірки належного ОСОБА_12 транспортного засобу марки «BMW» моделі «X5», номерний знак «НОМЕР_1», незважаючи на неодноразові зауваження ОСОБА_12 щодо цього, а також прохання останнього повідомити йому про причину зупинки у відповідності до вимог Закону України «Про Національну поліцію», з метою примусити останнього виконати його незаконну вимогу щодо надання змоги здійснити поверхневу перевірку належного ОСОБА_12 транспортного засобу, діючи спільно з ОСОБА_14, безпідставно затримав ОСОБА_12 з застосуванням фізичної сили, спричинивши ОСОБА_12 зазначеними діями легкі тілесні ушкодження та легке тілесне ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я та незначну втрату працездатності, чим явно вийшов за межі наданих йому прав та повноважень, передбачених Законом України «Про Національну поліцію».³³³

19. Під час розгляду справ щодо перевищення влади поліцейським під час застосування фізичного впливу (сили) П'ятий апеляційний адміністративний суд встановив:

– «...пасажир автомобіля «Опель Зефіра», якого звали ОСОБА_6, ходив між автомобілями у збудженому стані, виказував нецензурні вирази у бік працівників поліції та на зауваження останніх не реагував. При цьому ОСОБА_4 почав вести відеозйомку на свій мобільний телефон і після того, коли ОСОБА_6 висловив своє невдоволення діями працівників поліції, ОСОБА_4 також почав висловлювати своє невдоволення»;

– «старший сержант поліції ОСОБА_1, проявивши нестриманість, вийшов зі службового автомобіля зі спеціальним засобом поліцейського примусу – гумовим кийком та підійшовши до громадянина на ім'я ОСОБА_6 завдав йому удар гумовим кийком по правій нозі. Після цього вказаний громадянин почав тікати, перебіг через дорогу та побіг у бік лісосмуги. Старший сержант поліції ОСОБА_1 почав його переслідувати. Побачивши це, за працівником поліції побіг ОСОБА_5, тримаючи у правій руці пляшку з водою (1,5 л). Не наздогнавши ОСОБА_6, старший сержант поліції

---

³³³ Ухвала Запорізького апеляційного суду від 01.04.2020 у справі № 937/9659/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88636428> (дата звернення: 27.07.2023).

ОСОБА_1 застосував силу та спеціальний засіб поліцейського примусу – гумовий кийок відносно ОСОБА_5, задав йому декілька ударів по руках, повалив на землю та завдав ще декілька ударів гумовим кийком по плечах та спині ОСОБА_5. Під час намагання старшим сержантом поліції ОСОБА_1 застосувати відносно ОСОБА_5 спеціальні засоби поліцейського примусу – кайданки, останній вирвався та втік у бік лісосмуги»;

– «під час вказаного вище конфлікту сержант поліції ОСОБА_3 та сержант поліції ОСОБА_2 не вживали активних заходів щодо заспокоєння старшого сержанта поліції ОСОБА_1 та припинення з його боку протиправних дій відносно цивільних осіб, адже в ситуації, яка склалась, підстав для застосування фізичної сили не було. Зазначене підтверджується переглядом відеозапису, викладеного в інтернет-мережі на сайті «Бесарабія Інформ». Аналізом цього відеозапису встановлено, що відносно правопорушника на ім'я ОСОБА_6, який перебував у збудженому стані та використовував нецензурні вирази, слід було вживати превентивних заходів щодо його заспокоєння. Вказані заходи повинні були вжити сержант поліції ОСОБА_3 та сержант поліції ОСОБА_2, так як старший сержант поліції ОСОБА_1 у цей момент складав адміністративну постанову відносно ОСОБА_4. Однак, старший наряду ГРПП сержант поліції ОСОБА_3 вів себе пасивно та не вживав ніяких заходів щодо припинення правопорушення з боку цивільної особи на ім'я ОСОБА_6. Коли старший сержант поліції ОСОБА_1 застосовував відносно цивільної особи на ім'я ОСОБА_6 та відносно ОСОБА_5 заходи поліцейського примусу, сержант поліції ОСОБА_3 як старший наряду ГРПП спромігся лише зробити усне зауваження старшому сержанту поліції ОСОБА_1. Разом з тим, сержант поліції ОСОБА_2 зовсім не вживав ніяких заходів, а ні щодо припинення правопорушення, а ні щодо недопущення порушення службової дисципліни з боку його колеги – старшого сержанта поліції ОСОБА_1»;

– «по прибуттю до Білгород-Дністровського ВП ГУНП старший сержант поліції ОСОБА_1 про факт конфліктної ситуації, під час якої ним були застосовані спеціальні засоби поліцейського примусу, нікому не доповів, відповідний рапорт не склав. В свою чергу сержанти поліції ОСОБА_3 та ОСОБА_2 також про подію нікому не доповіли та відповідні рапорти не склали. 10 червня 2019 року о 10:00 год, після того як стало відомо про звернення ОСОБА_5 до

лікувального закладу, старший сержант поліції ОСОБА_1 та сержанти поліції ОСОБА_2 та ОСОБА_3 склали рапорти про вказану подію»;

– «колегія суддів зазначає, що позивачем у порушення вимог 43 Закону України «Про Національну поліцію» не було попереджено заздалегідь осіб (пасажирів автомобіля «Опель Зефіра») про застосування фізичної сили, не надано їм достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського. Крім того, матеріалами службового розслідування встановлено, що застосований позивачем поліцейський захід (застосування фізичної сили...) не був необхідним та пропорційним»³³⁴.

20. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду під час розгляду справи щодо протиправних дій поліцейських із застосуванням фізичної сили встановив:

– «...після блокування автомобіля позивача інспекторами патрульної поліції до останнього безпідставно застосовано заходи фізичного впливу та примусово доставлено до Полтавського відділу поліції Головного управління Національної поліції в Полтавській області. Під час затримання позивача інспекторами була застосована груба фізична сила, що виявилась у заламуванні і викручуванні рук за спину, примусове поміщення в патрульний автомобіль та доставляння до відділення поліції. Одночасно, інспектори патрульної поліції не склали протокол про адміністративне затримання»;

– «...суд першої інстанції вказав, що жодних підстав, визначених законом для застосування фізичної сили щодо позивача з боку працівників поліції не було, оскільки на момент застосування сили не було встановлено факту вчинення позивачем правопорушення чи продовження його вчинення, та факту того, що дії позивача загрожували життю чи здоров'ю поліцейських чи інших громадян»;

– «з відеозапису нагрудної камери відповідачів убачається, що коли працівник поліції ОСОБА_2 постукав у праве переднє бокове вікно водія з проханням зупинитись, то відповідач ОСОБА_3 вже стояв на шляху руху вказаного автомобіля та мав намір застосувати

---

³³⁴ Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 15.01.2020 у справі № 420/4963/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86955999> (дата звернення: 04.08.2023).

табельну зброю, потягнувшись до неї правою рукою. Після цих дій поліцейських водій заглушив двигун, вийшов з автомобіля та пройшов до тротуару. У цей час за ним прослідували відповідачі й наказали йому зупинитись. Коли позивач зупинився, поліцейський ОСОБА_3 застосував до позивача фізичну силу, а саме схопив за руку й намагався заламати руку за спину, однак позивач не дав йому це зробити, висмикнувши свою руку і запитавши підстави застосування насилля. Відповідачі на неодноразову вимогу позивача представитись деякий час ігнорували ці вимоги та не надавали для огляду свої посвідчення. Одночасно, ОСОБА_3 здійснив спробу знову завернути руку за спину позивача, однак позивач висмикнув свою руку та звернув увагу на те, щоб поліцейські не хватили його за руки»;

– «у порушення вказаного пункту інспектором не надано можливість позивачу користуватись допомогою адвоката та не повідомлено про причини (підстави) неможливості залучення адвоката»³³⁵.

21. У процесі судового розгляду справи щодо неправомірного застосування поліцейським фізичного впливу (сили), Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду зазначив:

1) Під час службового розслідування було з'ясовано, що:

– «ОСОБА_2 зачинив будинок та ліг спати. Прокинувшись через відчуття болю та нанесення ударів, ОСОБА_2 побачив, що знаходиться на підлозі, при цьому світло у кімнаті вимкнене, а з усіх боків йому наносять удари. Потім у кімнаті ввімкнули світло та він побачив, що на ліжку стоїть раніше незнайомий йому чоловік у чоботях військового зразка та чорній формі працівника поліції, зовні схожий на старшого сержанта поліції ОСОБА_1, а з іншого боку, біля бильця ліжка стоять двоє інших працівників поліції, зовні схожих на старшого лейтенанта поліції ОСОБА_4 та сержанта поліції ОСОБА_6. При цьому, старший лейтенант поліції ОСОБА_5, з яким ОСОБА_2 особисто знайомий, стояв біля входу до кімнати. ОСОБА_2 почав запитувати в чому справа, однак працівник поліції, не пояснивши підстав вторгнення, надів на останнього кайданки»;

---

³³⁵ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 11.12.2019 у справі № 545/2432/16-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86275224> (дата звернення: 04.08.2023).

- «після фактичного затримання поліцейський сержант поліції ОСОБА_6 на прибудинковій території будинку за вказаною адресою склав стосовно ОСОБА_2 протокол про адміністративне правопорушення, передбачене частиною першою статті 175 КУпАП. Після закінчення оформлення адміністративного матеріалу працівники поліції посадили ОСОБА_2 до службового автомобіля та відвезли до Іванівського ВП Роздільнянського ВП ГУНП. На території домоволодіння АДРЕСА_2 одразу після нанесення ударів ОСОБА_2 відчув різкий біль з лівого боку живота, про що неодноразово повідомляв працівників поліції, прохаючи застібнути кайданки спереду»;

- «у адміністративній будівлі Іванівського ВП Роздільнянського ВП ГУНП біль у районі живота посилювався, у зв'язку із чим ОСОБА_2 звернувся до працівників поліції із проханням про його транспортування до медичного закладу. Працівники поліції ... на службовому автомобілі відвезли ОСОБА_2 до Іванівської центральної районної лікарні, де останньому встановлено діагноз: закрыта травма живота, розрив селезінки, внутрішньочеревна кровотеча, гостра анемія важкого ступеня, геморагічний шок, забій, синці м'яких тканин спини, плечей, садно біля правого плеча, алкогольне сп'яніння. У результаті отриманих травм ОСОБА_2 проведено операцію: верхньосередина лапаротомія. Спленектомія. Дренування черевної порожнини».

2) Суд першої та апеляційної інстанцій встановили:

- «відповідач, як суб'єкт владних повноважень, не надав, а суд не зібрав жодного належного доказу, що беззаперечно підтверджує факт побиття позивачем громадянина ОСОБА_2, а також доказів, підтверджуючих причинно-наслідковий зв'язок між будь-якими діями позивача та проведеною потерпілому операцією»;

- «своєю чергою, із матеріалів проведеного службового розслідування та пояснень сторін у справі вбачається, що позивач не вдягав кайданки на ОСОБА_2, а також не використовував будь-яких інших спеціальних засобів стосовно останнього. Отже, суд апеляційної інстанції вважає необґрунтованим висновок службового розслідування щодо протиправного неповідомлення позивачем свого керівника про факт застосування фізичної сили та спецзасобів»;

- «згідно з висновками проведеного службового розслідування не вбачається, яку саме домедичну допомогу повинен був надати позивач громадянину ОСОБА_2 до моменту його доставки в заклад

охорони здоров'я. Тоді як саме працівники поліції доставили ОСОБА_2 до лікарні».

3) Верховний Суд погодився з висновком суду апеляційної інстанції про «відсутність в матеріалах справи доказів про факт побиття позивачем громадянина ОСОБА_2, а також доказів, які б підтвердили причинно-наслідковий зв'язок між будь-якими діями позивача та проведеною ОСОБА_2 операцією»;

– «згідно з висновками проведеного службового розслідування не вбачається, яку саме домедичну допомогу повинен був надати позивач громадянину ОСОБА_2 до моменту його доставки в заклад охорони здоров'я. Водночас, саме працівники поліції доставили ОСОБА_2 до лікарні»;

– «Верховний Суд вважає, що дисциплінарне покарання особи, вина якої не доведена належними та допустимими доказами, не може вважатись результатом ефективного розслідування».³³⁶

22. Під час розгляду справи щодо перевищення влади та службових повноважень працівником правоохоронного органу, які супроводжувалися насильством та болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями Донецький апеляційний суд встановив:

– «реалізуючи свій спільний злочинний умисел, направлений на перевищення влади та службових повноважень із використанням фізичного насильства, тобто на умисне вчинення дій, які явно виходять за межі наданих їм повноважень, ОСОБА_3 та ОСОБА_2, будучи працівниками правоохоронного органу, діючи умисно, явно виходячи за межі наданих їм прав та повноважень, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, передбачаючи настання суспільно небезпечних наслідків, не маючи жодних правових підстав, здійснили незаконне затримання ОСОБА_5 та ОСОБА_7 за таких обставин»;

– «вийшовши із автомобіля, ОСОБА_2, усвідомлюючи, що він знаходиться у громадському місці, поряд із зупинкою громадського транспорту «Восьмиквартирна» та дитячим садком, грубо порушуючи вимоги ст. 44 Закону України «Про Національну поліцію», не оголосивши попередження ОСОБА_5 про застосування

---

³³⁶ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 06.12.2019 у справі № 815/7290/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86162215> (дата звернення: 04.08.2023).

щодо нього фізичної сили, усвідомлюючи, що ОСОБА_5 жодного опору не чинить та не становить суспільної небезпеки, направив на нього невстановлений предмет по типу «пістолет», який заздалегідь приніс із собою, тим самим наказав йому підкорятися своїм вказівкам та залишатися на місці. Після цього, ОСОБА_2 зайшов ОСОБА_5 за спину та порушуючи вимоги ст. 44 Закону України «Про Національну поліцію», перевищуючи надані йому повноваження, здійснив залам правої руки останнього за спину, при цьому наніс йому декілька ударів кулаком своєї руки в область спини, у тому числі правої лопатки. Шляхом нанесення ОСОБА_2 удару ногою ззаду під коліно правої ноги ОСОБА_5, підбив його ногу, внаслідок чого останній втратив рівновагу та впав на землю, вдарившись при цьому коліном своєї правої ноги, отримав тілесне ушкодження у вигляді садна»;

- «у цей час ОСОБА_3, реалізуючи спільний умисел із ОСОБА_2, усвідомлюючи, що він знаходиться у громадському місці, поряд із зупинкою громадського транспорту «Восьмиквартирна» та дитячим садком, діючи умисно, грубо порушуючи вимоги ст. 44 Закону України «Про Національну поліцію», не оголосивши попередження ОСОБА_7 про застосування щодо нього фізичної сили, усвідомлюючи, що ОСОБА_7 жодного опору не чинить та не становить суспільної небезпеки, підійшов до останнього та почав здійснювати його затримання. ОСОБА_1, який знаходився поряд, діючи умисно, усвідомлюючи, що правових підстав та жодних причин для затримання ОСОБА_7 немає, разом із ОСОБА_3 почав здійснювати затримання потерпілого. Так, під час вказаного затримання ОСОБА_3 та ОСОБА_1, знаходячись з обох сторін ОСОБА_7 та порушуючи вимоги ст. 44 Закону України «Про Національну поліцію», взяли його за руки та силоміць повалили на землю. Після цього, ОСОБА_3 та ОСОБА_1, перевищуючи надані їм службові повноваження, одночасно з обох сторін, нанесли по декілька ударів колінами своїх ніг по грудній клітині ОСОБА_7, коли він лежав на землі, з метою послаблення рук останнього, для заведення їх назад та подальшого одягання кайданок, чим спричинили йому гострого фізичного болю, а також образили особисту гідність потерпілого»;

- «реалізуючи свій вказаний протиправний умисел, о 17 годині 18 хвилин ОСОБА_2, ОСОБА_1 та ОСОБА_3, діючи умисно, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, силоміць, проти

волі ОСОБА_5, посадили його на задне сидіння автомобіля ОСОБА_3 та сівши усі разом до салону, поїхали до Слов'янського ВП ГУНП в Донецькій області. При цьому, ОСОБА_2, ОСОБА_1 та ОСОБА_3, діючи в порушення вимог ч. 4 ст. 43 Закону України «Про Національну поліцію», не надали невідкладну медичну допомогу ОСОБА_7, який постраждав в результаті застосування відносно нього заходів примусу, та залишили його поряд із зупинкою «Восьмиквартирна»;

- «приїхавши близько 17 години 30 хвилин до Слов'янського ВП ГУНП в Донецькій області, ОСОБА_1 та ОСОБА_3 записали відомості про доставлення ОСОБА_5 до журналу обліку доставлених, відвідувачів та запрошених осіб Слов'янського ВП ГУНП в Донецькій області та завели його до службового кабінету № 011, де незаконно його утримували до 22 години 16 хвилин 20.05.2019»;

- «після цього, ... ОСОБА_2, перебуваючи в приміщенні службового кабінету № 011 Слов'янського ВП ГУНП в Донецькій області, у присутності ОСОБА_1 та ОСОБА_3, діючи умисно, перевищуючи надані йому службові повноваження, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, став наносити множині удари, у кількості не менше 6, кулаками рук ОСОБА_5, який у той час був пристебнутий кайданками до стільця, на якому сидів та не міг чинити йому опору, в область його грудної клітини, голови, рук та ніг, чим спричинив йому тілесні ушкодження у вигляді саден та синців, а також образив особисту гідність потерпілого»;

- «у подальшому після здійснення ОСОБА_5 власноручного запису в журналі обліку доставлених, відвідувачів та запрошених осіб Слов'янського ВП ГУНП в Донецькій області про його побиття ОСОБА_2 шляхом висловлення погроз, у присутності працівників поліції змусила ОСОБА_5 написати заяву про помилкове написання ним запису про його побиття до журналу. Після написання вище вказаної заяви та відібрання ОСОБА_8 письмових пояснень у ОСОБА_5 його було відпущено після 22 години 16 хвилин 20.05.2019. В результаті вказаних дій ОСОБА_9 потерпілому ОСОБА_5 спричинено легкі тілесні ушкодження: садна правої тім'яної ділянки, грудної клітки зліва, правого передпліччя, правого

ліктьового суглобу, правого колінного суглобу, лівого зап'ястка, синці правої лопаткової ділянки та правого стегна»³³⁷.

23. Черкаський апеляційний суд під час розгляду справи щодо порушення службових обов'язків поліцейським із необґрунтованим застосуванням фізичного насильства встановив:

- «...на ґрунті провокативної та зухвалої поведінки ОСОБА_7 між ним та ОСОБА_9 виник конфлікт, у ході якого ОСОБА_9 словесно образив ОСОБА_7, назвавши його «мраззю». Одразу ж після почутого у свою адресу ОСОБА_7, будучи обізнаним у галузі права, як працівник правоохоронного органу, достовірно знаючи, що за словесну образу законодавством не передбачено ні кримінальної, ні адміністративної відповідальності, маючи реальну можливість захистити свою честь і гідність шляхом подання позовної заяви до суду, діючи з мотивів помсти за нанесену йому образу, умисно, розуміючи, що ОСОБА_9, тримаючи руки в кишенях, не вчиняє активних дій, направлених на порушення громадського порядку та безпеки, не становить загрози життю та здоров'ю працівників поліції, явно виходячи за межі наданих йому прав та повноважень, усвідомлюючи протиправність своєї поведінки, всупереч ст. ст. 43, 44, 45 Закону України «Про Національну поліцію», ст. 260 КУпАП, з метою незаконного адміністративного затримання ОСОБА_9, порушуючи службові обов'язки поліцейського, у тому числі щодо попередження про затримання ОСОБА_9, одразу повідомив його про затримання, на що останній запитав про підстави»;

- «у цей момент у ОСОБА_15 як керівника екіпажу Отава № 0151..., а також у ОСОБА_14 виник з ОСОБА_7 єдиний спільний умисел на завідомо незаконне затримання ОСОБА_9 та застосування до нього фізичного насильства»;

- «після того, як ОСОБА_7 вигукнув ОСОБА_14 про необхідність затримання ОСОБА_9, ОСОБА_14 та ОСОБА_15, які діяли узгоджено, жодного пояснення та будь-яких відповідей на запитання ОСОБА_9 з даного приводу не надали, а ОСОБА_7, діючи з прямим умислом, спрямованим на незаконне затримання ОСОБА_9, наказав останньому витягнути руки з кишень штанів та

---

³³⁷ Ухвала Донецького апеляційного суду від 04.12.2019 у справі № 234/19765/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86198357> (дата звернення: 06.08.2023).

завести їх за спину, на що ОСОБА_9, не розуміючи підстав затримання, відмовився виконувати незаконну вимогу працівника поліції. Надалі ОСОБА_7, не роз'яснивши підстав затримання та не надавши ОСОБА_9 достатнього часу для виконання його вимоги, із умисним застосуванням фізичної сили вчинив спробу завести руки ОСОБА_9 за спину, однак в силу своїх фізичних даних самостійно не зміг це зробити та вигукнув ОСОБА_14, щоб той тримав ОСОБА_9»;

– «ОСОБА_14, діючи умисно, явно перевищуючи надані йому повноваження, усвідомлюючи відсутність для ОСОБА_14 небезпеки його життю та здоров'ю зі сторони ОСОБА_9, розуміючи незаконність дій ОСОБА_7 щодо затримання ОСОБА_9, спільно з останнім із застосуванням неправомірної фізичної сили намагався завести руки ОСОБА_9 за спину, при цьому ОСОБА_7, усвідомлюючи явну кількісну та фізичну перевагу над ОСОБА_9, умисно, з метою подолання опору потерпілого, перевищуючи надану йому владу, наніс декілька ударів ОСОБА_9 коліном правої ноги в пах та живіт, чому не перешкождали ОСОБА_15 та ОСОБА_14, які умисно діяли узгоджено з ОСОБА_7, усвідомлюючи протиправний характер незаконних дій останнього, які виразились у явному перевищенні наданої йому влади шляхом незаконного затримання ОСОБА_9 із необґрунтованим застосуванням фізичної сили до потерпілого, який не становив загрози для життя та здоров'я вказаних працівників поліції»;

– «ОСОБА_14 та ОСОБА_7, діючи умисно, узгоджено та цілеспрямовано, продовжуючи виконання спільного умислу, спрямованого на незаконне адміністративне затримання ОСОБА_9, явно перевищуючи свої службові повноваження, із застосуванням необґрунтованої фізичної сили повалили ОСОБА_9 на асфальтне покриття обличчям донизу та продовжували активні фізичні дії, направлені на заламування рук ОСОБА_9 за спину з метою подолання його опору. При цьому, ОСОБА_7 різкими рухами коліна притискав голову ОСОБА_9 до асфальту, чим заважав потерпілому нормально дихати та спричиняв йому фізичний біль, але усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, розуміючи різке погіршення стану здоров'я потерпілого, не зупинив свої незаконні дії, бажаючи довести свій злочинний умисел до кінця»;

– «в цей час ОСОБА_9 повідомив працівникам поліції, що він є інвалідом, у нього хвороба серця та ускладнилось дихання, однак

ОСОБА_14 та ОСОБА_7 на його слова не реагували, а ОСОБА_15 в свою чергу, маючи спільний із ОСОБА_14 та ОСОБА_7 умисел на незаконне затримання ОСОБА_9, приниження його честі та гідності, діючи умисно та узгоджено з останніми, явно перевищуючи надану їй владу, без попередження, з метою подолання опору потерпілого, незважаючи на отриману інформацію щодо інвалідності останнього, зневажливо ставлячись до подальшого можливого погіршення його здоров'я, застосувала щодо ОСОБА_9 спеціальний засіб – кайданки та лише по закінченню затримання повідомила, що ОСОБА_9 вчинив адміністративне правопорушення, в результаті чого його затримано»;

– «у подальшому ОСОБА_14, продовжуючи виконання спільного з ОСОБА_7 та ОСОБА_15 умислу, спрямованого на явне перевищення наданої їм влади, незаконне затримання та притягнення ОСОБА_9 до адміністративної відповідальності, в приміщенні медичного закладу, склав протоколи ... про вчинення ОСОБА_9 адміністративних правопорушень, передбачених ст. ст. 173, 185 КУпАП, які скеровано до Соснівського районного суду м. Черкаси для розгляду по суті, провадження по яких зазначеним судом 13.06.2017 та 16.06.2017 закрито за відсутністю в діях ОСОБА_9 складу зазначених адміністративних правопорушень, рішення у яких апеляційним судом Черкаської області залишено без змін»³³⁸.

24. Під час розгляду справи щодо умисного вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, що супроводжувалися насильством, Київський апеляційний суд встановив:

– «...ОСОБА 7 та ОСОБА 9 побачили поблизу будинку ОСОБА 10, який йшов до свого місця проживання, після чого ОСОБА_7 та ОСОБА_9 підійшли до ОСОБА_10, представившись працівниками поліції, почали висловлювати на адресу останнього припущення, що начебто він причетний до вчинення грабежу на території м. Черкаси. В подальшому ОСОБА 7 розпочав особистий обшук ОСОБА_10, зокрема розпочав перевіряти вміст його кишень одягу та діставати грошові кошти. Не погоджуючись з такими діями працівника поліції, з метою з'ясування законних підстав обшуку

---

³³⁸ Ухвала Черкаського апеляційного суду від 30.10.2019 у справі № 711/5276/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85388006> (дата звернення: 06.08.2023).

ОСОБА_10 почав висловлюватися щодо законності проведення обшуку і при цьому відштовхнув руку ОСОБА_7 від кишені свого одягу»;

– «у подальшому ОСОБА_7 та ОСОБА_9, будучи представниками влади й уповноваженими службовими особами органу досудового розслідування, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій затримали потерпілого всупереч вимогам законодавства, усвідомлюючи незаконність своїх дій, оскільки діяння ОСОБА_10 на час його вчинення не могло розцінюватись або не визнавалося законом як кримінальне правопорушення, передбачене особливою частиною КК України. Незважаючи на відсутність правових підстав для обмеження потерпілого у здійсненні права на вільне пересування, ОСОБА_7 та ОСОБА_9 із застосуванням фізичної сили повалили ОСОБА_10 на землю, взяли його під руки та, силоміць утримуючи, повели до приватного автомобіля марки «VOLKSWAGEN», модель «PASSAT B6» н. з. НОМЕР_1, яким користувався ОСОБА_7, де помістили ОСОБА_10 на заднє сидіння обличчям до підлоги»;

– «після чого вказані працівники поліції, продовжуючи свої злочинні дії з метою залякування потерпілого та реальності сприйняття висловлюваних ними погроз щодо кримінального переслідування, відвезли ОСОБА_10 до одного з міських кладовищ м. Черкаси. У подальшому витягнувши потерпілого з автомобіля ОСОБА_7 та ОСОБА_9 розпочали наносити удари ногами по різних частинах тіла потерпілого, спричиняючи йому фізичний біль та тілесні ушкодження»;

– «реалізуючи свій злочинний умисел до кінця, ОСОБА_7 та ОСОБА_9, продовжуючи перебувати на одному з міських кладовищ м. Черкаси, висловили ОСОБА_10 вимогу щодо надання їм грошових коштів у сумі 2 000 гривень за не притягнення останнього до кримінальної відповідальності за начебто незаконне зберігання наркотичних засобів, грабежі та злісний опір працівнику правоохоронного органу»³³⁹.

---

³³⁹ Ухвала Київського апеляційного суду від 28.10.2019 у справі № 752/18940/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85531610> (дата звернення: 08.08.2023).

25. Другий апеляційний адміністративний суд під час розгляду справи щодо безпідставного застосування фізичної сили поліцейською встановив:

- «...позивач застосувала фізичну силу у вигляді удару правою ногою по ногах громадянина, а також неодноразово наступала на його праву ногу своєю ногою, а поліцейський роти № 2 батальйону управління патрульної поліції в Сумській області Департаменту патрульної поліції капрал поліції ОСОБА_2, перебуваючи поруч, тримав цього громадянина з лівого боку за руку в районі ліктьового суглобу та плеча...»;

- «суд апеляційної інстанції погоджується з висновком суду першої інстанції, що тяжкість вчиненого позивачкою проступку полягає в тому, що вона безпідставно застосувала до особи фізичну силу, знехтувала основними правами людини і громадянина, зокрема правом на повагу до його гідності, гарантованим статтею 28 Конституції України»³⁴⁰.

26. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду під час розгляду справи щодо перевищення влади або службових повноважень поліцейськими відносно громадянина та спричинення йому тілесних ушкоджень встановив:

- «...на спецлінію «102» надійшло повідомлення лікаря про те, що до відділення політравми Київської міської клінічної лікарні № 17 з підозрою на перелом 6-ї, 7-ї, 8-ї пари ребер, лівобічним пневмотораксом госпіталізовано громадянина ОСОБА_7, ІНФОРМАЦІЯ_1, який пояснив лікарям, що був побитий працівниками поліції за керування автомобілем у стані алкогольного сп'яніння...»;

- «...інспекторами патрульної поліції був застосований фізичний вплив (сила) на підставі ст. 44 Закону № 580-VIII. Згодом громадянина ОСОБА_7 було затримано та доправлено до Солом'янського управління поліції Головного управління Національної поліції України у місті Києві для складання адміністративних протоколів. Після виходу з приміщення Солом'янського управління поліції Головного управління Національної поліції України у місті Києві лікарями швидкої

---

³⁴⁰ Постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 25.03.2019 у справі № 1840/2893/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80835630> (дата звернення: 08.08.2023).

медичної допомоги, яка прибула на виклик, було надано медичну допомогу, а згодом поставлено діагноз: переломи 9-го та 10-го ребра зліва, забій грудної клітини та алкогольне сп'яніння»;

– «висновок службового розслідування містить посилання на те, що переглядом відеозапису із нагрудної камери було встановлено, що інспектором поліції ОСОБА_1 було нанесено один удар ногою по лівій частині тулуба громадянина ОСОБА_7, при цьому громадянин ОСОБА_7 лежав спиною на землі і не загрожував своїми діями інспекторам патрульної поліції»;

– «відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції, з висновками якого погодився суд апеляційної інстанції, виходив з того, що затримання із застосуванням фізичної сили тривало значний проміжок часу, однак кінцева мета застосування не була досягнута і поліцейський захід після декількох невдалих спроб не був змінений на більш ефективний, так як була очевидна неможливість досягнути мети заходу. Застосування інспектором поліції ОСОБА_1 не можна вважати пропорційним, так як шкода, завдана охоронюваним законом правам та інтересам громадянина ОСОБА_7 (тілесні ушкодження у вигляді перелому 9-го та 10-го ребра зліва, забої грудної клітини), перевищує блага для захисту якого його застосовано»³⁴¹.

27. Під час розгляду справи щодо перевищення влади поліцейським із застосуванням насильства та вчинення болісних і таких, що ображають особисту гідність потерпілого, дій, Дніпровський апеляційний суд встановив:

– «...оперуповноважений Шевченківського (Бабушкінського) ВП ДВП ГУНП в Дніпропетровській області ОСОБА_2, реалізуючи свій прямий умисел, направлений на перевищення влади із застосуванням насильства та вчинення болісних і таких, що ображають особисту гідність потерпілого, дій, в порушення вимог ст. ст. 7, 18, 29, 30, 43, 44 Закону України «Про Національну поліцію», без висунення законних вимог поліцейського та попередження про застосування фізичної сили, діючи умисно та явно виходячи за межі наданих йому прав та повноважень поліцейського, за відсутності підстав для застосування фізичної сили, не представившись

---

³⁴¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 06.03.2019 у справі № 826/7065/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80317762> (дата звернення: 08.08.2023).

працівником поліції та якого за зовнішніми ознаками неможливо було ідентифікувати як працівника поліції, схопив обома руками за руки (в ділянці передпліччя та кисті) ОСОБА_3 та із застосуванням фізичної сили вихопив з правої руки її мобільний телефон марки «Samsung», ..., і почав тягнути останню в салон автомобіля ..., в результаті чого спричинив ОСОБА_3 фізичний біль та тілесні ушкодження у вигляді синця на внутрішній поверхні лівого передпліччя в середній третині»;

- «в подальшому 29 липня 2016 року ... в м. Дніпро оперуповноважений Шевченківського (Бабушкінського) ВП ДВП ГУНП в Дніпропетровській області ОСОБА_2, продовжуючи реалізовувати свій пряий умисел, направлений на перевищення влади із застосуванням насильства та вчинення болісних і таких, що ображають особисту гідність потерпілого, дій, в порушення вимог ст. ст. 7, 18, 29, 30, 43, 44 Закону України «Про Національну поліцію», діючи умисно та явно виходячи за межі наданих йому прав та повноважень поліцейського, за відсутності підстав для застосування фізичної сили та спеціальних прийомів боротьби, з метою подавлення волі потерпілої до правомірного опору, обома руками, спереду обхопив ОСОБА_3 в ділянці передпліччя рук та застосувавши спеціальний прийом боротьби кидок через стегно, кинув її на землю. Після чого, ОСОБА_6 та ОСОБА_2, взявши обома руками під руки ОСОБА_3, почали її волочити по землі в бік автомобіля марки «Skoda» моделі «Octavia», державний номерний знак НОМЕР_1, в результаті чого спричинили ОСОБА_3 фізичний біль та тілесні ушкодження у вигляді двох забійно-рваних ран на підошовній поверхні 1-го пальця лівої стопи, ділянки осадження на зовнішній поверхні лівого гомілковостопного суглобу, двох внутрішньо-шкіряних крововиливів у поперековій області праворуч та на передній поверхні лівого плеча в нижній третині»;

- «в подальшому у зазначений час та місці ОСОБА_2, діючи умисно та явно виходячи за межі наданих йому прав та повноважень поліцейського, із застосуванням фізичної сили та спеціальних прийомів боротьби, знаходячись зверху по відношенню до ОСОБА_3, з метою не дати потерпілій підвестись із землі, обома руками надавлював на грудну клітину ОСОБА_3, тим самим притискав останню до обмеженої поверхні землі, спричиняючи їй при цьому фізичний біль та моральні страждання»;

- «при цьому, під час вчинення вищезазначених протиправних дій, незважаючи на крики ОСОБА_3 про допомогу та прохання її

відпустити, ОСОБА_2, діючи умисно та явно виходячи за межі наданих йому прав та повноважень поліцейського, незаконно здійснював на останню психологічний тиск, висловлюючись в її бік принизливими та нецензурними словами, чим завдав моральні (психологічні) страждання та принизив особисту гідність і честь потерпілої, оскільки вказані дії вчинялись в громадському місці, відносно особи жіночої статі та мали зухвалий характер»³⁴².

28. Під час розгляду справи щодо безпідставного застосування фізичної сили, ненадання медичної допомоги Третій апеляційний адміністративний суд встановив:

– «службовим розслідуванням встановлені факти безпідставного затримання ОСОБА_4 і застосування щодо нього фізичної сили та спецзасобу кайданки; не надання ОСОБА_4 невідкладної медичної допомоги; не виклику до травмованої особи медичних працівників, не інформування членів сім'ї про місцезнаходження затриманої і травмованої особи; не доповіді керівництву підрозділу про застосування фізичної сили та спецзасобів; передачі персональних засобів фізичної особи за допомогою мобільного додатку «Viber», не повідомлення чергової частини про факт затримання ОСОБА_4; не доповіді безпосередньому керівництву, а також не реєстрації у канцелярії органу рапорту з отриманою інформацією про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а також про події і факти, які не сумісні з вимогами, що пред'являються до професійних та моральних якостей поліцейського»;

– «колегія суддів апеляційної інстанції вважає за необхідне зазначити, що в силу ч. 2 ст. 44 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський зобов'язаний письмово повідомити свого керівника, а той зобов'язаний повідомити прокурора про завдання особі тілесних ушкоджень унаслідок застосування фізичної сили. При цьому, матеріали справи не містять підтвердження про повідомлення ОСОБА_1 керівника про завдання ОСОБА_4 тілесних ушкоджень унаслідок застосування фізичної сили»³⁴³.

---

³⁴² Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 06.03.2019 у справі № 204/8473/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80328941> (дата звернення: 08.08.2023).

³⁴³ Постанова Третього апеляційного адміністративного суду від 15.01.2019 у справі № 804/2690/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79377261> (дата звернення: 08.08.2023).

29. Під час розгляду справи щодо порушення вимог застосування фізичної сили П'ятим апеляційним адміністративним судом встановлено:

- «ОСОБА_2 витягували з автомобіля старший лейтенант поліції ОСОБА_10, лейтенант поліції ОСОБА_3 та лейтенант поліції ОСОБА_12, після чого, відповідно до наданих повноважень згідно з пп. 3, 9, 11 ч. 1 ст. 23, ст. 30, пп. 1, 2 ч. 1 ст. 42 та на підставі ч. 1 ст. 44 Закону України «Про Національну поліцію» лейтенантом поліції ОСОБА_12 та старшим лейтенантом поліції ОСОБА_10 до водія застосовано фізичну силу, а саме прийоми рукопашного бою, у тому числі в момент, коли він вже лежав на асфальті, що є неприпустимим, оскільки відповідно до ч. 7 ст. 42 зазначеного Закону поліцейський зобов'язаний негайно зупинити застосування певного виду заходу примусу в момент досягнення очікуваного результату. Окрім цього, старшим лейтенантом поліції ОСОБА_10 пошкоджено майно (відеореєстратор) ОСОБА_2, що зафіксовано на відеозаписі під назвою «Мусора Херсона задувають балонем и ломают граждан! ч. 2», опублікований в цей же день на каналі «Управделами» на сайті «YouTube»;

- «однак, всупереч поясненням патрульних поліцейських, на відеозаписах, викладених на сайті «YouTube», зафіксовано, що застосована відносно ОСОБА_4 фізична сила, як поліцейський захід примусу, лейтенантом поліції ОСОБА_9 була непропорційною, тобто такою, при якій згідно з ч. 5 ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію» шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам, перевищує блага, для захисту якого вона застосована»;

- «комісія зробила висновок, що інспектори зі складу екіпажів свідомо ігнорували вимоги законодавства про застосування поліцейських заходів примусу та порушення етичної поведінки поліцейського, що свідчить про несумлінне ставлення до своїх службових обов'язків передбачених посадовими інструкціями»³⁴⁴.

30. Івано-Франківський міський суд під час розгляду справи щодо перевищення влади та службових повноважень поліцейським, що супроводжувалося насильством, встановив:

---

³⁴⁴ Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 20.11.2018 у справі № 2140/1314/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78158685> (дата звернення: 08.08.2023).

– «...не пред’явивши для достатнього ознайомлення ОСОБА_10 службове посвідчення, інспектор роти № 2 батальйону Управління патрульної поліції у місті Івано-Франківську ОСОБА_5, будучи працівником правоохоронного органу, діючи умисно, явно виходячи за межі наданих йому прав та повноважень, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, передбачаючи настання суспільно небезпечних наслідків, грубо порушуючи вимоги ст. ст. 18, 29, 42, 43, 44, 45 Закону України «Про Національну поліцію», присягу працівника Національної поліції України, п. 3.1 розділу III посадової інструкції поліцейського патрульної поліції, не оголосивши попередження ОСОБА_10 про застосування щодо нього фізичної сили та спеціальних засобів, не надавши останньому часу та можливості для виконання законної вимоги поліцейського, усвідомлюючи, що ОСОБА_10 жодного опору не чинить та не становить суспільної небезпеки, без будь-яких законних підстав, застосував до останнього заходи фізичного впливу та спеціальний засіб. Зокрема, обвинувачений ОСОБА_5, вчиняючи болісні і такі, що ображають особисту гідність потерпілого, дії, застосовуючи фізичну силу, різко схопив ОСОБА_10 за шию і повалив його обличчям вниз до землі та притиснув коліном ноги до асфальту. ... Внаслідок вказаних умисних протиправних дій, працівником правоохоронного органу ... потерпілому ОСОБА_10 спричинено тілесні ушкодження, а саме: садна та синці в ділянці голови, садна в ділянці лівої руки, садно в ділянці лівої ноги, які згідно з висновком судово-медичного експерта № 203 від 30.07.2016 року відносяться до легких тілесних ушкоджень»³⁴⁵.

31. Під час розгляду справи щодо перевищення влади поліцейським із застосуванням фізичної сили Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська (нині – Дніпро) встановив:

– «ОСОБА_5 в період часу з 10.08.2016 по 11.08.2016, бажаючи використати своє службове становище у власних інтересах та особистих інтересах ОСОБА_9, вступив з останнім у злочинну змову на перевищення влади, а саме прибути за місцем мешкання ОСОБА_10 та із застосуванням до нього психічного та фізичного насилля, явно виходячи за межі повноважень, зазначених в дорученні слідчого, змусити ОСОБА_10 виконати вимоги ОСОБА_9 по

---

³⁴⁵ Вирок Івано-Франківського міського суду від 23.05.2017 у справі № 344/2233/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66696612> (дата звернення: 14.08.2023).

відшкодуванню збитків, спричинених крадіжкою майна у ОСОБА_7»;

– «перебуваючи за вказаною адресою, ОСОБА_5, діючи за попередньою змовою із ОСОБА_9, дочекавшись, коли 11.08.2016 близько о 12.30 год ОСОБА_10 вийшов на подвір'я, реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на перевищення влади, будучи службовою особою правоохоронного органу, діючи умисно, застосовуючи фізичну силу, принижуючи гідність особи в присутності його жінки, малолітнього сина та інших свідків, не представившись та не попередивши ОСОБА_10 про намір застосувати фізичну силу відносно нього, діючи із застосуванням недозволених методів слідства з використанням фізичного насильства, разом, порушуючи вимоги ст. ст. 29, 30, 43, 44 Закону України «Про Національну поліцію» та ст. 135 КПК України, повалили ОСОБА_10 на землю та заламали руки за спину, супроводжуючи це болісними для потерпілого діями, чим явно вийшли за межі наданих ним прав та повноважень, що містилися в дорученні слідчого від 10.08.2016»;

– «10.08.2016 о 12.45 год ОСОБА_5, діючи за попередньою змовою із ОСОБА_9, доставили ОСОБА_10 до адміністративної будівлі Самарського ВП ДВП ГУНП України в Дніпропетровській області, де ОСОБА_9 продовжуючи реалізовувати свої злочинні дії, направлені на перевищення влади, явно виходячи за межі наданих прав та повноважень, діючи в своїх особистих інтересах, з метою змусити ОСОБА_10 виконати вимоги свого батька ОСОБА_7 та відшкодувати завдані збитки, застосовуючи психічне насильство, яке виражалося в висловлюванні погроз притягнення до кримінальної відповідальності, почав вимагати від потерпілого відшкодувати збитки, завдані крадіжкою у ФОП ОСОБА_7»³⁴⁶.

32. Під час розгляду справи щодо перевищення влади поліцейським із безпідставним застосуванням фізичної сили Херсонський міський суд встановив:

– «...під мотивом порушення потерпілим ОСОБА_7, ІНФОРМАЦІЯ_2, п. 3.34 Правил дорожнього руху України, переслідуючи намір, спрямований на затримання правопорушника та складання матеріалів про адміністративне правопорушення,

---

³⁴⁶ Ухвала Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 26.07.2017 у справі № 201/10606/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70350519> (дата звернення: 15.08.2023).

знаходячись у м. Херсоні по вул. 49 Херсонської Гвардійської дивізії навпроти будівлі № 10-а, будучи службовою особою правоохоронного органу, переслідуючи прямий умисел, направлений на застосування до водія ОСОБА_7 поліцейських заходів впливу, під час розмови з ним, вимагаючи від нього пред'явити документи на право керування транспортним засобом, явно виходячи за межі наданих йому прав та повноважень, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, грубо порушуючи вимоги ст. ст. 18, 29, 42, 43, 44, 45 Закону України «Про Національну поліцію», присягу працівника Національної поліції України, п. 3.1 розділу III посадової інструкції поліцейського патрульної поліції, заздалегідь не попередивши ОСОБА_7 про застосування щодо нього фізичної сили, не надавши останньому часу та можливості для виконання вимоги поліцейського щодо необхідності його доставляння до Херсонського відділу поліції Головного управління Національної поліції в Херсонській області для складання матеріалів про адміністративні правопорушення, усвідомлюючи, що ОСОБА_7 жодної непокори з цього приводу не чинить, без будь-яких законних підстав, не врахувавши обставин конкретної ситуації, зокрема відсутності в діях ОСОБА_7 будь-якої фізичної непокори, невинувато застосував заходи фізичного впливу»³⁴⁷.

33. В ході розгляду справи щодо вчинення поліцейським кримінального правопорушення в сфері службової діяльності Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська (нині – Дніпро) встановив:

– «реалізуючи свій злочинний умисел, направлений на перевищення влади, а саме завідомо незаконне затримання ОСОБА_11, 01.04.2017 о 10.57 год ОСОБА_5 та ОСОБА_7, знаходячись в підземному переході в районі будинків № 76-а та № 78 по проспекту Слобожанському у м. Дніпро, наздогнали ОСОБА_11 та наказали йому зупинитись. Виконуючи вимогу працівників поліції ОСОБА_11 зупинився. ОСОБА_5 та ОСОБА_7, будучи службовими особами правоохоронного органу, діючи

---

³⁴⁷ Ухвала Херсонського міського суду від 27.10.2017 у справі № 766/10759/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69834752> (дата звернення: 21.08.2023).

умисно, за попередньою змовою групою осіб та бажаючи діяти саме таким чином, незважаючи на те, що ОСОБА_11 виконав їх вимогу та зупинився, за відсутності підстав для застосування поліцейських заходів, всупереч вимогам ст. ст. 3, 7, 18, 19, 29, 30, 42, 43, 44 Закону України «Про Національну поліцію», без будь-якої необхідності, не попередивши ОСОБА_11 про застосування фізичної сили та спеціальних засобів, явно виходячи за межі наданих їм прав та повноважень, з використанням фізичного насильства, принижуючи гідність особи у присутності перехожих, повалили ОСОБА_11 на підлогу заламавши руки за спину, супроводжуючи це болісними для потерпілого діями...»³⁴⁸.

Опрацювання зазначених рішень судів України дає змогу виокремити такі типові помилки поліцейських при застосуванні фізичного впливу (сили):

1. Недотримання підстав застосування фізичного впливу, визначених Законом № 580.

2. Невжиття достатніх превентивних заходів перед застосуванням фізичної сили.

3. Умисне застосування грубої та надмірної фізичної сили.

4. Умисне застосування фізичного впливу у спосіб, що принижує честь і гідність людини.

5. Продовження застосування фізичної сили у випадку, коли була очевидна неможливість досягнення мети заходу або коли тілесні ушкодження перевищують благо, для захисту якого поліцейський застосував силу.

6. Застосування фізичної сили без попередження або без надання достатньо часу для виконання вимоги поліцейського.

7. Застосування фізичної сили до осіб похилого віку, інвалідів або до осіб, які повідомляли про наявність розладів здоров'я чи погіршення свого здоров'я під час застосування заходів примусу.

8. Продовження застосування фізичної сили, незважаючи на відсутність агресії, супротиву, опору або при досягненні очікуваного результату.

---

³⁴⁸ Ухвала Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 26.12.2017 у справі № 201/18382/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71480565> (дата звернення: 21.08.2023).

9. Застосування фізичної сили до осіб, які знаходяться у положенні лежачи, обличчям до низу, не чинять опору і не становлять загрози для поліцейського чи інших осіб.

10. Не повідомлення поліцейським свого керівника про застосування фізичної сили та завдання особі тілесних ушкоджень внаслідок застосування фізичної сили, а також не реєстрації в канцелярії органу НПУ рапорту з отриманою інформацією про осіб, які вчинили правопорушення, а також про події і факти, які не сумісні з вимогами, що пред'являються до професійних та моральних якостей поліцейського.

11. Не повідомлення родичів про місце перебування та спричинення шкоди здоров'ю потерпілому.

12. Не надання будь-якої медичної допомоги поліцейським після застосування фізичного впливу (сили).

13. Не надання можливості скористатися правовою допомогою або не надання можливості попити води чи справити природні потреби.

14. Не вжиття заходів щодо припинення протиправних дій із застосуванням фізичної сили колегами-поліцейськими.

5.2 Типові помилки при застосуванні поліцейськими спеціальних засобів

1. Розглядаючи справу щодо застосування поліцейськими спеціального засобу – кийок гумовий ПГ-М, до особи, яка за всіма зовнішніми ознаками перебувала у стані наркотичного сп'яніння, Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду зазначив:

– «для затримання ОСОБА_3, яка за всіма зовнішніми ознаками перебувала у стані наркотичного сп'яніння, на допомогу працівникам поліції прибули інспектор відділу забезпечення спеціальних заходів УПП у м. Київ ДПП ОСОБА_6, поліцейський роти № 2 батальйону № 2 полку № 1 (з обслуговування правого берега) УПП у м. Київ. ДПП ОСОБА_1 та інспектор відділу кадрового забезпечення УПП у м. Київ ДПП ОСОБА_7, які завдали шкоди ОСОБА_3, застосувавши заходи фізичного впливу та спеціальний засіб – кийок гумовий ПГ-М, порушуючи вимоги Закону України «Про Національну поліцію», Кодексу України про адміністративні правопорушення, Дисциплінарного статуту, Правил

етичної поведінки. Зазначеними працівниками вивезено ОСОБА_3 за межі м. Київ, застосовано до нього спеціальні засоби та залишено в лісосмузі без верхнього одягу та з явними ознаками наркотичного сп'яніння.

17 лютого 2019 року о 14:26 на телефонну лінію «102» до ГУНП в Київській області надійшло повідомлення про труп чоловіка в лісосмузі поблизу с.Нові Петрівці Вишгородського району Київської області, як встановлено пізніше – ОСОБА_3»;

– «відповідно до висновку службового розслідування відомості, які були підставою для проведення службового розслідування, є такими, що підтвердили вчинення дисциплінарного провадження, що виражене в порушенні вимог чинного законодавства України, безвідповідальному ставленні до виконання своїх функціональних обов'язків, враховуючи настання тяжких наслідків від таких дій, відповідно до пункту 7 частини третьої статті 13 Дисциплінарного статуту, до ОСОБА_1 застосовано дисциплінарне стягнення у вигляді звільнення зі служби в поліції»;

– «матеріалами службового розслідування, зокрема відібраними у ході здійснення поясень посадовими особами Управління патрульної поліції в місті Києві Департаменту патрульної поліції та дослідженими у процесі його проведення матеріалами, підтверджено той факт, що позивач, перевищуючи надані йому службові повноваження, грубо порушуючи вимоги чинного законодавства в присутності інших працівників поліції, застосував до громадянина ОСОБА_3 заходи фізичного впливу та спеціальні засоби, чим наніс останньому тілесні ушкодження»³⁴⁹.

З огляду на викладене вище Верховний Суд погоджується з висновками суддів попередніх інстанцій та висновком службового розслідування, які в сукупності свідчать про грубе порушення службової дисципліни, несумісного з продовженням служби в поліції.

2. Розглядаючи справу щодо застосування інспектором сектору реагування патрульної поліції спеціального засобу – кайданок, Сьомий апеляційний адміністративний суд зазначив:

---

³⁴⁹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 15.10.2020 у справі № 640/11784/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92252632> (дата звернення: 22.10.2023).

– «24.07.2022 о 08:00 окремі поліцейські Бердичівського РВП ГУНП заступили на чергування в однострої із вогнепальною зброєю та спеціальними засобами у складі групи реагування патрульної поліції на службовому автомобілі марки Mitsubishi Outlander, номерний знак НОМЕР_1. Того ж дня, о 22:30 екіпаж, до складу якого входив ОСОБА_1, знаходячись неподалік перехрестя вул. Шевченка та Європейської в м. Бердичів, помітив, що водій автомобіля марки HYUNDAI 130, номерний знак НОМЕР_2 перетнув подвійну суцільну лінію розмітки 1.3, чим порушив вимоги розділу 34 ПДР.

Реагуючи на порушення Правил дорожнього руху, екіпаж у складі капітана поліції ОСОБА_4 та лейтенанта поліції ОСОБА_5, керуючись п. 1 ч. 1 ст. 35 Закону України «Про Національну поліцію», увімкнули пробліскові маячки червоного та синього кольору, рушили за порушником. Однак водій автомобіля марки «HYUNDAI 130», номерний знак НОМЕР_2, на законну вимогу поліцейських щодо зупинки транспортного засобу не відреагував, а навпаки, збільшивши швидкість, рушив по вул. Європейській у напрямку залізничного вокзалу. У свою чергу, екіпаж у складі старшого сержанта поліції ОСОБА_1 та старшого лейтенанта поліції ОСОБА_6 також рушив за порушником, який, уникаючи переслідування, продовжив рух вул. Данилівською. Під час переслідування капітан поліції ОСОБА_4, керуючи службовим автомобілем марки «Mitsubishi Outlander», номерний знак НОМЕР_1, допустив зіткнення з автомобілем марки «HYUNDAI 130», номерний знак НОМЕР_2, за кермом якого був ОСОБА_3. Внаслідок зіткнення транспортні засоби отримали механічні пошкодження, а саме: службовий автомобіль марки «Mitsubishi Outlander», номерний знак НОМЕР_1, у вигляді пошкодження переднього бамперу та номерного знаку, а автомобіль марки «HYUNDAI 130», номерний знак НОМЕР_2, у вигляді пошкодження заднього бамперу та дверки багажного відділення. Однак, після ДТП водій автомобіля марки «HYUNDAI 130», номерний знак НОМЕР_2, не зупинився, а екіпаж у складі капітана поліції ОСОБА_4, лейтенанта поліції ОСОБА_5 та екіпаж у складі старшого сержанта поліції ОСОБА_1, старшого лейтенанта поліції ОСОБА_6, не зупиняючись, продовжили переслідування»;

– «продовжуючи переслідування, близько 23.00 екіпаж у складі капітана поліції ОСОБА_4, лейтенанта поліції ОСОБА_5 та екіпаж у

складі старшого сержанта поліції ОСОБА_1, старшого лейтенанта поліції ОСОБА_6, заблокували автомобіль марки «HYUNDAI 130», номерний знак НОМЕР_2, у дворі багатоповерхового будинку, що по вул. Чкалова, 13 у м. Бердичів»;

– «у салоні автомобіля марки «HYUNDAI 130», номерний знак НОМЕР_2, перебував водій ОСОБА_3 та пасажирка ОСОБА_7. Поліцейські із застосуванням фізичної сили витягли водія з автомобіля та поклавши його на землю, застосували до останнього спеціальний засіб – кайданки. Внаслідок застосування фізичної сили ОСОБА_3 отримав тілесні ушкодження у вигляді: «Забою м'яких тканин голови. ЗЧМТ. Струсу головного мозку»;

– «в рамках проведення службового розслідування було зібрано письмові та електронні докази, якими підтверджено вчинення позивачем дисциплінарного проступку, а саме: ... порушення вимог ч. 4 ст. 43, ч. 2 ст. 44 та ч. 6 ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію», у частині невиконання обов'язку надати невідкладну медичну допомогу особам, які постраждали в результаті застосування заходів примусу, невиконання обов'язку письмово повідомити свого керівника про завдання особі тілесних ушкоджень унаслідок застосування фізичної сили та невиконання обов'язку у письмовій формі повідомити свого керівника про застосування до особи спеціального засобу»;

– «колегія суддів зазначає, що в межах проведеного службового розслідування встановлені фактичні дані, що підтверджують реальну наявність у діях позивача ознак дисциплінарного проступку, зокрема, протиправної поведінки, шкідливих наслідків та причинного зв'язку між ним та дією порушника ... Отже, в діях позивача наявний склад дисциплінарного проступку, а вид дисциплінарного стягнення керівництвом обрано обґрунтовано, з урахуванням обставин у справі, та не потребує застосування інших видів дисциплінарних стягнень»³⁵⁰.

З огляду на викладене вище апеляційний суд зауважує, що застосування до позивача дисциплінарного стягнення у вигляді звільнення є правомірним і пропорційним. Дисциплінарний проступок позивача виявився у недотриманні принципів діяльності

---

³⁵⁰ Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду від 20.09.2023 у справі № 240/20548/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113801656> (дата звернення: 22.10.2023).

поліцейського та вчиненні дій несумісних з вимогами, що пред'являються до професійно-етичних якостей поліцейських.

3. Розглядаючи справу щодо застосування поліцейським Управління патрульної поліції в Одеській області спеціального засобу – кайданок, П'ятий апеляційний адміністративний суду зазначив:

– «16.09.2022 т. в. о заступника начальника відділу організації несення служби в м. Ізмаїл УПП в Одеській області ДПП старший лейтенант поліції Є. Недельчев скерував на адресу начальника Управління патрульної поліції в Одеській області Департаменту патрульної поліції підполковнику поліції Дмитру Хмаруку доповідну записку, в якій доповів, про те, що 16.09.2022 поліцейський роти з обслуговування м. Ізмаїл УПП в Одеській області ДПП капрал поліції ОСОБА_4 звернувся з рапортом до начальника Ізмаїльського РВП ГУНП в Одеській області полковника поліції Олега Швеця, в якому зазначив, що 15.09.2022 приблизно о 23 годині 30 хвилин під час несення служби, знаходячись у складі екіпажу «ОКЕАН – 8101», спільно з рядовим поліції ОСОБА_1 в комендантську годину був зупинений автомобіль «BMW X3», номерний знак НОМЕР_1 під керуванням водія ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_1. У доповідній записці вказано, що в своєму рапорті капрал поліції ОСОБА_4 зазначив, що під час перевірки документів водія, пасажир ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_2, почав агресивно себе поводити, виражався нецензурною лексикою до працівників поліції, погрожував фізичною розправою та вийшов з машини. На неодноразові законні вимоги працівників поліції припинити протиправні дії в бік ОСОБА_2, який перебував в стані алкогольного сп'яніння, почав чіплятись за формений одяг працівників поліції, розірвавши кітель одному з них. Для припинення правопорушення було прийнято рішення застосувати до гр. ОСОБА_2 фізичну силу та спеціальні засоби, про що зазначив у своєму рапорті капрал поліції ОСОБА_4. Під час застосування спеціальних засобів громадянин ОСОБА_2 наніс удар кулаком в область грудної клітини рядовому поліції ОСОБА_1, прокусив вказівний палець правої руки, в результаті чого сержант поліції ОСОБА_1 впав та вдарився головою. У зв'язку з цим, громадянина ОСОБА_2 було затримано та на місце події було викликано слідчо-оперативну групу Ізмаїльського РВП ГУНП в Одеській області, так як в діях громадянина ОСОБА_2 вбачаються ознаки кримінального правопорушення, передбаченого

частиною другою статті 345 Кримінального кодексу України. Про вищевказану подію інспектором – черговим відділу організації несення служби в місті Ізмаїл управління патрульної поліції в Одеській області Департаменту патрульної поліції старшим лейтенантом поліції ОСОБА_14 спеціальним повідомленням було проінформовано чергову частину управління патрульної поліції в Одеській області Департаменту патрульної поліції. За фактом нанесення тілесних ушкоджень працівнику поліції слідчим СВ Ізмаїльського РВП ГУНП в Одеській області були внесені відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) за № 12022162150000879, за частиною 2 статті 345 ККУ. 16.09.2022 ОСОБА_1 звернувся із заявою до Ізмаїльського РВП ГУНП в Одеській області, в якій зазначив, що претензій до громадянина ОСОБА_2 не має та просив припинити розслідування кримінального провадження за його зверненням»;

– «суд першої інстанції встановив, що з відеозапису з портативного відеореєстратора № 1031 видно, що 15.09.2022 о 23.34.44 працівники поліції спілкуються з громадянами, які голосно розмовляють та о 23.34.49 портативний відеореєстратор № 1031 падає на землю внаслідок штовханини між громадянином та поліцейським. Надалі портативний відеореєстратор здійснює лише аудіозапис, на якому зафіксовано чоловічі, жіночі та дитячі крики. О 23.38.46 відеозапис завершується. Наступний відеозапис з портативного відеореєстратора № 1031 розпочинається о 05.20 в приміщенні відділу поліції та фіксує складання рядовим поліції ОСОБА_1 адміністративних матеріалів відносно ОСОБА_2 за статтею 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення». З відеозапису з портативного відеореєстратора № 1736, встановлено, що відеофіксація на нього проводилась з 23:48 год по 23:50 год. З неї вбачається, що о 23.48 вже затримана особа (як вказує відповідач – ОСОБА_2) лежить на землі в кайданках, на місце події прибули інші працівники поліції та карета швидкої медичної допомоги»;

– «за результатами службового розслідування встановлено, що рядовий поліції ОСОБА_1 у письмовій формі не повідомив свого керівника про застосування до особи кайданків, чим порушив вимоги частини шостої статті 45 Закону України «Про Національну поліцію»;

– «висновок суду першої інстанції. Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, суд першої інстанції виходив з того, що факт відсутності відеофіксації зумовив значні та невідворотні негативні наслідки, а саме втрату доказової бази за обставинами вчиненого злочину ОСОБА_2 з безпосереднього місця події, а також встановлення особи поліцейського, який застосував кайданки. Також суд першої інстанції вважав доведеним факт застосування позивачем спеціального засобу – кайданків до ОСОБА_2 та не повідомлення останнім керівництва у відповідності до вимог частини шостої статті 45 Закону України «Про Національну поліцію»³⁵¹.

За результатами викладеного вище колегія суддів погоджується по суті із висновками суду першої інстанції, що така поведінка позивача, як поліцейського, суперечить загальним принципам, встановленим для працівників органів поліції, наведено докази недодержання позивачем приписів № 580 та Дисциплінарного статуту Національної поліції в частині неухильного дотримання нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського, які негативно позначилися на іміджі та репутації НПУ та дають змогу застосувати до нього крайній, найбільш суворий захід дисциплінарного стягнення – звільнення зі служби.

4. Розглядаючи справу щодо застосування старшим оперуповноваженим ВКП Запорізького РУП ГУНП в Запорізькій області спеціального засобу – кайданок, Третій апеляційний адміністративний суд зазначив:

– «під час проведення службового розслідування дисциплінарна комісія встановила, що 20.11.2021 старшим оперуповноваженим ВКП Запорізького РУП ГУНП в Запорізькій області капітаном поліції ОСОБА_6, старшим оперуповноваженим ВКП Запорізького РУП ГУНП в Запорізькій області капітаном поліції ОСОБА_1 та оперуповноваженим сектору агентурно-оперативної роботи ВКП Запорізького РУП ГУНП в Запорізькій області старшим лейтенантом поліції Галушко О. С. відносно громадянина ОСОБА_3 було незаконно застосовано поліцейські превентивні заходи та заходи примусу, а саме: зупинення транспортного засобу, обмеження

---

³⁵¹ Постанова П'ятого апеляційний адміністративний суду від 28.07.2023 у справі № 420/181/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112490147> (дата звернення: 22.10.2023).

пересування особи, фізичний вплив (сила) та спеціальні засоби, оскільки транспортний засіб, яким 20.11.2021 керував ОСОБА_3 у розшуку не перебував, вказаними поліцейськими не було задокументовано жодного факту скоєння ОСОБА_3 адміністративного або кримінального правопорушення, протокол про адміністративне затримання або затримання у порядку ст. 208 КПК України відносно останнього не складався, процесуальні дії за участю ОСОБА_3 не проводились.

Також встановлено, що ОСОБА_1, ОСОБА_6 та ОСОБА_5 у письмовій формі свого керівника про застосування 20.11.2021 до ОСОБА_3 спеціального засобу кайданок не повідомили, а навпаки намагались у ході службового розслідування приховати факт застосування до останнього заходів фізичного впливу (сили) та спеціальних засобів»;

– «надаючи оцінку встановленим обставинам та висновкам суду першої інстанції, колегія суддів вважає обґрунтованими висновки службового розслідування стосовного то, що оскільки ОСОБА_3 у розшуку не перебував, вказаними поліцейськими не було задокументовано жодного факту скоєння даною особою адміністративного або кримінального правопорушення, доказів наявності обставин, які б зумовили наявність правових підстав для застосування заходів фізичного впливу (сили) та спеціальних засобів (кайданки) не встановлено, натомість наявним відеозаписом підтверджується незаконність застосування таких заходів примусу»³⁵².

Зважаючи на викладене, колегія суддів дійшла висновку, що судом першої інстанції неповно встановлено обставини, що мають значення для справи, допущено порушення норми матеріального права, що призвело до неправильного вирішення справи, що є підставою для скасування судового рішення та прийняття нового судового рішення про часткове задоволення позову шляхом зміни дати звільнення.

5. Розглядаючи справу щодо застосування інспектором Управління патрульної поліції в Одеській області спеціального

---

³⁵² Постанова Третього апеляційного адміністративного суду від 26.05.2023 у справі № 280/710/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111137395> (дата звернення: 16.10.2023).

засобу – кайданок, П'ятий апеляційний адміністративний суд в м. Одеса зазначив:

– «... 21.04.2020 знаходячись у приміщенні Приморського ВП молодший лейтенант поліції ОСОБА_1, не маючи жодної підстави для застосування фізичної сили, грубо порушуючи вимоги Закону України «Про Національну поліцію», застосував відносно затриманого громадянина ОСОБА_3, який знаходився в кайданках, фізичну силу, а саме наніс удар кулаком по голові затриманого, після чого, зневажливо, грубо порушуючи правила етичної поведінки, плюнув в обличчя затриманого та знову вдарив по обличчю затриманого долонею. У свою чергу, затриманий знаходився в положенні сидячі, з руками за спиною, одягнутий у кайданки та жодного супротиву не чинив»;

– « ... з наданого відповідачем до суду відеозапису з камер відеоспостереження, встановлених у приміщенні Приморського ВП, підтверджено факт застосування молодшим лейтенантом поліції ОСОБА_1 відносно затриманого громадянина ОСОБА_3, який знаходився в кайданках, фізичної сили без наявності на те законних підстав»;

– «ОСОБА_1 порушено вимоги ч. 6 ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію», а саме не було повідомлено в письмовій формі свого керівника про застосування до особи фізичної сили та спеціального засобу»³⁵³.

З огляду на викладене вище колегія суддів вважає правильним та обґрунтованим висновок суду першої інстанції про те, що накази Департаменту патрульної поліції НПУ в частині звільнення інспектора Управління патрульної поліції в Одеській області зі служби в поліції є правомірними, обґрунтованими, ухваленими відповідно до критеріїв, визначених у ст. 2 КАС України.

6. Розглядаючи справу щодо застосування інспектором Управління патрульної поліції в м. Києві Департаменту патрульної поліції – кайданок, Третій апеляційний адміністративний суд зазначив:

– «судом першої інстанції встановлено, що постановою по справі про адміністративне правопорушення серії АПО18 № 774621

---

³⁵³ Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 07.04.2021 у справі № 420/9317/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96280453> (дата звернення: 16.10.2023).

від 15 липня 2020 року, складеної інспектором УПП в м. Києві ДПП сержантом поліції Скалацькою Т. І., встановлено, що 15 липня 2020 року о 00.54 год ОСОБА_1, знаходячись поблизу будинку № 14 по вул. Драгомирова Михайла в м. Києві, знаходився в п'яному вигляді з явними ознаками алкогольного сп'яніння (різкий запах алкоголю з порожнини рота, нестійка хода, почервоніння обличчя), а також був у забрудненому одязі і з розстібнутою ширінкою, чим ображав людську гідність та громадську мораль, висловлювався нецензурною лайкою, чим порушив ч. 1 ст. 178 КУпАП. За результатами розгляду адміністративної справи та з метою припинення вказаного правопорушення до ОСОБА_1 інспектором застосовано адміністративне стягнення – штраф у розмірі 51 грн шляхом винесення постанови у справі про адміністративне правопорушення серії АПО18 № 774621 від 15 липня 2020 року.

Шляхом дослідження відеозапису встановлено, що особа позивача була відома інспекторам патрульної поліції із самого початку подій, бесіда інспекторів поліції та ОСОБА_1 відбувалася в спокійній обстановці, без жодних конфліктів, позивач не створював небезпеки оточуючим та працівникам поліції, знаходився не в громадському місці, в охайному стані, яким не ображав людську гідність і громадську мораль, поблизу від місця проживання, а також відсутність належних доказів наявності в діях позивача складу адміністративного правопорушення, суд першої інстанції дійшов висновку про протиправність постанови серії АПО18 № 774621 від 15.07.2020 у зв'язку з відсутністю в діях ОСОБА_1 складу адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 178 КУпАП.

Також суд першої інстанції дійшов висновку, що застосування до позивача кайданків не відповідає вимогам необхідності, оскільки виконання повноважень поліції могло бути досягнуто без одягання кайданків на руки позивача, тим більше в положенні за його спиною, оскільки опору позивач не вчиняв, загрози для інспекторів поліції не виявляв, жодної загрози заподіяння шкоди з боку позивача не існувало, а отже, заподіяна правам і свободам позивача шкода явно значно перевищує пропорційність негативних наслідків, а тому діями поліцейських порушено право на свободу та особисту недоторканість, яке гарантовано ст. 29 Конституції України, що виявилось у незаконному застосуванні кайданків, незаконному поміщенні позивача до службового автомобілю поліції та

незаконному доставленні позивача до відділення поліції, що не відповідало його внутрішньому волевиявленню»;

– «апеляційний суд визнає обґрунтованим висновок суду першої інстанції про протиправність рішення заступника командира роти патрульної поліції старшого лейтенанта поліції Бабенка про адміністративне затримання ОСОБА_1, що було прийнято 15.07.2020 р., протиправність дій працівників УПП в м. Києві Департаменту патрульної поліції щодо застосування до ОСОБА_1 спеціального заходу у вигляді кайданків...»;

– «враховуючи встановлені у справі обставини щодо не створення позивачем своїми діями безпеки оточенню та собі, адекватного поводження, відсутності фактів підозри позивача у вчиненні кримінального правопорушення, чинення опору поліцейському або намагання втекти, застосування до позивача кайданків не відповідає вимогам необхідності, оскільки виконання повноважень поліції могло бути досягнуто без одягання кайданків на руки позивача, тим більше в положенні за його спиною, відсутності сторонніх осіб, а тому заподіяна правам і свободам позивача шкода явно значно перевищує пропорційність ймовірних негативних наслідків, тому застосування до позивача спеціального заходу у вигляді кайданків обґрунтовано визнано судом першої інстанції протиправним»³⁵⁴.

7. Розглядаючи справу щодо застосування командиром взводу № 2 роти № 3 батальйону поліції особливого призначення ГУНП в Одеській області – кайданок, П'ятий апеляційний адміністративний суд постановив:

– «заслухавши суддю-доповідача, перевіrivши матеріали справи та доводи апеляційної скарги, колегія суддів прийшла до такого.

Зі змісту повідомлення про підозру вбачається, що командир взводу № 2 роти № 3 батальйону поліції особливого призначення ГУНП в Одеській області ОСОБА_1, заступник начальника ізолятора тимчасового тримання № 6 ГУНП в Одеській області ОСОБА_2, разом із цивільними особами ОСОБА_3 та ОСОБА_4 вступили у

---

³⁵⁴ Постанова Третього апеляційного адміністративного суду від 10.03.2021 у справі № 175/2719/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95437706> (дата звернення: 16.10.2023).

злочинну змову та розробили план вчинення злочину – заволодіння грошовими коштами громадян іншої країни ОСОБА_5 та ОСОБА_6.

01 жовтня 2019 року ОСОБА_2, ОСОБА_1, ОСОБА_3 на автомобілі «Daewoo Lanos» на вулиці Житомирській в м. Одесі в районі зупинки «Завод Орion» заблокували автомобіль марки «Volkswagen» моделі «Шаран» НОМЕР_1, в якому перебували на передніх сидіннях ОСОБА_5 та ОСОБА_6, а на задньому сидінні автомобіля – ОСОБА_4, в руках якого на момент виникнення попередньо спланованої операції перебували грошові кошти потерпілих розміром 19 700 євро.

У подальшому, імітуючи утримання ОСОБА_4, ОСОБА_2, ОСОБА_1 та ОСОБА_3 витягли із автомобіля ОСОБА_4, у якого перебували грошові кошти на суму 19 700 євро, одягнули на нього кайданки, всі разом сіли до автомобіля «Daewoo Lanos» та поїхали в невідомому напрямку, таким чином заволодівши сумою розміром 19 700 євро, які належали ОСОБА_5 та ОСОБА_6»;

– «службовим розслідуванням встановлено, що капітан поліції ОСОБА_1 вчинив дисциплінарний проступок, який виразився у невжитті заходів щодо затримання особи, яка перебуває у міжнародному розшуку, вчинення дій із заволодіння чужим майном, неетичною поведінкою звернення до громадян, вчинення дій, що набули суттєвого суспільного резонансу, вчинення дій із застосування до затриманої спеціальних засобів – кайданок.

Зазначене вище відповідає висновку службового розслідування, де встановлено, що 01.10.2019 року ОСОБА_4, яка знаходиться в міжнародному розшуку, до відділів та відділень поліції не доставлялося, працівники поліції капітан поліції ОСОБА_1 та підполковник поліції ОСОБА_2 про виявлення та затримання особи, яка перебуває в міжнародному розшуку, а також про застосування окремої затриманої особи спеціальних засобів поліцейського примусу – кайданок, не доповідали»³⁵⁵.

8. Розглядаючи справу щодо застосування інспектором СРПП № 3 Лиманського ВП ГУНП України в Одеській області – кайданок, П'ятий апеляційний адміністративний суд постановив:

---

³⁵⁵ Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 28.01.2021 у справі № 420/2620/20. URL: [судhttps://reyestr.court.gov.ua/Review/94457382](https://reyestr.court.gov.ua/Review/94457382) (дата звернення: 16.07.2023).

– «відповідно до висновку службового розслідування від 16.08.2019 підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності є скоєння дисциплінарного проступку, яке виразилося в документуванні 14.07.2019 правопорушення, вчиненого водієм автомобіля «Toyota Rav 4», не повідомивши водія про причини зупинення транспортного засобу. Безпідставне застосування кайданків до іншого військовослужбовця США, неповідомлення у письмовій формі свого керівника про їх застосування».

Колегія суддів установила:

– «при здійсненні автопатрулювання на автошляху Одеса-Южний у с. Лески біля АЗС «Укрнафта», капітаном поліції ОСОБА_1 та старшим лейтенантом поліції ОСОБА_2 було зупинено автомобіль «Toyota Rav 4», державний реєстраційний номер НОМЕР_2, під керуванням військовослужбовця США, особа якого в інтересах слідства не розголошена. Також в зазначеному автомобілі знаходились ще троє військовослужбовців США.

Дисциплінарній комісії стало відомо, що екіпаж у складі: капітана поліції ОСОБА_1 та старшого лейтенанта поліції ОСОБА_2, зупинивши вказаний автомобіль, повідомили водія про те, що він порушив ПДР України. Також стало відомо, що поліцейські в момент зупинки застосували до іншого військовослужбовця США, особа якого в інтересах слідства також не розголошена, спецзасоби – кайданки»;

– «службовим розслідуванням встановлено, що ОСОБА_1 порушив вимоги чинного законодавства України ..., що виразились у особистій недисциплінованості, не встановленні обставин та осіб, які вчинили правопорушення, не документуванні 14.07.2019 правопорушення, вчиненого водієм автомобіля «Toyota Rav 4», не інформуванні водія про причини зупинення транспортного засобу, порушення прав водія та безпідставне застосування кайданків до військовослужбовця США, неповідомлення у письмовій формі свого керівника про застосування до особи спеціального засобу, не інформуванні про допущення порушення безпосереднього керівника»³⁵⁶.

---

³⁵⁶ Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 26.08.2020 у справі № 420/5795/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91250951> (дата звернення: 16.10.2023).

9. Розглядаючи справу щодо застосування інспектором роти № 5 батальйону № 2 Управління патрульної поліції у м. Києві – кайданок, Шостий апеляційний адміністративний суд постановив:

– «відповідно до висновку службового розслідування вбачається, що 26 березня 2018 року близько 16 год 50 хв під час несення служби у денну зміну патрульних працівників екіпажу патрульної поліції № 0303, у складі якого перебували інспектор роти № 5 батальйону № 2 полку № 1 (з обслуговування правового берега) Управління патрульної поліції у м. Київ Департаменту патрульної поліції лейтенант поліції ОСОБА_1, інспектор роти № 2 батальйону № 2 полку № 2 (з обслуговування лівого берега) УПП у м. Києві старший лейтенант поліції ОСОБА_7 та лейтенант поліції ОСОБА_6, затримали гр. ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1. До останнього застосовано заходи фізичного впливу та спеціальний засіб обмеження рухомості – кайданки. Крім того, у висновку виділено, що ОСОБА_3 без будь-якого попередження патрульні ОСОБА_1 та ОСОБА_7 силоміць здійснили загін рук за спину та застосували кайданки, при цьому, сильно затягуючи руки вгору. Декілька разів ОСОБА_3 вказував, що він не чинить опору та просив не завдавати йому болю»;

– «колегія суддів зазначає, що в матеріалах справи відсутні будь-які докази про те, що ОСОБА_1 було повідомлено своєму керівнику про застосування до громадянина ОСОБА_3 спеціального виду – кайданок та повідомлено центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги»³⁵⁷.

10. Розглядаючи справу щодо застосування оперуповноваженим відділу кримінальної поліції Черкаського відділу поліції ГУНП в Черкаській області – кайданок, Шостий апеляційний адміністративний суд постановив:

– «під час проведення службового розслідування встановлено та відображено у висновку службового розслідування від 23 вересня 2019 року таке: «09.09.2019 о 17.57 год до служби «102» УОАЗОР ГУНП від гр. ОСОБА_3 надійшло повідомлення про те, що 17.20 год їй зателефонували невідомі особи, які представилися працівниками поліції та повідомили про затримання її чоловіка – ОСОБА_2 за

---

³⁵⁷ Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 30.07.2020 у справі № 826/9619/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90713418> (дата звернення: 16.10.2023).

зберігання наркотичних засобів. При цьому, особи, які телефонували, запропонували їй, що за матеріальну винагороду не будуть притягувати її чоловіка до відповідальності. В телефонній розмові її чоловік ОСОБА_2 повідомив, що його вивезли на невідоме йому кладовище. Вказане повідомлення внесено до інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» за № 49848, а на місце події направлено наряд УПП в Черкаській області ДПП НПУ, слідчо-оперативну групу Черкаського відділу поліції та заступника начальника управління кадрового забезпечення – начальника відділу інспекції з особового складу ГУНП»;

– «09.09.2019 близько о 16.45 год лейтенант поліції ОСОБА_1 перебував поза службою (довідка Черкаського відділу поліції від 17.09.2019 № 13177/46/01-2019), у цивільному одязі, без табельної вогнепальної зброї та спеціальних засобів, знаходився біля будинку АДРЕСА_1. В цей час біля вищевказаного будинку проходив гр. ОСОБА_2, якого ОСОБА_1, не маючи на те повноважень, за надуманих підстав, всупереч ч. 1 ст. 2, ст. 34 Закону України «Про Національну поліцію» зупинив, представився поліцейським та повідомив, що на АДРЕСА_1 стався розбійний напад і за зовнішніми ознаками він схожий на правопорушника, у зв'язку з чим запитав про наявність у нього заборонених речей»;

– «після чого, як пояснив ОСОБА_2, лейтенант поліції ОСОБА_1 та інший лейтенант поліції почав проводити його обшук.

Таким чином, лейтенант поліції ОСОБА_1, не маючи на те законних підстав та повноважень, без залучення понятих провів слідчу дію, а саме, обшук ОСОБА_2 та його особистих речей, чим порушив вимоги чч. 1, 2, 5, 6 ст. 29, п. 3 ч. 1 ст. 31, чч. 1, 6 ст. 34 Закону України «Про Національну поліцію», ч. 3 ст. 208, ч. 7 ст. 223 КПК України»;

– «ОСОБА_1, в порушення вимог ч. 1 ст. 1, ст. 210 КПК України, не доставив затриманого ОСОБА_2 до Черкаського відділу поліції ГУНП, а також, з порушенням ч. 1 ст. 5, ст. 208 КПК України, певного останнього не було складено протоколу про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину»;

– «зі слів ОСОБА_2 встановлено, що після його утримання лейтенант поліції ОСОБА_1 помістив його на заднє сидіння автомобіля Volkswagen Passat р. н. НОМЕР_1 (належить ОСОБА_1) та доставили до одного із кладовищ м. Черкаси. На кладовищі

лейтенанти поліції, зокрема й ОСОБА_1, примусили його стати колінами на одну із могил та продовжуючи наносити йому тілесні ушкодження, принижуючи честь та гідність, виявляючи нецензурну лайку, почали вимагати гроші за не притягнення його до кримінальної відповідальності. Водночас, про утримання ОСОБА_2 поліцейські за допомогою мобільного зв'язку повідомили його дружині гр. ОСОБА 3 та бабусі гр. ОСОБА 6, вимагаючи від останніх грошей. Не витримуючи жорстокого та нелюдського поводження, ОСОБА_2 погодився передати поліцейським гроші на суму 2 000 грн, після чого вони доставили ОСОБА_2 до під'їзду його будинку, де зняли з нього кайданки і наказали йти до квартири за грошима, а самі залишилися біля автомобілів»³⁵⁸.

Враховуючи викладене вище, колегія суддів доходить висновку про притягнення оперуповноваженого поліції Черкаського відділу поліції Головного управління Національної поліції в Черкаській області ОСОБА_1 до дисциплінарної відповідальності у вигляді звільнення з посади.

11. Розглядаючи справу щодо застосування командиром взводу № 2 роти № 3 батальйону № 1 Управління патрульної поліції в Одеській області – гумового кийка, П'ятий апеляційний адміністративний суд постановив:

– «в ході здійснення патрулювання 01.06.2019, приблизно о 02 год 30 хв, старший лейтенант поліції ОСОБА_1 та сержант поліції ОСОБА_4 побачили на території залізничного вокзалу ст. «Одеса-Головна» громадянина ОСОБА_5 (ІНФОРМАЦІЯ_1) та невстановлену в ході досудового розслідування особу чоловічої статі, які знаходились у стані алкогольного сп'яніння, після чого у них виник злочинний умисел, спрямований на незаконне примушування цих громадян вчинити дії, проти їхньої волі, а саме: надання свідчення про нібито причетність їх до вчинення кримінального правопорушення – крадіжки золотого ланцюга.

Реалізуючи цей злочинний умисел, ОСОБА_1 та ОСОБА_4, вступивши в злочинну змову, виходячи за межі наданих їм прав та повноважень, демонструючи перевагу над громадянами, з наказом щодо підпорядкування, усвідомлюючи протиправний характер своїх

---

³⁵⁸ Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 07.07.2020 у справі № 580/3756/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90346948> (дата звернення: 16.07.2023).

дій, передбачаючи настання суспільно небезпечних наслідків, грубо порушуючи вимоги чинного законодавства, незаконно, без будь-яких підстав затримали ОСОБА_5 та невстановленого у ході досудового розслідування громадянина нібито за підозрою у вчиненні крадіжки та проти їх волі доставили останніх до поліції, розташованої в кімнаті залізничного вокзалу ст. «Одеса-Головна».

У подальшому поліцейські ОСОБА_1 та ОСОБА_6, перебуваючи в кімнаті службового кабінету, з порушенням вимог ст. ст. 42–45 Закону України «Про Національну поліцію, з причини отримання свідчень про нібито причетність гр. ОСОБА_5 до вчинення крадіжки – золотого ланцюга, починають чинити на останнього психологічний тиск, висловлюючись нецензурною лайкою та погрожувати застосуванням фізичної розправи, після чого нанесли йому та невстановленій особі кілька ударів спеціальним засобом – гумовим кийком, а також руками і ногами по різних частинах тіла. Далі, не отримавши від ОСОБА_5 бажаного зізнання у скоєнні злочину, інспектор ОСОБА_1 наніс останній удар ногою по спині, від якого той впав на підлогу»;

– «на думку колегиї суддів, дії ОСОБА_1 пов'язані з недотриманням принципів діяльності поліцейського і не сумісні з вимогами, які пред'являються до професійно-етичних якостей поліцейських, саме тому застосування дисциплінарного стягнення у вигляді звільнення є правомірним і пропорційним»³⁵⁹.

12. Розглядаючи справу щодо застосування інспектором ювенальної превенції сектору превенції Срібнянського ВП Прилуцького ВП ГУНП в Чернігівській області – кайданок, Шостий апеляційний адміністративний суд зазначив:

– «як встановлено судом першої інстанції, 23.06.2019 до Головного управління Національної поліції в Чернігівській області надійшла інформація про те, що інспектор ювенальної превенції сектору превенції Срібнянського ВП Прилуцького ВП ГУНП в Чернігівській області капітан поліції ОСОБА_1, перебуваючи на службі в однострої з вогнепальною зброєю, отримав тілесні ушкодження»;

– «відповідно до висновку службового розслідування від 24.07.2019 дисциплінарною комісією встановлено, що інспектор

---

³⁵⁹ Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 01.07.2020 у справі № 420/1138/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90198422> (дата звернення: 16.07.2023).

ювенальної превенції сектору превенції Срібнянського ВП Прилуцького ВП ГУНП в Чернігівській області капітан поліції ОСОБА_1 під час затримання та доставлення до відділення поліції гр. ОСОБА_2 у порушення вимог ст. ст. 261, 263 КУпАП неправомірно та з перевищенням встановленого законом часу утримував останнього (без складання протоколу про адміністративне затримання з часу фактичного затримання), а також у порушення вимог ч. 4 ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію» застосовував кайданки більше двох годин безперервно, водночас, під час складання адміністративних матеріалів не вжив усіх необхідних заходів особистої безпеки, внаслідок чого отримав тілесні ушкодження. Дисциплінарною комісією за вказані порушення службової дисципліни, неналежне виконання службових обов'язків було запропоновано притягнути ОСОБА_1 до дисциплінарної відповідальності у вигляді догани»;

– «як вбачається з матеріалів службового розслідування, з моменту фактичного адміністративного затримання ОСОБА_1 гр. ОСОБА_2 та доставляння останнього до Срібнянського відділення поліції о 19.00 23.06.2019, що підтверджується журналом обліку доставлених, відвідувачів та запрошених до Срібнянського ВП Прилуцького ВП ГУНП в Чернігівській області (а. с. 75), до часу фактичного звільнення гр. ОСОБА_2 о 00.00 24.06.2019, що підтверджується протоколом про адміністративне затримання від 23.06.2019 № 090092, минуло п'ять годин, що на дві години більше максимального строку адміністративного затримання, визначеного ч. 1 ст. 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення, відповідно до якої адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може тривати не більш як три години»;

– «оцінивши докази, які є у справі, за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на їх всебічному, повному та об'єктивному дослідженні, та враховуючи всі наведені обставини, колегія суддів приходить до висновку, що судом першої інстанції в повній мірі досліджено обставини справи на підставі яких суд першої інстанції прийшов до правильного висновку»³⁶⁰.

---

³⁶⁰ Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 13.02.2020 у справі № 620/2685/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87618421> (дата звернення: 16.07.2023).

13. Розглядаючи справу щодо застосування поліцейським сектору реагування патрульної поліції № 2 Білгород-Дністровського відділу поліції Головного управління Національної поліції в Одеській області – гумового кийка, П'ятий апеляційний адміністративний суд встановив:

– «17 червня 2019 року дисциплінарною комісією складений висновок службового розслідування за фактом публікації у статті на сайті «Бессарабія Інформ» про те, що працівники Білгород-Дністровського ВП ГУНП в Одеській області під час виконання службових обов'язків спричинили тілесні ушкодження правопорушнику»;

– «09 червня 2019 року о 20:30 год на 77 км + 800 м автодороги Н-33 автопатруль зафіксував як водій автомобіля «Опель Зефіра», номерний знак НОМЕР_1 (Польська реєстрація), в порушення п. 14.6 г Правил дорожнього руху України на ділянці з обмеженою оглядовістю та недостатньою видимістю здійснив обгін вантажного автомобіля «КАМАЗ», який рухався у попутному напрямку. Працівники поліції наздогнали вказаний автомобіль і за допомогою проблескових маячків зупинили його на правому узбіччі. До автомобіля «Опель Зефіра» підійшли сержанти поліції ОСОБА_2 та ОСОБА_3, звернулись до водія, представились йому, повідомили підстави зупинки та висунули законну вимогу надати посвідчення водія та документи на право керування зазначеним автомобілем. Однак водій ОСОБА_4 відмовився виконувати вимоги поліцейських поки вони не покажуть відеозапис, де зафіксовано його порушення. В свою чергу, до водія підійшов старший сержант поліції ОСОБА_1, який відрекомендувавшись, ще раз повідомив ОСОБА_4 про підстави його зупинки та запропонував переглянути відеозапис, який є на відеореєстраторі службового автомобіля. ОСОБА_4 погодився та пройшов до службового автомобіля, де переглянув відеозапис з реєстратора, після чого попросив старшого сержанта поліції ОСОБА_1 повідомити, який саме пункт ПДР України він порушив. Після пояснень, ОСОБА_4 погодився з вимогами працівників поліції, які повідомили йому, що відносно нього буде складено постанову про вчинення адміністративного правопорушення. ОСОБА_4 надав старшому сержанту поліції ОСОБА_1 посвідчення водія та свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу.

Одночасно з цим, з салону автомобіля «Опель Зефіра» вийшли двоє пасажирів, серед яких був ОСОБА_5, які мали ознаки сп'яніння

та почали виказувати своє невдоволення діями працівників поліції. При цьому, старший сержант поліції ОСОБА_1 перебував у салоні службового автомобіля, де складав постанову про вчинення ОСОБА_4 адміністративного правопорушення, сержант поліції ОСОБА_2 перебував біля службового автомобіля з правого боку, сержант поліції ОСОБА_3 знаходився біля службового автомобіля з лівого боку. ОСОБА_5 знаходився позаду автомобіля «Опель Зефіра» на відстані двох метрів від службового автомобіля, ОСОБА_4 знаходився біля службового автомобіля з боку водійських дверей та надавав пояснення старшому сержанту поліції ОСОБА_1, а другий пасажир автомобіля «Опель Зефіра», якого звали ОСОБА_6, ходив між автомобілями у збудженому стані, виказував нецензурні вирази у бік працівників поліції та на зауваження останніх не реагував. При цьому, ОСОБА_4 почав вести відеозйомку на свій мобільний телефон, та після того, як ОСОБА_6 висловив своє невдоволення діями працівників поліції, ОСОБА_4 також почав висловлювати своє невдоволення.

Старший сержант поліції ОСОБА_1, проявивши нестриманість, вийшов зі службового автомобіля зі спеціальним засобом поліцейського примусу – гумовим кийком та підійшовши до громадянина на ім'я ОСОБА_6 завдав йому удар гумовим кийком по правій нозі. Після цього вказаний громадянин почав тікати, перебіг через дорогу та побіг у бік лісосмуги. Старший сержант поліції ОСОБА_1 почав його переслідувати. Побачивши це, за працівником поліції побіг ОСОБА_5, тримаючи у правій руці пляшку з водою (1,5 л). Не наздогнавши ОСОБА_6, старший сержант поліції ОСОБА_1 застосував силу та спеціальний засіб поліцейського примусу – гумовий кийок відносно ОСОБА_5, задав йому декілька ударів по руках, повалив на землю та завдав ще декілька ударів гумовим кийком по плечах та спині ОСОБА_5. Під час намагання старшим сержантом поліції ОСОБА_1 застосувати відносно ОСОБА_5 спеціального засобу – кайданки, останній вирвався та втік у бік лісосмуги.

Під час вказаного вище конфлікту сержант поліції ОСОБА_3 та сержант поліції ОСОБА_2 не вживали активних заходів щодо заспокоєння старшого сержанта поліції ОСОБА_1 та припинення з його боку протиправних дій відносно цивільних осіб, так як у ситуації, яка склалась, підстав для застосування спеціальних засобів поліцейського примусу фізичної сили та гумового кийка не було.

Зазначене підтверджується переглядом відеозапису, викладеного в інтернет-мережі на сайті «Бесарабія Інформ». Аналізом цього відеозапису встановлено, що відносно правопорушника на ім'я ОСОБА_6, який перебував у збудженому стані та використовував нецензурні вирази, слід було вживати превентивних заходів щодо його заспокоєння. Вказані заходи повинні були вжити сержант поліції ОСОБА_3 та сержант поліції ОСОБА_2, так як старший сержант поліції ОСОБА_1 у цей момент складав адміністративну постанову відносно ОСОБА_4. Однак, старший наряду ГРПП сержант поліції ОСОБА_3 вів себе пасивно та не вживав ніяких заходів щодо припинення правопорушення з боку цивільної особи на ім'я ОСОБА_6. Коли старший сержант поліції ОСОБА_1 застосовував відносно цивільної особи на ім'я ОСОБА_6 та відносно ОСОБА_5 заходи поліцейського примусу, сержант поліції ОСОБА_3 як старший наряду ГРПП спромігся лише зробити усне зауваження старшому сержанту поліції ОСОБА_1. Разом з тим, сержант поліції ОСОБА_2 зовсім не вживав ніяких заходів, а ні щодо припинення правопорушення, а ні щодо недопущення порушення службової дисципліни з боку його колеги – старшого сержанта поліції ОСОБА_1»;

– «у висновку зазначено, що при додатковому опитуванні щодо встановлення рівня професійної підготовки та знання нормативно-правових актів, які регламентують діяльність поліції, зокрема в частині тактики дій поліцейських в ситуації на початку та розвитку конфлікту за участю цивільних осіб, які мають ознаки сп'яніння та у ситуації, яка ускладнюється, а також щодо тактики дій поліцейських при переслідуванні та затриманні правопорушників, опитані сержанти поліції ОСОБА_3, ОСОБА_2 та старший сержант поліції ОСОБА_1 показали слабкі знання. Зазначене дає підстави зробити висновок, що опитані працівники поліції, які 09 червня 2019 року несли службу у складі наряду ГРПП «Дон153», фактично не підготовлені до самостійного несення служби, так як володіють слабкими знаннями та навичками відносно тактики дій поліцейських в типових та екстремальних ситуаціях»;

– «дисциплінарна комісія у висновку зазначила, що позивачем порушено вимоги чинного законодавства, у частині застосування поліцейського заходу, який не був необхідним та пропорційним, у не попереджені особи про застосування фізичної сили, спеціальних засобів, у ненадані особі достатнього часу для виконання законної

вимоги поліцейського, у невжитті інших поліцейських заходів, які б забезпечували виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом, у проявленні нестриманості, у допущенні використання ненормативної лексики, недотриманні професійної етики, проявленні некоректності, допущенні негативних дій щодо членів суспільства, та у не залишенні об'єктивним незважаючи на провокації»³⁶¹.

14. Розглядаючи справу щодо застосування інспектором роти № 2 батальйону патрульної поліції в м. Кременчук Управління патрульної поліції в Полтавській області Департаменту патрульної поліції – кайданок, Полтавський апеляційний суд встановив:

– «судом першої інстанції було правильно встановлено, що постановою інспектора роти № 2 батальйону патрульної поліції в м. Кременчук Степанова Д. С. від 23.01.2018 серії БР № 864818, притягнуто ОСОБА_1 до адміністративної відповідальності за частиною другою статті 122 КУпАП за те, що він о 21 годині 30 хвилин по вул. Європейській у м. Кременчуці керував транспортним засобом, у якого не були ввімкненні фари ближнього світла. Того ж дня о 22 годині 35 хвилин інспектором Степановим Д. С. складено відносно ОСОБА_1 протокол серії БР № 170691 про адміністративне правопорушення, передбачене частиною першої статті 130 КУпАП, за керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння.

ОСОБА_1 заперечував сам факт керування транспортним засобом, відповідно, не погоджувався ні з постановою про притягнення його до адміністративної відповідальності за порушення пункту 19.1. Правил дорожнього руху України, ні з тим, що перебував за кермом автомобіля під час руху у нетверезому стані. У зв'язку з тим, що ОСОБА_1 відмовлявся від проходження огляду на стан алкогольного сп'яніння, він був затриманий патрульними поліцейськими, до нього було застосовано кайданки та доставлено в автомобілі патрульної поліції до Кременчуцького обласного наркологічного диспансеру. Протокол про адміністративне затримання ОСОБА_1 поліцейськими не складався. Медичного огляду він не пройшов, з наркологічного диспансеру повернувся

---

³⁶¹ Постанова П'ятого апеляційного адміністративного суду від 15.01.2020 у справі № 420/4963/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86955999> (дата звернення: 16.07.2023).

додому самотужки, з'ясувавши, що поліцейський ОСОБА_3 затримав його автомобіль ГАЗ-3110 СПГ д. н. з. НОМЕР_2 та примусово перемістив на спеціальний майданчик, що підтверджується актом огляду та тимчасового затримання транспортного засобу (том 1 а. с. 28);

– «перевіркою також встановлено, що ОСОБА_1 було фактично затримано із застосуванням кайданок, хоча протокол про адміністративне затримання поліцейськими не складався»;

– «судом першої інстанції правильно враховано те, що поліцейські проігнорували пояснення позивача стосовно того, що він взагалі не керував автомобілем, який перебував у непридатному для цього стані. Неправомірними діями патрульних поліцейських, які виразилися у незаконному затриманні ОСОБА_1, застосування до нього кайданків, в яких він перебував протягом близько 40 хвилин; примусового транспортування в автомобілі патрульної поліції до наркологічного диспансеру, що спричинило необхідність вночі самотужки повертатися звідти додому, а потім необхідність вживати додаткові зусилля, щоб повернути неправомірно евакуйований на штрафний майданчик автомобіль і довести свою невинуватість у суді, позивачу завдано моральну шкоду»³⁶².

15. Розглядаючи справу щодо застосування поліцейським у м. Чернівці – кайданок, Чернівецький апеляційний суд зазначив:

– «постановою Шевченківського районного суду м. Чернівці від 22 грудня 2018 року, ОСОБА_2 притягнуто до адміністративної відповідальності за ч. 2 ст. 1, ст. 130 КУпАП у вигляді штрафу в розмірі 10 200 грн з позбавленням права керування транспортними засобами строком на один рік»;

– «ОСОБА_2 визнаний винним у тому, що 27 жовтня 2018 року о 05 год 30 хв, в м. Чернівці на пл. Театральна, керував транспортним засобом марки «Ауді Q7», державний номерний знак «НОМЕР_1», з явними ознаками алкогольного сп'яніння...»;

– «в апеляційній скарзі ОСОБА_2 просить постанову суду скасувати і закрити провадження у справі через відсутність в його діях адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 130 КУпАП, посилаючись на те, що належний йому автомобіль був

---

³⁶² Постанова Полтавського апеляційного суду від 21.12.2019 у справі № 524/7739/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86584106> (дата звернення: 16.07.2023).

припаркований на Театральній площі в м. Чернівці, він ним не керував, поліцейські незаконно його затримали, застосували кайданки, та доставили в поліцію, суд розглядав справу з його представниками та представниками свідків ОСОБА_3 та ОСОБА_4, тому прийшов до необґрунтованого висновку про наявність в його діях відповідності адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 130 КУпАП);

– «у протоколі про адміністративне правопорушення було виявлено, що ОСОБА_2 керував автомобілем 27.10.2018 о 05 год 30 хв. Водночас, з наданого поліцейським відеозаписом з бодікамер видно, що о 05 год 30 хв ОСОБА_2 вже був доставлений поліцейськими в кайданках в приміщення поліції. Аналіз відеозапису з бодікамер поліцейських, приєднаних до справи про адміністративне правопорушення, свідчить про те, що на ньому відсутні докази керування ОСОБА_2 транспортним засобом, а містяться дані про застосування до нього з порушенням вимог ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію» та ст. ст. 260, 261, 262 КУпАП кайданок, затримання та незаконне утримання в приміщенні поліції при незадовільних для цього підстав, передбачених ст. 262 КУпАП, без повідомлення про утримання захисника центру надання безоплатної правової допомоги»³⁶³.

16. Розглядаючи справу щодо застосування старшим оперуповноваженим сектору кримінальної поліції Покровського відділу поліції Криворізького відділу поліції ГУ НП у Дніпропетровській області – кайданок, П'ятим апеляційним адміністративним судом встановлено:

– «службовим розслідуванням встановлені факти безпідставного затримання ОСОБА_4 та застосування щодо нього фізичної сили та спецзасобу – кайданки; ненадання ОСОБА_4 невідкладної медичної допомоги; не виклику до травмованої особи медичних працівників, не інформування членів сім'ї про місце затриманої і травмованої особи; не доповіді керівництву підрозділу про застосування фізичної сили та спецзасобів; передачі персональних засобів фізичної особи за допомогою мобільного додатка «Viber», не повідомляючи чергової частини про факт утримання ОСОБА_4; не реєстрації в

---

³⁶³ Постанова Чернівецького апеляційного суду від 08.02.2019 у справі № 727/11948/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79715616> (дата звернення: 16.10.2023).

канцелярії рапорту з отриманою інформацією про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а також про події та факти, які не сумісні з вимогами, що пред'являються до професійних та моральних якостей поліцейського»³⁶⁴.

Колегія суддів апеляційної інстанції погоджується з висновком суду першої інстанції про відмову в задоволенні позовних вимог, а отже, старшого оперуповноваженого сектору кримінальної міліції Покровського ВП Криворізького ВП ГУНП в Дніпропетровській області капітана поліції ОСОБА_1 було звільнено зі служби поліції за порушення службової дисципліни.

17. Розглядаючи справу щодо застосування поліцейським Департаменту патрульної поліції Управління патрульної поліції в м. Кіровограді – сльозогінного газу «Терен», Апеляційний суд Кіровоградської області зазначив:

– «встановлено, що на відеозаписі, наданому в якості доказу суду, під час розгляду адміністративної справи в суді першої інстанції ОСОБА_3 було зупинено працівниками поліції близько 19 год 22 хв до 20 год 46 хв. Останній знаходився біля автомобіля, де його зупинили, при цьому жодних законних вимог поліцейських, які злісно не були виконані, відеозапис не містить»;

– «відповідно до відеофіксації вбачається, що до ОСОБА_3 застосовувався спеціальний засіб у вигляді сльозогінного газу, проте матеріали адміністративного провадження не містять жодного документа про застосування спецзасобів та підстав для такого застосування»;

– «судом першої інстанції зазначено, що ОСОБА_3 22.06.2016 о 20 год 35 хв у м. Кіровограді по вул. Варшавській, 4 при затриманні для складання протоколу за ст. 130 КУпАП відмовився виконувати законні вимоги працівників поліції, чинив активний опір та злісну непокору законній вимозі поліцейського. Виходячи з вищевикладеного, поліцейським при складанні протоколу належним чином не було встановлено, яке законне розпорядження або вимога і ким саме з працівників поліції були пред'явлені ОСОБА_3, яким він злісно не покорився, чим не виконав вимоги ст. ст. 245, 280 КУпАП, та суддя суду першої інстанції під час розгляду справи про

---

³⁶⁴ Постанова Третього апеляційного адміністративного суду від 15.01.2019 у справі № 804/2690/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79377261> (дата звернення: 20.10.2023).

адміністративне правопорушення лише обмежився констатацією того, що при затриманні для складання протоколу за ст. 130 КУпАП відмовився виконувати законні вимоги працівників поліції, чинив активний опір та злісну непокору законній вимозі поліцейського»;

– «не вдаючись до правової оцінки дії ОСОБА_3 щодо працівників міліції, викладених у протоколах про адміністративне правопорушення, та постанові суду, які не є предметом даного апеляційного розгляду, суддя суду апеляційної інстанції вважає, що як у протоколах про адміністративне правопорушення, так і в постанові суду не відображені перераховані вище обов'язкові ознаки об'єктивної сторони відповідно до адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП, в зв'язку з чим постановою судді Кіровського районного суду м. Кіровограда від 27.09.2016 року необхідно скасувати закриття провадження по справі щодо нього на підставі п. 1 ч. 1 ст. 247 КУпАП, у зв'язку з відсутністю в його діях відповідності повного адміністративного правопорушення»³⁶⁵.

Опрацювання зазначених рішень судів України дає змогу виокремити такі типові помилки поліцейських при застосуванні спеціальних засобів:

1. Недотримання законодавчих підстав застосування спеціальних засобів.
2. Невжиття превентивних заходів для врегулювання конфлікту.
3. Невчасне застосування спеціальних засобів.
4. Умисне застосування надмірної сили під час застосування поліцейськими спеціальних засобів.
5. Застосування спеціальних засобів без надання достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського.
6. Непопередження особи про можливість застосування до неї спеціальних засобів.
7. Нехтування мірама особистої безпеки при застосуванні спеціальних засобів.
8. Застосування спеціальних засобів до осіб похилого віку.
9. Застосування кайданків за відсутності для цього необхідності.

---

³⁶⁵ Постанова апеляційного суду Кіровоградської області від 28.11.2016 у справі № 404/4768/16-п. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63083989> (дата звернення: 16.10.2023).

10. Недотримання вимог щодо максимального часу перебування в кайданках.

11. Застосування засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії до осіб, які перебували в автомобілі.

12. Невиконання поліцейським обов'язку надання невідкладної медичної допомоги особам, які постраждали в результаті застосування спеціального засобу.

13. Невиконання поліцейським обов'язку письмово повідомити свого керівника про завдання особі тілесних ушкоджень унаслідок застосування спеціального засобу.

14. Невиконання поліцейським обов'язку повідомлення в письмовій формі свого керівника про застосування спеціального засобу.

15. Наявність недостатніх знань та навичок тактики дій у типових і екстремальних ситуаціях, невідповідність поліцейського до самостійного проходження служби.

16. Невжиття поліцейськими заходів щодо недопущення порушення підстав і порядку застосування спеціальних засобів їх колегами.

5.3 Типові помилки при застосуванні поліцейськими вогнепальної зброї*

1. Розглядаючи справу щодо застосування патрульними поліцейськими вогнепальної зброї до особи, яка кидалася на громадян з предметом, схожим на ніж, Хмельницький окружний адміністративний суд зазначив:

– «на підставі висновків службового розслідування та письмових пояснень поліцейських, які були на місці події, суди в цій справі встановили, що ОСОБА_1 здійснив десять пострілів»;

– «вивченням в судовому засіданні відеозаписів з нагрудного відеореєстратора «ZM-0008» ОСОБА_11 колегією суддів встановлено, що під час застосуванням ОСОБА_2 зброї в зоні дії відповідної кулі були інші пересічні громадяни, житлові будинки, а

---

* У процесі аналізу судової практики авторським колективом виявлено незначну кількість рішень судів України, зі змісту яких можна встановити типові помилки застосування чи використання поліцейськими вогнепальної зброї.

також автомобілі, які могли постраждати від неї. Необхідно зазначити, що згідно із загальними тактико-технічними характеристиками пістолета «Форт-17», який застосовувався ОСОБА_2 30 грудня 2017 року, початкова швидкість польоту кулі складає 315 м/с, відстань найбільш ефективного вогню – до 50 метрів, забійна сила кулі зберігається до 350 метрів»;

– «суд дійшов висновку, що позивач прийняв рішення про застосування вогнепальної зброї ще до того, коли прибіг на місце події та зміг сам пересвідчитись у необхідності її застосування. Таке рішення було прийнято ним виключно на підставі повідомлення чергового, пересічних громадян, а також на підставі почутих вистрелів. Такі дії, звичайно ж, призвели до ситуації, за якої позивачу було важко застосувати інші заходи поліцейського примусу»;

– «суд звертає увагу на те, що ОСОБА_2 не вчинив необхідних заходів для забезпечення власної безпеки, оскільки тільки поліцейський, який перебуває у безпеці, може захистити інших громадян. Таким чином, ОСОБА_2 власними некомпетентними діями дав можливість ОСОБА_6 скоротити дистанцію, чим створив небезпечну ситуацію для власного життя та здоров'я, а відкривши вогонь з вогнепальної зброї, наразив на небезпеку інших людей, в тому числі патрульних поліцейських, які знаходились на місці події»;

– «суд першої інстанції, дослідивши відеозаписи з місця події та надавши їм оцінку, дійшов висновку, що у ситуації, яка склалась, позивач міг та повинен був застосувати інші, менш суворі заходи поліцейського примусу»;

– «на думку суду, поліцейський у кожній конкретній ситуації повинен пам'ятати ст. 3 Основного Закону України та застосовувати вогнепальну зброю лише в тому випадку, коли досягнути виконання завдань, покладених на поліцію, використовуючи інші заходи поліцейського примусу, неможливо, що не відповідає ситуації та обставинам, які склались 30 грудня 2016 року»;

– «суд звертає увагу, що відповідно до ст. 43 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейські зобов'язані надавати невідкладну медичну допомогу особам, які постраждали в результаті застосування заходів примусу. Проте, всупереч вимогам цієї норми позивачем не було надано потерпілому медичної допомоги. Посилання на те, що на місці події була швидка допомога, суд оцінює критично, адже це не спростовує обов'язку позивача надавати

невідкладну медичну допомогу особі, яка постраждала внаслідок застосування заходів поліцейського примусу»³⁶⁶.

Із наведеними висновками Хмельницького окружного адміністративного суду погодився Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду, який вказав, що «колегія суддів погоджується з висновками судів попередніх інстанцій про наявність у діях ОСОБА_1 складу дисциплінарного проступку. Зокрема, зважаючи на те, як відбулось затримання ОСОБА_3 (з використанням вогнепальної зброї у громадському місці, за участі ще інших поліцейських та наражаючи на небезпеку перехожих людей, кількість пострілів, які здійснив позивач, ненадання затриманому медичної допомоги, а також з огляду на наслідки такого затримання – смерть ОСОБА_3 від кульового поранення) колегія суддів вважає обґрунтованими висновки судів про відповідність застосовного до позивача заходу дисциплінарного стягнення тяжкості вчиненого ним проступку»³⁶⁷.

2. Вирішуючи питання про законність звільнення поліцейського внаслідок професійно-неграмотних дій, що проявилися у невжитті заходів по припиненню правопорушення, що могло призвести до важких наслідків і завдало істотної шкоди іміджу поліції в цілому в очах громадськості, Восьмий апеляційний адміністративний суд вказав:

– «законодавець висуває підвищені вимоги до поліцейського, що пов'язано з особливим статусом Національної поліції, а також спрямованістю діяльності поліції на служіння суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, підтримання публічної безпеки і порядку»;

– «згідно наданих ОСОБА_1 пояснень є зрозумілим, що побачивши невідомого на капоті службового автомобіля, який згідно цього ж пояснення поведився агресивно, незважаючи на це, ОСОБА_1 повернувся спиною до даного громадянина і отримав поштовх в спину.

---

³⁶⁶ Постанова Хмельницького окружного адміністративного суду від 06.07.2017 у справі № 822/1077/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70598355> (дата звернення: 22.10.2023).

³⁶⁷ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 08.11.2018 у справі № 822/1077/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77749397> (дата звернення: 22.10.2023).

Відтак, ОСОБА_1 не припинивши дане правопорушення, не застосував фізичного впливу до правопорушника, який знаходився на капоті службового автомобіля та вів себе агресивно, не затримав його та повернувся спиною до нього, тим самим поставив у небезпеку себе та своїх колег»;

– «побачивши як група осіб посягає на життя і здоров'я поліцейського, ОСОБА_4 не вжив заходів, чітко передбачених частиною 4 статті 46 Закону України «Про Національну поліцію».

«ОСОБА_1, зокрема у позовній заяві покликається на те, що застосувати вогнепальну зброю не міг, оскільки знаходився безпосередньо у вогнебезпечному та вибухонебезпечному місці і не виключав можливість виникнення небезпечної для оточуючих ситуації при застосуванні зброї (спричинення загоряння чи тяжких наслідків для сторонніх осіб). Окрім того, припускав можливість того, що правопорушники, які перебували в неадекватному стані, виявлять бажання заволодіти зброєю і використати проти інших.

Проте, колегія суддів вважає такі твердження позивача безпідставними, оскільки згідно пояснень ОСОБА_3 службовий автомобіль від'їхав декілька метрів від бензоколонки, що також підтверджено здобутим під час службового розслідування відео.

Крім того, частиною 9 статті 46 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено, що поліцейському заборонено застосовувати вогнепальну зброю в місцях, де може бути завдано шкоди іншим особам, а також у вогнебезпечних та вибухонебезпечних місцях, крім випадків необхідності відбиття нападу або крайньої необхідності.

Отже, в даному випадку була необхідність відбиття нападу на поліцейського, що надавало повноваження для відступу від зазначеної заборони»;

– «крім того, позивач не застосував заходи фізичного впливу до порушників, хоча згідно ч. 1 ст. 44 Закону України «Про Національну поліцію» повинен володіти прийомами рукопашного бою»;

– «з урахуванням наведеного, колегія суддів дійшла висновку про те, що ОСОБА_1 не вжив заходів по припиненню правопорушення, що могло призвести до важких наслідків і завдало істотної шкоди іміджу поліції в цілому в очах громадськості»³⁶⁸.

---

³⁶⁸ Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 01.08.2019 у справі № 260/1142/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83513103> (дата звернення: 22.10.2023).

3. Розглядаючи справу щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої працівником Служби безпеки України внаслідок умисного розбиття лобового скла автомобіля пістолетом під час затримання, Сумський апеляційний суд зазначив:

– «як правильно встановлено судом першої інстанції, транспортний засіб «Hyundai Sonata», р. н. НОМЕР_1, було заблоковано іншими автомобілями, а тому вказаний транспортний засіб під керуванням ОСОБА_3 після зупинки фізично не міг покинути місце події, водій транспортного засобу вийшов з нього ще до того моменту, як автомобіль автоматично почав рухатись і рухався приблизно півметра до зіткнення з автомобілем «Дачія Logan», а тому під час затримання ОСОБА_3 та ОСОБА_8 у працівника УСБУ у Сумській області ОСОБА_5 не було законних підстав для застосування вогнепальної зброї для нанесення ударів та розбиття лобового скла автомобіля, яке, до того ж, було розбите з боку пасажирського місця»;

– «враховуючи викладене, місцевий суд, надавши оцінку наявним у справі доказам, на підставі всебічного, повного, об'єктивного та безпосереднього їх дослідження, дійшов обгрунтованого висновку про наявність підстав для визнання дій співробітника УСБУ в Сумській області ОСОБА_5. такими, що суперечать вимогам ч. 3 ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію», тобто протиправними в частині розбиття скла автомобіля Hyundai Sonata»;

– «доводи апеляційної скарги про протилежне не заслуговують на увагу, оскільки спростовуються фактичними обставинами справи та дослідженими в судовому засіданні доказами, зокрема, відеозаписами події, зафіксованої відеореєстратором, який знаходився в автомобілі Hyundai Sonata та відеокамерою спостереження, що розташована на будівлі Сумського окружного адміністративного суду, якими спростовані показання свідків ОСОБА_9, ОСОБА_10 відносно того, що ОСОБА_5 наніс удари по лобовому склу автомобіля позивача рукою з метою недопущення покинути місце події затриманими та для зупинки транспортного засобу»³⁶⁹.

---

³⁶⁹ Постанова Сумського апеляційного суду від 04.02.2019 у справі № 591/6032/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79589997> (дата звернення: 22.10.2023).

4. Досліджуючи питання щодо обвинувачення начальника відділу НПУ в неналежному виконанні своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що спричинило тяжкі наслідки потерпілій, Тернопільський апеляційний суд залишив у силі виправдувальний вирок Гусятинського районного суду Тернопільської області. У своїй ухвалі апеляційний суд вказав:

– «статтею 46 Закону України «Про Національну поліцію» не передбачено обов'язку працівників поліції застосовувати вогнепальну зброю, а положення пункту 10 Функціональних обов'язків начальника відділення поліції містять загальні відомості про його особисту відповідальність за організацію роботи та особисту безпеку працівників відділення і не містять вказівки на конкретні дії чи заходи, які начальник відділення поліції зобов'язаний вживати в конкретній ситуації»;

– «з показань обвинуваченого ОСОБА_7 в судовому засіданні слідує, що на місці події він забезпечив належну розстановку сил та засобів, перевіряв усі позиції на предмет їх безпечності, провів інструктаж працівників відділення з питань особистої безпеки, переконався, що вони забезпечені бронежилетами, касками і зброєю.

В ході судового розгляду такі показання обвинуваченого підтвердили всі свідки сторони обвинувачення, показання яких детально проаналізовані у вирокі в сукупності з іншими доказами»;

– «свідки ОСОБА_26 і ОСОБА_27 підтвердили показання обвинуваченого про те, що ОСОБА_18 не дотримався попередньо узгодженого плану, самостійно змінив шлях переміщення і повертався повз будівлю, де знаходився ОСОБА_11, не тим самим маршрутом, яким до неї підійшов, а перебіг територію господарства в тому місці, де вона проглядалась злочинцем з вікна і попав в його поле зору»;

– «встановивши ці обставини, суд першої інстанції прийшов до правильного висновку про недоведеність складу злочину в діях обвинуваченого, оскільки відсутній безпосередній причинний зв'язок між його діями по організації роботи працівників поліції щодо припинення протиправної поведінки ОСОБА_11 і заподіянням останнім смертельного вогнепального поранення ОСОБА_18»³⁷⁰.

---

³⁷⁰ Ухвала Тернопільського апеляційного суду від 20.12.2018 у справі № 594/1263/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78906117> (дата звернення: 22.10.2023).

Опрацювання зазначених рішень судів України дає змогу виокремити такі типові помилки поліцейських при застосуванні вогнепальної зброї:

1. Незастосування вогнепальної зброї для відбиття нападу на іншого поліцейського.

2. Порушення розробленого плану дій та вказівок керівника під час проведення операції з припинення протиправної діяльності.

3. Застосування вогнепальної зброї за обставин, коли в зоні дії кулі є пересічні громадяни, житлові будинки, а також автомобілі, які можуть постраждати від неї.

4. Прийняття поліцейським рішення про застосування вогнепальної зброї до того, коли він опинився на місці події та зміг сам пересвідчитись у необхідності її застосування.

5. Не здійснення поліцейським необхідних заходів для забезпечення власної безпеки, оскільки тільки поліцейський, який перебуває у безпеці може захистити інших громадян.

6. Ненадання невідкладної медичної допомоги особі, яка постраждала від застосування щодо неї вогнепальної зброї.

7. Наявність на місці події карети швидкої допомоги не спростовує обов'язку поліцейського надавати невідкладну медичну допомогу особі, яка постраждала внаслідок застосування заходів поліцейського примусу.

8. Застосування вогнепальної зброї для розбиття скла автомобіля, який зупинився та не міг покинути місце події, оскільки був заблокований автомобілями правоохоронців.

9. Застосування вогнепальної зброї для розбиття скла автомобіля, який зупинився, з боку пасажирського місця.

ДОДАТОК 1.*

Інформаційно-аналітичні матеріали щодо основних напрямів діяльності Департаменту головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України у 2023 році

Унаслідок збройної агресії рф проти України та запровадження в нашій державі правового режиму воєнного стану захист прав і свобод людини від злочинних посягань набуває надзвичайно важливого значення. В цей період люди стають більш вразливими до різних форм кримінальних правопорушень, у зв'язку з чим держава зобов'язана здійснювати ефективні заходи щодо формування безпекового середовища для населення.

Виконання цього обов'язку покладається на різноманітні органи державної влади, провідне місце серед яких посідає Національна поліція України (далі – НПУ, поліція) – центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Поліція є найчисельнішим правоохоронним органом в Україні, діяльність якого щодня перебуває під пильною увагою громадян, журналістів, політиків, які покладають на неї великі очікування в забезпеченні правопорядку в державі. У суспільстві існує стійкий запит на людиноцентричну поліцейську діяльність, що вимагає від кожного поліцейського законного, добросовісного, неупередженого та справедливого застосування законів України з обов'язковою повагою та дотриманням прав і свобод людини.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації.

З метою підвищення ефективності дотримання прав і свобод людини в органах та підрозділах поліції наказом НПУ «Про затвердження змін у штатах Національної поліції» від 18.04.2023 № 310 у складі центрального органу управління НПУ створено

---

* Інформація надана Департаментом головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України.

структурний підрозділ – Департамент головної інспекції та дотримання прав людини.

Наказом НПУ «Про затвердження Положення про Департамент головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України» від 16.05.2023 № 400 визначено основні правові засади діяльності новоствореного підрозділу.

Згідно з цим положенням Департамент головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України (далі – Департамент, ДГІДПЛ) є самостійним структурним підрозділом центрального органу управління поліції (далі – ЦОУП), який здійснює контроль за службовою діяльністю структурних підрозділів ЦОУП, територіальних (у тому числі міжрегіональних) органів Національної поліції України, закладів та установ, що належать до сфери управління Національної поліції (далі – органи (підрозділи) поліції), сприяє вдосконаленню їх службової діяльності та зміцненню службової дисципліни, а також здійснює реалізацію державної політики у сфері дотримання прав людини під час надання поліцейських послуг та є уповноваженим підрозділом з питань дотримання гендерної рівності.

Діяльність ДГІДПЛ координує та контролює Голова Національної поліції України або особа, яка виконує його обов'язки. При цьому безпосередньо Департамент координує діяльність підрозділів головної інспекції (далі – підрозділи головної інспекції ГУНП) та підрозділів організаційного забезпечення діяльності місць тимчасового тримання осіб (далі – підрозділи ОЗДМТТО ГУНП) у головних управліннях Національної поліції в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях та м. Києві (далі – ГУНП).

ДГІДПЛ є відповідальним підрозділом, який здійснює свої повноваження безпосередньо і через уповноважених з контролю за дотриманням прав людини в поліцейській діяльності (з дислокацією в областях), робочі місця яких облаштовуються безпосередньо в приміщеннях ГУНП.

Завданнями Департаменту є:

1) участь у реалізації заходів з контролю за службовою діяльністю органів (підрозділів) поліції, оптимізації управлінських процесів, сприяння ефективній професійній діяльності поліцейських, державних службовців та інших працівників органів (підрозділів) поліції (далі – працівники поліції), дотриманням ними службової дисципліни, а також проведення службових розслідувань;

2) моніторинг діяльності органів (підрозділів) поліції з метою виявлення тенденцій та чинників, які негативно впливають на ефективність виконання поліцейськими покладених на них завдань і функцій, ужиття в межах компетенції заходів щодо їх усунення, у тому числі шляхом надання пропозицій та рекомендацій керівництву органів (підрозділів) поліції;

3) забезпечення реалізації в органах (підрозділах) поліції принципу дотримання прав людини під час застосування поліцейських заходів;

4) здійснення координації діяльності, організаційно-методичного й інформаційного забезпечення підрозділів головної інспекції ГУНП та підрозділів ОЗДМТТО ГУНП, у тому числі шляхом участі в підборі, професійному навчанні, мотивуванні працівників, контролю за їх роботою, а також упровадження та застосування в їх діяльності ефективних методів, критеріїв, алгоритмів, механізмів та інструментів підтримки і контролю;

5) здійснення координації діяльності у сфері захисту персональних даних, у тому числі за допомогою організаційних заходів, а також визначення переліку та складу таких заходів, спрямованих на безпеку обробки цих даних, з урахуванням вимог законодавства у сфері захисту персональних даних, інформаційної безпеки;

6) здійснення дистанційного зовнішнього контролю за організацією роботи із затриманими особами, забезпечення їх прав, дотримання процесуальних гарантій при внесенні інформації до інформаційної підсистеми автоматизованого обліку дій із затриманими особами інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»;

7) забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, недопущення та усунення проявів дискримінації в діяльності органів (підрозділів) поліції.

Важливим аспектом діяльності Департаменту є не тільки забезпечення дотримання прав і свобод людей, які контактують з поліцейськими, але й самих поліцейських. З цією метою ним здійснюється впровадження інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі – ІП «Custody Records»).

Завдяки системі цілодобового відеонагляду в територіальних (відокремлених) підрозділах поліції, у складі яких є слідчі підрозділи

і карний розшук, забезпечується відкритість діяльності поліції, безпека затриманих, дотримання їх прав і свобод. Крім цього, це підвищує безпеку поліцейських, які безпосередньо контактують із затриманими, а також їх захист від неправдивих звинувачень у неправомірних діях.

Департаментом організовано та забезпечено:

- поетапне впровадження ІІ «Custody Records» на рівні територіальних (відокремлених) підрозділів поліції;
- навчання поліцейських, відповідальних за цей напрям роботи;
- розроблення Інструкції з формування та ведення ІІ «Custody Records», затвердженої наказом МВС України від 24.05.2022 № 311;
- розроблення алгоритмів роботи поліцейських із автоматизованою електронною системою обліку затриманих осіб ІІ «Custody Records» та дій поліцейських при затриманні осіб в адміністративному та кримінальному процесуальному порядку;
- розроблення навчального порталу системи електронного обліку дій із затриманими особами ІІ «Custody Records»;
- популяризацію ІІ «Custody Records» в засобах масової інформації, відомчих сайтах НПУ, а також в ході участі представників Департаменту у конференціях, круглих столах, нарадах з інформуванням учасників заходу про зазначений напрямок діяльності поліції.

З метою забезпечення функціонування на належному рівні ІІ «Custody Records, Департаментом проводяться навчання для особового складу усіх територіальних (відокремлених) підрозділів поліції, де впроваджено ІІ «Custody Records». Під час цих навчань доводиться інформація про найгучніші справи і рішення Європейського суду з прав людини та наголошується на недопущенні порушень прав людини (в тому числі і катувань) у поліцейській діяльності. Увесь особовий склад націлюється на нову формацію поліцейської діяльності – довіру населення, забезпечення безпекового середовища для громадян та на якісному рівні надання їм поліцейських послуг.

В умовах правового режиму воєнного стану та ведення бойових дій на території держави Департаментом забезпечено впровадження ІІ «Custody Records» у 79 підрозділах поліції і цей процес триває. Загалом запроваджено ІІ «Custody Records» у 98 територіальних (відокремлених) підрозділах поліції ГУНП в областях.

За напрямом дотримання визначеного порядку перебування осіб в ізоляторах тимчасового тримання, Департаментом здійснюються заходи щодо посилення дотримання прав цих осіб.

Так, з метою приведення нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України з питань діяльності НПУ у відповідність до законодавства України забезпечено участь у розробці та погодженні проекту наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про організацію діяльності ізоляторів тимчасового тримання Національної поліції України».

За результатами проведеної роботи Міністерством внутрішніх справ України видано наказ «Про організацію діяльності ізоляторів тимчасового тримання Національної поліції України» від 25.09.2023 № 777, який у подальшому зареєстровано у Міністерстві юстиції України.

Зазначеним наказом затверджено Інструкцію із забезпечення режиму тримання та охорони осіб, які тримаються в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України, Інструкцію про порядок використання систем відеоспостереження в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України та Правила внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України.

Для реалізації заходів Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, затверджені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р, Департаментом розроблений наказ НПУ «Про організацію виконання в Національній поліції України плану заходів на 2023–2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» від 23.06.2023 № 552.

З метою ефективного забезпечення безбар'єрного доступу для маломобільних груп населення до будівель та приміщень територіальних (відокремлених) підрозділів поліції представниками Департаменту обстежено 421 будівлю ГУНП, з них 35 адміністративних будівель та 386 будівель підрозділів поліції.

Упродовж 2023 року Департаментом здійснено 17 перевірок підрозділів поліції з питань дотримання прав людини. Прийнято участь у 48 службових розслідувань з питань порушення прав людини. Здійснено 6 перевірок діяльності превенції окремих ГУНП з питань протидії домашньому насильству. Шляхом моніторингу

Інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» виявлено 48 фактів порушень прав затриманих. Проведено 164 просвітницькі заходи для поліцейських з питань дотримання прав людини.

Зусилля Департаменту також спрямовані на підтримку поліцейських, зміну практик у службовій діяльності та поширення позитивного досвіду окремих підрозділів НПУ на всій території держави.

Поліцейськими Департаменту в період 2023 року здійснено 73 службових відрядження до ГУНП в областях та міжрегіональних (територіальних) підрозділів, у тому числі для проведення цільових та контрольних перевірок з метою вивчення окремих напрямів службової діяльності, організації проходження служби поліцейськими та надання їм практичної допомоги.

Департамент є уповноваженим суб'єктом з моніторингу якості проведення службових розслідувань, що своєю чергою дає змогу вивчати службові розслідування, що проводяться іншими органами (підрозділами) поліції, та за необхідності поновлювати права поліцейських, яких незаконно притягнуто до відповідальності. Упродовж 2023 року Департаментом проведено 66 службових розслідувань, за найбільш резонансними подіями за участю поліцейських.

Окрім цього, зусилля Департаменту спрямовуються і на навчання особового складу, що займається проведенням службових розслідувань, з урахуванням передового міжнародного досвіду та напрацьованих Департаментом практик, з метою підвищення якості проведення таких службових розслідувань.

Відповідно до планів з виконання Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки та реформування правоохоронних органів на Департамент покладено додаткові завдання з розроблення законопроектів та нормативно-правових актів щодо вдосконалення правового врегулювання діяльності поліції, зокрема щодо створення постійно діючих дисциплінарних комісій.

Департаментом розроблено зміни до Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затвердженого наказом МВС України від 08.02.2019 № 100.

Департаментом також ведеться активна робота із розробки та впровадження в службову діяльність інформаційно-аналітичної

системи «InSpector» з метою систематизації всіх даних про поліцейського, зокрема участі в надзвичайних подіях, контролю за своєчасним проведенням службових розслідувань, притягнення до відповідальності винних осіб та їх безпосередніх і прямих керівників. Указана система дасть змогу систематизувати інформацію про всі перевірки підрозділів поліції, які проводяться головною інспекцією, та оцінювати роль кожного поліцейського, який підлягав перевірці, із внесенням відповідних даних та коментарів. Такі дії в подальшому дадуть змогу отримувати об'єктивну інформацію про добросовісність поліцейського, його ставлення до служби, а також надзвичайні події, у яких він був винуватцем чи учасником.

У структурі НПУ Департамент є єдиним підрозділом, до компетенції якого належить забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також недопущення та усунення проявів дискримінації в діяльності органів (підрозділів) поліції.

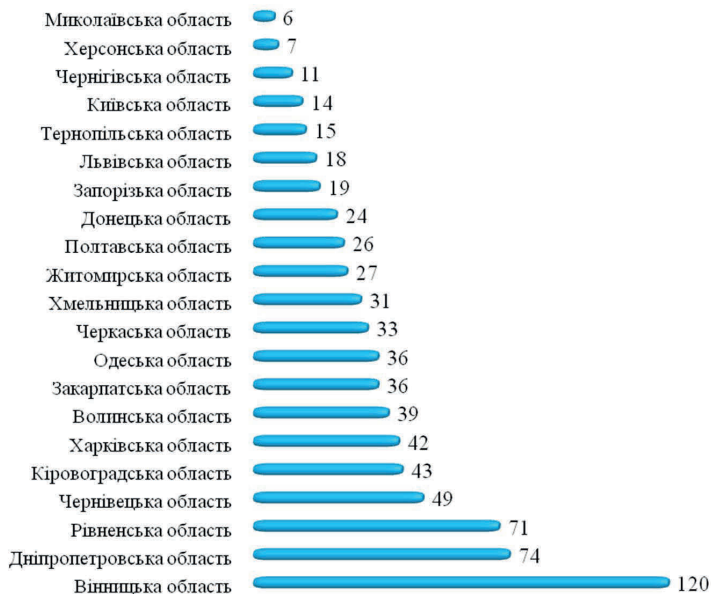
Добір на вакантні посади до Департаменту відбувається виключно на конкурсній основі та базується на принципах відкритості та прозорості.

Так, за участю представників відділу з правоохоронних питань Посольства США в Україні та Міжнародної програми допомоги в навчанні кримінальних розслідувань Міністерства юстиції США (ICITAP) забезпечено проведення та супровід 4 конкурсних відборів до Департаменту. Участь у вказаних конкурсних відборах взяли 95 осіб, з яких 22 – рекомендовано для призначення в Департамент.

ДОДАТОК 2.

Результати анкетування поліцейських офіцерів громад Національної поліції України щодо застосування фізичного впливу (сили), спеціальних засобів та вогнепальної зброї

1. Область, у якій Ви проходите службу:

2. Стать:

	Кільк.	%
Жінки	13	1,8 %
Чоловіки	728	98,2 %

3. За якою спеціальністю Ви здобули вищу освіту?

	Кільк.	%
Право	370	49,9 %
Правоохоронна діяльність	158	21,3 %
Інша	60	8,1 %

<i>Економічна</i>	40	5,4 %
<i>Педагогічна</i>	26	3,5 %
<i>Технічна</i>	26	3,5 %
<i>Інформаційні системи та технології</i>	18	2,4 %
<i>Не маю вищої освіти</i>	12	1,6 %
<i>Психологія</i>	11	1,5 %
<i>Фінанси</i>	8	1,1 %
<i>Фізичне виховання</i>	6	0,8 %
<i>Дві вищі освіти</i>	4	0,5 %
<i>Військова</i>	2	0,3 %

4. Стаж служби в органах внутрішніх справ та/або Національній поліції України:

	<i>Кільк.</i>	<i>%</i>
<i>до 3 років</i>	11	1,5 %
<i>від 3 до 5 років</i>	62	8,4 %
<i>від 5 до 10 років</i>	185	25,0 %
<i>від 10 до 15 років</i>	232	31,3 %
<i>від 15 до 20 років</i>	168	22,7 %
<i>понад 20 років</i>	83	11,2 %

5. Де найбільш повно та якісно, на Вашу думку, здійснюється підготовка поліцейських до застосування заходів примусу (можливі декілька варіантів відповіді)?

	<i>Кільк.</i>	<i>%*</i>
<i>Під час проходження курсу підготовки поліцейських офіцерів громади</i>	667	90 %
<i>У закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання</i>	113	15,2 %
<i>Під час первинної професійної підготовки</i>	111	15 %
<i>Під час підвищення кваліфікації</i>	70	9,4 %

---

* Сума не дорівнює 100 %, оскільки респондент міг обрати декілька варіантів відповіді.

6. Що необхідно покращити під час навчання застосуванню поліцейських заходів примусу (можливі декілька варіантів відповіді)?

	<i>Кільк.</i>	<i>%*</i>
<i>Практичні заняття із застосування заходів примусу</i>	573	77,3 %
<i>Практичні заняття з надання невідкладної медичної допомоги</i>	359	48,4 %
<i>Навчально-методичне забезпечення (робочі програми навчальних дисциплін, навчальну та методичну літературу тощо)</i>	140	18,9 %
<i>Професійну підготовленість викладачів/ інструкторів</i>	106	14,3 %

7. Чи доводилося Вам застосовувати фізичний вплив (силу) до правопорушника під час проходження служби?

	<i>Кільк.</i>	<i>%</i>
<i>Так</i>	658	88,8 %
<i>Ні</i>	83	11,2 %

8. Якщо відповідь на попереднє питання «Так», що найчастіше слугувало підставою для застосування фізичного впливу (сили)?

	<i>Кільк.</i>	<i>%*</i>
<i>Припинення правопорушення</i>	444	65,0 %
<i>Затримання особи, яка вчинила правопорушення</i>	389	57,0 %
<i>Забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб</i>	290	42,5 %

* Сума не дорівнює 100 %, оскільки респондент міг обрати декілька варіантів відповіді.

* Сума не дорівнює 100 %, оскільки респондент міг обрати декілька варіантів відповіді.

9. Чи доводилося Вам застосовувати спеціальні засоби до правопорушника під час проходження служби?

	<i>Кільк.</i>	<i>%</i>
<i>Так</i>	674	91 %
<i>Ні</i>	67	9 %

10. Якщо відповідь на попереднє питання «Так», які саме спеціальні засоби Вам доводилося застосовувати найчастіше (можливі декілька варіантів відповіді)?

	<i>Кільк.</i>	<i>%*</i>
<i>Засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо)</i>	625	89,7 %
<i>Засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівливої дії</i>	332	47,6 %
<i>Гумові та пластикові кийки</i>	158	22,7 %
<i>Підручні засоби (під час дії воєнного стану)</i>	30	4,3 %
<i>Спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби</i>	5	0,7 %
<i>Електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії</i>	2	0,3 %
<i>Засоби примусової зупинки транспорту</i>	0	0,0 %
<i>Службові собаки та службові коні</i>	0	0,0 %
<i>Пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії</i>	0	0,0 %
<i>Засоби акустичного та мікрохвильового впливу</i>	0	0,0 %
<i>Пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень</i>	0	0,0 %

* Сума не дорівнює 100%, оскільки респондент міг обрати декілька варіантів відповіді.

<i>Засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами</i>	0	0,0 %
<i>Водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби</i>	0	0,0 %

11. Якщо відповідь на питання № 9 «Так», що найчастіше слугувало підставою для застосування спеціальних засобів (можливі декілька варіантів відповіді)?

	<i>Кільк.</i>	<i>%*</i>
<i>Затримання особи, в тому числі, яка вчинила правопорушення і чинить злісну непокору законній вимозі поліцейського або збройний опір</i>	568	81,6 %
<i>Конвоювання (доставляння) затриманого або заарештованого</i>	409	58,8 %
<i>Проведення процесуальних дій з особами, у випадку, коли вони можуть створювати реальну небезпеку оточуючим або собі</i>	185	26,6 %
<i>Припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень</i>	108	15,5 %
<i>Затримання озброєної особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення</i>	64	9,2 %
<i>Відбиття нападу, в тому числі збройного, на поліцейського, іншу особу та\або об'єкт, що перебуває під охороною</i>	53	7,6 %
<i>Відбиття нападу тварини, що загрожує життю або здоров'ю особи чи поліцейського</i>	27	3,9 %
<i>Подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил</i>	4	0,6 %

* Сума не дорівнює 100%, оскільки респондент міг обрати декілька варіантів відповіді.

<i>Звільнення особи, незаконно позбавленої свободи, яка знаходиться у приміщенні</i>	3	0,4 %

12. Чи доводилося Вам застосовувати вогнепальну зброю під час проходження служби?

	<i>Кільк.</i>	<i>%</i>
<i>Ні</i>	723	97,6 %
<i>Так</i>	18	2,4 %

13. Якщо відповідь на попереднє питання «Так», що саме слугувало підставою для застосування вогнепальної зброї (можливі декілька варіантів відповіді)?*

	<i>Кільк.</i>	<i>%</i>
<i>Зупинка транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського</i>	12	6,7 %
<i>Відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю</i>	10	5,6 %
<i>Затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти</i>	9	5,0 %
<i>Захист осіб від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю</i>	6	3,4 %
<i>Затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної</i>	6	3,4 %

---

* Отримані результати не узгоджуються із результатами відповідей на питання № 12, оскільки в опитуванні взяли участь поліцейські, які застосовували та не застосовували вогнепальну зброю.

<i>особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського</i>		
<i>Відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення</i>	6	3,4 %
<i>Звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі</i>	2	1,1 %

14. Чи доводилося Вам використовувати вогнепальну зброю у таких випадках (можливі декілька варіантів відповіді)?

	<i>Кільк.</i>	<i>%</i>
<i>Не доводилося</i>	622	83,9 %
<i>Подання сигналу тривоги</i>	53	7,2 %
<i>Знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю поліцейського та/або інших осіб</i>	41	5,5 %
<i>Виклику допоміжних сил</i>	25	3,4 %

15. Якими саме критеріями Ви керуєтеся при виборі поліцейських заходів примусу, що мають бути застосовані до правопорушника (можливі декілька варіантів відповіді)?

	<i>Кільк.</i>	<i>%</i>
<i>Особливостями конкретної ситуації</i>	615	83,0 %
<i>Характером правопорушення</i>	448	60,5 %
<i>Індивідуальними особливостями особи, що скоїла правопорушення</i>	443	59,8 %
<i>Вашими особистими переконаннями та відчуттями</i>	142	19,2 %
<i>Вказівкою керівника</i>	1	0,1 %

16. З якими труднощами доводилося Вам зіштовхнутися під час застосування поліцейських заходів примусу, виконуючи службові обов'язки (можливі декілька варіантів відповіді)?

	<i>Кільк.</i>	<i>%*</i>
<i>Протидія з боку осіб, до яких застосовуються заходи примусу</i>	289	39,0 %
<i>Відсутність схвалення дій поліцейського з боку громадськості</i>	250	33,7 %
<i>Відсутність підтримки з боку інших поліцейських</i>	159	21,5 %
<i>Складнощі, пов'язані з розумінням підстав, умов та порядку застосування заходів примусу, передбачених законодавством</i>	130	17,5 %
<i>Брак практичних навичок у застосуванні поліцейських заходів примусу</i>	94	12,7 %
<i>Страх (сумнів) щодо правильності рішення та/або вибору поліцейського заходу примусу</i>	71	9,6 %
<i>Недостатня фізична підготовка у застосуванні поліцейських заходів примусу</i>	31	4,2 %

17. Чи є у Вас навички надання невідкладної медичної допомоги потерпілим?

	<i>Кільк.</i>	<i>%</i>
<i>Так</i>	692	93,4 %
<i>Ні</i>	49	6,6 %

---

* Сума не дорівнює 100 %, оскільки респондент міг обрати декілька варіантів відповіді.

18. Чи доводилося Вам надавати невідкладну медичну допомогу особам, які постраждали в результаті застосування Вами заходів примусу?

	<i>Кільк.</i>	<i>%</i>
<i>Так</i>	122	16,5 %
<i>Ні</i>	619	83,5 %

19. Чи є для Вас застосування поліцейських заходів примусу стресовою ситуацією?

	<i>Кільк.</i>	<i>%</i>
<i>Так</i>	234	31,6 %
<i>Ні</i>	507	68,4 %

20. Чи потребували Ви допомоги психолога після застосування поліцейських заходів примусу?

	<i>Кільк.</i>	<i>%</i>
<i>Ні</i>	732	98,8 %
<i>Так</i>	9	1,2 %

21. Чи є достатнім, на Вашу думку, правовий захист поліцейських у разі виникнення питань щодо правомірного застосування ними заходів примусу?

	<i>Кільк.</i>	<i>%</i>
<i>Ні</i>	633	85,4 %
<i>Так</i>	108	14,6 %

22. Якщо відповідь на попереднє питання «Ні», то які існують проблеми у сфері такого захисту (можливі декілька варіантів відповіді)?

	<i>Кільк.</i>	<i>%*</i>
<i>Недостатнє законодавче закріплення гарантій професійної діяльності поліцейського</i>	533	82,1 %

* Сума не дорівнює 100 %, оскільки респондент міг обрати декілька варіантів відповіді.

<i>Упереджене ставлення громадськості до застосування поліцейських заходів примусу</i>	381	58,7 %
<i>Неналежне надання первинної правової допомоги (надання правової інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань; допомога у складанні заяв, скарг та інших документів правового характеру) поліцейському підрозділами Національної поліції України</i>	251	38,7 %

23. Чим, на Вашу думку, можна пояснити факти перевищення законних меж застосування заходів примусу працівниками Національної поліції України (можливі декілька варіантів відповіді)?

	<i>Кільк.</i>	<i>%*</i>
<i>Недосконалістю законодавства України (прогалини, колізії), що регулюють застосування поліцейських заходів примусу</i>	442	59,6 %
<i>Відсутністю чітких та зрозумілих підзаконних нормативних актів щодо порядку та особливостей застосування поліцейських заходів примусу</i>	261	35,2 %
<i>Недостатнім рівнем професійної підготовки</i>	215	29,0 %
<i>Браком знань законодавства у сфері застосування поліцейських заходів примусу</i>	197	26,6 %
<i>Психоемоційною напруженістю</i>	176	23,8 %
<i>Фізичною втомою</i>	69	9,3 %
<i>Слабким контролем з боку керівництва</i>	19	2,6 %

* Сума не дорівнює 100 %, оскільки респондент міг обрати декілька варіантів відповіді.

24. Причинами виникнення ситуацій з негативними наслідками під час застосування поліцейськими заходів примусу, на Вашу думку, є (можливі декілька варіантів відповіді):

	<i>Кільк.</i>	<i>%</i>
<i>Низький рівень правосвідомості громадян, зокрема щодо виконання законних вимог поліцейського (наприклад, здійснення активного спротиву, що призводить до травмування громадян під час застосування заходів примусу, тощо)</i>	511	69,0 %
<i>Недостатній рівень професійної готовності поліцейського до застосування заходів примусу</i>	244	32,9 %
<i>Недостатній рівень психологічної готовності поліцейського до застосування заходів примусу</i>	184	24,8 %
<i>Відсутність у поліцейського практичного досвіду щодо застосування заходів примусу</i>	171	23,1 %
<i>Неналежне забезпечення поліцейського спеціальними засобами, які використовуються для застосування заходів примусу</i>	169	22,8 %
<i>Недостатній рівень фізичної готовності поліцейського до застосування заходів примусу</i>	116	15,7 %

Авторський колектив

Ірха Юрій Богданович – кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, начальник 2-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства Державного науково-дослідного інституту МВС України (підрозділ 1.1, підрозділ 1.4 у спів., підрозділи 2.1, 2.2, підрозділ 2.3 у спів., підрозділ 3.1. у спів., розділ 4, підрозділ 5.3);

Бочек Оксана Іванівна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник 1-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства Державного науково-дослідного інституту МВС України (підрозділи 1.2, 1.3, підрозділ 1.4 у спів., підрозділ 1.5, підрозділ 2.3 у спів., підрозділ 3.1. у спів., підрозділ 3.2, підрозділ 5.1);

Мацько Віта Андріївна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник 3-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства Державного науково-дослідного інституту МВС України (підрозділи 1.4, 3.1 у спів., підрозділ 5.2.)

Науково-довідкове видання

Ірха Юрій Богданович
Бочек Оксана Іванівна
Мацько Віта Андріївна

**ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ
ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАХОДІВ ПРИМУСУ:
НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ**

Науково-практичний посібник

Редактор
Н. А. Махаринська

Комп'ютерне верстання
О. В. Скоробагатько

Підписано до друку 30.04.2024.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Petersburg.
Ум.-друк. арк. 19,3. Наклад 100 прим.

Видавець та виготовлювач ТОВ «Нілан-ЛТД».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 4299 від 11.04.2012 р.
21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.
Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>